

Святая Русь,
страничка иеря Андрея Сиднева
<http://holyrussia.narod.ru/>

Библиотека классических и богословских текстов на греческом
и русском языках

Τοῦ ὁσίου ἀββᾶ Ἰωάννου
πρεσβυτέρου Δαμασκηνοῦ
”Ἐκδοσις ἀκριβὴς τῆς
ὁρθοδόξου πίστεως

Bιβλίου α'.

Ι. Ὅτι ἀκατάληπτον τὸ θεῖον καὶ ὅτι οὐ δεῖ ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ μὴ παραδεδομένα ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε.

Ο μονογενῆς νίὸς ὁ ὃν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός, αὐτὸς ἔξηγήσατο. Ἀρρητον οὖν τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον. Οὐδεὶς γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ νίος, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ. Καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἄγιον οὔτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου οἶδε τὰ ἐν αὐτῷ. Μετὰ δὲ τὴν πρώτην καὶ μακαρίαν φύσιν οὐδεὶς ἔγνω ποτὲ τὸν θεόν, εἰ μὴ ὡς αὐτὸς ἀπεκάλυψεν οὐκ ἀνθρώπων μόνον ἀλλ’ οὐδὲ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων καὶ αὐτῶν φημι τῶν Χερουβίμ καὶ Σεραφίμ. Οὐκ ἀφῆκε μέντοι ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν παντελεῖ ἀγνωσίᾳ· πᾶσι γὰρ ἡ γνῶσις τοῦ εἴναι θεὸν ὑπ’ αὐτοῦ φυσικῶς ἐγκατέσπαρται. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κτίσις καὶ ἡ ταύτης συνοχή τε καὶ κυβέρνησις τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας ἀνακηρύττει φύσεως. Καὶ διὰ νόμου δὲ καὶ προφητῶν πρότερον, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ νίοῦ, κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ ἐφανέρωσε γνῶσιν. Πάντα τοίνυν τὰ παραδεδομένα ἡμῖν διά τε νόμου καὶ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν δεχόμεθα καὶ γινώσκομεν καὶ σέβομεν οὐδὲν περαιτέρω τούτων ἐπιζητοῦντες· ἀγαθὸς γὰρ ὃν ὁ Θεὸς παντὸς ἀγαθοῦ παρεκτικός ἐστιν οὐ φθόνῳ οὐδὲ πάθει τινὶ ὑποκείμενος· μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως φθόνος τῆς γε ἀπαθοῦς καὶ μόνης ἀγαθῆς. Ὡς οὖν πάντα εἰδὼς καὶ τὸ συμφέρον ἐκάστῳ προμηθούμενος, ὅπερ συνέφερεν ἡμῖν γνῶναι ἀπεκάλυψεν, ὅπερ δὲ οὐκ ἐδυνάμεθα φέρειν, ἀπεσιώπησε. Ταῦτα ἡμεῖς στέρεξωμεν καὶ ἐν αὐτοῖς μείνωμεν μὴ μεταίροντες ὅρια αἰώνια μηδὲ ὑπερβαίνοντες τὴν θείαν παράδοσιν.

2. Περὶ ὥρης καὶ ἀρρήτων καὶ γνωστῶν καὶ ἀγνώστων

Χρὴ οὖν τὸν περὶ Θεοῦ λέγειν ἡ ἀκούειν βουλόμενον σαφῶς εἰδέναι, ὡς οὐδὲ πάντα ἄρρητα οὐδὲ πάντα ὥρητά, τά τε τῆς θεολογίας τά τε τῆς οἰκονομίας, οὕτε μὴν πάντα ἀγνωστα οὕτε πάντα γνωστά· ἔτερον δέ ἐστι τὸ γνωστὸν καὶ ἔτερον τὸ ὥρητόν, ὃσπερ ἄλλο τὸ λαλεῖν καὶ ἄλλο τὸ γινώσκειν. Πολλὰ τοίνυν τῶν περὶ Θεοῦ ἀμυδρῶς νοούμενων οὐ καιρίως ἐκφρασθῆναι δύναται, ἀλλὰ τὰ καθ’ ἡμᾶς ἀναγκαζόμεθα ἐπὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς λέγειν, ὃσπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγομεν ὑπνον καὶ ὄργην καὶ ἀμέλειαν χειράς τε καὶ πόδας καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὅτι μὲν οὖν ἐστι Θεὸς ἄναρχος, ἀτελεύτητος, αἰώνιός τε καὶ ἀίδιος, ἄκτιστος, ἄτρεπτος, ἀναλλοίωτος, ἀπλοῦς, ἀσύνθετος, ἀσώματος, ἀόρατος, ἀναφῆς, ἀπερίγραπτος, ἄπειρος, ἀπερίληπτος, ἀκατάληπτος, ἀπερινόητος, ἀγαθός, δίκαιος, παντοδύναμος, πάντων κτισμάτων δημιουργός, παντοκράτωρ, παντεπόπτης, πάντων προνοητής, ἔξουσιαστής, κριτής, καὶ γινώσκομεν καὶ ὁμολογοῦμεν. Καὶ ὅτι εῖς ἐστι Θεὸς ἡγουν μία οὐσία, καὶ ὅτι ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι γνωρίζεται τε καὶ ἐστιν, πατρί φημι καὶ νίφι καὶ ἀγίῳ πνεύματι, καὶ ὅτι ὁ πατήρ καὶ ὁ νίος καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον

κατὰ πάντα ἐν εἰσι πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως, καὶ ὅτι ὁ μονογενὴς νίὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, εὔδοκίᾳ τοῦ πατρὸς καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἀγίου πνεύματος ἀσπόρως συλληφθεὶς ἀφθόρως ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας γεγέννηται διὰ πνεύματος ἀγίου καὶ ἄνθρωπος τέλειος ἐξ αὐτῆς γέγονε, καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς τέλειός ἐστιν ὅμοι καὶ ἄνθρωπος τέλειος, ἐκ δύο φύσεων, θεότητός τε καὶ ἄνθρωπότητος, καὶ ἐν δύο φύσεσι νοεραῖς θελητικαῖς τε καὶ ἐνεργητικαῖς καὶ αὐτεξουσίοις καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τελείως ἔχούσαις κατὰ τὸν ἑκάστη πρέποντα ὄρον τε καὶ λόγον, θεότητί τε καὶ ἄνθρωπότητί φημι, μιᾶς δὲ συνθέτῳ ὑποστάσει, ὅτι τε ἐπείνησε καὶ ἐδίψησε καὶ ἐκοπίασε καὶ ἐσταυρώθη καὶ θανάτου καὶ ταφῆς πεῖραν ἐδέξατο καὶ ἀνέστη τριήμερος καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνεφοίτησεν, ὅθεν πρὸς ἡμᾶς παραγέγονε καὶ παραγενήσεται πάλιν εἰς ὕστερον, καὶ ἡ θεία γραφὴ μάρτυς καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀγίων χορός. Τί δέ ἐστι Θεοῦ οὐσία ἢ πῶς ἐστιν ἐν πᾶσιν ἢ πῶς ἐκ Θεοῦ Θεὸς γεγέννηται ἢ ἐκπεπόρευται ἢ πῶς ἔαυτὸν κενώσας ὁ μονογενὴς νίὸς καὶ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονεν ἐκ παρθενικῶν αἵμάτων ἐτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν θεσμῷ πλαστουργηθεὶς ἢ πῶς ἀβρόχοις ποσὶ τοῖς ὕδασιν ἐπεπόρευτο, καὶ ἀγνοοῦμεν καὶ λέγειν οὐ δυνάμεθα. Οὐ δυνατὸν οὖν τι παρὰ τὰ θειωδῶς ὑπὸ τῶν θείων λογίων τῆς τε παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης ἡμῖν ἐκπεφασμένα ἥτοι εἰρημένα καὶ πεφανερωμένα εἰπεῖν τι περὶ Θεοῦ ἢ ὅλως ἐννοῆσαι.

3. Ἀπόδειξις, ὅτι ἐστι Θεός

‘Οτι μὲν οὖν ἐστι Θεός, τοῖς μὲν τὰς ἀγίας γραφὰς δεχομένοις, τίν τε παλαιὰν καὶ καινὴν διαθήκην φημί, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὕτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις· ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ γνῶσις τοῦ εἶναι θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καί τινας εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων κακῶν κάκιστον καταγαγεῖν τῆς ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι θεόν, ὃν τὴν ἀφροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἔφη Δαυίδ· Εἴπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐστιν Θεός, οἱ μὲν τοῦ κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τῷ παναγίῳ σοφισθέντες πνεύματι καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημίας ἐργαζόμενοι τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνωσίας αὐτοὺς ζωγροῦντες ἀνῆγον. Όμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ πνεύματος χάριν δεξάμενοι τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος τοὺς ἐσκοτισμένους ἐφώτιζον καὶ τοὺς πεπλανημένους ἐπέστρεφον. Ἡμεῖς δὲ οἱ μηδὲ τὸ τῶν θαυμάτων μηδὲ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα, ἀναξίους γὰρ ἔαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσπαθείᾳ πεποιήκαμεν, φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν ὑποφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου διαλεξώμεθα τὸν πατέρα καὶ τὸν νίὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπικαλεσάμενοι. Πάντα τὰ ὄντα ἢ κτιστά ἐστιν ἢ ἄκτιστα. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως καὶ τρεπτά· ὃν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἥρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσεται πάντως ἢ φθειρόμενα ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἄκτιστα, κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον πάντως καὶ ἀτρεπτά· ὃν γὰρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος ἥγουν αἱ ἰδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ὑπὸ τὴν ἡμετέραν αἱσθησιν, ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγγέλους τρέπεσθαι καὶ ἀλλοιοῦσθαι καὶ

πολυτρόπως κινεῖσθαι καὶ μεταβάλλεσθαι; Τὰ μὲν νοητά, ἀγγέλους φημὶ καὶ ψυχὰς καὶ δαίμονας, κατὰ προαίρεσιν τήν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπὴν καὶ τὴν ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπιτεινομένην τε καὶ ὑφιεμένην, τὰ δὲ λοιπὰ κατά τε γένεσιν καὶ φθορὰν αὔξησίν τε καὶ μείωσιν καὶ τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν καὶ τὴν τοπικὴν κίνησιν. Τρεπτὰ τοίνυν ὅντα πάντως καὶ κτιστά. Κτιστὰ δὲ ὅντα πάντως ὑπό τινος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἄκτιστον εἶναι· εἰ γὰρ κάκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπό τινος ἐκτίσθη, ἔως ἂν ἔλθωμεν εἰς τι ἄκτιστον. Ἅκτιστος οὖν ὃν ὁ δημιουργὸς πάντως καὶ ἄτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ Θεός; Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχὴ καὶ συντήρησις καὶ κυβέρνησις διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἐστι Θεὸς ὁ τόδε τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ συνέχων καὶ συντηρῶν καὶ ἀεὶ προνοούμενος· πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναντίαι φύσεις, πυρὸς λέγω καὶ ὕδατος, ἀέρος καὶ γῆς, εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασι καὶ ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μή τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα καὶ συνεβίβασε καὶ ἀεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα; Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε δὶ ἀέρος καὶ ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ἀέρα καὶ φύσιν πυρός τε καὶ ὕδατος; Τίς ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισε; Τί τὸ ταῦτα κινήσαν καὶ ἄγον τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιηκὼς ταῦτα καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγών; Οὐ γὰρ τῷ αὐτομάτῳ δώσομεν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνος τὸ τάξαι; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν· τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους; Ἐτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἐστὶν εἰ μὴ Θεός;

4. Περὶ τοῦ τί ἐστι Θεός; ὅτι ἀκατάληπτον

὾οτι μὲν οὖν ἐστι Θεός, δῆλον· τί δέ ἐστι κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν, ἀκατάληπτον τοῦτο παντελῶς καὶ ἄγνωστον. ὾οτι μὲν γὰρ ἀσώματον, δῆλον. Πῶς γὰρ σῶμα τὸ ἄπειρον καὶ ἀόριστον καὶ ἀσχημάτιστον καὶ ἀναφές καὶ ἀόρατον καὶ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον; Πῶς γὰρ σεπτόν, εἰ περιγραπτὸν καὶ παθητόν; Καὶ πῶς ἀπαθὲς τὸ ἐκ στοιχείων συγκείμενον καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν ἀναλυόμενον; Σύνθεσις γὰρ ἀρχὴ μάχης, μάχη δὲ διαστάσεως, διάστασις δὲ λύσεως· λύσις δὲ ἀλλότριον Θεοῦ παντελῶς. Πῶς δὲ καὶ σωθήσεται τὸ διὰ πάντων ἥκειν καὶ πληροῦν τὰ πάντα θεόν, ὡς φησιν ἡ γραφή· Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει κύριος; Ἀδύνατον γὰρ σῶμα διὰ σωμάτων διήκειν μὴ τέμνον καὶ τεμνόμενον καὶ πλεκόμενον καὶ ἀντιπαρατιθέμενον, ὥσπερ ὅσα τῶν ὑγρῶν μίγνυται καὶ συγκίναται. Εἰ δὲ καὶ τινές φασιν ἄστον σῶμα ὡς τὸ παρὰ τοῖς τῶν Ἑλλήνων σοφοῖς πέμπτον σῶμα λεγόμενον, ὥσπερ ἀδύνατον, κινούμενον ἐσται πάντως ὥσπερ ὁ οὐρανός· τοῦτον γὰρ πέμπτον σῶμά φασι. Τίς οὖν ὁ τοῦτον κινῶν; Πᾶν γὰρ κινούμενον ὑφ' ἔτέρου κινεῖται. Κάκεῖνον τίς; Καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον, ἔως ἂν καταντήσωμεν εἰς τι ἀκίνητον· τὸ γὰρ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον, ὥσπερ ἐστὶ τὸ θεῖον. Πῶς δὲ οὐκ ἐν τόπῳ περιγραπτὸν τὸ κινούμενον; Μόνον οὖν τὸ θεῖον ἀκίνητον, δι' ἀκινησίας τὰ πάντα κινοῦν. Ἀσώματον τοίνυν ὑποληπτέον τὸ θεῖον. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τῆς οὐσίας παραστατικόν ἐστιν ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἀγένητον καὶ τὸ ἀναρχον καὶ τὸ ἀναλλοίωτον καὶ τὸ ἄφθαρτον καὶ ὅσα περὶ Θεοῦ ἢ περὶ θεὸν εἶναι λέγεται· ταῦτα γὰρ οὐ τὸ τί ἐστι σημαίνει, ἀλλὰ τί οὐκ ἐστι. Χρὴ δὲ τὸν βουλόμενον τὴν τινος οὐσίαν εἰπεῖν,

τί ἐστι, φράσαι, οὐ τί οὐκ ἔστι· ὅμως ἐπὶ Θεοῦ, τί ἐστιν, εἰπεῖν ἀδύνατον κατ' οὐσίαν. Οἰκειότερον δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς πάντων ἀφαιρέσεως ποιεῖσθαι τὸν λόγον· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἔστιν οὔχ ως μὴ ὕν, ἀλλ' ως ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα καὶ ὑπὲρ αὐτόδε τὸ εἶναι ὕν. Εἰ γὰρ τῶν ὄντων αἱ γνώσεις, τὸ ὑπὲρ γνῶσιν πάντως καὶ ὑπὲρ οὐσίαν ἔσται, καὶ τὸ ἀνάπταλιν τὸ ὑπὲρ οὐσίαν καὶ ὑπὲρ γνῶσιν ἔσται. Ἀπειρον οὖν τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ἀκαταληψία. Ὅσα δὲ λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ καταφατικῶς, οὐ τὴν φύσιν ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν δηλοῦ. Κανὸν ἀγαθόν, κανὸν δίκαιον, κανὸν σοφόν, κανὸν ὅ τι ἂν εἴπῃς, οὐ φύσιν λέγεις Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν. Εἰσὶ δὲ καὶ τινα καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα, οἷον σκότος λέγοντες ἐπὶ Θεοῦ οὐ σκότος νοοῦμεν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι φῶς ἀλλ' ὑπὲρ τὸ φῶς.

5. Ἀπόδειξις, ὅτι εῖς ἔστι Θεὸς καὶ οὐ πολλοί

“Οτι μέν ἔστι Θεός, ίκανῶς ἀποδέδεικται, καὶ ὅτι ἀκατάληπτός ἔστιν ἡ αὐτοῦ οὐσία. Ὅτι δὲ εῖς ἔστι καὶ οὐ πολλοί, τοῖς μὲν τῇ θείᾳ πειθομένοις γραφῇ οὐκ ἀμφιβάλλεται. Φησὶ γὰρ ὁ κύριος ἐν τῇ τῆς νομοθεσίας ἀρχῇ· Ἔγὼ κύριος ὁ Θεός σου ὁ ἔξαγαγών σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἔτεροι πλὴν ἐμοῦ, καὶ πάλιν· Ἄκουε, Ἰσραήλ· Κύριος ὁ Θεός σου κύριος εῖς ἔστι, καὶ διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου· Ἔγὼ γάρ, φησί, Θεὸς πρῶτος καὶ ἔγὼ μετὰ ταῦτα καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός. Ἐμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεὸς καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι, καὶ ὁ κύριος δὲ ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις οὕτω φησὶ πρὸς τὸν πατέρα· Αὕτη ἔστιν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν. Τοῖς δὲ τῇ θείᾳ γραφῇ μὴ πειθομένοις οὕτω διαλεξόμεθα. Τὸ θεῖον τέλειόν ἔστι καὶ ἀνελλιπὲς κατά τε ἀγαθότητα κατά τε σοφίαν κατά τε δύναμιν, ἄναρχον, ἀτελεύτητον, ἀίδιον, ἀπερίγραπτον καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν κατὰ πάντα τέλειον. Εἰ οὖν πολλοὺς ἐροῦμεν θεούς, ἀνάγκη διαφορὰν ἐν τοῖς πολλοῖς θεωρεῖσθαι. Εἰ γὰρ οὐδεμία διαφορὰ ἐν αὐτοῖς, εῖς μᾶλλον ἔστι καὶ οὐ πολλοί. Εἰ δὲ διαφορὰ ἐν αὐτοῖς, ποῦ ἡ τελειότης; Εἴτε γὰρ κατὰ ἀγαθότητα, εἴτε κατὰ δύναμιν, εἴτε κατὰ σοφίαν, εἴτε κατὰ χρόνον, εἴτε κατὰ τόπον ὑστερήσει τοῦ τελείου, οὐκ ἂν εἴη Θεός. Ἡ δὲ διὰ πάντων ταυτότης ἔνα μᾶλλον δείκνυσι καὶ οὐ πολλούς. Πῶς δὲ καὶ πολλοῖς οὖσι τὸ ἀπερίγραπτον φυλαχθήσεται; Ἐνθα γὰρ ἂν εἴη ὁ εῖς, οὐκ ἂν εἴη ὁ ἔτερος. Πῶς δὲ ὑπὸ πολλῶν κυβερνηθήσεται ὁ κόσμος καὶ οὐ διαλυθήσεται καὶ διαφθαρήσεται μάχης ἐν τοῖς κυβερνῶσι θεωρουμένης; Ἡ γὰρ διαφορὰ ἐναντίωσιν εἰσάγει. Εἰ δὲ εἴποι τις, ὅτι ἔκαστος μέρους ἄρχει, τί τὸ τάξαν καὶ τὴν διανομὴν αὐτοῖς ποιησάμενον; Ἐκεῖνο γὰρ ἂν εἴη μᾶλλον Θεός. Εἴς τοίνυν ἔστι Θεός, τέλειος, ἀπερίγραπτος, τοῦ παντὸς ποιητῆς συνοχεύς τε καὶ κυβερνήτης, ὑπερτελής καὶ προτέλειος. Πρὸς δὲ καὶ φυσικὴ ἀνάγκη μονάδα εἶναι δυάδος ἀρχήν.

6. Περὶ λόγου Θεοῦ

Οὗτος τοίνυν ὁ εῖς καὶ μόνος Θεὸς οὐκ ἄλογός ἐστι. Λόγον δὲ ἔχων οὐκ ἀνυπόστατον ἔξει, οὐκ ἀρξάμενον τοῦ εἶναι οὐδὲ παυσόμενον· οὐ γὰρ ἦν, ὅτε ἦν ποτε Θεὸς ἄλογος. Ἀεὶ δὲ ἔχει τὸν ἑαυτοῦ λόγον ἐξ αὐτοῦ γεννώμενον, οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον ἀνυπόστατον καὶ εἰς ἄερα χεόμενον, ἀλλ’ ἐνυπόστατον, ζῶντα, τέλειον, οὐκ ἔξω αὐτοῦ χωροῦντα, ἀλλ’ ἐν αὐτῷ ἀεὶ ὄντα· ποῦ γὰρ ἔσται ἔξω αὐτοῦ γινόμενος; Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἡμέτερα φύσις ἐπίκηρος ἐστι καὶ εὐδιάλυτος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος ἡμῶν ἐστιν ἀνυπόστατος. Οὐ δὲ Θεὸς ἀεὶ ὄν καὶ τέλειος ὄν τέλειον καὶ ἐνυπόστατον ἔξει τὸν ἑαυτοῦ λόγον καὶ ἀεὶ ὄντα καὶ ζῶντα καὶ πάντα ἔχοντα, ὅσα ὁ γεννήτωρ ἔχει. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ προερχόμενος οὔτε δι’ ὅλου ὁ αὐτός ἐστι τῷ νῷ οὔτε παντάπασιν ἔτερος — ἐκ τοῦ νοῦ μὲν γὰρ ὃν ἄλλος ἐστὶ παρ’ αὐτόν, αὐτὸν δὲ τὸν νοῦν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγων οὐκέτι παντάπασιν ἔτερός ἐστι παρὰ τὸν νοῦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν ἐν ὃν ἔτερόν ἐστι τῷ ὑποκειμένῳ οὔτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, τῷ μὲν ὑφεστάναι καθ’ ἑαυτὸν διήρηται πρὸς ἐκεῖνον, παρ’ οὐ τὴν ὑπόστασιν ἔχει, τῷ δὲ ταῦτα δεικνύειν ἐν ἑαυτῷ, ἢ περὶ τὸν θεὸν καθορᾶται, ὁ αὐτός ἐστι κατὰ τὴν φύσιν ἐκείνῳ. Ὕσπερ γὰρ τὸ ἐν ἄπασι τέλειον ἐπὶ τοῦ πατρὸς θεωρεῖται, οὔτως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου λόγου θεωρηθῆσεται.

7. Περὶ πνεύματος ἀγίου

Δεῖ δὲ τὸν λόγον καὶ πνεῦμα ἔχειν· καὶ γὰρ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἄμοιρός ἐστι πνεύματος. Ἀλλ’ ἐφ’ ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα ἀλλότριον τῆς ἡμετέρας ἐστὶν οὐσίας· τοῦ ἀέρος γάρ ἐστιν ὄλκὴ καὶ φορὰ εἰσελκομένου καὶ προχεομένου πρὸς τὴν τοῦ σώματος σύστασιν, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνήσεως φωνὴ τοῦ λόγου γίνεται τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐν ἑαυτῇ φανεροῦσα. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου τὸ μὲν εἶναι πνεῦμα Θεοῦ εὔσεβῶς ὅμοιογητέον διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐλλιπέστερον τοῦ ἡμετέρου λόγου, οὐκ ἔστι δὲ εὔσεβες ἀλλότριόν τι ἔξωθεν ἐπεισερχόμενον τῷ θεῷ τὸ πνεῦμα λογίζεσθαι ὡς καὶ ἐφ’ ἡμῶν τῶν συνθέτων. Ἀλλ’ Ὕσπερ Θεοῦ λόγον ἀκούσαντες οὐκ ἀνυπόστατον οὐδὲ ἐκ μαθήσεως προσγινόμενον οὐδὲ διὰ φωνῆς προφερόμενον οὐδὲ εἰς ἄερα χεόμενον καὶ λυόμενον φέρημεν, ἀλλ’ οὐσιωδῶς ὑφεστῶτα προαιρετικόν τε καὶ ἐνεργὸν καὶ παντοδύναμον, οὔτω καὶ πνεῦμα μεμαθηκότες Θεοῦ τὸ συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν οὐ πνοὴν ἀνυπόστατον ἐννοοῦμεν οὔτω γὰρ ἀν καθαιρεῖται πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας φύσεως, εἰ καθ’ ὅμοιότητα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος καὶ τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα ὑπονοοῖτο, ἀλλὰ δύναμιν οὐσιώδη, αὐτὴν ἐφ’ ἑαυτῆς ἐν ἴδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, ἐκ τοῦ πατρὸς προερχομένην καὶ ἐν τῷ λόγῳ ἀναπαυομένην καὶ αὐτοῦ οὖσαν ἐκφαντικήν, οὔτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἔστι, καὶ τοῦ λόγου, ᾧ συμπαρομαρτεῖ, δυναμένην οὔτε πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον ἀναχεομένην, ἀλλὰ καθ’ ὅμοιότητα τοῦ λόγου καθ’ ὑπόστασιν οὖσαν, ζῶσαν, προαιρετικήν, αὐτοκίνητον, ἐνεργόν, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν θέλουσαν καὶ πρὸς πᾶσαν πρόθεσιν σύνδρομον ἔχουσαν τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν, μήτε ἀρχὴν ἔχουσαν μήτε τέλος· οὔτε γὰρ ἐνέλειψε ποτε τῷ πατρὶ λόγος οὔτε τῷ λόγῳ πνεῦμα. Οὔτως διὰ μὲν τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος ἡ πολύθεος τῶν Ἑλλήνων ἔξαφανίζεται πλάνη, διὰ δὲ τῆς τοῦ λόγου παραδοχῆς καὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἰουδαίων καθαιρεῖται τὸ δόγμα, ἐκατέρας τε αἱρέσεως παραμένει τὸ

χρήσιμον, ἐκ μὲν τῆς Ἰουδαικῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς φύσεως ἐνότης, ἐκ δὲ τοῦ Ἐλληνισμοῦ ἡ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάκρισις μόνη. Εἰ δὲ ἀντιλέγοι ὁ Ἰουδαῖος πρὸς τὴν τοῦ λόγου παραδοχὴν καὶ τοῦ πνεύματος, ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς ἐλεγχέσθω τε καὶ ἐπιστομίζέσθω. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ λόγου φησὶν ὁ Δαυίδ· Εἰς τὸν αἰῶνα, κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ πάλιν· Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ιάσατο αὐτούς. Λόγος δὲ προφορικὸς οὐκ ἀποστέλλεται οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα διαμένει. Περὶ δὲ τοῦ πνεύματος ὁ αὐτὸς Δαυίδ· Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ πάλιν· Τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν, καὶ ὁ Ἰώβ· Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με, πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ συνέχουσά με. Πνεῦμα δὲ ἀποστελλόμενον καὶ ποιοῦν καὶ στερεοῦν καὶ συνέχον οὐκ ἄσθμα ἔστι λυόμενον, ὃσπερ οὐδὲ σωματικὸν μέλος τὸ τοῦ Θεοῦ στόμα· ἀμφότερα γὰρ θεοπρεπῶς νοητέον.

8. Περὶ τῆς ἀγίας τριάδος

Πιστεύομεν τοιγαροῦν εἰς ἔνα θεόν, μίαν ἀρχὴν ἄναρχον, ἄκτιστον, ἀγέννητον ἀνόλεθρόν τε καὶ ἀθάνατον, αἰώνιον, ἄπειρον, ἀπερίγραπτον, ἀπεριόριστον, ἀπειροδύναμον, ἀπλῆν, ἀσύνθετον, ἀσώματον, ἄρρενστον, ἀπαθῆ, ἄτρεπτον, ἀναλλοίωτον, ἀόρατον, πηγὴν ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, φῶς νοερόν, ἀπρόσιτον, δύναμιν οὐδενὶ μέτρῳ γνωριζομένην, μόνῳ δὲ τῷ οἰκείῳ βουλήματι μετρουμένην πάντα γάρ, ὅσα θέλει, δύναται, πάντων κτισμάτων ὄρατῶν τε καὶ ἀօράτων ποιητικήν, πάντων συνεκτικήν καὶ συντηρητικήν, πάντων προνοητικήν, πάντων κρατοῦσαν καὶ ἄρχουσαν καὶ βασιλεύουσαν ἀτελευτήτῳ καὶ ἀθανάτῳ βασιλείᾳ, μηδὲν ἐναντίον ἔχουσαν, πάντα πληροῦσαν, ὑπ’ οὐδενὸς περιεχομένην, αὐτὴν δὲ μᾶλλον περιέχουσαν τὰ σύμπαντα καὶ συνέχουσαν καὶ προέχουσαν, ἀχράντως ταῖς ὄλαις οὐσίαις ἐπιβατεύουσαν καὶ πάντων ἐπέκεινα καὶ πάσης οὐσίας ἔξηρημένην ὡς ὑπερούσιον καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα οὖσαν, ὑπέρθεον, ὑπεράγαθον, ὑπερπλήρη, τὰς ὄλας ἀρχὰς καὶ τάξεις ἀφορίζουσαν καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ τάξεως ὑπεριδρυμένην ὑπὲρ οὐσίαν καὶ ζωὴν καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν, αὐτοφῶς, αὐτοαγαθότητα, αὐτοζωήν, αὐτοουσίαν ὡς μὴ παρ’ ἔτερου τὸ εἶναι ἔχουσαν ἥ τι τῶν ὅσα ἐστίν, αὐτὴν δὲ πηγὴν οὖσαν τοῦ εἶναι τοῖς οὖσι, τοῖς ζῶσι τῆς ζωῆς, τοῖς λόγου μετέχουσι τοῦ λόγου, τοῖς πᾶσι πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν, πάντα εἰδυῖαν πρὶν γενέσεως αὐτῶν, μίαν οὐσίαν, μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν, μίαν θέλησιν, μίαν ἐνέργειαν, μίαν ἀρχήν, μίαν ἔξουσίαν, μίαν κυριότητα, μίαν βασιλείαν, ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι γνωριζομένην τε καὶ προσκυνουμένην μιᾶς προσκυνήσει πιστευομένην τε καὶ λατρευομένην ὑπὸ πάσης λογικῆς κτίσεως ἀσυγχύτως ἡνωμέναις καὶ ἀδιαστάτως διαιρουμέναις, ὃ καὶ παράδοξον. Εἰς πατέρα καὶ νίὸν καὶ ἄγιον πνεῦμα, εἰς ἄντας βεβαπτίσμεθα· οὕτω γὰρ ὁ κύριος τοῖς ἀποστόλοις βαπτίζειν ἐνετείλατο· Βαπτίζοντες αὐτούς, φάσκων, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ νίοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος. Εἰς ἔνα πατέρα, τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, οὐκ ἔκ τινος γεννηθέντα, ἀναίτιον δὲ καὶ ἀγέννητον μόνον ὑπάρχοντα, πάντων μὲν ποιητήν, ἐνὸς δὲ μόνου πατέρα φύσει τοῦ μονογενοῦς νίοῦ αὐτοῦ, κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ προβολέα τοῦ παναγίου πνεύματος. Καὶ εἰς ἔνα νίὸν τοῦ Θεοῦ τὸν

μονογενῆ, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, δόμοιον τῷ πατρὶ, δι’ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Πρὸ πάντων τῶν αἰώνων λέγοντες δείκνυμεν, ὅτι ἄχρονος καὶ ἀναρχος αὐτοῦ ἡ γέννησις· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὁ νίὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτὴρ τῆς τοῦ πατρὸς ὑποστάσεως, ἡ ζῶσα σοφία καὶ δύναμις, ὁ λόγος ὁ ἐνυπόστατος, ἡ οὐσιώδης καὶ τελεία καὶ ζῶσα εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ἀλλ’ ἀεὶ ἦν σὺν τῷ πατρὶ καὶ ἐν αὐτῷ ἀιδίως καὶ ἀνάρχως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος· οὐ γὰρ ἦν ποτε ὁ πατήρ, ὅτε οὐκ ἦν ὁ νίος, ἀλλ’ ἂμα πατήρ, ἂμα νίὸς ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος· πατήρ γὰρ ἐκτὸς νίοῦ οὐκ ἂν κληθείη. Εἰ δὲ ἦν μὴ ἔχων νίόν, οὐκ ἦν πατήρ, καὶ εἰ μετὰ ταῦτα ἔσχεν νίόν, μετὰ ταῦτα ἐγένετο πατήρ μὴ ὃν πρὸ τούτου πατήρ καὶ ἐτράπη ἐκ τοῦ μὴ εἴναι πατήρ εἰς τὸ γενέσθαι πατήρ, ὅπερ πάσης βλασφημίας ἐστὶ χαλεπώτερον. Ἀδύνατον γὰρ τὸν θεὸν εἰπεῖν ἔρημον τῆς φυσικῆς γονιμότητος· ἡ δὲ γονιμότης τὸ ἐξ αὐτοῦ ἥγουν ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ὅμοιον κατὰ φύσιν γεννᾶν. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ νίοῦ γεννήσεως ἀσεβὲς λέγειν χρόνον μεσιτεῦσαι ἥ μετὰ τὸν πατέρα τὴν τοῦ νίοῦ γενέσθαι ὑπαρξῖν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἥγουν τῆς τοῦ πατρὸς φύσεώς φαμεν τὴν τοῦ νίοῦ γεννησιν. Καὶ εἰ μὴ ἐξ ἀρχῆς δῶμεν τὸν νίὸν συνυπάρχειν τῷ πατρὶ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, τροπὴν τῆς τοῦ πατρὸς ὑποστάσεως παρεισάγομεν, ὅτι μὴ ὃν πατήρ ὕστερον ἐγένετο πατήρ· ἡ γὰρ κτίσις, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα γέγονεν, ἀλλ’ οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, ἐκ δὲ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι βουλήσει καὶ δυνάμει αὐτοῦ παρήχθη, καὶ οὐχ ἀπτεται τροπὴ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως. Γέννησις μὲν γάρ ἐστι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος προάγεσθαι τὸ γεννώμενον ὅμοιον κατ’ οὐσίαν, κτίσις δὲ καὶ ποίησις τὸ ἔξωθεν καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ κτίζοντος καὶ ποιοῦντος γίνεσθαι τὸ κτιζόμενον καὶ ποιούμενον ἀνόμοιον παντελῶς. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ μόνου ἀπαθοῦς καὶ ἀναλλοιώτου καὶ ἀτρέπτου καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντος Θεοῦ καὶ τὸ γεννᾶν καὶ τὸ κτίζειν ἀπαθές· φύσει γὰρ ὃν ἀπαθής καὶ ἄρρευστος ὡς ἀπλοῦς καὶ ἀσύνθετος οὐ πέφυκεν ὑπομένειν πάθος ἥ ῥεῦσιν οὕτε ἐν τῷ γεννᾶν οὕτε ἐν τῷ κτίζειν οὔδε τινος συνεργίας δεῖται, ἀλλ’ ἡ μὲν γέννησις ἀναρχος καὶ ἀίδιος φύσεως ἔργον οὖσα καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προάγουσα, ἵνα τροπὴν ὁ γεννῶν μὴ ὑπομείνῃ καὶ ἵνα μὴ Θεὸς πρῶτος καὶ Θεὸς ὕστερος εἴη καὶ προσθήκην δέξηται. Ἡ δὲ κτίσις ἐπὶ Θεοῦ θελήσεως ἔργον οὖσα οὐ συναίδιος ἐστι τῷ θεῷ, ἐπειδὴ οὐ πέφυκε τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγόμενον συναίδιον εἶναι τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀεὶ ὄντι. Ὅτι ποιεῖται ἀνθρωπος καὶ Θεός — ὁ μὲν γὰρ ἀνθρωπος οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει, ἀλλ’ ὅπερ ποιεῖ ἐκ προϋποκειμένης ὑλῆς ποιεῖ, οὐ θελήσας μόνον ἀλλὰ καὶ προεπινοήσας, καὶ ἐν τῷ νῷ ἀνατυπώσας τὸ γενησόμενον, εἴτα καὶ χερσὶν ἐργασάμενος καὶ κόπον ὑπομείνας καὶ κάματον, πολλάκις δὲ καὶ ἀστοχήσας μὴ ἀποβάντος, καθὰ βούλεται τοῦ ἐπιτηδεύματος· ὁ δὲ Θεὸς θελήσας μόνον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παρήγαγεν, οὕτως οὐδὲ ὄμοιός γεννᾶ Θεὸς καὶ ἀνθρωπος. Οἱ μὲν γὰρ Θεὸς ἄχρονος ὃν καὶ ἀναρχος καὶ ἀπαθής καὶ ἄρρευστος καὶ ἀσώματος καὶ μόνος καὶ ἀτελεύτητος ἄχρονως καὶ ἀνάρχως καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀρρεύστως γεννᾶ καὶ ἐκτὸς συνδυασμοῦ, καὶ οὕτε ἀρχὴν ἔχει ἡ ἀκατάληπτος αὐτοῦ γέννησις οὕτε τέλος. Καὶ ἀνάρχως μὲν διὰ τὸ ἀτρεπτον, ἀρρεύστως δὲ διὰ τὸ ἀπαθής καὶ ἀσώματον, ἐκτὸς δὲ συνδυασμοῦ διά τε τὸ ἀσώματον πάλιν καὶ ἔνα μόνον εἶναι θεὸν ἀπροσδεῆ ἐτέρου, ἀτελευτήτως δὲ καὶ ἀκαταπαύστως διά τε τὸ ἀναρχον καὶ ἄχρονον καὶ ἀτελεύτητον καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχειν· τὸ γὰρ ἀναρχον ἀτελεύτητον, τὸ δὲ χάριτι ἀτελεύτητον οὐ

πάντως ἄναρχον ὥσπερ οἱ ἄγγελοι. Γεννᾷ τοίνυν ὁ ἀεὶ ὃν Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ λόγον τέλειον ὄντα ἀνάρχως καὶ ἀτελευτήτως, ἵνα μὴ ἐν χρόνῳ τίκτῃ Θεὸς ὁ χρόνου ἀνωτέραν ἔχων τὴν τε φύσιν καὶ τὴν ὑπαρξιν. Ὁ δὲ ἄνθρωπος δῆλον ὡς ἐναντίως γεννᾷ ὑπὸ γένεσιν τελῶν καὶ φθορὰν καὶ ρεῦσιν καὶ πληθυσμὸν καὶ σῶμα περικείμενος καὶ τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ ἐν τῇ φύσει κεκτημένος· ἐνδεὲς γὰρ τὸ ἄρρεν τῆς τοῦ θήλεος βοηθείας. Ἀλλ’ Ἱλεως εἴη ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ πᾶσαν νόησιν καὶ κατάληψιν ὑπερκείμενος. Διδάσκει οὖν ἡ ἀγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησίᾳ ἅμα πατέρα καὶ ἅμα τὸν μονογενῆ αὐτοῦ σίὸν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον ἀχρόνως καὶ ἀρρεύστως καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀκαταλήπτως, ὡς μόνος ὁ τῶν ὅλων οἶδε Θεός. Ὅτιον ἅμα τὸ πῦρ καὶ ἅμα τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, καὶ οὐ πρῶτον τὸ πῦρ καὶ μετὰ ταῦτα τὸ φῶς ἀλλ’ ἅμα, καὶ ὥσπερ τὸ φῶς ἐκ τοῦ πυρὸς ἀεὶ γεννώμενον ἀεὶ ἐν αὐτῷ ἐστι μηδαμῶς αὐτοῦ χωριζόμενον, οὕτω καὶ ὁ σίὸς ἐκ τοῦ πατρὸς γεννᾶται μηδαμῶς αὐτοῦ χωριζόμενος, ἀλλ’ ἀεὶ ἐν αὐτῷ ἐστιν. Ἀλλὰ τὸ μὲν φῶς ἐκ τοῦ πυρὸς γεννώμενον ἀχωρίστως, καὶ ἐν αὐτῷ ἀεὶ μένον οὐκ ἔχει ἴδιαν ὑπόστασιν παρὰ τὸ πῦρ, ποιότης γάρ ἐστι φυσικὴ τοῦ πυρός, ὁ δὲ σίὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς ἐκ πατρὸς γεννηθεὶς ἀχωρίστως καὶ ἀδιαστάτως καὶ ἐν αὐτῷ μένων ἀεὶ ἔχει ἴδιαν ὑπόστασιν παρὰ τὴν τοῦ πατρός. Λόγος μὲν οὖν καὶ ἀπαύγασμα λέγεται διὰ τὸ ἄνευ συνδυασμοῦ καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀχρόνως καὶ ἀρρεύστως καὶ ἀχωρίστως γεγεννῆσθαι ἐκ τοῦ πατρός, σίὸς δὲ καὶ χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διὰ τὸ τέλειον καὶ ἐνυπόστατον καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ πατρὶ εἰναι πλὴν τῆς ἀγεννησίας, μονογενὴς δέ, ὅτι μόνος ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς μόνως ἐγεννήθη. Οὐδὲ γὰρ ὁμοιοῦται ἐτέρα γέννησις τῇ τοῦ σίοῦ τοῦ Θεοῦ γεννήσει, οὐδὲ γάρ ἐστιν ἄλλος σίὸς τοῦ Θεοῦ· εἰ γὰρ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ’ οὐ γεννητῶς ἀλλ’ ἐκπορευτῶς. Ἀλλος τρόπος ὑπάρξεως οὗτος ἄληπτός τε καὶ ἄγνωστος, ὥσπερ καὶ ἡ τοῦ σίοῦ γέννησις. Διὸ καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, αὐτοῦ εἰσὶ πλὴν τῆς ἀγεννησίας, ἥτις οὐ σημαίνει οὐσίας διαφορὰν οὐδὲ ἀξίωμα, ἀλλὰ τρόπον ὑπάρξεως, ὥσπερ καὶ ὁ Ἄδαμ ἀγένητος ὃν πλάσμα γάρ ἐστι Θεοῦ καὶ ὁ Σὴθ γεννητός σίὸς γάρ ἐστιν τοῦ Ἄδαμ καὶ ἡ Εὔα ἐκ τῆς τοῦ Ἄδαμ πλευρᾶς ἐκπορευθεῖσα οὐ γὰρ ἐγεννήθη αὐτῇ οὐ φύσει διαφέρουσιν ἀλλήλων ἄνθρωποι γάρ εἰσιν, ἀλλὰ τῷ τῆς ὑπάρξεως τρόπῳ. Χρὴ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγένητον διὰ τοῦ ἐνὸς Νῦ γραφόμενον τὸ ἄκτιστον ἥτοι τὸ μὴ γενόμενον σημαίνει, τὸ δὲ ἀγένητον διὰ τῶν δύο Νῦ γραφόμενον δηλοῦ τὸ μὴ γεννηθέν. Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαινόμενον διαφέρει οὐσία οὐσίας· ἄλλη γὰρ οὐσία ἡ ἄκτιστος ἥτοι ἀγένητος διὰ τοῦ ἐνὸς Νῦ, καὶ ἄλλη ἡ γενητὴ ἥτοι κτιστή. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαινόμενον οὐ διαφέρει οὐσία οὐσίας· παντὸς γὰρ εἴδους ζῷων ἡ πρώτη ὑπόστασις ἀγένητός ἐστιν, ἀλλ’ οὐκ ἀγένητος· ἐκτίσθησαν μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ τῷ λόγῳ αὐτοῦ παραχθέντα εἰς γένεσιν, οὐ μὴν ἐγεννήθησαν μὴ προϋπάρχοντος ἐτέρου ὁμοειδοῦς, ἐξ οὗ γεννηθῶσι. Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαινόμενον κοινωνοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἀγίας θεότητος ὑπέρθεοι ὑποστάσεις ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἄκτιστοι ὑπάρχουσι, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαινόμενον οὐδαμῶς μόνος γὰρ ὁ πατήρ ἀγένητος· οὐ γὰρ ἐξ ἐτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι καὶ μόνος ὁ σίὸς γεννητός ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς γὰρ οὐσίας ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως γεγέννηται καὶ μόνον τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορευτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, οὐ γεννώμενον ἀλλ’ ἐκπορεύμενον. Οὕτω μὲν τῆς θείας διδασκούσης γραφῆς, τοῦ δὲ τρόπου τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως ἀκαταλήπτου ὑπάρχοντος. Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὡς οὐκ ἐξ ἡμῶν μετηνέχθη ἐπὶ τὴν μακαρίαν θεότητα τὸ τῆς πατρότητος καὶ υἱότητος καὶ ἐκπορεύσεως

όνομα, τούναντίον δὲ ἐκεῖθεν ἡμῖν μεταδέδοται, ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Διὰ τοῦτο κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Εἰ δὲ λέγομεν τὸν πατέρα ἀρχὴν εἶναι τοῦ σίοῦ καὶ μείζονα, οὐ προτερεύειν αὐτὸν τοῦ σίοῦ χρόνῳ ἥτις φύσει ὑποφαίνομεν, δι’ αὐτοῦ γὰρ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, οὐδὲ καθ’ ἔτερόν τι, εἰ μὴ κατὰ τὸ αἴτιον, τουτέστιν ὅτι ὁ σίδος ἐκ τοῦ πατρὸς ἐγεννήθη καὶ οὐχ ὁ πατὴρ ἐκ τοῦ σίοῦ καὶ ὅτι ὁ πατὴρ αἴτιός ἐστι τοῦ σίοῦ φυσικῶς, ὥσπερ οὐκ ἐκ τοῦ φωτὸς τὸ πῦρ φαμεν προέρχεσθαι, ἀλλὰ τὸ φῶς μᾶλλον ἐκ τοῦ πυρός. Ὁτε οὖν ἀκούσωμεν ἀρχὴν καὶ μείζονα τοῦ σίοῦ τὸν πατέρα, τῷ αἰτίῳ νοήσωμεν. Καὶ ὥσπερ οὐ λέγομεν ἔτέρας οὐσίας τὸ πῦρ καὶ ἔτέρας τὸ φῶς, οὔτως οὐχ οἷόν τε φάναι ἔτέρας οὐσίας τὸν πατέρα καὶ τὸν σίδον ἔτέρας, ἀλλὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς. Καὶ καθάπερ φαμὲν διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προερχομένου φωτὸς φαίνειν τὸ πῦρ καὶ οὐ τιθέμεθα ὅργανον ὑπουργικὸν εἶναι τοῦ πυρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, δύναμιν δὲ μᾶλλον φυσικήν, οὔτω λέγομεν τὸν πατέρα πάντα, ὥσα ποιεῖ, διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ σίοῦ ποιεῖν οὐχ ὡς δι’ ὅργανου λειτουργικοῦ, ἀλλὰ φυσικῆς καὶ ἐνυποστάτου δυνάμεως. Καὶ ὥσπερ λέγομεν τὸ πῦρ φωτίζειν καὶ πάλιν φαμὲν τὸ φῶς τοῦ πυρὸς φωτίζειν, οὔτω πάντα, ὥσα ποιεῖ ὁ πατὴρ, ὁμοίως καὶ ὁ σίδος ποιεῖ. Ἀλλὰ τὸ μὲν φῶς οὐκ ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὸ πῦρ κέκτηται, ὃ δὲ σίδος τελεία ὑπόστασίς ἐστι τῆς πατρικῆς ἀχώριστος ὑποστάσεως, ὡς ἀνωτέρω παρεστήσαμεν. Ἀδύνατον γὰρ εύρεθῆναι ἐν τῇ κτίσει εἰκόνα ἀπαραλλάκτως ἐν ἑαυτῇ τὸν τρόπον τῆς ἀγίας τριάδος παραδεικνύουσαν. Τὸ γὰρ κτιστὸν καὶ σύνθετον καὶ ῥευστὸν καὶ τρεπτὸν καὶ περιγραπτὸν καὶ σχῆμα ἔχον καὶ φθαρτόν, πῶς σαφῶς δηλώσει τὴν πάντων τούτων ἀπηλλαγμένην ὑπερούσιον θείαν οὐσίαν; Πᾶσα δὲ ἡ κτίσις δῆλον ὡς τοῖς πλείοσι τούτων ἐνέχεται καὶ πᾶσα κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν τῇ φθορᾷ ὑπόκειται. Ὁμοίως πιστεύομεν καὶ εἰς ἐν πνεῦμα τὸ ἄγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν σίδῳ ἀναπαυόμενον, τὸ τῷ πατρὶ καὶ σίδῳ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον ὡς ὁμοούσιόν τε καὶ συναίδιον, τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα, τὸ εὐθές, τὸ ἡγεμονικόν, τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀγιασμοῦ, θεὸν σὸν πατρὶ καὶ σίδῳ ὑπάρχον καὶ προσαγορευόμενον, ἄκτιστον, πλῆρες, δημιουργόν, παντοκρατορικόν, παντουργόν, παντοδύναμον, ἀπειροδύναμον, δεσπόζον πάσης τῆς κτίσεως οὐ δεσποζόμενον, πληροῦν οὐ πληρούμενον, μετεχόμενον οὐ μετέχον, ἀγιάζον οὐχ ἀγιαζόμενον, παράκλητον ὡς τὰς τῶν ὅλων παρακλήσεις δεχόμενον, κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ σίδῳ, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ δι’ σίδου κτίζον καὶ οὐσιοῦν τὰ σύμπαντα καὶ ἀγιάζον καὶ συνέχον, ἐνυπόστατον ἦτοι ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὑπάρχον, ἀχώριστον καὶ ἀνεκφοίτητον πατρὸς καὶ σίδου καὶ πάντα ἔχον, ὥσα ἔχει ὁ πατὴρ καὶ ὁ σίδος, πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως. Ὁ μὲν γὰρ πατὴρ ἀναίτιος καὶ ἀγέννητος οὐ γὰρ ἔκ τινος· οὐδὲ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει οὐδέ τι τῶν ὥσα ἔχει, αὐτὸς δὲ μᾶλλον ἐστιν ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ εἶναι καὶ τοῦ πῶς εἶναι φυσικῶς τοῖς πᾶσιν. Ὁ δὲ σίδος τοῦ πατρὸς γεννητῶς· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἄγιον καὶ αὐτὸς μὲν ἐκ τοῦ πατρός, ἀλλ’ οὐ γεννητῶς ἀλλ’ ἐκπορευτῶς. Καὶ ὅτι μὲν ἐστι διαφορὰ γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως, μεμαθήκαμεν· τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς διαφορᾶς, οὐδαμῶς. Ἄμα δὲ καὶ ἡ σίδος ἐκ τοῦ πατρὸς γέννησις, καὶ ἡ τοῦ ἀγίου πνεύματος ἐκπόρευσις. Πάντα οὖν, ὥσα ἔχει ὁ σίδος, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει καὶ αὐτὸς τὸ εἶναι. Καὶ εἰ μὴ ὁ πατὴρ ἐστιν, οὐδὲ ὁ σίδος ἔχει, οὐδὲ τὸ πνεῦμα. Καὶ διὰ τὸν πατέρα, τουτέστιν διὰ τὸ εἶναι τὸν πατέρα, ἐστιν ὁ σίδος καὶ τὸ πνεῦμα. Καὶ διὰ τὸν πατέρα ἔχει ὁ σίδος καὶ τὸ

πνεῦμα πάντα, ἂν ἔχει, τουτέστι διὰ τὸ τὸν πατέρα ἔχειν αὐτά, πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· ἐν ταύταις γάρ μόναις ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἄγιαι τρεῖς ὑποστάσεις οὐκ οὔσια, τῷ δὲ χαρακτηριστικῷ τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι. Φαμὲν δὲ ἔκαστον τῶν τριῶν τελείαν ἔχειν ὑπόστασιν, ἵνα μὴ ἐκ τριῶν ἀτελῶν μίαν σύνθετον φύσιν τελείαν γνωρίσωμεν, ἀλλ’ ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι μίαν ἀπλῆν οὔσιαν, ὑπερτελῆ καὶ προτέλειον· πᾶν γάρ ἐξ ἀτελῶν συγκείμενον σύνθετον πάντως ἐστίν, ἐκ δὲ τελείων ὑποστάσεων, ἀδύνατον σύνθεσιν γενέσθαι. Ὅθεν οὐδὲ λέγομεν τὸ εἶδος ἐξ ὑποστάσεων, ἀλλ’ ἐν ὑποστάσεσιν. Ἀτελῶν δὲ εἴπομεν τῶν μὴ σωζόντων τὸ εἶδος τοῦ ἐξ αὐτῶν ἀποτελουμένου πράγματος. Λίθος μὲν γάρ καὶ ξύλον καὶ σίδηρος, ἔκαστον καθ’ ἔσυτὸ τέλειόν ἐστι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, πρὸς δὲ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀποτελούμενον οἴκημα ἀτελὲς ἔκαστον αὐτῶν ὑπάρχει· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἔκαστον αὐτῶν καθ’ ἔσυτὸ οἴκος. Τελείας μὲν οὖν τὰς ὑποστάσεις φαμέν, ἵνα μὴ σύνθεσιν ἐπὶ τῆς θείας νοήσωμεν φύσεως· σύνθεσις γάρ ἀρχὴ διαστάσεως. Καὶ πάλιν ἐν ἀλλήλαις τὰς τρεῖς ὑποστάσεις λέγομεν, ἵνα μὴ πλῆθος καὶ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν. Διὰ μὲν τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὸ ἀσύνθετον καὶ ἀσύγχυτον, διὰ δὲ τοῦ ὁμοουσίου καὶ ἐν ἀλλήλαις εἶναι τὰς ὑποστάσεις καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ θελήματός τε καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἔξουσίας καὶ τῆς κινήσεως, ἵν’ οὕτως εἴπω, τὸ ἀδιαίρετον καὶ τὸ εἶναι ἅντα γνωρίζομεν. Εἴς γάρ ὅντως Θεός ὁ Θεός καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἔτερόν ἐστι τὸ πράγματι θεωρεῖσθαι καὶ ἄλλο τὸ λόγων καὶ ἐπινοίας. Ἐπὶ μὲν οὖν πάντων τῶν κτισμάτων ἡ μὲν τῶν ὑποστάσεων διαίρεσις πράγματι θεωρεῖται· πράγματι γάρ ὁ Πέτρος τοῦ Παύλου κεχωρισμένος θεωρεῖται. Ἡ δὲ κοινότης καὶ ἡ συνάφεια καὶ τὸ ἐν λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ θεωρεῖται. Νοοῦμεν γάρ τῷ νῷ, ὅτι ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος τῆς αὐτῆς εἰσὶ φύσεως καὶ κοινὴν μίαν ἔχουσι φύσιν· ἔκαστος γάρ αὐτῶν ζῷόν ἐστι λογικὸν θητόν, καὶ ἔκαστος σάρξ ἐστιν ἐμψυχωμένη ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ. Αὕτη οὖν ἡ κοινὴ φύσις τῷ λόγῳ ἐστὶ θεωρητή. Οὐδὲ γάρ αἱ ὑποστάσεις ἐν ἀλλήλαις εἰσίν· ἴδια δὲ ἔκάστη καὶ ἀναμέρος ἥγουν καθ’ ἔσυτὸν κεχώρισται πλεῖστα τὰ διαιροῦντα αὐτὴν ἐκ τῆς ἑτέρας ἔχουσα· καὶ γάρ καὶ τόπῳ διεστήκασι καὶ χρόνῳ διαφέρουσι καὶ γνώμῃ μερίζονται καὶ ισχύι καὶ μορφῇ εἴτουν σχήματι καὶ ἔξει καὶ κράσει καὶ ἀξίᾳ καὶ ἐπιτηδεύματι καὶ πᾶσι τοῖς χαρακτηριστικοῖς ἰδιώμασι, πλέον δὲ πάντων τῷ μὴ ἐν ἀλλήλαις ἀλλὰ κεχωρισμένως εἶναι. Ὅθεν καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνθρώποι λέγονται καὶ πολλοί. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ πάσης ἐστιν ἰδεῖν τῆς κτίσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας καὶ ὑπερουσίου καὶ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀλήπτου τριάδος τὸ ἀνάπαλιν. Ἐκεῖ γάρ τὸ μὲν κοινὸν καὶ ἐν πράγματι θεωρεῖται διά τε τὸ συναίδιον καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὔσιας καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος καὶ τὴν τῆς γνώμης σύμπνοιαν τὴν τε τῆς ἔξουσίας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀγαθότητος ταυτότηταούκ εἴπον ὁμοιότητα, ἀλλὰ ταυτότητακαὶ τὸ ἐν ἔξαλμα τῆς κινήσεως· μία γάρ οὔσια, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἔξουσία, μία καὶ ἡ αὐτὴ οὐ τρεῖς ὅμοιαι ἀλλήλαις, ἀλλὰ μία καὶ ἡ αὐτὴ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Ἔν γάρ ἔκαστον αὐτῶν ἔχει πρὸς τὸ ἔτερον οὐχ ἥττον ἢ πρὸς ἔαυτό, τουτέστιν ὅτι κατὰ πάντα ἐν εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ νίος καὶ τὸ ἄγιον πνεῦμα πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· ἐπινοίᾳ δὲ τὸ διηρημένον. Ἔνα γάρ θεὸν γινώσκομεν, ἐν μόναις δὲ ταῖς ἰδιότησι τῆς τε πατρότητος καὶ τῆς υἱότητος καὶ τῆς ἐκπορεύσεως κατά τε τὸ αἴτιον καὶ αἴτιατὸν καὶ τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως ἥτοι τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον τὴν διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Οὕτε γάρ τοπικὴν διάστασιν ὡς

ἐφ' ἡμῶν δυνάμεθα ἐπὶ τῆς ἀπεριγράπτου λέγειν θεότητοσέν ἀλλήλαις γὰρ αἱ ὑποστάσεις εἰσίν, οὐχ ὡστε συγχεῖσθαι, ἀλλ' ὡστε ἔχεσθαι κατὰ τὸν τοῦ κυρίου λόγον· Ἔγὼ ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, φήσαντοσούτε θελήματος διαφορὰν ἢ γνώμης ἢ ἐνεργείας ἢ δυνάμεως ἢ τινος ἑτέρου, ἅτινα τὴν πραγματικὴν καὶ δι' ὅλου ἐν ἡμῖν γεννῶσι διαίρεσιν. Διὸ οὐδὲ τρεῖς θεοὺς λέγομεν τὸν πατέρα καὶ τὸν νίὸν καὶ τὸ ἄγιον πνεῦμα, ἕνα δὲ μᾶλλον θεόν, τὴν ἀγίαν τριάδα, εἰς ἐν αἵτιον νίοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων οὐδὲ συναλειφομένων κατὰ τὴν Σαβελλίου συναίρεσινένουνται γάρ, ὡς ἔφημεν, οὐχ ὡστε συγχεῖσθαι, ἀλλ' ὡστε ἔχεσθαι ἀλλήλων· καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν ἔχουσι δίχα πάσης συναλοιφῆς καὶ συμφύρσεως οὐδὲ ἔξισταμένων ἢ κατ' οὐσίαν τεμνομένων κατὰ τὴν Ἀρείου διαίρεσιν. Ἄμεριστος γὰρ ἐν μεμερισμένοις, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἡ θεότης καὶ οἶον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἔχομένοις ἀλλήλων καὶ ἀδιαστάτοις οὖσι μία τοῦ φωτὸς σύγκρασίς τε καὶ συνάφεια. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὴν θεότητα βλέψωμεν καὶ τὴν πρώτην αἵτιαν καὶ τὴν μοναρχίαν καὶ τὸ ἐν καὶ ταύτὸν τῆς θεότητος, ἵν' οὔτως εἴπω, κίνημά τε καὶ βούλημα καὶ τὴν οὐσίας καὶ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καὶ κυριότητος ταυτότητα, ἐν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον. Ὅταν δὲ πρὸς τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης ἢ, τό γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἢ ἡ θεότης καὶ τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἵτίας ἀχρόνως ἐκεῖθεν ὄντα καὶ ὄμοδόξως καὶ ἀδιαστάτως, τουτέστι τὰς ὑποστάσεις τρία τὰ προσκυνούμενα. Εἴς πατὴρ ὁ πατὴρ καὶ ἀναρχος, τουτέστιν ἀναίτιος· οὐ γὰρ ἐκ τινος. Εἴς υἱὸς ὁ νίὸς καὶ οὐκ ἀναρχος, τουτέστιν οὐκ ἀναίτιος· ἐκ τοῦ πατρὸς γάρ. Εἰ δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου λάβοις ἀρχήν, καὶ ἀναρχος· ποιητὴς γὰρ χρόνων οὐχ ὑπὸ χρόνον. Ἐν πνεῦμα ἄγιον τὸ πνεῦμα, προιὸν μὲν ἐκ τοῦ πατρός, οὐχ υἱικῶς δὲ ἀλλ' ἐκπορευτῶς, οὕτε τοῦ πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, διότι γεγέννηκεν, οὕτε τοῦ νίοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐκ τοῦ ἀγεννήτου πῶς γάρ;; οὕτε τοῦ πνεύματος ἢ εἰς πατέρα μεταπίπτοντος ἢ εἰς υἱόν, ὅτι ἐκπεπόρευται καὶ ὅτι Θεός· ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. Ἡ πῶς ἂν ἰδιότης μένοι, κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; εἰ γὰρ υἱὸς ὁ πατὴρ, οὐ πατὴρ κυρίως· εἴς γὰρ κυρίως πατήρ. Καὶ εἰ πατὴρ ὁ νίός, οὐ κυρίως νίός· εἴς γὰρ κυρίως υἱὸς καὶ ἐν πνεῦμα ἄγιον. Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸν πατέρα οὐ λέγομεν ἐκ τινος· λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ νίοῦ πατέρα. Τὸν δὲ υἱὸν οὐ λέγομεν αἵτιον οὐδὲ πατέρα· λέγομεν δὲ αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ νίὸν τοῦ πατρός. Τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἄγιον καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν, ἐκ τοῦ νίοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, πνεῦμα δὲ νίοῦ ὀνομάζομεν εἴ τις γὰρ πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος καὶ δι' υἱοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδεδόσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν ἐνεφύσησε γὰρ καὶ εἴπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Λάβετε πνεῦμα ἄγιον, ὡσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἢ τε ἀκτὶς καὶ ἡ ἔκλαμψις αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ πηγὴ τῆς τε ἀκτῖνος καὶ τῆς ἔκλαμψεως, διὰ δὲ τῆς ἀκτῖνος ἡ ἔκλαμψις ἡμῖν μεταδίδοται καὶ αὗτη ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν. Τὸν δὲ υἱὸν οὔτε τοῦ πνεύματος λέγομεν οὔτε μὴν ἐκ τοῦ πνεύματος.

9. Περὶ τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων

Τὸ θεῖον ἀπλοῦν ἐστι καὶ ἀσύνθετον. Τὸ δὲ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων συγκείμενον σύνθετόν ἐστιν. Εἰ οὖν τὸ ἀκτιστον καὶ ἀναρχον καὶ ἀσώματον καὶ ἀθάνατον καὶ αἰώνιον καὶ ἀγαθὸν καὶ δημιουργικὸν καὶ τὰ τοιαῦτα οὐσιώδεις διαφορὰς εἴπομεν ἐπὶ Θεοῦ ἐκ τοσούτων συγκείμενον, οὐχ ἀπλοῦν ἐσται, ἀλλὰ σύνθετον, ὅπερ ἐσχάτης

ἀσεβείας ἐστίν. Χρὴ τοίνυν ἔκαστον τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων οὐ, τί κατ' οὐσίαν ἐστί, σημαίνειν οἵεσθαι, ἀλλ' ἡ, τί οὐκ ἔστι, δηλοῦν ἡ σχέσιν τινὰ πρός τι τῶν ἀντιδιαστελλομένων ἡ τι τῶν παρεπομένων τῇ φύσει ἡ ἐνέργειαν. Δοκεῖ μὲν οὖν κυριώτερον πάντων τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων ὄνομάτων εἶναι ό δῶν, καθὼς αὔτὸς χρηματίζων τῷ Μωσεῖ ἐπὶ τοῦ ὅρους φησίν· Εἴπον τοῖς νίοῖς Ἰσραήλ· Ὁ δῶν ἀπέσταλκέ με. Ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἔχει τὸ εἶναι οὗτόν τι πέλαγος οὐσίας ἅπειρον καὶ ἀόριστον. Δεύτερον δὲ τὸ Θεὸς ὄνομα, ὃ λέγεται ἡ ἐκ τοῦ θέειν καὶ περιέπειν τὰ σύμπαντα ἡ ἐκ τοῦ αἰθείν ὅ ἐστι καίειν ό γὰρ Θεὸς πῦρ καταναλίσκον πᾶσαν κακίαν ἐστίν ἡ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα· ἀλάθητος γάρ ἐστι καὶ πάντων ἐπόπτης. Ἐθεάσατο γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ἀχρόνως ἐννοήσας καὶ ἔκαστον κατὰ τὴν θελητικὴν αὐτοῦ ἀχρονον ἔννοιαν, ἥτις ἐστὶ προορισμὸς καὶ εἰκὼν καὶ παράδειγμα, ἐν τῷ προορισθέντι, καιρῷ γίνεται. Τὸ μὲν οὖν πρότερον αὐτοῦ τοῦ εἶναι παραστατικόν ἐστι καὶ οὐ τοῦ τί εἶναι, τὸ δὲ δεύτερον ἐνεργείας· τὸ δὲ ἄναρχον καὶ ἅφθαρτον καὶ ἀγένητον ἥτοι ἀκτιστον καὶ ἀσώματον καὶ ἀόρατον καὶ τὰ τοιαῦτα, τί οὐκ ἐστι, δηλοῖ, τουτέστιν ὅτι οὐκ ἥρξατο τοῦ εἶναι οὐδὲ φθείρεται οὐδὲ ἔκτισται οὐδὲ ἐστι σῶμα οὐδὲ ὄραται. Τὸ δὲ ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ ὅσιον καὶ τὰ τοιαῦτα παρέπονται τῇ φύσει, οὐκ αὐτὴν δὲ τὴν οὐσίαν δηλοῖ. Τὸ δὲ κύριος βασιλεύς τε καὶ τὰ τοιαῦτα σχέσιν πρὸς τὰ ἀντιδιαστελλόμενα δηλοῖ· τῶν γὰρ κυριευομένων λέγεται κύριος καὶ τῶν βασιλευομένων βασιλεύς, τῶν δημιουργούμενων δημιουργὸς καὶ τῶν ποιμαινομένων ποιμῆν.

ΙΟ. Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως

Πάντα μὲν οὖν ταῦτα κοινῶς ἐπὶ πάσης τῆς θεότητος ἐκληπτέον καὶ ταυτῶς καὶ ἀπλῶς καὶ ἀμερῶς καὶ ἡνωμένως, διακεκριμένως δὲ τὸ πατήρ καὶ τὸ οὐίος καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἀναίτιον καὶ τὸ αἰτιατὸν καὶ τὸ ἀγένητον καὶ τὸ γεννητὸν καὶ ἐκπορευτόν, ἅτινα οὐκ οὐσίας εἰσὶ δηλωτικά, ἀλλὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως καὶ τοῦ τῆς ὑπάρχειας τρόπου. Ταῦτα οὖν εἰδότες καὶ ἐκ τούτων ἐπὶ τὴν θείαν οὐσίαν χειραγωγούμενοι οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν καταλαμβάνομεν ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν, ὥσπερ οὐδέ, ἐὰν γνῶμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀσώματός ἐστι καὶ ἀποσος καὶ ἀσχημάτιστος, ἥδη καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς κατειλήφαμεν, οὐδὲ τοῦ σώματος, εἴπερ γνῶμεν, ὅτι λευκὸν ἡ μέλαν ἐστίν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν. Ο δὲ ἀληθὴς λόγος διδάσκει ἀπλοῦν εἶναι τὸ θεῖον καὶ μίαν ἀπλῆν ἔχειν ἐνέργειαν, ἀγαθήν, πᾶσι τὰ πάντα ἐνεργοῦσαν κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου ἀκτῖνα, ἥτις πάντα θάλπει καὶ ἐν ἑκάστῳ κατὰ τὴν φυσικὴν ἐπιτηδειότητα καὶ δεκτικὴν δύναμιν ἐνέργειῇ ἐκ τοῦ δημιουργήσαντος Θεοῦ τὴν τοιαύτην εἰληφῶς ἐνέργειαν. Διακέριται δὲ καί, ὅσα τῆς θείας καὶ φιλανθρώπου τοῦ Θεοῦ λόγου σαρκώσεως· ἐν τούτοις γὰρ οὕτε ό πατήρ οὕτε τὸ πνεῦμα κατ' οὐδένα λόγον κεκοινώντηκεν εἰ μὴ κατ' εύδοκίαν καὶ κατὰ τὴν ἄρρητον θαυματουργίαν, ἥν καὶ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπος ό Θεὸς λόγος γενόμενος εἰργάζετο ώς ἀναλλοίωτος Θεὸς καὶ Θεοῦ οὐίος.

ΙΙ. Περὶ τῶν σωματικῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων

Ἐπεὶ δὲ πλεῖστα περὶ Θεοῦ σωματικώτερον ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ συμβολικῶς εἰρημένα εὐρίσκομεν, εἰδέναι χρή, ὡς ἀνθρώπους ὅντας ἡμᾶς καὶ τὸ παχὺ τοῦτο σαρκίον περικειμένους τὰς θείας καὶ ὑψηλὰς καὶ ἀύλους τῆς θεότητος ἐνεργείας νοεῖν ἢ λέγειν ἀδύνατον, εἰ μὴ εἰκόσι καὶ τύποις καὶ συμβόλοις τοῖς καθ' ἡμᾶς χρησαίμεθα. Ὅσα τοίνυν περὶ Θεοῦ σωματικώτερον εἴρηται, συμβολικῶς ἔστι λελεγμένα, ἔχει δέ τινα ὑψηλοτέραν διάνοιαν· ἀπλοῦν γάρ τὸ θεῖον καὶ ἀσχημάτιστον. Ὁφθαλμοὺς μὲν οὖν Θεοῦ καὶ βλέφαρα καὶ ὄρασιν τὴν τῶν ἀπάντων ἐποπτικὴν αὔτοῦ δύναμιν καὶ τὸ ἀλάθητον τῆς αὐτοῦ γνώσεως ἐννοήσωμεν ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως ἐντελεστέραν γνῶσίν τε καὶ πληροφορίαν ἐγγίνεσθαι. Ήτα δὲ καὶ ἀκοήν τὸ ἔξιλεωτικὸν αὔτοῦ καὶ τῆς ἡμετέρας δεκτικὸν δεήσεως· καὶ γάρ ἡμεῖς τοῖς τὰς ἰκεσίας ποιουμένοις διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως εὔμενεῖς γινόμεθα γνησιώτερον αὐτοῖς τὸ οὓς ἐπικλίνοντες. Στόμα δὲ καὶ λαλιὰν τὸ ἐνδεικτικὸν τῆς βουλήσεως αὔτοῦ ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ στόματος καὶ λαλιᾶς σημαίνεσθαι τὰ ἐγκάρδια νοήματα. Βρῶσιν δὲ καὶ πόσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς τὸ αὔτοῦ θέλημα συνδρομήν· καὶ γάρ ἡμεῖς διὰ τῆς γευστικῆς αἰσθήσεως τὴν τῆς φύσεως ἀναπληροῦμεν ὅρεξιν ἀναγκαίαν. Ὅσφρησιν δέ, τὸ ἀποδεκτικὸν τῆς πρὸς αὐτὸν ἡμῶν ἐννοίας τε καὶ εύνοίας ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ ταύτης αἰσθήσεως τὴν τῆς εὐώδίας ἀποδοχὴν ἐγγίνεσθαι. Πρόσωπον δὲ τὴν δι' ἔργων αὔτοῦ ἐνδειξίν τε καὶ ἐμφάνειαν ἐκ τοῦ τὴν ἡμετέραν ἐμφάνειαν διὰ προσώπου γίνεσθαι. Χεῖρας δὲ τὸ ἀνυστικὸν τῆς ἐνεργείας αὔτοῦ· καὶ γάρ ἡμεῖς τὰ χρειώδη καὶ μάλιστα τιμιώτερα διὰ τῶν οἰκείων κατορθοῦμεν χειρῶν. Δεξιὰν δὲ τὴν ἐπὶ τοῖς αἰσίοις αὔτοῦ βοήθειαν ἐκ τοῦ καὶ ἡμᾶς μᾶλλον ἐπὶ τῶν εὐσχημοτέρων καὶ τιμιωτέρων καὶ πλείστης ἴσχύος δεομένων τῇ δεξιᾷ κεχρῆσθαι. Ψηλάφησιν δὲ τὴν ἀκριβεστέραν αὔτοῦ καὶ τῶν λίαν λεπτῶν τε καὶ κρυπτῶν διάγνωσίν τε καὶ εἰσπραξίν ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν μὴ δύνασθαι τοὺς ψηλαφωμένους ἐν ἑαυτοῖς τι κρύπτειν. Πόδας δὲ καὶ βάδισιν τὴν πρὸς ἐπικουρίαν τῶν δεομένων ἢ ἐχθρῶν ἄμυναν ἢ ἄλλην τινὰ πρᾶξιν ἔλευσίν τε καὶ παρουσίαν ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ τῆς τῶν ποδῶν χρήσεως ἀποτελεῖσθαι τὴν ἄφιξιν. Ὁρκον δὲ τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὔτοῦ ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν δι' ὅρκου τὰς πρὸς ἀλλήλους βεβαιοῦσθαι συνθήκας. Ὁργὴν δὲ καὶ θυμὸν τὴν πρὸς τὴν κακίαν ἀπέχθειάν τε καὶ ἀποστροφήν· καὶ γάρ ἡμεῖς τὰ ἐναντία τῆς γνώμης μισοῦντες ὄργιζόμεθα. Λήθην δὲ καὶ ὕπνον καὶ νυσταγμὸν τὴν ὑπέρθεσιν τῆς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀμύνης καὶ τὴν τῆς συνήθους πρὸς τοὺς οἰκείους βοηθείας ἀναβολήν. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πάντα τὰ σωματικῶς εἰρημένα ἐπὶ Θεοῦ κεκρυμμένην ἔχει τινὰ ἐννοίαν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσαν, εἰ μὴ τι περὶ τῆς σωματικῆς τοῦ Θεοῦ λόγου ἐπιδημίας εἴρηται· αὐτὸς γάρ πάντα τὸν ἀνθρωπὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀνεδέξατο, ψυχὴν νοερὰν καὶ σῶμα καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιώματα τά τε φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη.

12. Ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν

Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τῶν Ἱερῶν μεμυήμεθα λογίων, ὡς ὁ θεῖος ἔφη Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὅτι ὁ Θεὸς πάντων ἐστὶν αἰτία καὶ ἀρχή, τῶν ὅντων οὐσία, τῶν ζώντων ζωή, τῶν λογικῶς ὅντων λόγος, τῶν νοερῶν ὅντων νοῦς, καὶ τῶν μὲν ἀποπιπτόντων αὐτῆς ἀνάκλησίς τε καὶ ἀνάστασις, τῶν δὲ παραφθειρόντων τὸ κατὰ φύσιν ἀνακαινισμὸς καὶ ἀναμόρφωσις, τῶν κινουμένων κατά τινα ἀνίερον σάλον ἴδρυσις Ἱερὰ

καὶ τῶν ἔστηκότων ἀσφάλεια καὶ τῶν ἐπ’ αὐτὴν ἀναγομένων ὁδὸς καὶ ἀνατατικὴ χειραγωγία. Προσθήσω δέ, ὅτι καὶ τῶν ὑπ’ αὐτοῦ πεποιημένων πατήρ κυριώτερον γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐστι πατήρ ὁ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν ἢ οἱ γεννήσαντες οἱ ἔξ αὐτοῦ καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ γεννᾶν εἰληφότες, τῶν ἐπομένων καὶ ὑπ’ αὐτοῦ ποιμανομένων ποιμήν, τῶν φωτιζομένων ἔλλαμψις, τῶν τελουμένων τελεταρχία, τῶν θεούμενων θεαρχία, τῶν διεστώτων εἰρήνη καὶ τῶν ἀπλουμένων ἀπλότης καὶ τῶν ἐνιζομένων ἐνότης, ἀρχῆς ἀπάσης ὑπερούσιος καὶ ὑπάρχιος ἀρχὴ καὶ τοῦ κρυφίου ἦτοι τῆς αὐτοῦ γνώσεως κατὰ τὸ θεμιτὸν καὶ ἐφικτὸν ἐκάστω ἀγαθὴ μετάδοσις.

Ἐτι περὶ θείων ὄνομάτων ἀκριβέστερον

Τὸ θεῖον ἀκατάληπτον ὃν πάντως καὶ ἀνώνυμον ἔσται. Ἀγνοοῦντες οὖν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μὴ ἐκζητήσωμεν ὄνομα· δηλωτικὰ γὰρ τῶν πραγμάτων ἐστὶ τὰ ὄνόματα. Ἄλλ’ ἀγαθὸς ὃν ὁ Θεὸς καὶ ἐπὶ μεθέξει τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ παραγαγὼν ἡμᾶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι καὶ γνωστικοὺς ποιήσας ἡμᾶς ὃσπερ οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μετέδωκεν, οὔτως οὐδὲ τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας αὐτοῦ· ἀδύνατον γὰρ φύσιν τελείως γνῶναι τὴν ὑπερκειμένην φύσιν. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὄντων αἱ γνώσεις, τὸ ὑπερούσιον πῶς γνωσθήσεται; Δι’ ἄφατον οὖν ἀγαθότητα ηὔδοκησεν ἐκ τῶν καθ’ ἡμᾶς ὄνομάζεσθαι, ἵνα μὴ ἀμέτοχοι παντελῶς ὥμεν τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώσεως, ἀλλ’ ἔχωμεν κανὸν ἀμυδρὰν αὐτοῦ ἔννοιαν. Καθὸ μὲν οὖν ἀκατάληπτός ἐστι, καὶ ἀκατονόμαστος· ὡς δὲ πάντων αἴτιος καὶ πάντων τῶν ὄντων τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας ἐν ἑαυτῷ προέχων, ἐκ πάντων τῶν ὄντων κατονομάζεται, καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων οἷον φωτὸς καὶ σκότους, ὕδατος καὶ πυρός, ἵνα γνῶμεν, ὅτι οὐ ταῦτα κατ’ οὐσίαν ἔστιν· ἀλλ’ ἔστι μὲν ὑπερούσιος, διὸ καὶ ἀκατονόμαστος, ὡς δὲ πάντων τῶν ὄντων αἴτιος ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν ὄνομάζεται. Διὸ τῶν θείων ὄνομάτων τὰ μὲν ἀποφατικῶς λέγεται δηλοῦντα τὸ ὑπερούσιον οἷον ἀνούσιος, ἄχρονος, ἄναρχος, ἀόρατος, οὐχ ὅτι τινὸς ἥττων ἔστιν ἢ τινος ἔστέρηται αὐτοῦ γάρ ἔστι τὰ πάντα καὶ ἔξ αὐτοῦ καὶ δι’ αὐτοῦ γέγονε καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν, ἀλλ’ ὅτι πάντων ὑπεροχικῶς τῶν ὄντων ἐξήρηται οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων, ἀλλ’ ὑπὲρ πάντα ἔστι. Τὰ δὲ καταφατικῶς λεγόμενα ὡς αἰτίου τῶν πάντων κατηγορεῖται· ὡς γὰρ αἴτιος πάσης οὐσίας καὶ πάντων τῶν ὄντων λέγεται καὶ ὃν καὶ οὐσία, καὶ ὡς αἴτιος λόγου παντὸς καὶ σοφίας λογικοῦ τε καὶ σοφοῦ λέγεται λόγος καὶ λογικός, σοφία καὶ σοφός, ὁμοίως καὶ νοῦς καὶ νοερός, ζωὴ καὶ ζῶν, δύναμις καὶ δυνατός, καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν ὁμοίως, μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν τιμιωτέρων καὶ πλησιαζόντων αὐτῷ οἰκειοτέρως ὄνομασθήσεται. Τιμιώτερα δὲ τὰ ἄυλα τῶν ὑλικῶν καὶ τὰ καθαρὰ τῶν “ὑπαρῶν καὶ τὰ ἄγια τῶν ἐναγῶν, καὶ μᾶλλον αὐτῷ πλησιάζοντα, ἐπεὶ καὶ πλέον μετέχουσιν αὐτοῦ. Οἰκειότερον οὖν μᾶλλον ὄνομασθήσεται ἥλιος καὶ φῶς ἥπερ σκότους, καὶ ἡμέρα ἥπερ νύξ, καὶ ζωὴ ἥπερ θάνατος, καὶ πῦρ καὶ πνεῦμα καὶ ὕδωρ ὡς ζωτικὰ ἥπερ γῆ, καὶ πρὸ πάντων καὶ πλέον ἀγαθότης ἥπερ κακία, ταύτὸν δὲ εἰπεῖν ὃν ἥπερ μὴ ὃν· τὸ γὰρ ἀγαθὸν ὑπαρξις καὶ ὑπάρξεως αἴτιον, τὸ δὲ κακὸν ἀγαθοῦ ἦτοι ὑπάρξεως στέρησις. Καὶ αὗται μὲν αἱ ἀποφάσεις· γλυκυτάτη δὲ καὶ ἡ ἔξ ἀμφοῖν συνάφεια οἷον ἡ ὑπερούσιος οὐσία, ἡ ὑπέρθεος θεότης, ἡ ὑπεράρχιος ἀρχὴ καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰσὶ δὲ καί τινα καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα οἷον σκότους· οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς σκότος ἔστιν, ἀλλ’ ὅτι οὐκ ἔστι φῶς ἀλλ’ ὑπὲρ τὸ φῶς. Λέγεται μὲν οὖν ὁ Θεὸς νοῦς καὶ λόγος καὶ πνεῦμα σοφία τε καὶ δύναμις ὡς τούτων αἴτιος καὶ ὡς ἄυλος καὶ ὡς παντουργὸς καὶ παντοδύναμος. Καὶ

ταῦτα κοινῶς ἐπὶ πάσης λέγεται τῆς θεότητος τά τε ἀποφατικῶς καὶ καταφατικῶς λεγόμενα. Καὶ ἐφ' ἑκάστης τῶν τῆς ἀγίας τριάδος ὑποστάσεων ὅμοιώς καὶ ὡσαύτως καὶ ἀπαραλείπτως· ὅταν γὰρ ἐννοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον θεὸν αὐτὴν οἶδα, τελείαν οὐσίαν. Ὅταν δὲ συνάψω καὶ συναριθμήσω τὰ τρία, ἔνα θεὸν οἶδα τέλειον· οὐ σύνθετόν ἐστιν ἡ θεότης, ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείοις ἐν τέλειον ἀμερὲς καὶ ἀσύνθετον. Ὅταν δὲ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν ὑποστάσεων ἐννοήσω, οἶδα, ὅτι ἐστὶν ὁ πατὴρ ὑπερούσιος ἥλιος, πηγὴ ἀγαθότητος, ἄβυσσος οὐσίας, λόγου, σοφίας, δυνάμεως, φωτός, θεότητος, πηγὴ γεννητικὴ καὶ προβλητικὴ τοῦ ἐν αὐτῇ κρυφίου ἀγαθοῦ. Αὐτὸς μὲν οὖν ἐστιν νοῦς, λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος, καὶ ἵνα μὴ πολλὰ λέγω· οὐκ ἔστι τῷ πατρὶ λόγος, σοφία, δύναμις, θέλησις, εἰ μὴ ὁ υἱός, ὃς ἐστιν ἡ μόνη δύναμις τοῦ πατρὸς ἡ προκαταρκτικὴ τῆς τῶν πάντων ποιήσεως. Οὗτος ὡς τελεία ὑπόστασις γεννωμένη, ὡς οἶδεν αὐτός, υἱός ἐστι τε καὶ λέγεται. Τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρός, ἐκ πατρὸς μὲν δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν, οὐ γεννητῶς· διὸ καὶ πνεῦμα ἄγιον τὸ τελεσιουργὸν τῆς τῶν ἀπάντων ποιήσεως. Ὅσα οὖν ἀρμόζει αἰτίᾳ πατρί, πηγῇ, γεννήτορι, τῷ πατρὶ μόνῳ προσαρμοστέον· Ὅσα δὲ αἰτιατῷ, γεννητῷ υἱῷ, λόγῳ, δυνάμει προκαταρκτικῇ, θελήσει, σοφίᾳ, τῷ υἱῷ· Ὅσα δὲ αἰτιατῷ, ἐκπορευτῷ, ἐκφαντορικῷ, τελεσιουργικῇ δυνάμει, τῷ ἀγίῳ πνεύματι. Ό πατὴρ πηγὴ καὶ αἰτία υἱοῦ καὶ πνεύματος, πατὴρ δὲ μόνου υἱοῦ καὶ προβολεὺς πνεύματος· ὁ υἱός υἱός, λόγος, σοφία καὶ δύναμις, εἰκὼν, ἀπαύγασμα, χαρακτὴρ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ πατρός, οὐχ υἱὸς δὲ τοῦ πνεύματος. Τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὡς ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον οὐδεμία γὰρ ὄρμὴ ἀνευ πνεύματος καὶ υἱοῦ δὲ πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον· μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατέρας.

I3. Περὶ τόπου Θεοῦ καὶ ὅτι μόνον τὸ θεῖον ἀπερίγραπτον

Τόπος ἐστὶ σωματικὸς πέρας τοῦ περιέχοντος, καθ' ὃ περιέχεται τὸ περιεχόμενον, οἷον ὁ ἀὴρ περιέχει τόδε τὸ σῶμα. Οὐχ ὅλος ὁ περιέχων ἀὴρ τόπος ἐστὶ τοῦ περιεχομένου σώματος, ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ περιέχοντος ἀέρος τὸ ἐφαπτόμενον τοῦ περιεχομένου σώματος· πάντως δέ, ὅτι τὸ περιέχον οὐκ ἔστιν ἐν τῷ περιεχομένῳ. Ἔστι δὲ καὶ νοητὸς τόπος, ἐνθα νοεῖται καὶ ἔστιν ἡ νοητὴ καὶ ἀσώματος φύσις, ἐνθα πάρεστι καὶ ἐνεργεῖ καὶ οὐ σωματικῶς περιέχεται ἀλλὰ νοητῶς· οὐ γὰρ ἔχει σχῆμα, ἵνα σωματικῶς περισχεθῇ. Ό μὲν οὖν Θεὸς ἄυλος ὃν καὶ ἀπερίγραπτος ἐν τόπῳ οὐκ ἔστιν· αὐτὸς γὰρ ἔαυτοῦ τόπος ἐστὶ τὰ πάντα πληρῶν καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὃν καὶ αὐτὸς συνέχων τὰ πάντα. Λέγεται δὲ ἐν τόπῳ εἶναι. Καὶ λέγεται τόπος Θεοῦ, ἐνθα ἕκδηλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γένηται. Αὐτὸς μὲν γὰρ διὰ πάντων ἀμιγῶς διήκει καὶ πᾶσι μεταδίδωσι τῆς ἔαυτοῦ ἐνεργείας κατὰ τὴν ἑκάστου ἐπιτηδειότητα καὶ δεκτικὴν δύναμιν, φημὶ δὴ τὴν τε φυσικὴν καὶ προαιρετικὴν καθαρότητα· καθαρώτερα γὰρ τὰ ἄυλα τῶν ὑλικῶν καὶ τὰ ἐνάρετα τῶν κακίᾳ συνεζευγμένων. Λέγεται τοιγαροῦν Θεοῦ τόπος ὁ πλέον μετέχων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος ἐν αὐτῷ γάρ εἰσιν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἄγγελοι καὶ ἀεὶ δοξάζοντες αὐτόν· αὐτῇ γὰρ αὐτῷ ἀνάπτασις καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐν αὐτῇ γὰρ διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Ποὺς δὲ Θεοῦ ἡ ἀγία σὰρξ αὐτοῦ διαφόρως ὡνόμασται.

Λέγεται καὶ ἡ ἐκκλησία τόπος Θεοῦ· τοῦτον γὰρ εἰς δοξολογίαν αὐτοῦ ὥσπερ τι τέμενος ἀφωρίσαμεν, ἐν ᾧ καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν ἐντεύξεις ποιούμεθα. Ὁμοίως καὶ οἱ τόποι, ἐν οἷς ἔκδηλος ἡμῖν ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια εἴτε διὰ σαρκὸς εἴτε ἄνευ σώματος γέγονε, τόποι Θεοῦ λέγονται. Ἰστέον δέ, ὅτι τὸ θεῖον ἀμερές ἐστιν, ὅλον ὄλικῶς πανταχοῦ ὃν καὶ οὐ μέρος ἐν μέρει σωματικῶς διαιρούμενον, ἀλλ' ὅλον ἐν πᾶσι καὶ ὅλον ὑπὲρ τὸ πᾶν. Ὁ δὲ ἄγγελος σωματικῶς μὲν ἐν τόπῳ οὐ περιέχεται ὥστε τυποῦσθαι καὶ σχηματίζεσθαι, ὅμως λέγεται εἶναι ἐν τόπῳ διὰ τὸ παρεῖναι νοητῶς καὶ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ μὴ εἶναι ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἐκεῖσε νοητῶς περιγράφεσθαι, ἔνθα καὶ ἐνεργεῖ· οὐ γὰρ δύναται κατὰ ταύτὸν ἐν διαφόροις τόποις ἐνεργεῖν, μόνου γὰρ Θεοῦ ἐστι τὸ πανταχοῦ κατὰ ταύτὸν ἐνεργεῖν. Ὁ μὲν γὰρ ἄγγελος τάχει φύσεως καὶ τῷ ἑτοίμως ἥγουν ταχέως μεταβαίνειν ἐνεργεῖ ἐν διαφόροις τόποις, τὸ δὲ θεῖον πανταχῇ ὃν καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν πανταχῇ κατὰ ταύτὸν διαφόρως ἐνεργεῖ μιᾷ καὶ ἀπλῇ ἐνεργείᾳ. Ἡ δὲ ψυχὴ συνδέδεται τῷ σώματι ὅλῃ ὅλῳ καὶ οὐ μέρος μέρει καὶ οὐ περιέχεται ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ περιέχει αὐτὸν ὥσπερ πῦρ σίδηρον καὶ ἐν αὐτῷ οὖσα τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἐνεργεῖ. Περιγραπτόν ἐστι τὸ τόπῳ ἡ χρόνῳ ἡ καταλήψει περιλαμβανόμενον, ἀπερίγραπτον δὲ τὸ μηδενὶ τούτων περιεχόμενον. Ἀπερίγραπτον μὲν οὖν μόνον ἐστὶ τὸ θεῖον ἄναρχον ὃν καὶ ἀτελεύτητον καὶ πάντα περιέχον καὶ μηδεμιᾷ καταλήψει περιεχόμενον· μόνον γάρ ἐστιν ἀκατάληπτον καὶ ἀόριστον, ὑπὲρ οὐδενὸς γινωσκόμενον, αὐτὸν δὲ μόνον ἑαυτοῦ θεωρητικόν. Ὁ δὲ ἄγγελος καὶ χρόνῳ περιγράφεται ἥρξατο γὰρ τοῦ εἶναι καὶ τόπῳ, εἰ καὶ νοητῶς, ὡς προείπομεν, καὶ καταλήψει καὶ ἀλλήλων γὰρ τὴν φύσιν ἵσασι, ποσῶς καὶ ὑπὸ κτίστου ὁρίζονται τέλεον, τὰ δὲ σώματα καὶ ἀρχῆς καὶ τέλει καὶ τόπῳ σωματικῷ καὶ καταλήψει. Ἀτρεπτον παντελῶς τὸ θεῖον καὶ ἀναλλοίωτον· πάντα γὰρ τῇ προγνώσει τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν προσώρισεν, ἕκαστον κατὰ τὸν ἴδιον καὶ πρέποντα καιρὸν καὶ τόπον. Καὶ κατὰ τοῦτο ὁ πατὴρ οὐδένα κρίνει, τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ νίῳ· ἔκρινε γὰρ ὁ πατὴρ δηλονότι καὶ ὁ νίὸς ὡς Θεὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, αὐτὸς δὲ ὁ νίὸς ὡς ἄνθρωπος σωματικῷ καταβήσεται καὶ καθιεῖται ἐπὶ θρόνου δόξης σώματος γὰρ περιγραπτοῦ ἡ κατάβασις καὶ ἡ καθέδρα καὶ κρινεῖ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ. Πάντα ἀπέχει Θεοῦ, οὐ τόπῳ ἀλλὰ φύσει. Ἐπὶ ήμῶν φρόνησις καὶ σοφία καὶ βουλὴ ὡς ἔξις συμβαίνει καὶ ἀποχωρεῖ, οὐ μὴν ἐπὶ Θεοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ οὐδὲν γίνεται καὶ ἀπογίνεται· ἀναλλοίωτος γάρ ἐστι καὶ ἀτρεπτος, καὶ οὐ χρὴ συμβεβηκὸς ἐπ' αὐτοῦ λέγειν. Τὸ ἄγαθὸν ὁ Θεὸς σύνδρομον ἔχει τῇ οὔσιᾳ. Ὁ ἐπιθυμῶν ἀεὶ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ὁρᾷ αὐτόν. Ἐν πᾶσι γάρ ἐστιν ὁ Θεός· τοῦ γὰρ ὄντος ἔξῆπται τὰ ὄντα, καὶ οὐκ ἐστιν εἶναί τι, εἰ μὴ ἐν τῷ ὄντι τὸ εἶναι ἔχοι, ὅτι πᾶσι μὲν ἐγκέραται ὁ Θεός ὡς συνέχων τὴν φύσιν, τῇ δὲ ἀγίᾳ αὐτοῦ σαρκὶ ὁ Θεός λόγος καθ' ὑπόστασιν ἡνώθη καὶ κατεμίχθη ἀσυγχύτως πρὸς τὸ ήμέτερον. Οὐδεὶς ὁρᾷ τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ νίὸς καὶ τὸ πνεῦμα. Βούλησις καὶ σοφία καὶ δύναμις ὁ νίὸς ἐστι τοῦ πατρός· οὐ χρὴ γὰρ λέγειν ἐπὶ Θεοῦ ποιότητα, ἵνα μὴ σύνθετον αὐτὸν εἴπωμεν ἐξ οὔσιας καὶ ποιότητος. Ὁ νίὸς ἐκ τοῦ πατρός ἐστι καὶ πάντα, ὅσα ἔχει, ἐξ αὐτοῦ ἔχει. Διὸ οὐ δύναται ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν· οὐ γὰρ ἔχει ἰδιάζουσαν ἐνέργειαν παρὰ τὸν πατέρα. Ὅτι φύσει ἀόρατος ὁ Θεός, ὁρατὸς ταῖς ἐνέργειαις γίνεται ἐκ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως καὶ κυβερνήσεως γινωσκόμενος. Εἰκὼν τοῦ πατρὸς ὁ νίὸς, καὶ νίον τὸ πνεῦμα, δι' οὗ Χριστὸς ἐνοικῶν ἀνθρώπῳ δίδωσιν αὐτῷ τὸ κατ' εἰκόνα. Θεός τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, μέσον ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ καὶ δι' νίον τῷ πατρὶ συναπτόμενον· πνεῦμα Θεοῦ λέγεται, πνεῦμα Χριστοῦ, νοῦς Χριστοῦ, πνεῦμα κυρίου, αὐτοκύριος, πνεῦμα νίοθεσίας, ἀληθείας, σοφίας καὶ γὰρ

ποιητικὸν τούτων ἀπάντων, πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν, πάντα συνέχον, πληρωτικὸν κόσμου κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀχώρητον κόσμῳ κατὰ τὴν δύναμιν. Θεός ἐστιν ἀίδιος οὐσία καὶ ἀπαράλλακτος, δημιουργικὴ τῶν ὄντων, εὔσεβεῖ συνειδήσει προσκυνουμένη. Θεὸς καὶ πατὴρ ὁ ὅν ἀεὶ ἀγέννητος, ὡς μὴ ἔκ τινος γεννηθείς, γεννήσας δὲ νίὸν συναίδιον. Θεὸς καὶ νίός ἐστιν ὁ ὅν ἀεὶ σὺν τῷ πατρὶ, ἀχρόνως καὶ ἀιδίως καὶ ἀρρεύστως καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀδιαστάτως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐστι, δύναμις ἀγιαστική, ἐνυπόστατος, ἐκ τοῦ πατρὸς ἀδιαστάτως ἐκπορευομένη καὶ ἐν νίῷ ἀναπαυομένη, ὁμοούσιος πατρὶ καὶ νίῷ. Λόγος ἐστὶν ὁ οὐσιωδῶς τῷ πατρὶ ἀεὶ συμπαρών. Λόγος πάλιν ἐστὶ καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ νοῦ κίνησις, καθ' ἣν κινεῖται καὶ νοεῖ καὶ λογίζεται οἵονεὶ φῶς αὐτοῦ ὅν καὶ ἀπαύγασμα. Λόγος πάλιν ἐστὶν ὁ ἐνδιάθετος ὁ ἐν καρδίᾳ λαλούμενος. Καὶ πάλιν λόγος ἐστὶν ἄγγελος νοήματος. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς λόγος οὐσιώδης τέ ἐστι καὶ ἐνυπόστατος, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς λόγοι δυνάμεις εἰσὶ τῆς ψυχῆς οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει θεωρούμενοι, ὅν ὁ μὲν πρῶτος τοῦ νοῦ φυσικόν ἐστι γέννημα ἐξ αὐτοῦ ἀεὶ φυσικῶς πηγαζόμενον, ὁ δεύτερος δὲ λέγεται ἐνδιάθετος, ὁ δὲ τρίτος προφορικός. Τὸ πνεῦμα νοεῖται πολλαχῶς· Τὸ ἄγιον πνεῦμα· λέγονται δὲ καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ πνεύματος τοῦ ἄγίου πνεύματα· πνεῦμα καὶ ὁ ἄγγελος ὁ ἀγαθός· πνεῦμα καὶ ὁ δαίμων· πνεῦμα καὶ ἡ ψυχή· ἐστι δέ, ὅτε καὶ ὁ νοῦς πνεῦμα λέγεται· πνεῦμα καὶ ὁ ἄνεμος καὶ ὁ ἀήρ.

14. Τὰ ἴδιώματα τῆς θείας φύσεως

Τὸ ἄκτιστον, τὸ ἄναρχον, τὸ ἀθάνατον καὶ ἀπέραντον καὶ αἰώνιον, τὸ ἄυλον, τὸ ἀγαθόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ δίκαιον, τὸ φωτιστικόν, τὸ ἄτρεπτον, τὸ ἀπαθές, τὸ ἀπερίγραπτον, τὸ ἀχώρητον, τὸ ἀπεριόριστον, τὸ ἀόριστον, τὸ ἀσώματον, τὸ ἀόρατον, τὸ ἀπερινόητον, τὸ ἀνενδεές, τὸ αὐτοκρατές καὶ αὐτεξούσιον, τὸ παντοκρατορικόν, τὸ ζωοδοτικόν, τὸ παντοδύναμον, τὸ ἀπειροδύναμον, τὸ ἀγιαστικὸν καὶ μεταδοτικόν, τὸ περιέχειν καὶ συνέχειν τὰ σύμπαντα καὶ πάντων προνοεῖσθαι· πάντα ταῦτα καὶ τοιαῦτα φύσει ἔχει οὐκ ἄλλοθεν εἰληφūτα, ἀλλ' αὐτὴ μεταδιδοῦσα παντὸς ἀγαθοῦ τοῖς οἰκείοις ποιήμασι κατὰ τὴν ἑκάστου δεκτικὴν δύναμιν. Ἡ ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων μονή τε καὶ ἵδρυσις· ἀδιάστατοι γὰρ αὗται καὶ ἀνεκφοίτητοι ἀλλήλων εἰσὶν ἀσύγχυτον ἔχουσαι τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν, οὐχ ὕστε συναλείφεσθαι ἢ συγχεῖσθαι, ἀλλ' ὕστε ἔχεσθαι ἀλλήλων. Υἱὸς γὰρ ἐν πατρὶ καὶ πνεύματι, καὶ πνεῦμα ἐν πατρὶ καὶ νίῷ, καὶ πατὴρ ἐν νίῷ καὶ πνεύματι, μηδεμιᾶς γινομένης συναλοιφῆς ἢ συμφύρσεως ἢ συγχύσεως. Καὶ τὸ ἐν καὶ ταύτὸν τῆς κινήσεως· ἐν γὰρ ἔξαλμα καὶ μία κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων, ὅπερ ἐπὶ τῆς κτιστῆς φύσεως θεωρηθῆναι ἀδύνατον. Καὶ ὅτι ἡ θεία ἔλλαμψις καὶ ἐνέργεια μία οὖσα καὶ ἀπλῆ καὶ ἀμερής καὶ ἀγαθοειδῶς ἐν τοῖς μεριστοῖς ποικιλλομένη καὶ τούτοις πᾶσι τὰ τῆς οἰκείας φύσεως συστατικὰ νέμουσα μένει ἀπλῆ, πληθυνομένη μὲν ἐν τοῖς μεριστοῖς ἀμερίστως καὶ τὰ μεριστὰ πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἀπλότητα συνάγουσα καὶ ἐπιστρέφουσα πάντα γὰρ αὐτῆς ἐφίεται καὶ ἐν αὐτῇ ἔχει τὴν ὑπαρξιν· καὶ αὐτὴ τοῖς πᾶσι τὸ εἶναι καθὼς ἔχει φύσεως μεταδίδωσι· καὶ αὐτὴ ἐστι τῶν ὄντων τὸ εἶναι καὶ τῶν ζώντων ἡ ζωὴ καὶ τῶν λογικῶν ὄντων ὁ λόγος καὶ τῶν νοερῶν ὄντων ἡ νόησις, αὐτὴ ὑπὲρ νοῦν οὖσα καὶ ὑπὲρ λόγον καὶ ὑπὲρ ζωὴν καὶ ὑπὲρ οὐσίαν. Ἔτι δὲ καὶ τὸ διὰ πάντων διήκειν ἀμιγῶς, δι'

αύτῆς δὲ οὐδέν. Ἔτι καὶ τὸ ἀπλῆ γνώσει γινώσκειν τὰ πάντα καὶ πάντα τῷ θείῳ καὶ παντεποπτικῷ καὶ ἀύλῳ αὐτῆς ὅμματι ἀπλῶς καθορᾶν, τά τε ἐνεστῶτα τά τε παρεληλυθότα καὶ τὰ μέλλοντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν· τὸ ἀναμάρτητον καὶ ἀφιέναι ἀμαρτίας καὶ σώζειν· καὶ ὅτι πάντα μέν, ὅσα θέλει, δύναται, οὐχ ὅσα δὲ δύναται, θέλει· δύναται γὰρ ἀπολέσαι τὸν κόσμον, οὐ θέλει δέ.

Bιβλίον β'.

Ι5. Περὶ αἰῶνος

Αὐτὸς τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, πρὸς ὅν φησιν ὁ θεῖος Δαυίδ· Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος· Δι’ οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε. Χρὴ τοίνυν γινώσκειν, ὅτι τὸ τοῦ αἰῶνος ὄνομα πολύσημόν ἐστι, πλεῖστα γὰρ σημαίνει αἰώναν γὰρ λέγεται καὶ ἡ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων ζωὴ. Λέγεται πάλιν αἰώναν καὶ ὁ τῶν χιλίων ἔτῶν χρόνος. Πάλιν λέγεται αἰώναν ὄλος ὁ παρὼν βίος, καὶ αἰών ὁ μέλλων ὁ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ ἀτελεύτητος. Λέγεται πάλιν αἰώναν οὐ χρόνος οὐδὲ χρόνου τι μέρος ἡλίου φορᾶς καὶ δρόμῳ μετρούμενον ἥγουν δι’ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν συνιστάμενον, ἀλλὰ τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς ἀιδίοις οἴόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα· ὅπερ γὰρ τοῖς ὑπὸ χρόνον ὁ χρόνος, τοῦτο τοῖς ἀιδίοις ἐστὶν αἰών. Λέγονται μὲν οὖν ἐπτὰ αἰῶνες τοῦ κόσμου τούτου ἥγουν ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς κτίσεως μέχρι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συντελείας τε καὶ ἀναστάσεως. "Ἐστι μὲν γὰρ συντέλεια μερικὴ ὁ ἐκάστου θάνατος· ἔστι δὲ καὶ κοινὴ καὶ παντελὴ συντέλεια, ὅτε μέλλει ἡ κοινὴ γίνεσθαι τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις. "Ογδοος δὲ αἰώνων ὁ μέλλων. Πρὸ δὲ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, ὅτε οὐδὲ ἥλιος ἦν διαιρῶν ἡμέραν ἀπὸ νυκτός, οὐκ ἦν αἰών μετρητός, ἀλλὰ τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς ἀιδίοις οἴόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα· καὶ κατὰ μὲν τοῦτο εἰς αἰώναν ἐστι, καθὸ καὶ λέγεται ὁ Θεὸς αἰώνιος, ἀλλὰ καὶ προαιώνιος. Καὶ αὐτὸν γὰρ τὸν αἰώνα αὐτὸς ἐποίησε· μόνος γὰρ ἄναρχος ὃν ὁ Θεὸς πάντων αὐτός ἐστι ποιητής, τῶν τε αἰώνων καὶ πάντων τῶν ὄντων. Θεὸν δὲ εἰπὼν δῆλον, ὅτι τὸν πατέρα λέγω καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ πανάγιον, τὸν ἔνα θεὸν ἡμῶν. Λέγονται δὲ αἰῶνες αἰώνων, καθότι καὶ οἱ τοῦ παρόντος κόσμου ἐπτὰ αἰῶνες πολλοὺς αἰῶνας ἥγουν ζωὰς ἀνθρώπων περιέχουσι καὶ ὁ αἰών ὁ εἰς πάντων τῶν αἰώνων ἐστὶ περιεκτικός. Καὶ αἰών αἰῶνος λέγεται ὁ νῦν καὶ ὁ μέλλων. Αἰώνιος δὲ ζωὴ καὶ αἰώνιος κόλασις τὸ ἀτελεύτητον τοῦ μέλλοντος δηλοῖ. Οὐδὲ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἡμέραις καὶ νυξὶν ὁ χρόνος ἀριθμηθήσεται· ἔσται δὲ μᾶλλον μία ἡμέρα ἀνέσπερος τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τοῖς δικαίοις φαιδρῶς ἐπιλάμποντος, τοῖς δὲ ἀμαρτωλοῖς νὺξ βαθεῖα ἀπέραντος. Πῶς τοίνυν ὁ τῶν χιλίων ἔτῶν τῆς Ὁριγενιαστικῆς ἀποκαταστάσεως ἀριθμηθήσεται χρόνος; Πάντων οὖν τῶν αἰώνων εἰς ποιητής ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ καὶ τὰ σύμπαντα δημιουργήσας, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.

Ι6. Περὶ δημιουργίας

Ἐπεὶ οὖν ὁ ἀγαθὸς καὶ ὑπεράγαθος Θεὸς οὐκ ἡρκέσθη τῇ ἑαυτοῦ θεωρίᾳ, ἀλλ’ ὑπερβολῆ ἀγαθότητος εὔδοκησε γενέσθαι τινὰ τὰ εὐεργετηθησόμενα καὶ μεθέξοντα τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει καὶ δημιουργεῖ τὰ σύμπαντα, ἀόρατά τε καὶ ὄρατά, καὶ τὸν ἔξ ὄρατοῦ καὶ ἀοράτου συγκείμενον ἄνθρωπον. Κτίζει δὲ ἐννοῶν, καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ὑφίσταται λόγῳ συμπληρούμενον καὶ πνεύματι τελειούμενον.

17. Περὶ ἀγγέλων

Αὐτὸς τῶν ἀγγέλων ἐστὶ ποιητὴς καὶ δημιουργὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγῶν αὐτούς, κατ' οἰκείαν εἰκόνα κτίσας αὐτοὺς φύσιν ἀσώματον, οἵον τι πνεῦμα ἢ πῦρ ἄυλον, ὡς φησιν ὁ θεῖος Δανίδ· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργούς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα, τὸ κοῦφον καὶ διάπυρον καὶ θερμὸν καὶ τομώτατον καὶ ὀξὺ περὶ τὴν θείαν ἔφεσίν τε καὶ λειτουργίαν διαγράφων καὶ τὸ ἀνωφερὲς αὐτῶν καὶ πάσης ὑλικῆς ἐννοίας ἀπηλλαγμένον. Ἀγγελος τοίνυν ἐστὶν οὔσια νοερά, ἀεικίνητος, αὐτεξούσιος, ἀσώματος, θεῷ λειτουργοῦσα, κατὰ χάριν ἐν τῇ φύσει τὸ ἀθάνατον εἰληφυῖα, ἵνα οὔσιας τὸ εἶδος καὶ τὸν ὅρον μόνος ὁ κτίστης ἐπίσταται. Ἀσώματος δὲ λέγεται καὶ ἄυλος, ὅσον πρὸς ἡμᾶς· πᾶν γὰρ συγκρινόμενον πρὸς θεὸν τὸν μόνον ἀσύγκριτον παχύ τε καὶ ὑλικὸν εύρισκεται, μόνον γὰρ ὄντως ἄυλον τὸ θεῖόν ἐστι καὶ ἀσώματον. Ἔστι τοίνυν φύσις λογικὴ νοερά τε καὶ αὐτεξούσιος, τρεπτὴ κατὰ γνώμην ἥτοι ἐθελότρεπτος· πᾶν γὰρ κτιστὸν καὶ τρεπτόν, μόνον δὲ τὸ ἄκτιστον ἀτρεπτόν, καὶ πᾶν λογικὸν αὐτεξούσιον. Ὡς μὲν οὖν λογικὴ καὶ νοερὰ αὐτεξούσιος ἐστιν, ὡς δὲ κτιστὴ τρεπτή, ἔχουσα ἔξουσίαν καὶ μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι. Ἀνεπίδεκτος μετανοίας, ὅτι καὶ ἀσώματος· ὁ γὰρ ἄνθρωπος διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν τῆς μετανοίας ἔτυχεν. Ἀθάνατος οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι· πᾶν γὰρ τὸ ἀρξάμενον καὶ τελευτὴν κατὰ φύσιν. Μόνος δὲ ὁ Θεὸς ἀεὶ δὲν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀεὶ· οὐχ ὑπὸ χρόνον γάρ, ἀλλ’ ὑπὲρ χρόνον ὁ τῶν χρόνων ποιητής. Φῶτα δεύτερα νοερὰ ἐκ τοῦ πρώτου καὶ ἀνάρχου φωτὸς τὸν φωτισμὸν ἔχοντα, οὐ γλώσσης καὶ ἀκοῆς δεόμενα, ἀλλ’ ἀνευ λόγου προφορικοῦ μεταδιδόντα ἀλλήλοις τὰ ἴδια νοήματα καὶ βουλήματα. Διὰ τοῦ λόγου τοίνυν ἐκτίσθησαν πάντες οἱ ἀγγελοι καὶ ὑπὸ τοῦ ἀγίου πνεύματος διὰ τοῦ ἀγιασμοῦ ἐτελειώθησαν κατ’ ἀναλογίαν τῆς ἀξίας καὶ τῆς τάξεως τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς χάριτος μετέχοντες. Περιγραπτοί· ὅτε γάρ εἰσιν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐκ εἰσιν ἐν τῇ γῇ, καὶ εἰς τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποστελλόμενοι οὐκ ἐναπομένουσιν ἐν τῷ οὐρανῷ. Οὐ περιορίζονται δὲ ὑπὸ τειχῶν καὶ θυρῶν καὶ κλείθρων καὶ σφραγίδων· ἀόριστοι γάρ. Ἀορίστους δὲ λέγω· οὐ γάρ, καθό εἰσιν, ἐπιφαίνονται τοῖς ἀξίοις, οἵς ὁ Θεὸς φαίνεσθαι αὐτοὺς θελήσει, ἀλλ’ ἐν μετασχηματισμῷ, καθὼς δύνανται οἱ ὄρῶντες ὄρᾶν. Ἀόριστον γάρ ἐστι φύσει καὶ κυρίως μόνον τὸ ἄκτιστον· πᾶν γὰρ κτίσμα ὑπὸ τοῦ κτίσαντος αὐτὸ Θεοῦ ὄριζεται. Ἔξωθεν τῆς οὔσιας τὸν ἀγιασμὸν ἐκ τοῦ ἀγίου πνεύματος ἔχοντες, διὰ τῆς θείας χάριτος προφητεύοντες, μὴ γάμου χρήζοντες, ἐπειδήπερ μή εἰσι θνητοί. Νόες δὲ ὄντες ἐν νοητοῖς καὶ τόποις εἰσίν, οὐ σωματικῶς περιγραφόμενοι οὐ γὰρ σωματικῶς κατὰ φύσιν σχηματίζονται οὐδὲ τριχῆ εἰσι διαστατοί, ἀλλὰ τῷ νοητῷ παρεῖναι καὶ ἐνεργεῖν, ἔνθα ἂν προσταχθῶσι, καὶ μὴ δύνασθαι κατὰ ταύτὸν δῆδε κάκεῖσε εἶναι καὶ ἐνεργεῖν. Εἴτε ἵσοι κατ’ οὔσιαν εἴτε διαφέροντες ἀλλήλων, οὐκ ἴσμεν. Μόνος δὲ ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεὸς ἐπίσταται, ὁ καὶ τὰ πάντα εἰδῶς. Διαφέροντες δὲ ἀλλήλων τῷ φωτισμῷ καὶ τῇ στάσει, εἴτε πρὸς τὸν φωτισμὸν τὴν στάσιν ἔχοντες ἢ πρὸς τὴν στάσιν τοῦ φωτισμοῦ μετέχοντες, καὶ ἀλλήλους φωτίζοντες διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς τάξεως ἢ φύσεως. Δῆλον δέ, ὡς οἱ ὑπερέχοντες τοῖς ὑποβεβηκόσι μεταδιδόσι τοῦ τε φωτισμοῦ καὶ τῆς γνώσεως. Ἰσχυροὶ καὶ ἔτοιμοι πρὸς τὴν τοῦ θείου θελήματος ἐκπλήρωσιν καὶ πανταχοῦ εὐθέως

εύρισκόμενοι, ἔνθα ἂν ἡ θεία κελεύσῃ ἐπίνευσις, τάχει φύσεως, καὶ φυλάττοντες μέρη τῆς γῆς, καὶ ἐθνῶν καὶ τόπων προιστάμενοι, καθὼς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἐτάχθησαν, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομοῦντες καὶ βοηθοῦντες ἡμῖν· πάντως δὲ ὅτι κατὰ τὸ θεῖον θέλημά τε καὶ πρόσταγμα ὑπὲρ ἡμᾶς ὅντες ἀεί τε περὶ θεὸν ὑπάρχοντες. Δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν ἀλλ' οὐκ ἀκίνητοι, νῦν δὲ καὶ ἀκίνητοι, οὐ φύσει ἀλλὰ χάριτι καὶ τῇ τοῦ μόνου ἀγαθοῦ προσεδρείᾳ. Ὁρῶντες θεὸν κατὰ τὸ ἐφικτὸν αὐτοῖς καὶ ταύτην τροφὴν ἔχοντες. Ὅπερ ἡμᾶς ὅντες ὡς ἀσώματοι καὶ παντὸς σωματικοῦ πάθους ἀπηλλαγμένοι, οὐ μὴν ἀπαθεῖς· μόνον γὰρ τὸ θεῖον ἀπαθές ἐστι. Μετασχηματίζονται δέ, πρὸς ὅπερ ἂν ὁ δεσπότης κελεύσῃ Θεός, καὶ οὕτω τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφαίνονται καὶ τὰ θεῖα αὐτοῖς ἀποκαλύπτουσι μυστήρια. Ἐν οὐρανῷ διατρίβουσι καὶ ἐν ἔργον ἔχουσιν ὑμεῖν τὸν θεὸν καὶ λειτουργεῖν τῷ θείῳ αὐτοῦ θελήματι. Καθὼς δὲ ὁ ἀγιώτατος καὶ ιερώτατος καὶ θεολογικώτατός φησι Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης· Πᾶσα ἡ θεολογία ἦγουν ἡ θεία γραφὴ τὰς οὐρανίους οὐσίας ἐννέα κέκληκε, ταύτας ὁ θεῖος ιεροτελεστής εἰς τρεῖς ἀφορίζει τριαδικὰς διακοσμήσεις. Καὶ πρώτην μὲν εἶναι φησι τὴν περὶ θεὸν οὖσαν ἀεὶ καὶ προσεχῶς καὶ ἀμέσως ἡνῶσθαι παραδεδομένην τὴν τῶν ἔξαπτερύγων Σεραφὶμ καὶ τῶν πολυομμάτων Χερουβὶμ καὶ τῶν ἀγιωτάτων Θρόνων, δευτέραν δὲ τὴν τῶν Κυριοτήτων καὶ τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν Ἐξουσιῶν, τρίτην δὲ καὶ τελευταίαν τὴν τῶν Ἀρχῶν καὶ Ἀρχαγγέλων καὶ Ἀγγέλων. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι πρὸ πάσης κτίσεως ἐγένοντο, ὡς ὁ θεολόγος λέγει Γρηγόριος· Πρῶτον ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους, καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ἦν· ἔτεροι δέ, ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν πρῶτον οὐρανόν. Ὅτι δὲ πρὸ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, πάντες ὄμολογοῦσιν. Ἐγὼ δὲ τῷ θεολόγῳ Γρηγορίῳ συντίθεμαι· ἐπρεπε γὰρ πρῶτον τὴν νοερὰν οὐσίαν κτισθῆναι καὶ οὕτω τὴν αἰσθητὴν καὶ τότε ἐξ ἀμφοτέρων τὸν ἄνθρωπον. Ὅσοι δέ φασι τοὺς ἀγγέλους δημιουργοὺς τῆς οἰασδήποτε οὐσίας, οὗτοι στόμα εἰσὶ τοῦ πατρὸς αὐτῶν, τοῦ διαβόλου· κτίσμα γὰρ ὅντες οὐκ εἰσὶ δημιουργοί. Πάντων δὲ ποιητὴς καὶ προνοητὴς καὶ συνοχεὺς ὁ Θεός ἐστιν, ὁ μόνος ἄκτιστος, ὁ ἐν πατρὶ καὶ σὺν αὐτῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι ὑμνούμενός τε καὶ δοξαζόμενος.

18. Περὶ διαβόλου καὶ δαιμόνων

Ἐκ τούτων τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρωτοστάτης τῆς περιγείου τάξεως καὶ τῆς γῆς τὴν φυλακὴν ἐγχειρισθεὶς παρὰ Θεοῦ οὐ φύσει πονηρὸς γεγονώς, ἀλλ' ἀγαθὸς ὡν καὶ ἐπ' ἀγαθῷ γενόμενος καὶ μηδ' ὄλως ἐν ἑαυτῷ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ κακίας ἐσχηκὼς ἵχνος, μὴ ἐνέγκας τόν τε φωτισμὸν τὴν τε τιμήν, ἦν αὐτῷ ὁ δημιουργὸς ἐδωρήσατο, αὐτεξουσίῳ προαιρέσει ἐτράπη ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν καὶ ἐπήρθη κατὰ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν Θεοῦ ἀντᾶραι αὐτῷ βουληθεὶς καὶ πρῶτος ἀποστὰς τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ κακῷ ἐγένετο· οὐδὲν γὰρ ἔτερόν ἐστι τὸ κακὸν εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις, ὃσπερ καὶ τὸ σκότος φωτός ἐστι στέρησις. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν φῶς ἐστι νοητόν, ὄμοίως καὶ τὸ κακὸν σκότος ἐστὶ νοητόν. Φῶς οὖν κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ καὶ ἀγαθὸς γεγονώς καὶ γὰρ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ίδοὺ καλὰ λίαναύτεξουσίῳ θελήματι σκότος ἐγένετο. Συναπεσπάσθη δὲ καὶ ἡκολούθησεν αὐτῷ καὶ συνέπεσε πλῆθος ἄπειρον τῶν ὑπ' αὐτῷ τεταγμένων ἀγγέλων. Τῆς αὐτῆς τοιγαροῦν φύσεως τοῖς ἀγγέλοις ὑπάρχοντες κακοὶ γεγόνασι τὴν προαίρεσιν ἐκουσίως ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς τὸ

κακὸν ἐκκλίναντες. Οὐκ ἔχουσι τοίνυν ἔξουσίαν κατά τινος οὐδὲ ἰσχὺν εἰ μὴ ἐκ Θεοῦ οἰκονομικῶς συγχωρούμενοι, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ, καθάπερ ἐπὶ τῶν χοίρων ἐν τῷ εὔαγγελίῳ γέγραπται. Παραχωρήσεως δὲ Θεοῦ γινομένης καὶ ἰσχύουσι καὶ μεταβάλλονται καὶ μετασχηματίζονται, εἰς οἶνον θέλουσι σχῆμα κατὰ φαντασίαν. Καὶ τὰ μὲν μέλλοντα οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οὐδὲ οἱ δαίμονες οἴδασιν, ὅμως προλέγουσιν, οἱ μὲν ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς ἀποκαλύπτοντος καὶ προλέγειν κελεύοντος· ὅθεν, ὅσα λέγουσι, γίνονται. Προλέγουσι δὲ καὶ οἱ δαίμονες, ποτὲ μὲν τὰ μακρὰν γινόμενα βλέποντες, ποτὲ δὲ στοχαζόμενοι, ὅθεν καὶ τὰ πολλὰ ψεύδονται· οἵσι οὐ δεῖ πιστεύειν, κἄν ἀληθεύωσι πολλάκις, οἵσι τρόπῳ εἰρήκαμεν. Οἴδασι δὲ καὶ τὰς γραφάς. Πᾶσα οὖν κακία ἐξ αὐτῶν ἐπενοήθη καὶ τὰ ἀκάθαρτα πάθη. Καὶ προσβάλλειν μὲν τῷ ἀνθρώπῳ συνεχωρήθησαν, βιάζεσθαι δέ τινα οὐκ ἰσχύουσιν· ἐν ἡμῖν γάρ ἐστι δέξασθαι τὴν προσβολὴν ἥ μὴ δέξασθαι. Διὸ τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς δαίμοσιν αὐτοῦ ἡτοίμασται τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, ἥ κόλασις ἥ αἰώνιος, καὶ τοῖς ἐπομένοις αὐτῷ. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι, ὅπερ ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁ θάνατος, τοῦτο τοῖς ἄγγέλοις ἥ ἔκπτωσις· μετὰ γὰρ τὴν ἔκπτωσιν οὐκ ἐστιν αὐτοῖς μετάνοια, ὃσπερ οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις μετὰ τὸν θάνατον.

19. Περὶ κτίσεως ὄρατῆς

Αὔτὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἐν τριάδι καὶ ἐν μονάδι δοξολογούμενος ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγῶν τὰ σύμπαντα, τὰ μὲν οὐκ ἐκ προϋποκειμένης ὑλῆς οἶνον οὐρανόν, γῆν, ἀέρα, πῦρ, ὕδωρ, τὰ δὲ ἐκ τούτων τῶν ὑπὸ αὐτοῦ γεγονότων, οἶνον ζῶα, φυτά, σπέρματα· ταῦτα γὰρ ἐκ γῆς καὶ ὕδατος, ἀέρος τε καὶ πυρὸς τῷ τοῦ δημιουργοῦ προστάγματι γεγόνασιν.

20. Περὶ οὐρανοῦ

Οὐρανός ἐστι περιοχὴ ὄρατῶν τε καὶ ἀοράτων κτισμάτων· ἐντὸς γὰρ αὐτοῦ αἱ τε νοεραὶ τῶν ἄγγέλων δυνάμεις καὶ πάντα τὰ αἰσθητὰ περικλείονται καὶ περιορίζονται. Μόνον δὲ τὸ θεῖον ἀπερίγραπτόν ἐστι πάντα πληροῦν καὶ πάντα περιέχον καὶ πάντα περιορίζον ὡς ὑπὲρ πάντα ὃν καὶ πάντα δημιουργῆσαν. Ἐπεὶ τοίνυν οὐρανόν φησιν ἡ γραφὴ καὶ οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ οὐρανὸν οὐρανῶν καὶ ἔως τρίτου οὐρανοῦ ὁ μακάριος Παῦλος ἡρπάχθαι φησί, λέγομεν, ὅτι ἐν τῇ τοῦ παντὸς κοσμογενείᾳ οὐρανοῦ ποίησιν παρελάβομεν, ὃν οἱ τῶν ἔξω σοφοὶ ἀναστρον σφαιράν φασι τὰ Μωσέως σφετερισάμενοι δόγματα. Ἔτι δὲ καὶ τὸ στερέωμα ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς οὐρανόν, ὃν ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος γενέσθαι προσέταξεν τάξις αὐτὸν διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος. Τούτου τὴν φύσιν ὁ θεῖος Βασίλειος λεπτήν φησιν ὡσεὶ καπνὸν ἐκ τῆς θείας μεμυημένος γραφῆς. Ἐτεροι δὲ ὕδατώδη ὡς ἐν μέσῳ τῶν ὕδατων γενόμενον, ἄλλοι ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἄλλοι πέμπτον σῶμα καὶ ἔτερον παρὰ τὰ τέσσαρα. Τινὲς μὲν οὖν ἐδόξασαν κύκλω τὸ πᾶν περιέχειν τὸν οὐρανὸν σφαιροειδῆ τε ὑπάρχειν καὶ πανταχόθεν τὸ ἀνώτατον μέρος αὐτὸν εἶναι, τὸ δὲ μεσώτατον τοῦ περιεχομένου ὑπὸ αὐτοῦ τόπου εἶναι κατώτερον μέρος, καὶ τὰ μὲν κοῦφα καὶ ἐλαφρὰ τῶν σωμάτων τὴν ἄνω τάξιν

λαχεῖν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ, τὰ δὲ βαρέα καὶ κατωφερῆ τὴν κατωτέραν χώραν, ἥτις ἐστὶν ἡ μέση. Ἔστι μὲν οὖν κουφότερον καὶ ἀνωφερέστερον στοιχεῖον τὸ πῦρ, ὅπερ δὴ μετὰ τὸν οὐρανὸν εὐθέως τετάχθαι φασί· τοῦτον δὲ λέγουσιν τὸν αἰθέρα, μεθ' ὃν κατώτερον τὸν ἀέρα. Τὴν δὲ γῆν καὶ τὸ ὕδωρ ὡς βαρύτερα καὶ κατωφερέστερα ἐν τῷ μεσωτάτῳ κρέμασθαι· ὡς εἶναι ἔξ ἐναντίας κάτω μὲν τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρτὸ δὲ ὕδωρ κουφότερον τῆς γῆς, ὅθεν καὶ εὐκινητότερον αὐτῆς ὑπάρχει, ἄνωθεν δὲ πανταχόθεν ὡς περιβόλαιον κύκλῳ τὸν ἀέρα καὶ περὶ τὸν ἀέρα πανταχόθεν τὸν αἰθέρα, ἔξωθεν δὲ πάντων κύκλῳ τὸν οὐρανόν. Κυκλικῶς δέ φασι κινεῖσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ συσφίγγειν τὰ ἐντὸς καὶ οὕτω μένειν πάγια καὶ ἀδιάπτωτα. Ἐπτὰ δὲ ζώνας φασὶ τοῦ οὐρανοῦ, μίαν τῆς ἑτέρας ὑψηλοτέραν. Λέγουσι δὲ αὐτὸν λεπτοτάτης φύσεως ὡσεὶ καπνὸν καὶ καθ' ἑκάστην ζώνην εἶναι ἔνα τῶν πλανητῶν· ἐπτὰ γὰρ πλανήτας εἶναι ἔφησαν, Ἡλιον, Σελήνην, Δία, Ἐρμῆν, Ἀρεα, Ἀφροδίτην καὶ Κρόνον. Ἀφροδίτην δέ φασι τὸν ποτὲ μὲν Ἔωσφόρον, ποτὲ δὲ Ἔσπερον γινόμενον. Πλανήτας δὲ τούτους ἐκάλεσαν, ὅτι περ ἐναντίως τοῦ οὐρανοῦ ποιοῦνται τὴν κίνησιν· τοῦ γὰρ οὐρανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων ἔξ ἀνατολῆς ἐπὶ δυσμὰς κινουμένων οὗτοι μόνοι ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς τὴν κίνησιν ἔχουσι. Καὶ τοῦτο γνωσόμεθα ἐκ τῆς σελήνης μικρὸν καθ' ἑσπέραν ἀναποδιζούσης. Ὅσοι τοίνυν ἔφησαν σφαιροειδῆ τὸν οὐρανόν, ἵσως λέγουσιν ἀφίστασθαι αὐτὸν καὶ ἀπέχειν τῆς γῆς, ἄνωθεν τε καὶ ἐκ πλαγίων καὶ κάτωθεν. Κάτωθεν δὲ καὶ ἐκ πλαγίων φημί, ὅσον πρὸς τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, ἐπεὶ κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον πανταχόθεν τὸν ἄνω τόπον ὁ οὐρανὸς ἐπέχει καὶ ἡ γῆ τὸν κάτω. Καί φασι τὸν οὐρανὸν σφαιροειδῶς κυκλοῦν τὴν γῆν καὶ συμπεριφέρειν τῇ ὀξυτάτῃ κινήσει αὐτοῦ ἥλιον τε καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ ὑπέρ μὲν γῆν ὅντος τοῦ ἥλιου ἡμέραν γίνεσθαι ἐνταῦθα, ὑπὸ δὲ τὴν γῆν νύκτα· ὑπὸ δὲ γῆν κατιόντος ἥλιου ἐνταῦθα μὲν νύκτα, ἐκεῖσε δὲ ἡμέραν. Ἐτεροὶ δὲ ἡμισφαίριον τὸν οὐρανὸν ἐφαντάσθησαν ἐκ τοῦ τὸν θεηγόρον Δαυὶδ λέγειν· Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέρριν, ὅπερ δηλοῖ τὴν σκηνήν, καὶ τὸν μακάριον Ἡσαΐαν· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, καὶ ὅτι δύνων ὅ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἀστρα κυκλοῦ τὴν γῆν ἀπὸ δύσεως ἐπὶ βορρᾶν καὶ οὕτω πάλιν ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν ἀφικνεῖται. Ὄμως, εἴτε οὔτως, εἴτε ἐκείνως, ἀπαντα τῷ θείᾳ προστάγματι γέγονέ τε καὶ ἥδρασται καὶ τὸ θεῖον θέλημά τε καὶ βούλημα θεμέλιον ἀσάλευτον κέκτηται. Αὐτὸς γὰρ εἴπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἐστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται. Ἔστι μὲν οὖν οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ ὁ πρῶτος οὐρανός, ἐπάνω ὑπάρχων τοῦ στερεώματος. Ἰδοὺ δύο οὐρανοί· καὶ τὸ στερεόματα γὰρ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς οὐρανόν. Σύνηθες δὲ τῇ θείᾳ γραφῇ καὶ τὸν ἀέρα οὐρανὸν καλεῖν διὰ τὸ ὄρασθαι ἄνω. Εὐλογεῖτε γάρ, φησί, πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ ἀέρος λέγω. Ὁ ἀπὸ γὰρ τῶν πετεινῶν ἐστι πορεία, καὶ οὐχ ὁ οὐρανός. Ἰδοὺ τρεῖς οὐρανοί, οὓς ὁ θεῖος ἔφη ἀπόστολος. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐπτὰ ζώνας ἐπτὰ οὐρανοὺς ἐκλαβεῖν θελήσειας, οὐδὲν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας λυμαίνεται. Σύνηθες δὲ καὶ τῇ Ἐβραΐδι φωνῇ τὸν οὐρανὸν πληθυντικῶς καλεῖν οὐρανούς. Οὐρανὸν οὐρανοῦ βουλομένη εἰπεῖν οὐρανοὺς οὐρανῶν ἔφησεν, ὅπερ δηλοῖ οὐρανὸν οὐρανοῦ τὸν ἐπάνω τοῦ στερεώματος, καὶ τὰ ὕδατα δὲ τὰ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ἦ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ στερεώματος ἦ τῶν ἐπτὰ ζωνῶν τοῦ στερεώματος ἦ τοῦ στερεώματος τῇ συνηθείᾳ τῆς Ἐβραΐδος πληθυντικῶς οὐρανῶν ὀνομαζομένου. Πάντα μὲν οὖν τὰ κατὰ γένεσιν ὑπόκειται φθορᾷ κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν, καὶ οἱ οὐρανοί, χάριτι δὲ Θεοῦ συνέχονται τε καὶ συντηροῦνται. Μόνον δὲ τὸ θεῖον ἄναρχόν τε

φύσει καὶ ἀτελεύτητον. Διὸ καὶ εἱρηται· Αὔτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις ὅμως οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανισθήσονται οἱ οὐρανοί· παλαιῶθήσονται μὲν γὰρ καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον εἰλιγήσονται καὶ ἀλλαγήσονται καὶ ἔσται οὐρανὸς καινὸς καὶ γῆ καινή. Πολλῷ δὲ τῷ μέτρῳ ὁ οὐρανὸς μείζων ὑπάρχει τῆς γῆς. Τὴν μέντοι οὐσίαν τοῦ οὐρανοῦ οὐ δεῖ ζητεῖν ἄγνωστον ἡμῖν οὖσαν. Μηδεὶς δὲ ἐψυχωμένους τοὺς οὐρανοὺς ἢ τοὺς φωστῆρας ὑπολαμβανέτω· ἄψυχοι γάρ εἰσι καὶ ἀναίσθητοι. "Ἄστε εἰ καί φησιν ἡ θεία γραφή· Εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους καὶ τοὺς ἐν τῇ γῇ ἀνθρώπους πρὸς εὐφροσύνην καλεῖ· οἵδε δὲ ἡ γραφὴ καὶ προσωποποιεῖν, καὶ ὡς ἐπὶ ἐμψύχων περὶ τῶν ἀψύχων διαλέγεσθαι, ὡς τὸ ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγεν, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὄπίσω, καὶ τί σοί ἔστι, θάλασσα, ὅτι ἔφυγες; καὶ ὅρη καὶ βουνοὶ ἐρωτῶνται λόγους σκιρτήσεως, ὃσπερ καὶ ἡμῖν σύνηθες λέγειν· συνήχθη ἡ πόλις, οὐ τὰς οἰκοδομὰς σημαίνειν βουλομένοις, ἀλλὰ τοὺς τῆς πόλεως οἰκήτορας· καὶ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, οὐ φωνὴν ὡσὶν αἰσθητοῖς ἀκουομένην ἀφιέντες, ἀλλ' ἐκ τοῦ οἰκείου μεγέθους τὴν τοῦ δημιουργοῦ δύναμιν ἡμῖν παριστάνοντες, ὃν τὸ κάλλος κατανοοῦντες τὸν ποιητὴν ὡς ἀριστοτέχνην δοξάζομεν.

21. Περὶ φωτός, πυρός, φωστῆρων ἡλίου τε καὶ σελήνης καὶ ἄστρων

Τὸ πῦρ ἐν τῶν τεσσάρων στοιχείων ἔστι, κοῦφόν τε καὶ ἀνωφερέστερον τῶν λοιπῶν καυστικόν τε καὶ φωτιστικόν, τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ κτισθέν· φησὶ γὰρ ἡ θεία γραφή· Καὶ εἴπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. Οὐχ ἔτερον γάρ ἔστι τὸ πῦρ εἰ μὴ τὸ φῶς, ὡς τινές φασιν. "Ἐτεροὶ δὲ τὸ κοσμικὸν πῦρ ὑπὲρ τὸν ἀέρα φασίν, ὃ καλοῦσιν αἰθέρα. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ἐποίησεν ὁ Θεός τὸ φῶς, ἥτοι τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ καλλωπισμὸν καὶ κόσμον πάσης τῆς ὄρατῆς κτίσεως· ἀφελε γάρ τὸ φῶς, καὶ πάντα ἐν τῷ σκότει ἀδιάγνωστα μένουσι τὴν οἰκείαν μὴ δυνάμενα εὐπρέπειαν ἐπιδείξασθαι. Ἐκάλεσε δὲ ὁ Θεός τὸ μὲν φῶς ἡμέραν, τὸ δὲ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Σκότος δέ ἔστιν οὐκ οὐσία τις, ἀλλὰ συμβεβηκός· φωτὸς γάρ ἔστι στέρησις. Ὁ γὰρ ἀήρ οὐκ ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ ἔχει τὸ φῶς. Αὔτὸ οὖν τὸ ἐστερῆσθαι τὸν ἀέρα φωτὸς σκότος ἐκάλεσεν ὁ Θεός. Καὶ οὐχὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀέρος ἔστι σκότος, ἀλλ' ἡ τοῦ φωτὸς στέρησις, ὅπερ συμβεβηκὸς μᾶλλον δηλοῖ ἥπερ οὐσίαν. Οὐκ ἐκλήθη δὲ πρώτη ἡ νύξ, ἀλλ' ἡ ἡμέρα· ὃστε πρώτη ἔστιν ἡ ἡμέρα καὶ ἐσχάτη ἡ νύξ. Ἀκολουθεῖ οὖν ἡ νύξ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἡμέρας ἔως τῆς ἄλλης ἡμέρας ἐν νυχθύμερόν ἔστιν· ἔφη γὰρ ἡ γραφή· Καὶ ἐγένετο ἐσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία. Ἐν μὲν οὖν ταῖς τρισὶν ἡμέραις ἀναχεομένου καὶ συστελλομένου τοῦ φωτὸς τῷ θείῳ προστάγματι ἡ τε ἡμέρα καὶ ἡ νύξ ἐγίνετο. Τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν ἥτοι τὸν ἥλιον εἰς ἀρχὰς καὶ ἔξουσίας τῆς ἡμέρας δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ ἡμέρα συνίσταται· ἡμέρα γάρ ἔστιν ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὲρ γῆν εἶναι, καὶ διάστημα ἡμέρας ἔστιν ὁ ἀπὸ ἀνατολῆς μέχρι δύσεως ὑπὲρ γῆν τοῦ ἥλιου δρόμος καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων ἥτοι τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἀρχὰς καὶ ἔξουσίας τῆς νυκτὸς τοῦ φωτίζειν αὐτήν. Νὺξ δέ ἔστιν ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὸ γῆν εἶναι, καὶ διάστημα νυκτός ἔστιν ὁ ἀπὸ δύσεως μέχρις ἀνατολῆς ὑπὸ γῆν τοῦ ἥλιου δρόμος. Ἡ σελήνη τοίνυν καὶ οἱ ἀστέρες ἐτάχθησαν τὴν νύκτα φωτίζειν, οὐχ ὡς τῇ ἡμέρᾳ πάντοτε ὑπὸ γῆν ὄντες εἰσὶ γὰρ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀστέρες ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπὲρ γῆν, ἀλλ' ὁ ἥλιος τούτους ἄμα καὶ τὴν σελήνην τῇ σφιδροτέρᾳ αἴγλῃ ἀποκρύπτων οὐκ

έα φαίνεσθαι. Τοῖς φωστῆρσι τούτοις τὸ πρωτόκτιστον φῶς ὁ δημιουργὸς ἐναπέθετο οὐχ ὡς ἀπορῶν ἄλλου φωτός, ἀλλ’ ἵνα μὴ ἀργὸν ἐκεῖνο μείνῃ τὸ φῶς· φωστὴρ γάρ ἔστιν οὐκ αὔτὸ τὸ φῶς, ἀλλὰ φωτὸς δοχεῖον. Ἐκ τούτων τῶν φωστήρων ἐπτὰ πλανήτας φασί. Καὶ λέγουσιν αὐτοὺς ἐναντίαν τοῦ οὐρανοῦ κινεῖσθαι κίνησιν, διὸ καὶ πλανήτας αὐτοὺς ἑκάλεσαν· τὸν μὲν γὰρ οὐρανὸν φασιν ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς κινεῖσθαι, τοὺς δὲ πλανήτας ἐκ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολάς· συμπεριφέρειν δὲ τὸν οὐρανὸν τῇ ἑαυτοῦ κινήσει ὡς ὀξυτέρᾳ τοὺς ἐπτὰ πλανήτας. Τῶν δὲ ἐπτὰ πλανητῶν τὰ ὀνόματά ἔστι ταῦτα· Ἡλιος, Σελήνη, Ζεύς, Ἐρμῆς, Ἀρης, Ἀφροδίτη, Κρόνος. Εἶναι δὲ καθ’ ἑκάστης ζώνην τοῦ οὐρανοῦ ἔνα τῶν ἐπτὰ πλανητῶν· ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἥτοι ἀνωτέρᾳ τὸν Κρόνον, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸν Δία, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ τὸν Ἄρεα, ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ τὸν Ἡλιον, ἐν δὲ τῇ πέμπτῃ τὴν Ἀφροδίτην, ἐν δὲ τῇ ἕκτῃ τὸν Ἐρμῆν, ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ καὶ κατωτέρᾳ τὴν Σελήνην. Τρέχουσι δὲ δρόμον ἄληκτον, ὃν ὁ δημιουργὸς ἔταξεν αὐτοῖς, καὶ καθὼς ἐθεμελίωσεν αὐτά, ὡς φησιν ὁ θεῖος Δαυίδ· Σελήνην καὶ ἀστέρας, ἢ σὺ ἐθεμελίωσας· διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν ἐθεμελίωσας ἐσήμανε τὸ πάγιον καὶ ἀμετάβλητον τῆς ὑπὸ Θεοῦ δοθείσης αὐτοῖς τάξεως τε καὶ είρμοῦ. Ἔταξε γὰρ αὐτοὺς εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου αἱ τέσσαρες τροπαὶ συνίστανται. Καὶ πρώτη μὲν ἡ ἔαρινή· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ σύμπαντα καὶ δηλοῖ τὸ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐν αὐτῇ τῶν ἀνθῶν τὴν βλάστησιν γίνεσθαι. Ἡτις ἴσημερινὴ τροπή ἔστιν· δώδεκα γὰρ ὡρῶν τήν τε ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα καθίστησιν. Αὕτη ἐκ τῆς μέσης ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου συνίσταται, εὐκρατής οὖσα, αἴματος αὐξητική, θερμὴ καὶ ὑγρὰ ὑπάρχουσα καὶ δι’ ἑαυτῆς μεσιτεύουσα τῷ χειμῶνί τε καὶ τῷ θέρει, τοῦ μὲν χειμῶνος θερμοτέρα καὶ ξηροτέρα, τοῦ δὲ θέρους ψυχροτέρα καὶ ὑγροτέρα. Διατείνει δὲ αὔτη ἡ ὥρα ἀπὸ Μαρτίου καὶ μέχρις Ἰουνίου κδ. Εἴτα ὑψουμένης τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς ἐπὶ τὰ βορειότερα μέρη ἡ θερινὴ τροπὴ διαδέχεται, μεσιτεύουσα τῷ τε ἔαρι καὶ τῷ μετοπώρῳ, ἐκ μὲν τοῦ ἔαρος τὸ θερμὸν ἔχουσα, ἐκ δὲ τοῦ μετοπώρου τὸ ξηρόν· θερμὴ γάρ ἔστι καὶ ξηρὰ καὶ τὴν ξανθὴν αὔξει χολήν. Αὕτη δὲ μεγίστην μὲν τὴν ἡμέραν ἔχει ὡρῶν πεντεκαίδεκα, τὴν δὲ νύκτα πάνυ σμικροτάτην ὡρῶν ἐννέα διάστημα ἔχουσαν. Καὶ αὔτη δὲ διατείνει ἀπὸ Ἰουνίου κδ μέχρι μηνὸς Σεπτεμβρίου κε. Εἴτα πάλιν εἰς τὴν μέσην ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐπανιόντος ἡ μετοπωρινὴ τροπὴ τὴν θερινὴν τροπὴν ἀμείβει μέση πως ἔχουσα ψύξεώς τε καὶ θέρμης ξηρότητός τε καὶ ὑγρότητος καὶ μεσιτεύουσα τῇ τε θερινῇ καὶ τῇ χειμερινῇ τροπῇ, ἐκ μὲν τῆς θερινῆς τὸ ξηρόν, ἐκ δὲ τῆς χειμερινῆς τὸ ψυχρὸν ἔχουσα· ψυχρὰ γάρ ἔστι καὶ ξηρὰ χολῆς τε μελαίνης αὐξητική πέφυκεν. Αὕτη πάλιν ἴσημερινὴ τροπὴ ὑπάρχει δώδεκα ὡρῶν τήν τε ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα ἔχουσα. Διατείνει δὲ αὔτη ἀπὸ Σεπτεμβρίου κε μέχρι Δεκεμβρίου κε. Τοῦ δὲ ἡλίου ἐπὶ τὴν μικροτέραν καὶ χθαμαλωτέραν ἥτοι μεσημβρινὴν ἀνατολὴν κατιόντος ἡ χειμερινὴ ἐπιλαμβάνεται τροπή, ψυχρά τε καὶ ὑγρὰ τυγχάνουσα καὶ μεσιτεύουσα τῇ τε μετοπωρινῇ καὶ τῇ ἔαρινῇ, ἐκ μὲν τῆς μετοπωρινῆς τὸ ψυχρὸν ἔχουσα, ἐκ δὲ τῆς ἔαρινῆς τὸ ὑγρὸν κεκτημένη. Αὕτη δὲ σμικροτάτην μὲν τὴν ἡμέραν ἔχει ἐννέα ὡρῶν ὑπάρχουσαν, τὴν δὲ νύκτα μεγίστην ὡρῶν ὑπάρχουσαν πεντεκαίδεκα, φλέγματος δὲ αὔτη ὑπάρχει αὐξητική. Διατείνει δὲ ἀπὸ κε Δεκεμβρίου μέχρις κα Μαρτίου. Σοφῶς γὰρ ὁ δημιουργὸς προενοήσατο, ὡς ἂν μὴ ἐξ ἄκρας ψυχρότητος ἦ θερμότητος ἦ ὑγρότητος ἦ ξηρότητος ἐπὶ τὴν ἄκραν ἐναντίαν ἐρχόμενοι ποιότητα χαλεποῖς περιπέσωμεν ἀρρωστήμασι· σφαλερὰς γὰρ τὰς αἰφνιδίους μεταβολὰς οἵδεν ὁ λόγιος. Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἡλιος τὰς τροπὰς καὶ δι’ αὐτῶν τὸν ἐνιαυτὸν ἀπεργάζεται, καὶ τὰς ἡμέρας δὲ καὶ νύκτας, τὰς μὲν ἀνατέλλων καὶ ὑπὲρ γῆν γινόμενος, τὰς δὲ ὑπὸ γῆν

δύνων καὶ τοῖς ἄλλοις φωστῆρσι, σελήνη τε καὶ ἄστρασι, τὴν φαῦσιν παραχωρῶν συνίστησι. Φασὶ δὲ καὶ δώδεκα ζῷδια ἐξ ἀστέρων εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐναντίαν κίνησιν ἔχοντα τῷ τε ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄλλοις πέντε πλανήταις, καὶ διὰ τῶν δώδεκα ζῷδιών παρέρχεσθαι τοὺς ἑπτά. Ὁ μὲν οὖν ἥλιος καθ' ἕκαστον ζῷδιον ἀποτελεῖ μῆνα ἔνα καὶ διὰ τῶν δώδεκα μῆνῶν τὰ δώδεκα ζῷδια διέρχεται. Τῶν δὲ δώδεκα ζῷδιών τὰ ὄνόματά ἔστι ταῦτα καὶ οἱ τούτων μῆνες. Κριὸς μηνὶ Μαρτίῳ καὶ δέχεται τὸν ἥλιον, Ταῦρος Ἀπριλλίῳ κγ, Δίδυμοι Μαΐῳ κγ, Καρκίνος Ἰουνίῳ κδ, Λέων Ἰουλίῳ κε, Παρθένος Αὔγουστῳ κε, Ζυγὸς Σεπτεμβρίῳ κε, Σκορπίος Ὀκτωβρίῳ κε, Τοξότης Νοεμβρίῳ κε, Αἰγόκερως Δεκεμβρίῳ κε, Υδροχόος Ἰανουαρίῳ κ, Ἰχθύες Φεβρουαρίῳ κ. Ἡ δὲ σελήνη καθ' ἕκαστον μῆνα τὰ δώδεκα ζῷδια διέρχεται κατωτέρα οὖσα καὶ ταχύτερον ταῦτα διοδεύουσα· ώς γάρ, ἐὰν ποιήσῃς πόλον ἔνδον ἄλλου πόλου, ὁ ἔνδον πόλος μικρότερος εὑρεθήσεται, οὕτως καὶ ὁ δρόμος τῆς σελήνης κατωτέρας οὖσης ὀλιγώτερός ἔστι καὶ ἀνύεται τάχιον. Οἱ μὲν οὖν Ἐλληνες διὰ τῆς τῶν ἄστρων τούτων ἡλίου τε καὶ σελήνης ἀνατολῆς καὶ δύσεως καὶ συγκρούσεώς φασι πάντα διοικεῖσθαι τὰ καθ' ἡμᾶς· περὶ ταῦτα γάρ ή ἀστρολογία καταγίνεται. Ἡμεῖς δέ φαμεν, ὅτι σημεῖα μὲν ἐξ αὐτῶν γίνονται, ὅμβρους καὶ ἀνομβρίας, ψύξεως τε καὶ θέρμης, ὑγρότητος καὶ ξηρότητος καὶ ἀνέμων καὶ τῶν τοιούτων, τῶν δὲ ἡμετέρων πράξεων οὐδαμῶς· ἡμεῖς γάρ αὐτεξούσιοι ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ γενόμενοι κύριοι τῶν ἡμετέρων ὑπάρχομεν πράξεων. Εἰ γάρ ἐκ τῆς τῶν ἄστρων φορᾶς πάντα πράττομεν, κατ' ἀνάγκην πράττομεν, ἢ πράττομεν· τὸ δὲ κατ' ἀνάγκην γινόμενον οὔτε ἀρετὴν οὔτε κακίαν ἔστιν. Εἰ δὲ μήτε ἀρετὴν μήτε κακίαν κεκτήμεθα, οὔτε ἐπαίνων καὶ στεφάνων, οὔτε ψόγων ἢ κολάσεων ὑπάρχομεν ἄξιοι· εὑρεθήσεται δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἄδικος τοῖς μὲν ἀγαθά, τοῖς δὲ θλίψεις διδούς. Ἄλλ' οὐδὲ κυβέρνησιν οὐδὲ τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων ὁ Θεὸς ποιήσεται πρόνοιαν, εἰ κατ' ἀνάγκην ἄγονται τὰ πάντα καὶ φέρονται. Καὶ τὸ λογικὸν δὲ περιττὸν ἐν ἡμῖν ἔσται· μηδεμιᾶς γάρ ὅντες πράξεως κύριοι περιττῶς βουλευόμεθα. Τὸ δὲ λογικὸν πάντως τῆς βουλῆς ἡμῖν ἔνεκεν δέδοται· ὅθεν πᾶν λογικὸν καὶ αὐτεξούσιον. Ἡμεῖς δέ φαμεν, ὅτι οὐκ αὐτὰ αἴτια τινός εἰσι τῶν γινομένων οὔτε γενέσεως τῶν γινομένων οὔτε τῶν φθειρομένων φθορᾶς, σημεῖα δὲ μᾶλλον ὅμβρων τε καὶ τῆς τοῦ ἀέρος μεταβολῆς. "Ισως δ' ἀν τις εἴποι, ὅτι καὶ πολέμων οὐκ αἴτια, ἀλλὰ σημεῖα, καὶ ἡ ποιότης δὲ τοῦ ἀέρος ποιουμένου ὑπὸ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων ἄλλως καὶ ἄλλως διαφόρους κράσεις καὶ ἔξεις καὶ διαθέσεις συνίστησιν. Αἱ δὲ ἔξεις τῶν ἐφ' ἡμῖν· κρατοῦνται γάρ τῷ λόγῳ καὶ ἄγονται τρεπόμεναι. Συνίστανται δὲ πολλάκις καὶ κομῆται σημεῖά τινα θανάτων βασιλέων, ἄτινα οὐκ εἰσι τῶν ἐξ ἀρχῆς γεγενημένων ἄστρων, ἀλλὰ τῷ θείᾳ προστάγματι κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν συνίστανται καὶ πάλιν διαλύονται, ἐπεὶ καὶ ὁ κατὰ τὴν τοῦ κυρίου δι' ἡμᾶς κατὰ σάρκα φιλάνθρωπον καὶ σωτήριον γέννησιν ὄφθεὶς τοῖς μάγοις ἀστὴρ οὐ τῶν ἐν ἀρχῇ γενομένων ἄστρων ἦν. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ ποτὲ μὲν ἐξ ἀνατολῆς ἐπὶ δύσιν ποιεῖσθαι τὸν δρόμον, ποτὲ δὲ ἐκ βορρᾶ ἐπὶ νότου, καὶ ποτὲ μὲν κρύπτεσθαι, ποτὲ δὲ φαίνεσθαι· τοῦτο γάρ οὐκ ἔστιν ἄστρων τάξεως ἢ φύσεως. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ώς ἐκ τοῦ ἡλίου φωτίζεται ἡ σελήνη οὐχ ὡς ἀπορήσαντος τοῦ Θεοῦ δοῦναι αὐτῇ ἴδιον φῶς, ἀλλ' ἵνα ὥσθιμὸς καὶ τάξις ἐντεθῆ τῇ κτίσει ἀρχοντος καὶ ἀρχομένου καὶ παιδευθῶμεν καὶ ἡμεῖς κοινωνεῖν ἀλλήλοις καὶ μεταδιδόναι καὶ ὑποτάσσεσθαι, πρῶτον μὲν τῷ ποιητῇ καὶ δημιουργῷ θεῷ καὶ δεσπότῃ, ἐπειτα καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ καθισταμένοις ἀρχουσι, καὶ μὴ ἀνακρίνειν, τίνος ἔνεκεν οὗτος ἀρχει, ἐγὼ δὲ οὐ, δέχεσθαι δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ εὐχαρίστως καὶ εὐγνωμόνως. Ἐκλείπει δὲ ὅ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη τῶν τὴν κτίσιν προσκυνούντων παρὰ

τὸν κτίσαντα τὴν ἄνοιαν διελέγχοντα καὶ παιδεύοντα, ὡς τρεπτά εἰσι καὶ ἀλλοιωτά. Πᾶν δὲ τρεπτὸν οὐ Θεός· κατὰ τὴν ἰδίαν γὰρ φύσιν φθαρτὸν ἅπαν τρεπτόν. Ἐκλείπει δὲ ὁ μὲν ἥλιος τοῦ σώματος τῆς σελήνης ὥσπερ τι μεσότοιχον γινομένου καὶ ἀποσκιάζοντος καὶ μὴ ἐῶντος διαδοθῆναι ἡμῖν τὸ φῶς. Ὁσον οὖν εὔρεθῇ τὸ σῶμα τῆς σελήνης ἀποκρύπτον τὸν ἥλιον, τοσοῦτον καὶ ἡ ἔκλειψις γίνεται. Εἰ δὲ μικρότερόν ἐστι τὸ τῆς σελήνης σῶμα, μὴ θαυμάσης· καὶ ὁ ἥλιος γὰρ ὑπό τινων λέγεται πολυπλασίων τῆς γῆς, ὑπὸ δὲ τῶν πατέρων ἶσος τῆς γῆς· καὶ πολλάκις μικρὸν νέφος καλύπτει αὐτὸν ἥ καὶ μικρὸς βουνὸς ἢ τοῖχος. Ἡ δὲ τῆς σελήνης ἔκλειψις ἐκ τοῦ ἀποσκιάσματος τῆς γῆς γίνεται, ὅτε γένηται πεντεκαιδεκαταία ἡ σελήνη καὶ εὐρεθῆ ἐξ ἐναντίας κατὰ τὸ ἄκρον κέντρον, ὁ μὲν ἥλιος ὑπὸ γῆν, ἡ δὲ σελήνη ὑπὲρ γῆν· ἀποσκίασμα γὰρ ποιεῖ ἡ γῆ καὶ οὐ φθάνει τὸ ἥλιακὸν φῶς φωτίσαι τὴν σελήνην, κάκειθεν ἔκλείπει. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τελεία ἐκτίσθη ἡ σελήνη ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἦτοι πεντεκαιδεκαταία· ἐπρεπε γὰρ ἀπηρτισμένη γενέσθαι. Τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ, ὡς ἔφημεν, ἐκτισται ὁ ἥλιος. Προέλαβεν οὖν τὸν ἥλιον ἔνδεκα ἡμέρας· ἀπὸ γὰρ τετάρτης ἡμέρας ἔως πεντεκαιδεκάτης ἔνδεκα εἰσι. Διὸ καὶ κατὰ χρόνον οἱ δώδεκα μῆνες τῆς σελήνης ἔνδεκα ἡμέρας λείπουσιν ἐκ τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἥλιου· οἱ μὲν γὰρ τοῦ ἥλιου τξε δ ἡμέρας ἔχουσιν. Διὸ τοῦ τετάρτου συντιθεμένου κατὰ τέσσαρα ἔτη μία ἀποτελεῖται ἡμέρα, ἣτις λέγεται βίσεξτον. Καὶ ὁ ἐνιαυτὸς ἐκεῖνος τξε ἡμέρας ἔχει. Οἱ δὲ τῆς σελήνης ἐνιαυτοὶ τνδ είσιν ἡμερῶν· ἡ γὰρ σελήνη, ἀφ' οὗ γεννηθῆ ἥγουν ἀνακαινισθῆ, αὔξει, ἔως ἂν γένηται ἡμερῶν ιδ ἡμίσεος τετάρτου, καὶ ἄρχεται λήγειν, ἔως ἡμερῶν κθ ἡμίσεος, καὶ τελείως γίνεται ἀφώτιστος. Καὶ πάλιν συναπτομένη τῷ ἥλιῳ ἀναγεννᾶται καὶ ἀνακαινίζεται ὑπόμνημα φέρουσα τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως. Καθ' ἔκαστον οὖν ἐνιαυτὸν τὰς ἔνδεκα ἡμέρας ἀποδίδωσι τῷ ἥλιῳ. Κατὰ οὖν τρεῖς χρόνους ὁ ἐμβόλιμος μὴν γίνεται τοῖς Ἐβραίοις, καὶ ὁ ἐνιαυτὸς ἐκεῖνος δεκατριῶν μηνῶν εύρισκεται ἐκ τῆς προσθήκης τῶν ἔνδεκα ἡμερῶν. Δῆλον δὲ ὡς σύνθετός ἐστιν ὁ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἀστρα καὶ φθορᾶς κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ὑπόκεινται. Τὴν δὲ τούτων φύσιν οὐκ ἴσμεν. Τινὲς μὲν οὖν φασι τὸ πῦρ ἐκτός τινος ὔλης ἀφανὲς εἶναι, ὅθεν καὶ σβεννύμενον ἀφανίζεται. Ἐτεροι δὲ τοῦτο σβεννύμενον εἰς ἀέρα φασὶ μεταβάλλεσθαι. Ὁ ζωδιακὸς κύκλος λοξῶς κινεῖται, διηρημένος εἰς τμήματα δώδεκα, ἅτινα καλεῖται ζῷδια. Τὸ δὲ ζῷδιον ἔχει δεκανοὺς τρεῖς, μοίρας λ· ἡ δὲ μοίρα ἔχει λεπτὰ ξ. Ἐχει οὖν ὁ οὐρανὸς μοίρας τξε, τὸ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριον μοίρας ρπ καὶ τὸ ὑπὸ γῆν ρπ. Οίκοι πλανητῶν· Κριός καὶ Σκορπίος Ἀρεως, Ταῦρος καὶ Ζυγὸς Ἀφροδίτης, Δίδυμοι καὶ Παρθένος Ἐρμοῦ, Καρκίνος Σελήνης, Λέων Ἡλίου, Τοξότης καὶ Ἰχθύες Διός, Αἰγόκερως καὶ Ὑδριχόος Κρόνου. Υψώματα· Κριός Ἡλίου, Ταῦρος Σελήνης, Καρκίνος Διός, Παρθένος Ἐρμοῦ, Ζυγὸς Κρόνου, Αἰγόκερως Ἀρεως, Ἰχθύες Ἀφροδίτης. Τὰ σχήματα τῆς σελήνης. Σύνοδος, ὅτε γένηται ἐν τῇ μοίρᾳ, ἐν ἥ ἐστιν ὁ ἥλιος· ἵγεννα, ὅταν ἀποστῇ τοῦ ἥλιου μοίρας ιε· ἀνατολή, ὅτε φανῆ· μηνοειδεῖς δύο, ὅταν ἀπέχῃ μοίρας ξ· διχοτόμοι δύο, ὅταν ἀπέχῃ μοίρας · ἀμφίκυρτοι δύο, ὅταν ἀπέχῃ μοίρας ρκ· πλησισέληνοι, αἱ καὶ πλησιφαεῖς, δύο, ὅταν ἀπέχῃ μοίρας ρν· πανσέληνος, ὅταν ἀπέχῃ μοίρας ρπ. Δύο δὲ εἴπομεν, μίαν αὐξούσης καὶ μίαν ληγούσης. Διὰ δύο ἡμιους ἡμερῶν παρέρχεται ἡ σελήνη ἔκαστον ζῷδιον.

Ἄήρ ἐστι στοιχεῖον λεπτότατον ύγρόν τε καὶ θερμόν, τοῦ μὲν πυρὸς βαρύτερον, τῆς δὲ γῆς καὶ τῶν ὑδάτων κουφότερον, ἀναπνοῆς καὶ ἐκφωνήσεως αἴτιον, ἀχρωμάτιστον ἦτοι ἐκ φύσεως χρῶμα μὴ κεκτημένον, διειδές, διαφανές φωτὸς γάρ ἐστι δεκτικόν καὶ ταῖς τρισὶν αἰσθήσεσιν ἡμῶν διακονοῦν δι’ αὐτοῦ γὰρ ὄρῶμεν, ἀκούομεν, ὁσφραινόμεθα, δεκτικὸν θάλψεώς τε καὶ ψύξεως ξηρότητός τε καὶ ύγρότητος, οὗ πᾶσαι αἱ κατὰ τόπον κινήσεις εἰσίν· ἄνω, κάτω, ἔσω, ἔξω, δεξιά, ἀριστερὰ καὶ ἡ κυκλοφορική κίνησις. Οἴκοθεν μὴ κεκτημένος τὸ φῶς, ἀλλ’ ὑπὸ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστρῶν καὶ πυρὸς φωτιζόμενος. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ εἴπεν ἡ γραφή, ὅτι σκότος ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, θέλουσα δεῖξαι, ὡς οὐκ οἴκοθεν ὁ ἀήρ τὸ φῶς κέκτηται, ἀλλ’ ἄλλῃ τίς ἐστιν οὔσια ἡ τοῦ φωτός. Ἄνεμος δέ ἐστι κίνησις ἀέρος. Καὶ ὁ τόπος δὲ τοῦ ἀέρος ἐστί· τόπος γάρ ἐστιν ἐκάστου σώματος ἡ τούτου περιοχή. Τί δὲ περιέχει τὰ σώματα, εἰ μὴ ἀήρ; Εἰσὶ δὲ τόποι διάφοροι, ὅθεν ἡ τοῦ ἀέρος γίνεται κίνησις, ἐξ ὧν καὶ οἱ ἄνεμοι τὰς ἐπωνυμίας ἔχουσι· δώδεκα δὲ οἱ πάντες εἰσί. Φασὶ δὲ τὸν ἀέρα οιβέσιν πυρὸς ἥ ἀτμὸν ὕδατος θερμανθέντος. Ἔστι γοῦν ὁ ἀήρ κατὰ μὲν τὴν οἰκείαν φύσιν θερμός, ψύχεται δὲ τῇ γειτνιάσει τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν, ὡς τὰ μὲν κάτω μέρη αὐτοῦ ψυχρὰ εἶναι, τὰ δὲ ἄνω θερμά.

Περὶ ἀνέμων

Ἄνεμός ἐστι πλῆθος θερμῆς καὶ ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως κινούμενον περὶ γῆν. Ἄνεμοι πνέουσιν ἀπὸ ἀνατολῆς θερινῆς καικίας, μέσης, ἀπὸ ἀνατολῆς ισημερινῆς ἀπηλιώτης, ἀπὸ ἀνατολῆς χειμερινῆς εὔροις, ἀπὸ δύσεως χειμερινῆς λίψ, ἀπὸ δύσεως ισημερινῆς ζέφυρος, ἀπὸ δύσεως θερινῆς ἀργέστης ἦτοι Ὁλυμπίας, ὁ καὶ Ἰάπυξ καὶ ἐργάστης. Εἴτα νότος καὶ ἀπαρκτίας ἀντιπνέοντες ἀλλήλοις. Ἔστι δὲ μέσος ἀπαρκτίου καὶ καικίου βορέας, εὔρου δὲ καὶ νότου μέσος Φοῖνιξ, ὁ καλούμενος εύρόνοτος, μέσος δὲ νότου καὶ λιβὸς λιβόνοτος, ὁ καὶ λευκόνοτος, μέσος δὲ ἀπαρκτίου καὶ ἀργέστου θρασκίας ἦτοι κέρκιος ὑπὸ τῶν περιοίκων ὀνομαζόμενος. Εἰσὶν οὖν οἱ πάντες Ιβ., ὧν ἡ διαγραφή ἐστιν αὕτη· Ἀνατολὴ θερινή, ἀνατολὴ ισημερινή, ἀνατολὴ χειμερινή καικίας, ἀπηλιώτης, εὔροις, μέσης, εύρόνοτος, βορέας, Φοῖνιξ ἄρκτος ἀπαρκτίας, νότος μεσημβρία θρασκίας, λιβόνοτος, μέσης, λευκόνοτος, κέρκιος, λίψ δύσις θερινή ἀργέστης δύσις χειμερινή Ἰάπυξ, Ὁλυμπίας δύσις θερινή ἐργάστης, ζέφυρος.

23. Περὶ ὑδάτων

Καὶ τὸ ὕδωρ δὲ ἐν τῶν στοιχείων τῶν τεσσάρων ἐστί, ποίημα Θεοῦ κάλλιστον. Ὕδωρ ἐστὶ στοιχεῖον ύγρόν τε καὶ ψυχρὸν βαρύ τε καὶ κατωφερές, εὐδιάχυτον. Τούτου δὲ μνημονεύει ἡ θεία γραφὴ λέγουσα· Καὶ σκότος ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος· ἄβυσσος γὰρ οὐδὲν ἔτερόν ἐστιν, εἰ μὴ ὕδωρ πολύ, οὗ τὸ τέλος ἀκατάληπτον ἀνθρώποις. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν τὸ ὕδωρ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἐπεπόλαζε. Καὶ πρῶτον μὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα διαχωρίζον ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος καὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος· ἐν τῷ μέσῳ γὰρ τῆς ἀβύσσου τῶν ὑδάτων ἐστερεώθη τῷ δεσποτικῷ προστάγματι. Οθεν καὶ στερέωμα εἴπεν ὁ Θεὸς γενέσθαι, καὶ ἐγένετο. Τίνος δὲ χάριν ἐπάνω τοῦ

στερεώματος ὕδωρ ὁ Θεὸς ἀπέθετο; Διὰ τὴν τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ αἰθέρος θερμοτάτην ἔκκαυσιν· εὐθέως γὰρ μετὰ τὸ στερέωμα ὁ αἰθὴρ ἐφήπλωται. Καὶ ὁ ἡλιος δὲ σὺν τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄστροις ἐν τῷ στερεώματί εἰσι· καὶ εἰ μὴ ἐπέκειτο ὕδωρ, ἐφλέχθη ἂν ὑπὸ τῆς θέρμης τὸ στερέωμα. Εἴτα προσέταξεν ὁ Θεὸς συναχθῆναι τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν. Τὸ δὲ μίαν συναγωγὴν λέγειν οὐ δηλοῖ τὸ ἐν ἐνὶ τόπῳ συναχθῆναι αὐτά· ἵδού γὰρ μετὰ ταῦτα φησι· Καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας, ἀλλὰ τὸ ὅμοιον καθ' ἑαυτὰ κεχωρισμένα τῆς γῆς γενέσθαι τὰ ὕδατα ὁ λόγος ἐδήλωσε. Συνήχθησαν τοίνυν τὰ ὕδατα εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὥφθη ἡ ξηρά. Ἐντεῦθεν αἱ δύο θάλασσαι αἱ τὴν Αἴγυπτον περιέχουσαι μέση γὰρ αὔτη τῶν δύο κεῖται θαλασσῶν συνέστησαν, διάφορα πελάγη καὶ ὄρη καὶ νήσους καὶ ἀγκῶνας καὶ λιμένας ἔχουσαι καὶ κόλπους διαφόρους περιέχουσαι αἰγιαλούς τε καὶ ἀκτάσαιγιαλὸς μὲν γὰρ ὁ ψαμμώδης λέγεται, ἀκτὴ δὲ ἡ πετρώδης καὶ ἀγχιβαθής ἦτοι ἡ εὐθέως ἐν τῇ ἀρχῇ βάθος ἔχουσα, ὅμοίως καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀνατολήν, ἦτις λέγεται Ἰνδική, καὶ ἡ βορεινή, ἦτις λέγεται Κασπία· καὶ αἱ λίμναι δὲ ἐντεῦθεν συνήχθησαν. Ἔστιν οὖν ὁ μὲν Ὄκεανὸς οἶόν τις ποταμὸς κυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν, περὶ οὗ εἴρηκεν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἡ γραφή, ὅτι ποταμὸς ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ παραδείσου πότιμον καὶ γλυκὺ ὕδωρ ἔχων. Οὗτος χορηγεῖ τὸ ὕδωρ ταῖς θαλάσσαις, ὅπερ ἐν ταῖς θαλάσσαις χρονίζονται καὶ ἐστῶς ἀκίνητον πικρὸν γίνεται τοῦ ἡλίου ἀεὶ τὸ λεπτότερον ἀνιμωμένου καὶ τῶν σιφώνων, ὅθεν καὶ τὰ νέφη συνίστανται καὶ οἱ ὄμβροι γίνονται διὰ τῆς διηθήσεως γλυκαινομένου τοῦ ὕδατος. Οὗτος καὶ εἰς τέσσαρας ἀρχὰς ἦτοι εἰς τέσσαρας ποταμοὺς διαιρεῖται. Ὄνομα τῷ ἀλλως Γηών· οὗτός ἐστιν ὁ Νεῖλος ὁ ἀπὸ Αἰθιοπίας εἰς Αἴγυπτον κατερχόμενος. Καὶ ὄνομα τῷ τρίτῳ Τίγρις. Καὶ ὄνομα τῷ τετάρτῳ Εὐφράτης. Εἰσὶ δὲ καὶ ἔτεροι πλεῖστοι καὶ μέγιστοι ποταμοί, ὃν οἱ μὲν εἰς τὴν θάλασσαν κενοῦνται, οἱ δὲ καὶ ἐν τῇ γῇ ἀναλίσκονται. Ὁμως καὶ πᾶσα ἡ γῆ διάτρητός ἐστι καὶ ὑπόνομος ὥσπερ τινὰς φλέβας ἔχουσα, δι' ὃν ἐκ τῆς θαλάσσης δεχομένη τὰ ὕδατα τὰς πηγὰς ἀνίσιοι. Πρὸς οὖν τὴν ποιότητα τῆς γῆς καὶ τὸ τῶν πηγῶν ὕδωρ γίνεται. Διηθεῖται μὲν γὰρ διὰ τῆς γῆς τὸ θαλάττιον ὕδωρ καὶ οὕτω γλυκαίνεται, καντεῦθεν τὰ αὐτοφυῆ θερμὰ ἀνάγονται ὕδατα. Τῷ οὖν θείῳ προστάγματι κοιλώματα ἐν τῇ γῇ γεγόνασι, καὶ οὕτως εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν συνήχθη τὰ ὕδατα· ἐντεῦθεν καὶ τὰ ὄρη γεγόνασι. Πρώτῳ τοίνυν τῷ ὕδατι προσέταξεν ὁ Θεὸς ἐξαγαγεῖν ψυχὴν ζῶσαν, ἐπειδὴ ἥμελλε δι' ὕδατος καὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐπιφερομένου τοῖς ὕδασιν ἀγίου πνεύματος ἀνακαινίζειν τὸν ἄνθρωπον· τοῦτο γὰρ ὁ θεῖος ἔφη Βασίλειος. Ἐξήγαγε δὲ ζῶσα μικρά τε καὶ μεγάλα, κήτη, δράκοντας, ἰχθύας ἐν τοῖς ὕδασιν ἔρποντας καὶ πετεινὰ πτερωτά. Διὰ τῶν πετεινῶν οὖν συνάπτεται τό τε ὕδωρ καὶ ἡ γῆ καὶ ὁ ἀήρ. ἐξ ὑδάτων μὲν γὰρ ταῦτα γέγονεν, ἐν τῇ γῇ δὲ διατρίβει καὶ ἐν ἀέρι ἵπταται. Κάλλιστον δὲ στοιχεῖον τὸ ὕδωρ καὶ πολύχρονον καὶ ρύπου καθάρσιον, μόνον μὲν σωματικοῦ, καὶ ψυχικοῦ δέ, εἰ προσλάβοι τὴν χάριν τοῦ πνεύματος.

Περὶ πελαγῶν

Διαδέχεται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος Ἐλλήσποντος λῆγον εἰς Ἀβυδον καὶ Σηστόν· εἴτα ἡ Προποντὶς λήγουσα εἰς Χαλκηδόνα καὶ Βυζάντιον· ἔνθα τὰ στενά, ἀφ' ὃν ὁ Πόντος ἄρχεται· εἴτα ἡ Μαιῶτις λίμνη. Πάλιν δὲ ἀπ' ἄρχης Εύρωπης καὶ Λιβύης Ἰβηρικὸν τὸ ἀπὸ Στηλῶν εἰς Πυρήνην τὸ ὄρος· Λιγυστικὸν δὲ τὸ ἔως τῶν τῆς Τυρρηνίας περάτων· Σαρδώνιον δὲ τὸ ύπερ τὴν Σαρδὼν νεῦον πρὸς τὴν Λιβύην κάτω· Τυρρηνικὸν δὲ τὸ μέχρι Σικελίας λῆγον, ἄρχόμενον ἀπὸ Λιγυστικῆς ἀκρων· εἴτα Λιβυκόν· εἴτα Κρητικὸν καὶ Σικελικὸν καὶ Ἰώνιον καὶ Ἀδριον, τὸ δὲ ἀνακεχυμένον ἐκ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους, ὃν καλοῦσιν Κορινθιακὸν κόλπον ἦτοι Ἀλκυονίδα θάλασσαν. Τῷ δὲ Σουνίῳ καὶ Σκυλλαίῳ περιεχόμενον πέλαγος Σαρωνικόν· εἴτα Μυρτῶν καὶ Ἰκάριον, ἐν ὃ αἱ Κυκλαδες· εἴτα Καρπάθιον καὶ Παμφύλιον, καὶ Αἰγύπτιον. Ὑπὲρ δὲ τὸ Ἰκάριον ἔξῆς ἀναχεῖται τὸ Αἰγαῖον. Ἐστι δὲ ὁ τῆς Εύρωπης παράπλους ἀπὸ Τανάιδος ποταμοῦ ἐκβολῶν ἔως Ἡρακλέους στηλῶν στάδια, θψθ· τῆς δὲ Λιβύης ἀπὸ Τίγας ἔως στόματος Κανωβικοῦ στάδια β, θσνβ, τῆς δὲ Ἀσίας ἀπὸ Κανώβου ἔως Τανάιδος ποταμοῦ μετὰ τῶν κόλπων ὁ παράπλους στάδια δ, ρια. Όμοιος παράλιος σὺν κόλποις τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης στάδια ιγ, θοβ.

24. Περὶ γῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς

Ἡ γῆ ἐν τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ ξηρόν τε καὶ ψυχρὸν καὶ βαρὺ καὶ ἀκίνητον, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ παρηγμένον. Ἐν ἀρχῇ γάρ, φησίν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡς τὴν ἔδραν καὶ τὴν βάσιν οὐδεὶς ἀνθρώπων εἰπεῖν δεδύνηται· οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ ὑδάτων φασὶν ἡδράσθαι καὶ πεπῆχθαι αὐτήν, ὃς φησιν ὁ θεῖος Δαυίδ· Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, οἱ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀέρος. Ἀλλος δέ φησιν· Οἱ ἡδράσας τὴν γῆν ἐπ' οὐδενός. Καὶ πάλιν ὁ θεηγόρος Δαυὶδ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ δημιουργοῦ· Ἐγώ, φησίν, ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς, τὴν συνεκτικὴν αὐτῆς δύναμιν στύλους ὀνομάσας. Τὸ δὲ ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτὴν δηλοῖ τὸ πανταχόθεν περικεχύσθαι τῇ γῇ τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν. Κἄν οὖν ἐφ' ἐαυτῆς, κἄν ἐπὶ ἀέρος, κἄν ἐπὶ ὑδάτων, κἄν ἐπ' οὐδενὸς δῶμεν ἡδράσθαι αὐτήν, χρὴ μὴ ἀφίστασθαι τῆς εὐσεβοῦς ἐννοίας, ἀλλὰ πάντα ὅμοιος συγκρατεῖσθαι, ὅμολογειν καὶ συνέχεσθαι τῇ δυνάμει τοῦ κτίσαντος. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν, καθώς φησιν ἡ γραφή, ὑπὸ ὑδάτων ἐκεκάλυπτο καὶ ἀκατασκεύαστος ἦτοι ἀκόσμητος ἦν. Τοῦ δὲ Θεοῦ προστάξαντος τὰ τῶν ὑδάτων δοχεῖα γεγόνασι, καὶ τότε τὰ ὄρη ὑπῆρξαν, τῷ τε θείῳ προστάγματι τὸν οἰκεῖον ἀπειλήφει κόσμον παντοδαπέσι χλόαις καὶ φυτοῖς ὥραισθεῖσα, οἵ τὸ θεῖον ἐνέθηκε πρόσταγμα δύναμιν αὐξητικὴν τε καὶ θρεπτικὴν καὶ σπερματικὴν ἦτοι ὅμοίου γεννητικήν. Ἐξήγαγε δὲ τοῦ δημιουργοῦ κελεύσαντος καὶ παντοῖα γένη ζῷων ἔρπετῶν τε καὶ θηρίων καὶ κτηνῶν. Πάντα μὲν πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου εὔκαιρον χρῆσιν, ἀλλὰ τούτων τὰ μὲν πρὸς βρῶσιν οἷον ἐλάφους, πρόβατα, δορκάδας καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ πρὸς διακονίαν οἷον καμήλους, βόας, ἵππους, ὄνους καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ πρὸς τέρψιν οἷον πιθήκους· καὶ τῶν ὄρνέων κίσσας τε καὶ ψιττακοὺς καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ τῶν φυτῶν δὲ καὶ βοτανῶν τὰ μὲν κάρπιμα καὶ ἐδώδιμα, τὰ δὲ εὐώδη καὶ ἀνθηρὰ πρὸς τέρψιν ἡμῖν δεδομένα οἷον τὸ ρόδον καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ πρὸς νοσημάτων ἴασιν. Οὐκ ἔστι γὰρ οὐδὲν ζῶον οὐδὲ φυτόν, ἐν ὃ οὐκ ἐνέργειάν τινα τῇ τῶν ἀνθρώπων χρείᾳ χρησιμεύουσαν ὁ δημιουργὸς ἐναπέθετο· ὁ γὰρ τὰ πάντα πρὶν

γενέσεως αύτῶν ἐπιστάμενος εἰδώς, ὡς μέλλει ἐν αὐτεξουσίᾳ παραβάσει ὁ ἄνθρωπος γενέσθαι καὶ τῇ φθορᾷ παραδίσθαι, πάντα πρὸς εὔκαιρον χρῆσιν αὐτοῦ, τά τε ἐν τῷ στερεώματι ἐν τε τῇ γῇ καὶ τὰ ἐν ὕδασιν ἔκτισε. Πρὸ μὲν οὖν τῆς παραβάσεως, πάντα ὑποχείρια τῷ ἀνθρώπῳ ἦν ἀρχοντα γὰρ αὐτὸν κατέστησεν ὁ Θεὸς πάντων τῶν ἐν τῇ γῇ καὶ τῶν ἐν τοῖς ὕδασι. Καὶ ὁ ὄφις δὲ συνήθης τῷ ἀνθρώπῳ ἦν μᾶλλον τῶν ἄλλων αὐτῷ προσερχόμενος καὶ τερπνοῖς προσομιλῶν τοῖς κινήμασιν. ‘Οθεν δι’ αὐτοῦ τὴν κακίστην ὁ ἀρχέκακος διάβολος ὑποθήκην τοῖς προπάτορσιν εἰσηγήσατο. Καὶ ἡ γῇ δὲ αὐτομάτῃ τοὺς καρποὺς ἔφερε πρὸς χρείαν τῶν ὑποχειρίων αὐτῷ ζῷων, καὶ οὕτε ὅμβρος ἦν τῇ γῇ οὔτε χειμῶν. Μετὰ δὲ τὴν παράβασιν, ἥνικα παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς, ἀρχειν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἄλογον ἐπιθυμίαν τοῦ λογικοῦ νοῦ παρασκευάσας, παρήκοος τῆς τοῦ δεσπότου ἐντολῆς γενόμενος, ἐπανέστη τῷ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ χειροτονηθέντι ἀρχοντι ἡ ὑποχείριος κτίσις, ἐν ἰδρῶτι ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἣς ἐλήφθη. Ἄλλ’ οὐδὲ νῦν ἀχρηστος ἡ τῶν θηρίων χρῆσις ἐκφοβοῦσα καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν καὶ ἐπίκλησιν τοῦ πεποιηκότος φέρουσα Θεοῦ. Καὶ ἡ ἄκανθα δὲ μετὰ τὴν παράβασιν ἐξεφύτη τῆς γῆς κατὰ τὴν τοῦ κυρίου ἀπόφασιν, μεθ’ ἣν συνεζεύχθη καὶ τῇ ἀπολαύσει τοῦ ῥόδου ἡ ἄκανθα εἰς ὑπόμνησιν τῆς παραβάσεως ἡμᾶς ἄγουσα, δι’ ἣν ἄκανθας καὶ τριβόλους ἡ γῇ ἀνατέλλειν ἡμῖν κατεδικάσθη. ‘Οτι μὲν ταῦτα οὕτως ἔχει, πιστευτέον ἐκ τοῦ καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν τούτων διαμονὴν ἐνεργεῖν τὸν τοῦ κυρίου λόγον· ἔφη γάρ· Αὔξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Σφαιροειδῆ δέ τινές φασι τὴν γῆν, ἔτεροι δὲ καὶ πάνυ σμικροτέρα ἐστὶ τοῦ οὐρανοῦ ὥσπερ τις στιγμὴ ἐν μέσῳ τούτου κρεμαμένη. Καὶ αὐτὴ δὲ παρελεύσεται καὶ ἀλλαγήσεται. Μακάριος δέ ἐστιν ὁ τὴν τῶν πραέων γῆν κληρονομῶν· ἡ γὰρ μέλλουσα τοὺς ἄγιους ὑποδέχεσθαι γῇ ἀθάνατός ἐστι. Τίς οὖν ἀξίως τὴν ἄπειρόν τε καὶ ἀκατάληπτον τοῦ δημιουργοῦ σοφίαν θαυμάσειεν; ‘Η τίς τῆς πρεπούσης εὐχαριστίας ἐφίκοιτο τοῦ δοτῆρος τῶν τοσούτων ἀγαθῶν; Εἰσὶ δὲ αἱ γνωσθεῖσαι ἐπαρχίαι τῆς γῆς ἥτοι σατραπίαι αὗται· Εύρωπης μὲν ἐπαρχίαι λδ', πίνακες ι· α' Ἰουβερνία, νῆσος Βρετανική β' Ἀλουίωνος νῆσος Βρετανική γ' Ἰσπανία Βαιτική δ' Ἰσπανία Λουσιτανία ε' Ἰσπανία Ταρακωνησία στ' Γαλλία Ἀκουιτανία ζ' Γαλλία Λουγδονησία η' Γαλλία Κελτική θ' Γαλλία Ναρβωνησία ι' Γερμανία μεγάλη ια' Ραιτία καὶ Ούινδελικία ιβ' Νωρικόν ιγ' Παννονία ἡ ἄνω ιδ' Παννονία ἡ κάτω ιε' Ιλλυρίς ιστ' Δελματία ιζ' Ιταλία ιη' Κύρνος νῆσος ιθ' Σαρδὼ νῆσος κ' Σικελία νῆσος κα' Σαρματία ἡ ἐν Εύρωπῃ κβ' Ταυρικὴ Χερσόνησος κγ' Ιάζυγες Μετανάσται κδ' Δακία κε' Μυσία ἡ ἄνω κοτ' Μυσία ἡ κάτω κζ' Θράκη κη' Χερσόνησος κθ' Μακεδονία λ' Ήπειρος λα' Ἀχαΐα λβ' Εύβοια νῆσος λγ' Πελοπόννησος λδ' Κρήτη νῆσος. Λιβύης ἐπαρχίαι ιβ', πίνακες η· α' Μαυριτανία Τιγγιτανή β' Μαυριτανία Καισαρηνσία γ' Νουμιδία δ' Ἀφρικὴ ὄλη ε' Κυρηναϊκὴ πεντάπολις στ' Μαρμαρική ζ' Λιβύη η' Αἴγυπτος ἡ κάτω θ' Αἴγυπτος Θηβαῖς ι' ἡ ἐντὸς Ἀφρικῆς Λιβύη ια' ἡ ἄνω Αἴγυπτου Αἰθιοπία ιβ' ἡ ἐντὸς τούτων πάντων νωτιωτάτη Αἰθιοπία. Ἀσίας ἡπείρου μεγάλης ἐπαρχίαι μη', κανόνες ιβ'. α' Βιθυνία Πόντου β' Ἀσία ἡ ἴδιως, πρὸς τῇ Ἐφέσῳ γ' Φρυγία μεγάλη δ' Λυκία ε' Γαλατία στ' Παφλαγονία ζ' Παμφυλία η' Καππαδοκία θ' Ἀρμενία μικρά ι' Κιλικία ια' Σαρματία ἡ ἐντὸς Ἀσίας ιβ' Κολχίς ιγ' Ιβηρία ιδ' Ἀλβανία ιε' Ἀρμενία μεγάλη ιστ' Κύπρος νῆσος ιζ' Συρία κοίλη ιη' Συρία Φοινίκη ιθ' Συρία Παλαιστίνη κ' Ἀραβία Πετραία κα' Μεσοποταμία κβ' Ἀραβία ἔρημος κγ' Βαβυλωνία κδ' Ἀσσυρία κε' Σουσιανή κοτ' Μηδία κζ' Περσίς κη' Παρθία κθ' Καρμανία ἔρημος λ' Καρμανία ἑτέρα λα' Ἀραβία εύδαιμων λβ'

‘Υρκανία λγ’ Μαργιανή λδ’ Βακτριανή λε’ Σογδιανή λστ’ Σακῶν λζ’ Σκυθία ἡ ἐντὸς Ἰμάου ὄρους λη’ Σκυθία ἡ ἑκτὸς Ἰμάου ὄρους λθ’ Σηρική μ’ Ἀρεία μα’ Παροπανισάδαι μβ’ Δραγγιανή μγ’ Ἀραχωσία μδ’ Γεδρωσία με’ Ἰνδικὴ ἡ ἐντὸς Γάγγου τοῦ ποταμοῦ μστ’ Ἰνδικὴ ἡ ἑκτὸς Γάγγου τοῦ ποταμοῦ μζ’ Σῖναι μη’ Ταπροβάνη νῆσος. Ὄμοῦ γίνονται Εύρωπης μὲν πίνακες ι’, ἐπαρχίαι λδ’, πόλεις ἐπίσημοι ριη’ Λιβύης δὲ πίνακες μὲν η’, χῶραι δὲ ιβ’, πόλεις ἐπίσημοι νβ’ Ἀσίας δὲ μεγάλης πίνακες μὲν ιβ’, ἐπαρχίαι δὲ μη’, πόλεις ἐπίσημοι ρρ’ αἱ πᾶσαι τῆς οἰκουμένης χῶραι δ’, πόλεις τν’. Ἐθνη δὲ οἰκεῖ τὰ πέρατα· κατ’ ἀπηλιώτην Βακτριανοί, κατ’ εὔρον Ἰνδοί, κατὰ Φοίνικα Ἐρυθρὰ θάλασσα καὶ Αἰθιοπία, κατὰ λευκόνοτον οἱ ὑπὲρ Σύρτιν Γεράμαντες, κατὰ λίβα Αἰθίοπες καὶ δυσμικοὶ Υπέρμαυροι, κατὰ ζέφυρον Στῆλαι καὶ ἀρχαὶ Λιβύης καὶ Εύρωπης, κατὰ ἀργέστην Ἰβηρία ἡ νῦν Ισπανία, κατὰ δὲ θρασκίαν Κελτοὶ καὶ τὰ ὅμορα, κατὰ ἀπαρκτίαν οἱ ὑπὲρ Θράκην Σκύθαι, κατὰ βορρᾶν Πόντος Μαιῶτις καὶ Σαρμάται, κατὰ καικίαν Κασπία θάλασσα καὶ Σάκες.

25. Περὶ παραδείσου

Ἐπειδὴ δὲ ἔμελλεν ὁ Θεὸς ἔξ ὄρατῆς τε καὶ ἀοράτου κτίσεως πλαστουργεῖν τὸν ἄνθρωπον κατ’ οἰκείαν εἰκόνα τε καὶ ὁμοίωσιν ὥσπερ τινὰ βασιλέα καὶ ἄρχοντα πάσης τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ προκαθίστησιν αὐτῷ οἶόν τι βασίλειον, ἐν ᾧ διαιτώμενος μακαρίαν καὶ πανολβίαν ἔξει ζωήν. Οὗτός ἐστιν ὁ θεῖος παράδεισος Θεοῦ χερσὶν ἐν Ἐδὲμ πεφυτευμένος, εὐφροσύνης καὶ θυμηδίας ἀπάσης ταμιεῖον. Ἐδὲμ γὰρ τρυφὴ ἔρμηνεύεται. Ἐν τῇ ἀνατολῇ μὲν πάσης τῆς γῆς ὑψηλότερος κείμενος, εὐκρατὴς δὲ καὶ ἀέρι λεπτῷ καὶ καθαρωτάτῳ περιλαμπόμενος, φυτοῖς ἀειθαλέσι κομῶν, εὐωδίας πλήρης, φωτὸς ἔμπλεως, ὥρας ἀπάσης αἰσθητῆς καὶ κάλλους ὑπερβαίνων ἐπίνοιαν, θεῖον ὄντως χωρίον καὶ ἄξιον τοῦ κατ’ εἰκόνα Θεοῦ ἐνδιαίτημα, ἐν ᾧ οὐδὲν τῶν ἀλόγων ηὐλίζετο, μόνος δὲ ὁ ἄνθρωπος, τῶν θείων χειρῶν τὸ πλαστούργημα. Ἐν μέσῳ τούτου ξύλον ζωῆς ὁ Θεὸς ἐφύτευσεν καὶ ξύλον τῆς γνώσεως. Τὸ μὲν ξύλον τῆς γνώσεως ἀπόπειράν τινα καὶ δοκιμὴν καὶ γυμνάσιον τῆς τοῦ ἄνθρωπου ὑπακοῆς καὶ παρακοῆς. Διὸ καὶ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν κέκληται, ἢ ὅτι δύναμιν ἐδίδου γνωστικὴν τοῖς μεταλαμβάνουσι τῆς οἰκείας φύσεως, ὅπερ καλὸν μὲν τοῖς τελείοις, κακὸν δὲ τοῖς ἀτελεστέροις, ἔτι καὶ τὴν αἴσθησιν λιχνοτέροις, ὥσπερ στερεὰ τροφὴ τοῖς ἔτι δεομένοις γάλακτος· οὐκ ἐβούλετο γὰρ ὁ κτίσας ἡμᾶς Θεὸς μεριμνᾶν καὶ περὶ πολλὰ τυρβάζεσθαι οὐδὲ φροντιστὰς καὶ προνοητὰς τῆς ιδίας ζωῆς γενέσθαι. Ὁπερ δὴ καὶ πέπονθεν ὁ Ἀδάμ· γευσάμενος γὰρ ἔγνω, ὅτι γυμνὸς ἦν, καὶ περίζωμα ἔαυτῷ περιεποιεῖτο· φύλλα γὰρ συκῆς λαβὼν περιεζώσατο. Πρὸ δὲ τῆς γεύσεως γυμνοὶ ἦσαν ἀμφότεροι, ὃ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὕα, καὶ οὐκ ἡσχύνοντο. Τοιούτους δὲ ἀπαθεῖς ἐβούλετο εῖναι ἡμᾶς ὁ Θεός ἀπαθείας γὰρ ἄκρας τοῦτο ἐστιν, ἔτι δὲ καὶ ἀμερίμνους, ἐν ἔργον ἔχοντας τὸ τῶν ἀγγέλων, ὑμεῖν ἀλήκτως καὶ ἀδιαλείπτως τὸν κτίσαντα, καὶ τῆς αὐτοῦ κατατρυφᾶν θεωρίας καὶ αὐτῷ ἐπιρρίπτειν τὴν ἔαυτῶν μέριμναν. Ὁπερ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Δαυὶδ πρὸς ἡμᾶς ἀπεφθέγξατο· Ἐπίρριψον ἐπὶ κύριον τὴν μέριμνάν σου, λέγων, καὶ αὐτός σε διαθρέψει, καὶ ἐν τοῖς ιεροῖς εὐαγγελίοις τοὺς οἰκείους μαθητὰς διδάσκων φησί· Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε, καὶ τῷ σῶματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε, καὶ πάλιν· Αἰτεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ

ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν, καὶ πρὸς τὴν Μάρθαν· Μάρθα, μεριμνᾶς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά, ἐνὸς δέ ἐστι χρεία· Μαρία γὰρ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἔξελέξατο, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς, τὸ καθῆσθαι δηλονότι παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ ἀκούειν τῶν λόγων αὐτοῦ. Τὸ δὲ τῆς ζωῆς ξύλον ἦ ξύλον ἔχον ἐνέργειαν ζωῆς παρεκτικὴν ἦ τοῖς τῆς ζωῆς ἀξίοις καὶ τῷ θανάτῳ οὐχ ὑποκειμένοις μόνοις ἐδώδιμον. Τινὲς μὲν οὖν αἰσθητὸν τὸν παράδεισον ἐφαντάσθησαν, ἔτεροι δὲ νοητόν. Πλὴν ἔμοιγε δοκεῖ, ὅτι ὡσπερ ὁ ἄνθρωπος αἰσθητὸς ἄμα καὶ νοητὸς δεδημιούργητο, οὗτως καὶ τὸ τούτου ἱερώτατον τέμενος αἰσθητὸν ἄμα καὶ νοητὸν καὶ διπλῆν ἔχον τὴν ἔμφασιν· τῷ γὰρ σώματι ἐν τῷ θειοτάτῳ χώρῳ καὶ ὑπερκαλλεῖ, καθὼς ἰστορήσαμεν, αὐλιζόμενος, τῇ ψυχῇ ἐν ὑπερτέρῳ καὶ ἀσυγκρίτῳ καὶ περικαλλεστέρῳ τόπῳ διέτριβε θεὸν ἔχων οἴκον τὸν ἔνοικον καὶ αὐτὸν ἔχων εὐκλεὲς περιβόλαιον καὶ τὴν αὐτοῦ περιβεβλημένος χάριν καὶ τοῦ μόνου γλυκυτάτου καρποῦ τῆς αὐτοῦ θεωρίας κατατρυφῶν οἵα τις ἄγγελος ἄλλος καὶ ταύτη τρεφόμενος. Ὅπερ δὴ καὶ ξύλον ζωῆς ἀξίως ὡνόμασται· ζωῆς γὰρ θανάτῳ μὴ διακοπτομένης ἢ γλυκύτης τῆς θείας μεθέξεως τοῖς μεταλαμβάνουσι μεταδίδωσιν. Ὅ δὴ καὶ πᾶν ξύλον ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν· Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει, φησί, φάγεσθε· αὐτὸς γάρ ἐστι τὸ πᾶν, ἐν δὲ καὶ δι' οὐ τὸ πᾶν. Τὸ δὲ τῆς τοῦ καλοῦ τε καὶ κακοῦ γνώσεως ξύλον ἡ τῆς πολυσχεδοῦς θεωρίας διάγνωσις. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ τῆς οἰκείας ἐπίγνωσις φύσεως, ἥτις καλὴ μὲν τοῖς τελείοις καὶ ἐν τῇ θείᾳ θεωρίᾳ βεβιωκόσιν, ἐξ ἑαυτῆς τὴν τοῦ δημιουργοῦ μεγαλουργίαν δημοσιεύουσα, τοῖς μὴ δεδιόσι μετάπτωσιν διὰ τὸ ἐκ τοῦ χρόνου εἰς ἔξιν τινὰ τῆς τοιαύτης ἐληλακέναι θεωρίας, οὐ καλὴ δὲ τοῖς νέοις ἔτι καὶ τὴν ἔφεσιν λιχνοτέροις, οὓς διὰ τὸ ἀβέβαιον τῆς ἐν τῷ κρείττονι διαμονῆς καὶ τὸ μήπω παγίως ἐνεδρασθῆναι τῇ τοῦ μόνου καλοῦ προσεδρείᾳ ἡ τοῦ οἰκείου κηδεμονία σώματος πρὸς ἑαυτὴν ἀνθέλκειν καὶ περισπᾶν πέφυκεν. Οὔτω διπλοῦν οἷμαι τὸν θεῖον παράδεισον. Καὶ ἀληθῶς οἱ θεοφόροι πατέρες παρέδωκαν οἴ τε οὕτως, οἴ τε ἐκείνως διδάξαντες. Δυνατὸν δὲ νοῆσαι πᾶν ξύλον τὴν ἐκ πάντων τῶν κτισμάτων τῆς θείας δυνάμεως γινομένην ἐπίγνωσιν, ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Πασῶν δὲ τῶν ἐννοιῶν καὶ θεωριῶν τούτων ἡ καθ' ἡμᾶς ὑψηλοτέρα πέφυκεν, ἡ τῆς ἡμετέρας φημὶ συστάσεως, ὡς φησιν ὁ θεῖος Δαυίδ· Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, τουτέστιν ἐκ τῆς ἐμῆς κατασκευῆς. Ἐπισφαλής δὲ αὕτη τῷ Ἄδαμ ὑπῆρχε νεοπαγεῖ ὅντι, δι' ἃς εἴπομεν αἰτίας ἦ ξύλον μὲν ζωῆς τὴν ἐκ πάντων τῶν αἰσθητῶν ἐγγινομένην θειοτέραν ἐννοιαν καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἐπὶ τὸν ἀπάντων γενεσιοργόν τε καὶ δημιουργὸν καὶ αἴτιον ἀναγωγῆν, ὅπερ καὶ πᾶν ξύλον ὡνόμασε τὸ πλῆρες καὶ ἀδιαίρετον μόνην τε τοῦ καλοῦ φέρων τὴν μέθεξιν, ξύλον δὲ γνώσεως καλοῦ καὶ πονηροῦ τὴν αἰσθητὴν καὶ ἐνήδονον βρῶσιν, τὴν τῷ δοκεῖν μὲν γλυκαίνουσαν, τῷ δὲ ἐν μετουσίᾳ κακῶν τὸν μετέχοντα καθιστῶσαν· φησὶ γὰρ ὁ Θεός· Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ, διὰ πάντων, οἷμαι, τῶν κτισμάτων ἐπ' ἐμὲ τὸν ποιητὴν ἀναβιβάσθητι, λέγων, καὶ ἔνα καρπὸν ἐκ πάντων κάρπωσαι, ἐμὲ τὴν ὅντως ζωήν. Πάντα σοι ζωὴν καρποφορείτωσαν, καὶ τὴν ἐμὴν μέθεξιν ποιοῦ τῆς οἰκείας ὑπάρξεως σύστασιν· οὕτω γὰρ ἔσῃ ἀθάνατος. Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· φυσικῶς γὰρ ἡ αἰσθητὴ βρῶσις τοῦ ὑπεκρεύσαντός ἐστιν ἀναπλήρωσις καὶ εἰς ἀφεδρῶνα χωρεῖ καὶ φθοράν· καὶ ἀμήχανον ἀφθαρτον διαμένειν τὸν αἰσθητῆς βρῶσεως ἐν μετουσίᾳ γινόμενον. Ἡ ξύλον μὲν ζωῆς ἡ μετοχὴ

τοῦ Θεοῦ, δι' ἡς καὶ οἱ ἄγγελοι τρέφονται, δι' ἡς τὴν ἀφθαρσίαν λαμβάνειν ἡμέλλομεν· ἔδει γὰρ ἡμᾶς πρῶτον ἀδιακρίτως ὑποταγῆναι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰς τελείαν ἔξιν τῆς ἀρετῆς ἥλθομεν, καὶ οὕτως δῶρον παρὰ Θεοῦ λαβεῖν τὴν διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ, ὅπερ ἐστὶ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ κακόν. Οὐκ ἀσφαλής γὰρ τῷ ἀρτιπαγεῖ ἡ διάκρισις τῶν λογισμῶν καὶ τὸ ἀντιρρητικὸν διὰ τὸ ἐμπαθῆ ἔτι καὶ ἡδυπαθῆ ἔχειν τὸν λογισμόν. Ζύλον μὲν οὖν ζωῆς φημι τὴν ἐκ Θεοῦ δεδομένην ἐντολὴν ξύλον γὰρ ζωῆς ἐστιν ἡ δικαιοσύνη πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς. Καὶ ηὐλόγηται ξύλον, δι' οὐ δικαιοσύνη πεφύτευται, φησὶ Σολομὼν ξύλον δὲ γνώσεως τὴν διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. "Εδει οὖν τὸν Ἀδὰμ διὰ τῆς ἀδιακρίτου ὑπακοῆς ἐνωθῆναι θεῶς καὶ πλουτῆσαι τῇ ἐνώσει τὴν θέωσιν ἐν καιρῷ, ὅτε ὁ φύσει Θεὸς ηὔδοκει, καὶ πάντων τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τε καὶ διάκρισιν καὶ τὴν ἀπέραντον ζωήν. "Εδει δὲ ἀπόπειραν γενέσθαι τῆς ἀδιακρίτου ὑπακοῆς. Δίδωσι τοίνυν ἐντολὴν ὁ Θεός, μὴ γεύσασθαι τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως, μὴ πιστεῦσαι τῇ ἰδίᾳ διακρίσει μηδὲ φαγεῖν ἀπὸ ξύλου τινὸς ἔχοντος φυσικὴν ἐνέργειαν ἐμποιητικὴν τῆς ἐπιγνώσεως ἐαυτοῦ ἦτοι τῆς ἰδίας φύσεως. Προσβαλόντος οὖν τοῦ πονηροῦ διὰ τοῦ ὄφεως καὶ εἰπόντος· ἔσεσθε ως θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν, ἐὰν φάγητε, ἐπίστευσε τῇ ἰδίᾳ διακρίσει, καὶ ἔδοξεν αὐτῷ καλὸν ἡ θέωσις καὶ ἡ γνῶσις. Καὶ οὐκ ἐλογίσατο, ὅτι πάντα καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν καὶ οὐ καλὸν τὸ καλόν, εἰ μὴ καλῶς γένηται, καὶ ως οὐ χρὴ προαρπάζειν τὸ δοθησόμενον παρὰ γνώμην τοῦ διδόντος τὸ εἶναι καὶ τὸ εὖ εἶναι. Καὶ εἶδεν, ως καλόν, καὶ ἔφαγεν καὶ ἐγυμνώθη τῆς πρὸς θεὸν ἐκστάσεως, καὶ διηνοίχθησαν οἱ ὄφθαλμοὶ οἱ σωματικοί, καὶ τὰ πάθη ἐκινήθησαν, καὶ ἔγνωσαν, ὅτι γυμνοί εἰσι, καὶ ἡσχύνθησαν. Καὶ περιεσπάσθησαν ἀπὸ Θεοῦ καὶ ως νήπιοι ἐλιχνεύθησαν πρὸς τὴν ἥδονὴν καὶ ἔξωρίσθησαν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ θυητοὶ γεγόνασιν. "Ηίδει δὲ ὁ ἔχθρὸς ἐκ τῆς πείρας, ὅτι τὸ προσεδρεύειν θεῶς θεώσεως καὶ ζωῆς αἰώνιου γίνεται πρόξενον.

26. Περὶ ἀνθρώπου

Οὕτω μὲν οὖν τὴν νοητὴν ούσίαν ὑπεστήσατο ὁ Θεός, ἄγγέλους φημὶ καὶ πάντα τὰ κατ' οὔρανὸν τάγματα, ταῦτα γὰρ ἀριδήλως νοερᾶς ἐστι καὶ ἀσωμάτου φύσεως· ἀσωμάτου δέ φημι συγκρινομένης πρὸς τὴν τῆς ὕλης παχύτητα· μόνον γὰρ ὅντως τὸ θεῖον ἄντλον τε καὶ ἀσώματονέτι δὲ καὶ τὴν αἰσθητήν, οὔρανόν τε καὶ γῆν καὶ τὰ τούτων ἐν μέσῳ κείμενα, καὶ τὴν μὲν οἰκείαν οἰκείᾳ γὰρ θεῶς ἡ λογικὴ φύσις καὶ νῷ μόνῳ ληπτή, τὴν δὲ πάντῃ που πορρωτάτῳ κειμένην, ως ὑπὸ τὴν αἰσθησιν δηλαδὴ πίπτουσαν. "Εδει δὲ ἔξ ἀμφοτέρων μίξιν γενέσθαι καὶ σοφίας μείζονος γνώρισμα καὶ τῆς περὶ τὰς φύσεις πολυτελείας, ὡς φησιν ὁ θεηγόρος Γρηγόριος, οἵον τινα σύνδεσμον τῆς ὄρατῆς τε καὶ ἀοράτου φύσεως. Τὸ δὲ ἔδει φημὶ τὴν τοῦ δημιουργοῦ ὑπεμφαίνων βούλησιν· αὕτη γὰρ θεσμὸς καὶ νόμος πρεπωδέστατος, καὶ οὐδεὶς ἐρεῖ τῷ πλαστουργῷ· Τί με ἐποίησας οὕτως; 'Εξουσίαν γὰρ ἔχει ὁ κεραμεὺς ἐκ τοῦ ἰδίου πηλοῦ διάφορα κατασκευάζειν σκεύη πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἐαυτοῦ σοφίας. 'Επεὶ δὲ ταῦτα οὕτως εἶχεν, ἔξ ὄρατῆς τε καὶ ἀοράτου φύσεως δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον οἰκείαις χερσὶ κατ' εἰκόνα τε καὶ ὄμοιώσιν, ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάσας, ψυχὴν δὲ λογικὴν καὶ νοερὰν διὰ τοῦ οἰκείου ἐμφυσήματος δοὺς αὐτῷ, ὅπερ δὴ θείαν εἰκόνα φαμέν· τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα τὸ νοερὸν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον, τὸ δὲ καθ' ὄμοιώσιν τὴν τῆς ἀρετῆς κατὰ τὸ δυνατὸν

όμοίωσιν. Ἄμα δὲ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ πέπλασται, οὐ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ δὲ ὕστερον κατὰ τὰ ὑφιγένους ληρήματα. Ἐποίησεν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄκακον, εὐθῆ, ἐνάρετον, ἄλυπον, ἀμέριμνον, πάσῃ ἀρετῇ κατηγλαισμένον, πᾶσιν ἀγαθοῖς κομῶντα, οἷόν τινα κόσμον δεύτερον, ἐν μεγάλῳ μικρόν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτόν, ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοούμενης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλεύμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ὁρατὸν καὶ νοούμενον, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα, σάρκα διὰ τὴν ἔπαρσιν, πνεῦμα διὰ τὴν χάριν, τὸ μὲν ἵνα πάσχῃ καὶ πάσχων ὑπομιμήσκηται καὶ παιδεύηται, τὸ δὲ ἵνα μένη καὶ δοξάζῃ τὸν εὔεργέτην, τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενον, ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον τουτέστιν ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι, καίπέρας τοῦ μυστηρίουτῇ πρὸς θεὸν νεύσει θεούμενον, θεούμενον δὲ τῇ μετοχῇ τῆς θείας ἐλλάμψεως καὶ οὐκ εἰς τὴν θείαν μεθιστάμενον ούσιαν. Ἐποίησε δὲ αὐτὸν φύσιν ἀναμάρτητον καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον. Ἀναμάρτητον δέ φημι οὐχ ὡς μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμαρτίαν μόνον γάρ τὸ θεῖον ἀμαρτίας ἐστὶν ἀνεπίδεκτον, ἀλλ’ οὐκ ἐν τῇ φύσει τὸ ἀμαρτάνειν ἔχοντα, ἐν τῇ προαιρέσει δὲ μᾶλλον, ἢτοι ἔξουσίαν ἔχοντα μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ τῇ θείᾳ συνεργούμενον χάριτι, ὥσαύτως καὶ τρέπεσθαι ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἐν τῷ κακῷ γίνεσθαι τοῦ Θεοῦ παραχωροῦντος διὰ τὸ αὐτεξούσιον· οὐκ ἀρετὴ γάρ τὸ βίᾳ γινόμενον. Ψυχὴ τοίνυν ἐστὶν ούσια ζῶσα ἀπλῆ, ἀσώματος, σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς κατ’ οἰκείαν φύσιν ἀόρατος, λογική τε καὶ νοερά, ἀσχημάτιστος, ὀργανικῷ κεχρημένη σώματι καὶ τούτῳ ζωῆς αὐξήσεώς τε καὶ αἰσθήσεως καὶ γεννήσεως παρεκτική, οὐχ ἔτερον ἔχουσα παρ’ ἔαυτὴν τὸν νοῦν, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς τὸ καθαρώτατον ὥσπερ γάρ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, οὕτως ἐν ψυχῇ νοῦς, αὐτεξούσιος, θελητική τε καὶ ἐνεργητική, τρεπτὴ ἢτοι ἐθελότρεπτος, ὅτι καὶ κτιστή, πάντα ταῦτα κατὰ φύσιν ἐκ τῆς τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὴν χάριτος εἰληφυῖα, ἐξ ἣς καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ φύσει οὕτως εἶναι εἴληφεν. Ἀσώματα δὲ καὶ ἀόρατα καὶ ἀσχημάτιστα κατὰ δύο τρόπους νοοῦμεν· τὰ μὲν κατ’ ούσιαν, τὰ δὲ κατὰ χάριν, καὶ τὰ μὲν φύσει ὄντα, τὰ δὲ πρὸς τὴν τῆς ὑλῆς παχύτητα. Ἐπὶ Θεοῦ μὲν οὖν φύσει, ἐπὶ δὲ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων καὶ ψυχῶν χάριτι, καὶ ὡς πρὸς τὴν τῆς ὑλῆς παχύτητα λέγεται. Σῶμά ἐστι τὸ τριχῇ διαστατὸν ἥγουν τὸ ἔχον μῆκος καὶ πλάτος καὶ βάθος ἢτοι πάχος. Πᾶν δὲ σῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνίσταται, τὰ δὲ τῶν ζώων σώματα ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν. Χρὴ εἰδέναι, ὅτι τέσσαρα στοιχεῖα ἐστι· γῆ, ξηρὰ καὶ ψυχρά· ὕδωρ, ψυχρὸν καὶ ὑγρόν· ἀήρ, ὑγρὸς καὶ θερμός· πῦρ, θερμὸν καὶ ξηρόν. Ὁμοίως καὶ χυμοὶ τέσσαρες ἀναλογοῦντες τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις· μέλαινα χολὴ ἀναλογοῦσα τῇ γῇ ξηρὰ γάρ ἐστι καὶ ψυχρά, φλέγμα ἀναλογοῦν τῷ ὕδατι ψυχρὸν γάρ ἐστι καὶ ὑγρόν, αἷμα ἀναλογοῦν τῷ ἀέρι ὑγρὸν γάρ ἐστι καὶ θερμόν, ξανθὴ χολὴ ἀναλογοῦσα τῷ πυρὶ θερμὴ γάρ ἐστι καὶ ξηρά. Οἱ μὲν οὖν καρποὶ ἐκ τῶν στοιχείων συνίστανται, οἱ δὲ χυμοὶ ἐκ τῶν καρπῶν, τὰ δὲ τῶν ζώων σώματα ἐκ τῶν χυμῶν καὶ εἰς τὰ αὐτὰ ἀναλύεται· πᾶν γάρ συντιθέμενον εἰς τὰ αὐτὰ ἀναλύεται, ἐξ ὧν συνετέθη. Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ τοῖς ἀψύχοις κοινωνεῖ καὶ τῆς τῶν ἀλόγων μετέχει ζωῆς καὶ τῆς τῶν λογικῶν μετείληφε νοήσεως. Κοινωνεῖ γάρ τοῖς μὲν ἀψύχοις κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων κρᾶσιν, τοῖς δὲ φυτοῖς κατά τε ταῦτα καὶ τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ σπερματικὴν ἥγουν γεννητικὴν δύναμιν, τοῖς δὲ ἀλόγοις καὶ ἐν τούτοις μέν, ἐξ ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τὴν ὅρεξιν ἥγουν θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν καὶ κατὰ τὴν αἰσθησιν καὶ κατὰ τὴν καθ’ ὄρμὴν κίνησιν. Αἰσθήσεις μὲν οὖν εἰσι πέντε· ὅρασις, ἀκοή, ὅσφρησις,

γεῦσις, ἀφή. Τῆς δὲ καθ' ὄρμὴν κινήσεώς ἐστι τὸ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβατικὸν καὶ τὸ κινητικὸν ὅλου τοῦ σώματος καὶ τὸ φωνητικὸν καὶ ἀναπνευστικόν· ταῦτα γὰρ ἐν ἡμῖν ἔστι ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν. Συνάπτεται δὲ διὰ τοῦ λογικοῦ ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς φύσεσι λογιζόμενος καὶ νοῶν καὶ κρίνων ἕκαστα καὶ τὰς ἀρετὰς μεταδιώκων καὶ τῶν ἀρετῶν τὸν κολοφῶνα, τὴν εὔσέβειαν, ἀσπαζόμενος· διὸ καὶ μικρὸς κόσμος ὁ ἄνθρωπός ἐστιν. Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὡς ἴδια μὲν τοῦ σώματος μόνου τομὴ καὶ ρέυσις καὶ μεταβολή. Μεταβολὴ μὲν ἡ κατὰ ποιότητα ἥγουν θερμασίαν καὶ ψύξιν καὶ τὰ τοιαῦτα. Πρεῦσις δὲ ἡ κατὰ κένωσιν· κενοῦται γὰρ ξηρὰ καὶ ύγρὰ καὶ πνεύματα, ὡν χρήζει τῆς ἀναπληρώσεως· ὡστε φυσικά εἰσι πάθη ἥ τε πεῖνα καὶ ἡ δίψα. Ἰδια δὲ τῆς ψυχῆς ἡ εὔσέβεια καὶ ἡ νόησις. Κοινὰ δὲ ψυχῆς καὶ σώματος αἱ ἀρεταί, ἔχουσῶν καὶ τούτων ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἀναφοράν, οἷον ψυχῆς προσχρωμένης σώματι. Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ λογικὸν φύσει κατάρχει τοῦ ἀλόγου· διαιροῦνται γὰρ αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Τοῦ δὲ ἀλόγου μέρη εἰσὶ δύο· τὸ μὲν ἀνήκοον ἐστι λόγου ἥγουν οὐ πείθεται λόγω, τὸ δὲ κατήκοον ἐστι καὶ ἐπιπειθὲς λόγω. Ἀνήκοον μὲν οὖν καὶ μὴ πειθόμενον λόγω ἐστὶ τὸ ζωτικόν, ὃ καὶ σφυγμικὸν καλεῖται, καὶ τὸ σπερματικὸν ἥγουν γεννητικὸν καὶ τὸ φυτικόν, ὃ καὶ θρεπτικὸν καλεῖται· τούτου δέ ἐστι καὶ τὸ αὐξητικόν, τὸ καὶ διαπλάσσον τὰ σώματα. Ταῦτα γὰρ οὐ λόγω κυβερνῶνται, ἀλλὰ τῇ φύσει. Τὸ δὲ κατήκοον καὶ ἐπιπειθὲς λόγω διαιρεῖται εἰς ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν. Καλεῖται δὲ κοινῶς τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς παθητικὸν καὶ ὄρεκτικόν. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τοῦ ἐπιπειθοῦ λόγω ἐστὶ καὶ ἡ καθ' ὄρμὴν κίνησις. Δεῖ γινώσκειν, ὅτι τῶν πραγμάτων τὰ μέν ἐστιν ἀγαθά, τὰ δὲ φαῦλα. Προσδοκώμενον μὲν οὖν ἀγαθὸν ἐπιθυμίαν συνιστᾶ, παρὸν δὲ ἡδονήν· ὄμοίως δὲ προσδοκώμενον κακὸν φόβον, παρὸν δὲ λύπην. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἀγαθὸν ἐνταῦθα εἰπόντες ἦ τὸ ὅντως ἀγαθὸν ἦ τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν εἴπομεν, ὄμοίως καὶ κακόν.

27. Περὶ ἡδονῶν

Τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσι ψυχικαί, αἱ δὲ σωματικαί. Καὶ ψυχικαὶ μέν, ὅσαι μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' αὐτὴν ὡς αἱ περὶ τὰ μαθήματα καὶ τὴν θεωρίαν. Σωματικαὶ δὲ αἱ μετὰ κοινωνίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος γινόμεναι καὶ διὰ τοῦτο σωματικαὶ καλούμεναι ὡς αἱ περὶ τροφὰς καὶ συνουσίας καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνου δὲ τοῦ σώματος οὐκ ἀν εὔροι τις ἡδονάς. Πάλιν τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἀληθεῖς, αἱ δὲ ψευδεῖς, καὶ αἱ μὲν τῆς διανοίας μόνης κατ' ἐπιστήμην καὶ θεωρίαν, αἱ δὲ μετὰ σώματος κατ' αἰσθησιν. Καὶ τῶν μετὰ σώματος ἡδονῶν αἱ μέν εἰσι φυσικαὶ ἄμα καὶ ἀναγκαῖαι, ὡν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον, ὡς αἱ τροφαὶ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαὶ καὶ τὰ ἐνδύματα ἀναγκαῖα, αἱ δὲ φυσικαὶ μέν, οὐκ ἀναγκαῖαι δέ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον μίξεις αὗται γὰρ εἰς μὲν τὴν διαμονὴν τοῦ παντὸς γένους συντελοῦσι, δυνατὸν δὲ καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐν παρθενίᾳ ζῆν, αἱ δὲ οὕτε ἀναγκαῖαι οὕτε φυσικαὶ ὡς μέθη καὶ λαγνεία καὶ πλησμοναὶ τὴν χρείαν ὑπερβαίνουσαι· οὕτε γὰρ εἰς σύστασιν τῆς ζωῆς ἡμῶν συντελοῦσιν οὕτε εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους, ἀλλὰ καὶ προσβλάπτουσιν. Τὸν τοίνυν κατὰ θεὸν ζῶντα δεῖ μετέρχεσθαι τὰς ἀναγκαῖας ἄμα καὶ φυσικάς, ἐν δευτέρᾳ δὲ τάξει τὰς φυσικὰς καὶ οὐκ ἀναγκαῖας τίθεσθαι μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ καὶ τρόπου καὶ μέτρου γινομένας, τὰς δὲ ἄλλας χρὴ πάντως παραιτεῖσθαι. Καλὰς δὲ ἡδονὰς χρὴ ἡγεῖσθαι τὰς μὴ συμπεπλεγμένας λύπη

μήτε μεταμέλειαν ἐμποιούσας μηδὲ ἔτερας βλάβης γεννητικάς, μήτε τοῦ μέτρου πέρα χωρούσας μήτε τῶν σπουδαίων ἔργων ἡμᾶς ἀφελκούσας ἐπὶ πολὺ ἥ καταδουλούσας.

28. Περὶ λύπης

Τῆς δὲ λύπης εἰδη τέσσαρα· ἄχος, ἄχθος, φθόνος, ἔλεος. Ἅχος μὲν οὖν ἐστι λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα, ἄχθος δὲ λύπη βαρύνουσα, φθόνος δὲ λύπη ἐπὶ ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς, ἔλεος δὲ λύπη ἐπὶ ἀλλοτρίοις κακοῖς.

29. Περὶ φόβου

Διαιρεῖται δὲ καὶ ὁ φόβος εἰς ἕξ· εἰς ὅκνον, εἰς αἰδῶ, εἰς αἰσχύνην, εἰς κατάπληξιν, εἰς ἔκπληξιν, εἰς ἀγωνίαν. Ὅκνος μὲν οὖν ἐστι φόβος μελλούσης ἐνεργείας. Αἰδῶς δὲ φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ψόγου· κάλλιστον δὲ τοῦτο τὸ πάθος. Αἰσχύνη δὲ φόβος ἐπὶ αἰσχρῷ πεπραγμένῳ· οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀνέλπιστον εἰς σωτηρίαν. Κατάπληξις δὲ φόβος ἐκ μεγάλης φαντασίας. Ἔκπληξις δὲ φόβος ἔξ ἀσυνήθους φαντασίας. Ἀγωνία δὲ φόβος διαπτώσεως ἥγουν ἀποτυχίας· φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς πράξεως ἀγωνιῶμεν.

30. Περὶ θυμοῦ

Θυμὸς δέ ἐστι ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἴματος ἔξ ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς ἥ ἀναθολώσεως γινομένη. Διὸ καὶ χολὴ λέγεται καὶ χόλος. Ἐστι δέ, ὅτε ὁ θυμὸς καὶ ὅρεξίς ἐστιν ἀντιτιμωρήσεως· ἀδικούμενοι γὰρ ἥ νομίζοντες ἀδικεῖσθαι θυμούμεθα, καὶ γίνεται τότε μικτὸν τὸ πάθος ἔξ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ. Εἴδη δὲ τοῦ θυμοῦ τρία· ὄργη, ἥτις καλεῖται χολὴ καὶ χόλος, καὶ μῆνις καὶ κότος. Θυμὸς μὲν γὰρ ἀρχὴν καὶ κίνησιν ἔχων ὄργη καὶ χολὴ καὶ χόλος λέγεται. Μῆνις δὲ χολὴ ἐπιμένουσα ἥγουν μνησικακία· εἰρηται δὲ παρὰ τὸ μένειν καὶ τῇ μνήμῃ παραδίδοσθαι. Κότος δὲ ὄργη ἐπιτηροῦσα καιρὸν εἰς τιμωρίαν· εἰρηται δὲ καὶ οὗτος παρὰ τὸ κεῖσθαι. Ἐστι δὲ ὁ θυμὸς τὸ δορυφορικὸν τοῦ λογισμοῦ, ἔκδικος τῆς ἐπιθυμίας· ὅταν γὰρ ἐπιθυμήσωμεν πράγματος καὶ κωλυθῶμεν ὑπό τινος, θυμούμεθα κατ’ αὐτοῦ ὡς ἀδικηθέντες, τοῦ λογισμοῦ δηλονότι κρίναντος ἄξιον ἀγανακτήσεως τὸ γινόμενον ἐπὶ τῶν φυλαττόντων κατὰ φύσιν τὴν οἰκείαν τάξιν. Τοῦ δὲ μὴ πειθομένου λόγω ἐστὶ τὸ θρεπτικὸν καὶ γεννητικὸν καὶ σφυγμικόν· καλεῖται δὲ αὔξητικὸν μὲν τὸ θρεπτικὸν καὶ γεννητικόν, ζωτικὸν δὲ τὸ σφυγμικόν. Τοῦ μὲν οὖν θρεπτικοῦ δυνάμεις είσι τέσσαρες· ἐλκτικὴ ἥ ἔλκουσα τὴν τροφήν, καθεκτικὴ ἥ κατέχουσα τὴν τροφὴν καὶ μὴ ἐῶσα αὐτὴν εὐθέως ἐκκριθῆναι, ἀλλοιωτικὴ ἥ ἀλλοιοῦσα τὴν τροφὴν εἰς τοὺς χυμούς, ἀποκριτικὴ ἥ τὸ περίττωμα διὰ τοῦ ἀφεδρῶνος ἐκκρίνουσα καὶ ἐκβάλλουσα. Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι τῶν κατὰ τὸ ζῶον δυνάμεων αἱ μέν εἰσιν ψυχικαί, αἱ δὲ φυσικαί, αἱ δὲ ζωτικαί. Καὶ ψυχικαὶ μὲν αἱ κατὰ προαίρεσιν ἥγουν ἥ καθ’ ὄρμὴν κίνησις καὶ ἥ αἰσθησις. Τῆς δὲ καθ’ ὄρμὴν κινήσεως ἐστι τό τε κατὰ τόπον μεταβατικὸν καὶ κινητικὸν ὄλου τοῦ σώματος καὶ φωνητικὸν καὶ ἀναπνευστικόν· ἐν ἡμῖν γάρ ἐστι ποιῆσαι ταῦτα καὶ μὴ ποιῆσαι. Φυσικαὶ δὲ καὶ ζωτικαὶ αἱ ἀπροαίρετοι. Καὶ φυσικαὶ μὲν

ἡ θρεπτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ σπερματική, ζωτικὴ δὲ ἡ σφυγμική· αὗται γὰρ καὶ θελόντων καὶ μὴ θελόντων ἐνεργοῦσι.

31. Περὶ τοῦ φανταστικοῦ

Φανταστικὸν ἔστι δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα, ἥτις λέγεται αἰσθησις. Φανταστὸν δὲ καὶ αἰσθητὸν τὸ τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ αἰσθήσει ὑποπῖπτον· ὡς ὄρασις μὲν αὐτὴ ἡ ὄπτικὴ δύναμις, ὄρατὸν δὲ τὸ ὑποπῖπτον τῇ ὄράσει, λίθος τυχὸν ἢ τι τῶν τοιούτων. Φαντασία δέ ἔστι πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς ὑπὸ φανταστοῦ τινος γινόμενον, φάντασμα δὲ πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς ἀπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον. "Οργανον δὲ τοῦ φανταστικοῦ ἡ ἐμπρόσθιος κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου.

32. Περὶ αἰσθήσεως

Αἰσθησίς ἔστι δύναμις τῆς ψυχῆς ἀντιληπτικὴ τῶν ὑλῶν ἥγουν διαγνωστική· αἰσθητήρια δὲ τὰ ὄργανα ἥγουν τὰ μέλη, δι' ᾧν αἰσθανόμεθα· αἰσθητὰ δὲ τὰ τῇ αἰσθήσει ὑποπίπτοντα· αἰσθητικὸν δὲ τὸ ζῶον τὸ ἔχον τὴν αἰσθησιν. Εἰσὶ δὲ αἰσθήσεις πέντε, ὁμοίως καὶ αἰσθητήρια πέντε. Πρώτη αἰσθησις ὄρασις. Αἰσθητήρια δὲ καὶ ὄργανα τῆς ὄράσεως τὰ ἐξ ἐγκεφάλου νεῦρα καὶ οἱ ὀφθαλμοί. Αἰσθάνεται δὲ ἡ ὅψις κατὰ πρῶτον μὲν λόγον τοῦ χρώματος, συνδιαγινώσκει δὲ τῷ χρώματι καὶ τῷ κεχρωμένον σῶμα καὶ τῷ μέγεθος αὐτοῦ καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸν τόπον, ἔνθα ἔστι, καὶ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ καὶ τὸν ἀριθμὸν κίνησίν τε καὶ στάσιν καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον καὶ ὄμαλὸν καὶ ἀνώμαλον καὶ τὸ ὀξὺ καὶ τὸ ἀμβλὺ καὶ τὴν σύστασιν, εἴτε ὑδατώδης, εἴτε γεώδης ἥγουν ὑγρὰ ἢ ξηρά. Δευτέρα αἰσθησίς ἔστιν ἀκοή τῶν φωνῶν καὶ τῶν ψόφων οὖσα αἰσθητική. Διαγινώσκει δὲ αὐτῶν τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν βαρύτητα λειότητά τε καὶ τραχύτητα καὶ μέγεθος. "Οργανα δὲ αὐτῆς τὰ νεῦρα τὰ ἐξ ἐγκεφάλου τὰ μαλακὰ καὶ τῶν ὕτων ἡ κατασκευή. Μόνος δὲ ἀνθρωπος καὶ πίθηκος οὐ κινοῦσι τὰ ὕτα. Τρίτη αἰσθησις ὄσφρησις, ἥτις γίνεται μὲν διὰ τῶν ῥίνῶν ἀναπεμπουσῶν τοὺς ἀτμοὺς ἐπὶ τὸν ἐγκέφαλον, περαίνεται δὲ εἰς τὰ πέρατα τῶν προσθίων κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου. "Εστι δὲ αἰσθητικὴ καὶ ἀντιληπτικὴ τῶν ἀτμῶν. Τῶν δὲ ἀτμῶν ἡ γενικωτάτη διαφορά ἔστιν εὔωδία καὶ δυσωδία καὶ τὸ μέσον τούτων, ὃ μήτε εὔωδές ἔστι μήτε δυσωδεσ. Γίνεται δὲ εὔωδία τῶν ὑγρῶν τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ἀκριβῶς πεφθέντων, μέσως δὲ μέση διάθεσις· καταδεέστερον δὲ ἢ μηδὲ ὄλως πεφθέντων ἡ δυσωδία γίνεται. Τετάρτη αἰσθησις ἡ γεῦσις. "Εστι δὲ τῶν χυμῶν ἀντιληπτικὴ ἥγουν αἰσθητική. "Οργανα δὲ αὐτῆς ἡ γλῶσσα καὶ ταύτης πλέον τὸ ἄκρον καὶ ἡ ὑπερώφα, ἣν καλοῦσί τινες οὐρανίσκον· ἐν οἷς ἔστι τὰ ἐξ ἐγκεφάλου φερόμενα νεῦρα πεπλατυσμένα καὶ ἀπαγγέλλοντα τῷ ἡγεμονικῷ τὴν γενομένην ἀντίληψιν ἥγουν αἰσθησιν. Αἱ δὲ καλούμεναι γευστικαὶ ποιότητες τῶν χυμῶν εἰσιν αὗται· γλυκύτης, δριμύτης, ὀξύτης, στρυφνότης, αύστηρότης, πικρότης, ἀλμυρότης, λιπαρότης, γλισχρότης· τούτων γάρ ἔστιν ἡ γεῦσις διαγνωστική. Τὸ δὲ ὕδωρ ἄποιόν ἔστι κατὰ ταύτας τὰς ποιότητας· οὐδεμίαν γὰρ αὐτῶν ἔχει. Ἡ δὲ στρυφνότης ἐπίτασις καὶ πλεονασμός ἔστι τῆς αύστηρότητος. Πέμπτη αἰσθησίς ἔστιν ἡ

άφή, ἥτις κοινή ἐστι πάντων τῶν ζῷων· ἥτις γίνεται ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου πεμπομένων νεύρων εἰς ὅλον τὸ σῶμα. Διὸ καὶ ὅλον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια τὴν τῆς ἀφῆς ἔχουσιν αἴσθησιν. Ὅπόκειται δὲ τῇ ἀφῇ τὸ ψυχρὸν καὶ θερμόν, τό τε μαλακὸν καὶ σκληρὸν καὶ γλίσχρον καὶ κραῦρον, βαρύ τε καὶ κοῦφον· διὰ μόνης γὰρ ἀφῆς ταῦτα γνωρίζεται. Κοινὰ δὲ ἀφῆς καὶ ὄψεως τό τε τραχὺ καὶ λεῖον, τό τε ξηρὸν καὶ ύγρόν, παχύ τε καὶ λεπτόν, ἄνω τε καὶ κάτω καὶ ὁ τόπος καὶ τὸ μέγεθος, ὅταν εἴη τοιοῦτο ὡς κατὰ μίαν προσβολὴν τῆς ἀφῆς περιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸ πυκνόν τε καὶ μανὸν ἥγουν ἀραιὸν καὶ τὸ στρογγύλον, ὅταν εἴη μικρόν, καὶ ἄλλα τινὰ σχήματα. Ὄμοίως δὲ καὶ τοῦ πλησιάζοντος σώματος αἰσθάνεται, σὺν τῇ μνήμῃ δὲ καὶ τῇ διανοίᾳ, ὡσαύτως δὲ καὶ ἀριθμοῦ μέχρι δύο ἢ τριῶν καὶ τούτων μικρῶν καὶ ῥαδίως περιλαμβανομένων. Τούτων δὲ μᾶλλον τῆς ἀφῆς ἡ ὄρασις ἀντιλαμβάνεται. Χρὴ γινώσκειν, ὡς ἔκαστον τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων διπλοῦν ὁ δημιουργὸς κατεσκεύασεν, ἵνα τοῦ ἐνὸς βλαπτομένου τὸ ἔτερον ἀναπληροῖ τὴν χρείαν· δύο γὰρ ὄφθαλμοὺς καὶ δύο ὕπτα καὶ δύο πόρους τῆς ρίνὸς καὶ δύο γλώσσας, ἀλλ’ ἐν τοῖς μὲν τῶν ζῷων διηρημένας ὡς ἐν τοῖς ὄφεσιν, ἐν τοῖς δὲ ἡνωμένας ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· τὴν δὲ ἀφὴν ἐν ὅλῳ τῷ σώματι πλὴν ὀστέων καὶ νεύρων ὀνύχων τε καὶ κεράτων καὶ τριχῶν καὶ συνδέσμων καὶ ἄλλων τινῶν τοιούτων. Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ὄψις κατ’ εὐθείας γραμμὰς ὁρᾷ, ἡ δὲ ὄσφρησις καὶ ἡ ἀκοὴ οὐ κατ’ εὐθεῖαν μόνον, ἀλλὰ πανταχόθεν. Ἡ δὲ ἀφὴ καὶ ἡ γεῦσις οὐδὲ κατ’ εὐθεῖαν οὐδὲ πανταχόθεν γνωρίζουσιν, ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν αὐτοῖς πλησιάσωσι τοῖς ἴδιοις αἰσθητοῖς.

33. Περὶ τοῦ διανοητικοῦ

Τοῦ δὲ διανοητικοῦ είσιν αἱ τε κρίσεις καὶ αἱ συγκαταθέσεις καὶ αἱ ὄρμαι πρὸς τὴν πρᾶξιν καὶ αἱ ἀφορμαὶ καὶ αἱ ἀποφυγαὶ τῆς πράξεως, ἰδικῶς δὲ αἱ τε νοήσεις τῶν νοητῶν καὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τῶν τεχνῶν οἱ λόγοι καὶ τὸ βουλευτικὸν καὶ τὸ προαιρετικόν. Τούτου δέ ἐστι τὸ καὶ διὰ τῶν ὀνείρων θεσπίζον ἡμῖν τὸ μέλλον, ἥνπερ μόνην ἀληθῆ μαντείαν οἱ Πυθαγορικοὶ λέγουσιν εἶναι τοῖς Ἐβραίοις ἀκολουθήσαντες. Ὁργανον δὲ καὶ τούτου ἡ μέση κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῇ.

34. Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ

Τὸ δὲ μνημονευτικόν ἐστι μνήμης καὶ ἀναμνήσεως αἴτιόν τε καὶ ταμεῖον· μνήμη γάρ ἐστι φαντασία ἐγκαταλειμμένη ἀπό τινος αἰσθήσεως τῆς κατ’ ἐνέργειαν φαινομένης ἢ σωτηρία αἰσθήσεως τε καὶ νοήσεως. Ἡ γὰρ ψυχὴ τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεται ἥγουν αἰσθάνεται, καὶ γίνεται δόξα, τῶν δὲ νοητῶν διὰ τοῦ νοῦ, καὶ γίνεται νόησις· ὅταν οὖν τοὺς τύπους, ὃν τε ἐδόξασεν, ὃν τε ἐνόησεν, διασώζῃ, μνημονεύειν λέγεται. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ τῶν νοητῶν ἀντίληψις οὐ γίνεται, εἰ μὴ ἐκ μαθήσεως ἢ φυσικῆς ἐννοίας, οὐ γὰρ ἐξ αἰσθήσεως· τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ καθ’ ἑαυτὰ μνημονεύεται· τὰ δὲ νοητά, εἴ τι μὲν ἐμάθομεν, μνημονεύομεν, τῆς δὲ οὐσίας αὐτῶν μνήμην οὐκ ἔχομεν. Ἀνάμνησις δὲ λέγεται μνήμης ἀπολλυμένης ὑπὸ λήθης

ἀνάκτησις. Λήθη δέ ἐστι μνήμης ἀποβολή. Τὸ μὲν οὖν φανταστικὸν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλαμβανόμενον τῶν ὑλῶν παραδίδωσι τῷ διανοητικῷ ἢ διαλογιστικῷ ταύτὸν γὰρ ἀμφότερα· ὁ παραλαβὸν καὶ κρῖναν παραπέμπει τῷ μνημονευτικῷ. Ὁργανον δὲ τοῦ μνημονευτικοῦ ἡ ὄπισθεν κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, ἥν καὶ παρεγκεφαλίδα καλοῦσι, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ ψυχικὸν πνεῦμα.

35. Περὶ ἐνδιαθέτου λόγου καὶ προφορικοῦ

Πάλιν δὲ διαιρεῖται τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς εἴς τε τὸν ἐνδιαθέτον λόγον καὶ εἰς τὸν προφορικόν. Ἐστι δὲ ἐνδιαθέτος μὲν λόγος κίνημα ψυχῆς ἐν τῷ διαλογιστικῷ γινόμενον ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως· ὅθεν πολλάκις σιωπῶντες λόγον ὅλον παρ’ ἔαυτοῖς διεξερχόμεθα καὶ ἐν τοῖς ὄνειροις διαλεγόμεθα. Κατὰ τοῦτο δὲ μάλιστα λογικοὶ πάντες ἐσμέν· καὶ γὰρ οἱ ἐκ γεννετῆς κωφοὶ ἢ καὶ οἱ διά τι νόσημα ἢ πάθος τὴν φωνὴν ἀποβαλόντες οὐδὲν ἥττον λογικοί εἰσιν. Οὐ δὲ προφορικὸς λόγος ἐν τῇ φωνῇ καὶ ταῖς διαλέκτοις τὴν ἐνέργειαν ἔχει, ἥγουν ὁ διὰ γλώσσης καὶ στόματος προφερόμενος λόγος· διὸ καὶ προφορικὸς λέγεται. Ἐστι δὲ ἄγγελος νοήματος. Κατὰ τοῦτο καὶ λαλητικοὶ λεγόμεθα.

36. Περὶ πάθους καὶ ἐνέργειας

Τὸ πάθος ὄμωνύμως λέγεται· λέγεται γὰρ πάθος καὶ τὸ σωματικὸν ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἔλκη, λέγεται πάλιν πάθος καὶ τὸ ψυχικόν, ἢ τε ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός. Ἐστι δὲ κοινῶς μὲν καὶ γενικῶς πάθος ζῷου, ὃ ἔπειται ἥδονὴ καὶ λύπη· ἔπειται γὰρ τῷ πάθει λύπη. Καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ πάθος ἐστὶ λύπη· τὰ γὰρ ἀναίσθητα πάσχοντα οὐκ ἀλγεῖ. Οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἐστὶν ἄλγημα, ἀλλ’ ἡ τοῦ πάθους αἰσθησις. Δεῖ δὲ τοῦτο ἀξιόλογον εἶναι ἥγουν μέγα, ἵνα τῇ αἰσθήσει ὑποπέσῃ. Τῶν δὲ ψυχικῶν παθῶν ὄρος ἐστὶν οὗτος· Πάθος ἐστὶ κίνησις τῆς ὀρεκτικῆς δυνάμεως αἰσθητὴ ἐπὶ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ. Καὶ ἄλλως· Πάθος ἐστὶ κίνησις ἄλογος τῆς ψυχῆς δι’ ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ. Ἡ μὲν ὑπόληψις τοῦ καλοῦ τὴν ἐπιθυμίαν κινεῖ, ἡ δὲ τοῦ κακοῦ ὑπόληψις τὸν θυμόν. Τὸ δὲ γενικὸν ἥγουν κοινὸν πάθος οὕτως ὁρίζονται· Πάθος ἐστὶ κίνησις ἐν ἐτέρῳ ἐξ ἐτέρου. Ἐνέργεια δέ ἐστι κίνησις δραστική· δραστικὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον. Οὕτως καὶ ὁ θυμὸς ἐνέργεια μέν ἐστι τοῦ θυμοειδοῦς, πάθος δὲ τῶν δύο μερῶν, τῆς ψυχῆς καὶ προσέτι παντὸς τοῦ σώματος, ὅταν ὑπὸ τοῦ θυμοῦ βιαίως ἄγηται πρὸς τὰς πράξεις· ἐξ ἐτέρου γὰρ ἐν ἐτέρῳ γέγονεν ἡ κίνησις, ὅπερ λέγεται πάθος. Καὶ καθ’ ἐτέρον δὲ τρόπον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται· ἐνέργεια μὲν γάρ ἐστι κατὰ φύσιν κίνησις, πάθος δὲ παρὰ φύσιν. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται, ὅταν μὴ κατὰ φύσιν κινήται, εἴτε ἐξ ἔαυτοῦ, εἴτε ἐξ ἐτέρου. Τῆς οὖν καρδίας ἡ μὲν κατὰ τοὺς σφυγμοὺς κίνησις φυσικὴ οὖσα ἐνέργειά ἐστιν, ἡ δὲ κατὰ τοὺς παλμοὺς ἄμετρος οὖσα καὶ οὐ κατὰ φύσιν πάθος ἐστὶ καὶ οὐκ ἐνέργεια. Οὐ πᾶσα δὲ κίνησις τοῦ παθητικοῦ πάθος καλεῖται, ἀλλ’ αἱ σφιδρότεραι καὶ εἰς αἰσθησιν προβαίνουσαι· αἱ γὰρ μικραὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι οὐδέποτε πάθη εἰσί· δεῖ γὰρ ἔχειν τὸ πάθος καὶ μέγεθος ἀξιόλογον. Διὸ πρόσκειται τῷ ὄρῳ τοῦ πάθους κίνησις αἰσθητή· αἱ γὰρ μικραὶ κινήσεις λανθάνουσαι τὴν αἰσθησιν οὐ ποιοῦσι

πάθος. Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἡμετέρα ψυχὴ διττὰς ἔχει τὰς δυνάμεις, τὰς μὲν γνωστικάς, τὰς δὲ ζωτικάς. Καὶ γνωστικαὶ μὲν εἰσὶ νοῦς, διάνοια, δόξα, φαντασία, αἱσθησις, ζωτικαὶ δὲ ἥγουν ὄρεκτικαὶ βούλησις καὶ προαίρεσις. "Ινα δὲ σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, λεπτολογήσωμεν τὰ περὶ τούτων. Καὶ πρῶτον περὶ τῶν γνωστικῶν εἴπωμεν. Περὶ μὲν οὖν φαντασίας καὶ αἱσθήσεως ἵκανῶς ἥδη ἐν τοῖς προλελεγμένοις εἴρηται. Διὰ τῆς αἱσθήσεως τοίνυν ἐν τῇ ψυχῇ συνίσταται πάθος, ὃ καλεῖται φαντασία· ἐκ δὲ τῆς φαντασίας γίνεται δόξα. Εἶτα ἡ διάνοια ἀνακρίνασσα τὴν δόξαν, εἴτε ἀληθής ἐστιν εἴτε ψευδής, κρίνει τὸ ἀληθές· ὅθεν καὶ διάνοια λέγεται ἀπὸ τοῦ διανοεῖν καὶ διακρίνειν. Τὸ οὖν κριθὲν καὶ ὄρισθὲν ἀληθὲς νοῦς λέγεται. Ἀλλως δέ· Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν πρώτη τοῦ νοῦ κίνησις νόησις λέγεται. Ἡ δὲ περὶ τι νόησις ἔννοια λέγεται, ἥτις ἐπιμείνασσα καὶ τυπώσασσα τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ νοούμενον ἐνθύμησις προσαγορεύεται. Ἡ δὲ ἐνθύμησις ἐν ταύτῳ μείνασσα καὶ ἔαυτὴν βασανίσασσα καὶ ἀνακρίνασσα φρόνησις ὄνομαζεται. Ἡ δὲ φρόνησις πλατυνθεῖσα ποιεῖ τὸν διαλογισμὸν ἐνδιάθετον λόγον ὄνομαζόμενον, ὃν ὄριζόμενοί φασι· κίνημα ψυχῆς πληρέστατον, ἐν τῷ διαλογιστικῷ γινόμενον ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως, ἐξ οὗ τὸν προφορικὸν λόγον φασὶ προέρχεσθαι διὰ γλώσσης λαλούμενον. Εἰπόντες τοίνυν περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων εἴπωμεν καὶ περὶ τῶν ζωτικῶν ἥγουν ὄρεκτικῶν. Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τῇ ψυχῇ ἐνέσπαρται φυσικῶς δύναμις ὄρεκτικὴ τοῦ κατὰ φύσιν ὅντος καὶ πάντων τῶν οὐσιωδῶς τῇ φύσει προσόντων συνεκτική, ἥτις λέγεται θέλησις· ἡ μὲν γὰρ οὐσία τοῦ τε εἶναι καὶ ζῆν καὶ κινεῖσθαι κατὰ νοῦν τε καὶ αἱσθησιν ὄρεγεται τῆς οἰκείας ἐφιεμένη φυσικῆς καὶ πλήρους ὄντότητος. Διόπερ καὶ οὕτως ὄριζονται τοῦτο τὸ φυσικὸν θέλημα· Θέλημά ἐστιν ὄρεξις λογική τε καὶ ζωτικὴ μόνων ἡρτημένη τῶν φυσικῶν. "Ἄστε ἡ μὲν θέλησις ἐστιν αὔτῃ ἡ φυσικὴ καὶ λογικὴ ὄρεξις, ἡ ἀπλῆ δύναμις· ἡ γὰρ τῶν ἀλόγων ὄρεξις μὴ οὖσα λογικὴ οὐ λέγεται θέλησις. Βούλησις δέ ἐστι ποιὰ φυσικὴ θέλησις ἥγουν φυσικὴ καὶ λογικὴ ὄρεξις τινος πράγματος. "Ἐγκειται μὲν γὰρ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ δύναμις τοῦ λογικῶς ὄρεγεσθαι. "Οτε οὖν φυσικῶς κινηθῆ αὕτη ἡ λογικὴ ὄρεξις πρὸς τι πρᾶγμα, λέγεται βούλησις· βούλησις γάρ ἐστιν ὄρεξις καὶ ἔφεσίς τινος πράγματος λογική. Λέγεται δὲ βούλησις καὶ ἐπὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐπὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τουτέστι καὶ ἐπὶ τῶν δυνατῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων. Βουλόμεθα γὰρ πολλάκις πορνεῦσαι ἢ σωφρονῆσαι ἢ ὑπνῶσαι ἢ τι τῶν τοιούτων· καὶ ταῦτα τῶν ἐφ' ἡμῖν εἰσὶ καὶ δυνατά. Βουλόμεθα δὲ καὶ βασιλεῦσαι· τοῦτο οὐκ ἐστι τῶν ἐφ' ἡμῖν. Βουλόμεθα δὲ τυχὸν καὶ μηδέποτε ἀποθανεῖν· τοῦτο τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. "Ἐστι δὲ ἡ βούλησις τοῦ τέλους, οὐ τῶν πρὸς τὸ τέλος. Τέλος μὲν οὖν ἐστι τὸ βουλητὸν ὡς τὸ βασιλεῦσαι, ὡς τὸ ὑγιαίναι· πρὸς τὸ τέλος δὲ τὸ βουλευτὸν ἥγουν ὁ τρόπος, δι' οὗ ὀφείλομεν ὑγιαίναι ἢ βασιλεῦσαι· εἶτα μετὰ τὴν βούλησιν ζήτησις καὶ σκέψις. Καὶ μετὰ ταῦτα, εἰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστι, γίνεται βουλὴ ἥγουν βούλευσις. Βουλὴ δέ ἐστιν ὄρεξις ζητητικὴ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν γινομένη· βούλευεται γάρ, εἰ ὥφειλε μετελθεῖν τὸ πρᾶγμα ἢ οὐ. Εἶτα κρίνει τὸ κρεῖττον, καὶ λέγεται κρίσις. Εἶτα διατίθεται καὶ ἀγαπῆ τὸ ἐκ τῆς βουλῆς κριθὲν, καὶ λέγεται γνώμη· ἐὰν γὰρ κρίνῃ καὶ μὴ διατεθῆ πρὸς τὸ κριθὲν ἥγουν ἀγαπήσῃ αὐτό, οὐ λέγεται γνώμη. Εἶτα μετὰ τὴν διάθεσιν γίνεται προαίρεσις ἥγουν ἐπιλογή· προαίρεσις γάρ ἐστι δύο προκειμένων τὸ αἱρεῖσθαι καὶ ἐκλέγεσθαι τοῦτο πρὸ τοῦ ἐτέρου. Εἶτα ὄρμᾶ πρὸς τὴν πρᾶξιν, καὶ λέγεται ὄρμη. Εἶτα κέχρηται, καὶ λέγεται χρῆσις. Εἶτα παύεται τῆς ὄρεξεως μετὰ τὴν χρῆσιν. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀλόγων ὄρεξις γίνεται τινος, καὶ εὐθέως ὄρμὴ πρὸς τὴν πρᾶξιν· ἀλογος γάρ ἐστιν ἡ ὄρεξις τῶν ἀλόγων, καὶ ἄγονται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὄρεξεως. Διὸ οὐδὲ θέλησις λέγεται ἡ τῶν ἀλόγων

ὅρεξις οὐδὲ βούλησις· θελήσις γάρ ἐστι λογικὴ καὶ αὐτεξούσιος φυσικὴ ὅρεξις. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων λογικῶν ὄντων ἄγεται μᾶλλον ἡ φυσικὴ ὅρεξις ἥπερ ἄγει· αὐτεξουσίως γὰρ καὶ μετὰ λόγου κινεῖται, ἐπειδὴ συνεζευγμέναι εἰσὶν αἱ γνωστικαὶ καὶ ζωτικαὶ δυνάμεις ἐν αὐτῷ. Αὔτεξουσίως οὖν ὄρεγεται καὶ αὐτεξουσίως βούλεται καὶ αὐτεξουσίως ζητεῖ καὶ σκέπτεται καὶ αὐτεξουσίως βουλεύεται καὶ αὐτεξουσίως κρίνει καὶ αὐτεξουσίως διατίθεται καὶ αὐτεξουσίως προαιρεῖται καὶ αὐτεξουσίως ὅρμῃ καὶ αὐτεξουσίως πράττει ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ὄντων. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ βούλησιν μὲν λέγομεν, προαιρεσιν δὲ κυρίως οὐ λέγομεν· οὐ γὰρ βουλεύεται ὁ Θεός. Ἀγνοίας γάρ ἐστι τὸ βουλεύεσθαι· περὶ γὰρ τοῦ γινωσκομένου οὐδεὶς βουλεύεται. Εἰ δὲ ἡ βουλὴ ἀγνοίας, πάντως καὶ ἡ προαιρεσις. Ὁ δὲ Θεὸς πάντα εἰδὼς ἀπλῶς οὐ βουλεύεται. Οὕτε δὲ ἐπὶ τῆς τοῦ κυρίου ψυχῆς φαμεν βουλὴν ἥ προαιρεσιν· οὐ γὰρ εἶχεν ἀγνοιαν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀγνοούσης τὰ μέλλοντα φύσεως ἦν, ἀλλ’ ὅμως καθ’ ὑπόστασιν ἐνωθεῖσα τῷ θεῷ λόγῳ πάντων τὴν γνῶσιν εἶχεν οὐ χάριτι, ἀλλ’, ὡς εἴρηται, διὰ τὴν καθ’ ὑπόστασιν ἐνωσιν· ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Θεὸς καὶ ἀνθρωπος. Διὸ οὐδὲ γνωμικὸν εἶχε θέλημα. Θέλησιν μὲν γὰρ εἶχε τὴν φυσικὴν, τὴν ἀπλῆν, τὴν ἐν πάσαις ταῖς ὑποστάσεσι τῶν ἀνθρώπων ὁμοίως θεωρουμένην, τὴν δὲ γνώμην ἦγουν τὸ θελητὸν οὐκ εἶχεν ἡ ἀγία αὐτοῦ ψυχὴ ἐναντίον τοῦ θείου αὐτοῦ θελήματος οὐδὲ ἄλλο παρὰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα. Ἡ γὰρ γνώμη συνδιαιρεῖται ταῖς ὑποστάσεσι πλὴν τῆς ἀγίας καὶ ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου καὶ ἀδιαιρέτου θεότητος· ἐκεῖ γὰρ τῶν ὑποστάσεων μὴ εἰς ἄπαν διαιρουμένων καὶ διισταμένων οὐδὲ τὸ θελητὸν διαιρεῖται. Κάκει μέν, ἐπειδὴ μία ἡ φύσις, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις· ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ὑποστάσεις ἀδιάστατοί εἰσιν, ἐν καὶ τὸ θελητὸν καὶ μία ἡ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ μὲν ἡ φύσις μία, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις· ἐπειδὴ δὲ αἱ ὑποστάσεις κεχωρισμέναι εἰσὶ καὶ διεστήκασιν ἀλλίλων κατά τε τόπον καὶ χρόνον καὶ τὴν πρὸς τὰ πράγματα διάθεσιν καὶ ἔτερα πλεῖστα, τούτου ἐνεκα διάφορα τὰ θελήματα καὶ αἱ γνῶμαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ μὲν διάφοροι αἱ φύσεις, διάφοροι καὶ αἱ θελήσεις αἱ φυσικαὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος καὶ τῆς αὐτοῦ ἀνθρωπότητος ἦγουν αἱ θελητικαὶ δυνάμεις· ἐπειδὴ δὲ μία ἡ ὑπόστασις καὶ εἰς ὁ θέλων, ἐν καὶ τὸ θελητὸν Ἠγουν τὸ γνωμικὸν θέλημα, τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ θελήσεως ἐπομένης δηλαδὴ τῇ θείᾳ αὐτοῦ θελήσει καὶ ταῦτα θελούσης, ἢ η θεία αὐτοῦ Ἠθελε θέλησις. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς ἔτερον μέν ἐστιν ἡ θέλησις, ἔτερον δὲ βούλησις, ἔτερον δὲ τὸ θελητὸν καὶ ἔτερον τὸ θελητικὸν καὶ ἔτερον ὁ θέλων. Θέλησις μὲν γάρ ἐστιν αὐτὴ ἡ ἀπλὴ δύναμις τοῦ θέλειν, βούλησις δὲ ἡ περὶ τι θέλησις, θελητὸν δὲ τὸ ὑποκείμενον τῇ θελήσει πρᾶγμα Ἠγουν ὅπερ θέλομεν οἷον κινεῖται ἡ ὅρεξις πρὸς βρῶσιν· ἡ μὲν ἀπλῶς ὅρεξις ἡ λογικὴ θέλησίς ἐστιν, ἡ δὲ πρὸς βρῶσιν ὅρεξις βούλησίς ἐστιν, αὐτὴ δὲ ἡ βρῶσις θελητόν ἐστι, θελητικὸν δὲ τὸ ἔχον τὴν θελητικὴν δύναμιν οἷον ὁ ἀνθρωπος, θέλων δὲ αὐτὸς ὁ κεχρημένος τῇ θελήσει. Δεῖ εἰδέναι, ὡς τὸ θέλημα ποτὲ μὲν τὴν θέλησιν δηλοῖ ἦτοι τὴν θελητικὴν δύναμιν καὶ λέγεται θέλημα φυσικόν, ποτὲ δὲ τὸ θελητὸν καὶ λέγεται θέλημα γνωμικόν.

37. Περὶ ἐνεργείας

Χρὴ γινώσκειν, ὡς πᾶσαι αἱ δυνάμεις αἱ προειρημέναι, αἱ τε γνωστικαὶ αἱ τε ζωτικαὶ καὶ αἱ φυσικαὶ καὶ αἱ τεχνικαί, ἐνέργειαι λέγονται· ἐνέργεια γάρ ἐστιν ἡ φυσικὴ ἐκάστης

ούσιας δύναμίς τε καὶ κίνησις. Καὶ πάλιν· Ἐνέργειά ἐστι φυσικὴ ἡ πάσης ούσιας ἔμφυτος κίνησις. Ὅθεν δῆλον, ὅτι, ὃν ἡ ούσια ἡ αὐτή, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτή, ὃν δὲ αἱ φύσεις διάφοροι, τούτων καὶ αἱ ἐνέργειαι διάφοροι· ἀμήχανον γὰρ ούσιαν ἄμοιρον εἶναι φυσικῆς ἐνεργείας. Ἐνέργεια πάλιν ἐστὶ φυσικὴ ἡ δηλωτικὴ ἑκάστης ούσιας δύναμις. Καὶ πάλιν· Ἐνέργειά ἐστι φυσικὴ καὶ πρώτη ἡ ἀεικίνητος δύναμις τῆς νοερᾶς ψυχῆς, τουτέστιν ὁ ἀεικίνητος αὐτῆς λόγος φυσικῶς ἐξ αὐτῆς ἀεὶ πηγαζόμενος. Ἐνέργειά ἐστι φυσικὴ ἡ ἑκάστης ούσιας δύναμις τε καὶ κίνησις, ἥς χωρὶς μόνον τὸ μὴ ὄν. Λέγονται δὲ ἐνέργειαι καὶ αἱ πράξεις ως τὸ λαλεῖν, τὸ περιπατεῖν, τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ τὰ πάθη δὲ τὰ φυσικὰ πολλάκις ἐνέργειαι λέγονται οἷον πεῖνα, δίψα καὶ τὰ τοιαῦτα. Λέγεται πάλιν ἐνέργεια καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως. Διττῶς δὲ λέγεται καὶ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργείᾳ. Λέγομεν γὰρ τὸν παῖδα τὸν θηλάζοντα δυνάμει γραμματικόν· ἔχει γὰρ ἐπιτηδειότητα διὰ μαθήσεως γενέσθαι γραμματικός. Λέγομεν πάλιν τὸν γραμματικὸν καὶ δυνάμει γραμματικὸν καὶ ἐνεργείᾳ· ἐνεργείᾳ μέν, ὅτι ἔχει τὴν γνῶσιν τῆς γραμματικῆς, δυνάμει δέ, ὅτι δύναται ἔξηγεισθαι, οὐκ ἐνεργεῖ δὲ τὴν ἐξήγησιν. Λέγομεν πάλιν ἐνεργείᾳ γραμματικόν, ὅτε ἐνεργεῖ ἥγουν ἐξηγεῖται. Χρὴ οὖν γινώσκειν, ὅτι ὁ δεύτερος τρόπος κοινός ἐστι τοῦ δυνάμει καὶ τοῦ ἐνεργείᾳ, δεύτερος μὲν τοῦ δυνάμει, πρῶτος δὲ τοῦ ἐνεργείᾳ. Ἐνέργεια φύσεως ἐστι πρώτη καὶ μόνη καὶ ἀληθής ἡ αὐθαίρετος ἥτοι λογικὴ καὶ αὐτεξούσιος ζωὴ καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς εἰδους συστατική· ἥς ἀποστεροῦντες τὸν κύριον, οὐκ οἶδα, ὅπως αὐτὸν θεὸν ἐνανθρωπήσαντα λέγουσιν.

Ἐνέργειά ἐστι φύσεως κίνησις δραστική· δραστικὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον.

38. Περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου

Ἐπειδὴ τὸ ἑκούσιον ἐν πράξει τινὶ καὶ τὸ νομιζόμενον δὲ ἀκούσιον ἐν πράξει τινὶ ἐστι, πολλοὶ δέ τινες καὶ τὸ ὄντως ἀκούσιον οὐ μόνον ἐν τῷ πάσχειν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν τίθενται, δεῖ εἰδέναι, ὅτι πρᾶξίς ἐστιν ἐνέργεια λογική. Ταῖς δὲ πράξεσιν ἔπειται ἐπαίνος ἡ ψόγος, καὶ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς, αἱ δὲ μετὰ λύπης πράττονται, καὶ αἱ μὲν αὐτῶν εἰσιν αἱρεταὶ τῷ πράττοντι, αἱ δὲ φευκταί, καὶ τῶν αἱρετῶν αἱ μὲν ἀεὶ αἱρεταί, αἱ δὲ κατὰ τινα χρόνον, ὄμοίως καὶ τῶν φευκτῶν. Καὶ πάλιν αἱ μὲν τῶν πράξεων ἐλεοῦνται, αἱ δὲ συγγνώμης ἀξιοῦνται, αἱ δὲ μισοῦνται καὶ κολάζονται. Τῷ μὲν οὖν ἑκουσίῳ πάντως ἐπακολουθεῖ ἐπαίνος ἡ ψόγος καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς πράττεσθαι καὶ τὸ αἱρετὰς εἶναι τὰς πράξεις τοῖς πράττουσιν ἡ ἀεὶ ἡ τότε, ὅτε πράττονται, τῷ δὲ ἀκουσίῳ τὸ συγγνώμης ἡ ἐλέους ἀξιοῦσθαι καὶ τὸ μετὰ λύπης πράττεσθαι καὶ τὸ μὴ εἶναι αἱρετὰς μηδὲ δι' ἑαυτοῦ τελεῖν τὸ πραττόμενον, εἰ καὶ βιάζοιτο. Τοῦ δὲ ἀκουσίου τὸ μὲν ἐστι κατὰ βίαν, τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν· κατὰ βίαν μέν, ὅταν ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ ἥγουν αἱτία ἔξωθεν ἐστιν ἥγουν ὅταν ὑφ' ἐτέρου βιαζώμεθα, μηδ' ὅλως πειθόμενοι μηδὲ συμβαλλώμεθα κατ' οἰκείαν ὄρμὴν μηδὲ ὅλως συμπράττωμεν ἡ δι' ἑαυτῶν τὸ βιασθὲν ποιῶμεν, ὃ καὶ ὄριζόμενοί φαμεν· Οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν μηδὲν συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὄρμὴν τοῦ βιασθέντος. Ἀρχὴν δέ φαμεν τὴν ποιητικὴν αἱτίαν. Τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν ἀκούσιόν ἐστιν, ὅταν μὴ αὐτοὶ παρέχωμεν αἱτίαν τῆς ἀγνοίας, ἀλλ' οὔτω συμβῇ. Εἰ γὰρ μεθύων τις φόνον ποιήσει, ἀγνοῶν ἐφόνευσεν, οὐ μὴν ἀκουσίως· τὴν γὰρ αἱτίαν τῆς ἀγνοίας ἥγουν τὴν μέθην αὐτὸς ἔπραξεν. Εἰ δέ τις ἐν τῷ συνήθει τόπῳ τοξεύων τὸν πατέρα παριόντα ἀπέκτεινε, δι' ἄγνοιαν λέγεται ἀκουσίως τοῦτο πεποιηκέναι. Τοῦ οὖν

άκουσίου διττοῦ ὄντος, τοῦ μὲν κατὰ βίαν, τοῦ δὲ δι' ἄγνοιαν, τὸ ἑκούσιον ἀμφοτέροις ἀντίκειται· ἔστι γὰρ ἑκούσιον τὸ μήτε κατὰ βίαν μήτε δι' ἄγνοιαν γινόμενον. Ἐκούσιον τοίνυν ἔστιν, οὗ ἡ ἀρχὴ τουτέστιν ἡ αἰτία ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἔκαστα, δι' ὃν καὶ ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. Καθ' ἔκαστα δέ ἔστιν, ἢ καλεῖται παρὰ τοῖς ρήτοροι περιστατικὰ μόρια, οἷον τίς ἥγουν ὁ πράξας, τίνα ἥγουν τὸν παθόντα, τί ἥγουν αὐτὸν τὸ πραχθέν, τυχὸν ἐφόνευσε· τίνι ἥγουν ὄργανω, ποῦ ἥγουν τόπω, πότε ἥγουν ἐν ποίῳ χρόνῳ, πῶς ὁ τρόπος τῆς πράξεως, διὰ τί ἥγουν διὰ ποίαν αἰτίαν. Ἰστέον, ὡς εἰσί τινα μέσα ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων, ἅτινα ἀηδῆ καὶ λυπηρὰ ὄντα διὰ μεῖζον κακὸν καταδεχόμεθα, ὡς διὰ ναυάγιον ἀποβάλλομεν τὰ ἐν τῷ πλοίῳ. Ἰστέον, ὡς τὰ παιδία καὶ τὰ ἄλογα ἑκουσίων μὲν ποιεῖ, οὐ μὴν δὲ καὶ προαιρούμενα, καὶ ὅσα διὰ θυμὸν πράττομεν μὴ προβουλευσάμενοι, ἑκουσίως ποιοῦμεν, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαιρεσιν. Καὶ ὁ φίλος αἰφνιδίως ἐπέστη ἑκουσίως μὲν ἡμῖν, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενος. Καὶ ὁ θησαυρῶς ἀνελπίστως περιτυχών ἑκουσίως περιέτυχεν, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενος. Πάντα ταῦτα ἑκούσια μὲν διὰ τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἥδεσθαι, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαιρεσιν, διότι οὐκ ἀπὸ βουλῆς. Δεῖ δὲ πάντως βουλὴν προηγεῖσθαι τῆς προαιρέσεως, καθὼς εἱρηται.

39. Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τουτέστι τοῦ αὐτεξουσίου

Ο περὶ τοῦ αὐτεξουσίου λόγος τουτέστι τοῦ ἐφ' ἡμῖν πρώτην μὲν ἔχει ζήτησιν, εἰ ἔστι ἐφ' ἡμῖν· πολλοὶ γὰρ οἱ πρὸς τοῦτο ἀντιβαίνοντες. Δευτέραν δέ, τίνα ἔστι τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ τίνων ἔξουσίαν ἔχομεν. Τρίτην τὴν αἰτίαν ἔξετάσαι, δι' ᾧ ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεὸς αὐτεξουσίους ἐποίησεν. Ἀναλαβόντες οὖν περὶ τοῦ πρώτου, πρῶτον εἴπωμεν ἀποδεικνύντες, ὅτι ἔστι τινὰ ἐφ' ἡμῖν, ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὁμολογουμένων καὶ εἴπωμεν οὕτως· Τῶν γινομένων πάντων ἡ θεόν φασιν αἴτιον εἶναι ἡ ἀνάγκη ἡ είμαρμένην ἡ φύσιν ἡ τύχην ἡ τὸ αὐτόματον. Ἄλλὰ τοῦ μὲν Θεοῦ ἔργον οὐσία καὶ πρόνοια· τῆς δὲ ἀνάγκης τῶν ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντων ἡ κίνησις· τῆς δὲ είμαρμένης τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς ἐπιτελεῖσθαι καὶ γὰρ αὐτῇ τῆς ἀνάγκης ἐστι· τῆς δὲ φύσεως γένεσις, αὔξησις, φθορά, φυτὰ καὶ ζῷα· τῆς δὲ τύχης τὰ σπάνια καὶ ἀπροσδόκητα ὁρίζονται γὰρ τὴν τύχην σύμπτωσιν καὶ συνδρομὴν δύο αἰτίων ἀπὸ προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἔχοντων, ἄλλο τι, παρ' ὁ πέφυκεν, ἀποτελούντων, ὡς τάφρον ὁρύσσοντα θησαυρὸν εύρειν· οὕτε γὰρ ὁ θεὶς τὸν θησαυρὸν οὕτως ἔθηκεν, ὡστε τοῦτον εύρειν, οὕτε ὁ εύρων οὕτως ὕρυξεν, ὡς εύρειν θησαυρόν, ἄλλ' ὁ μὲν ἵν' ὅταν θέλῃ, ἀνέληται, ὁ δὲ ἵνα τάφρον ὁρύξῃ· συνέπεσε δὲ ἄλλο τι, παρ' ὁ προηροῦντο ἀμφότεροι· τοῦ δὲ αὐτομάτου τὰ τῶν ἀψύχων ἡ ἀλόγων συμπτώματα ἀνευ φύσεως καὶ τέχνης. Οὕτως αὐτοί φασι. Τίνι τοίνυν τούτων ὑπαγάγωμεν τὰ διὰ τῶν ἀνθρώπων, εἴπερ ὁ ἀνθρωπὸς οὐκ ἔστιν αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεως; Οὐδὲ γὰρ θεῷ θεμιτὸν ἐπιγράφειν αἰσχρὰς ἔσθ' ὅτε πράξεις καὶ ἀδίκους οὐδὲ ἀνάγκη οὐ γὰρ τῶν ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντων ἔστιν οὐδὲ είμαρμένη οὐ γὰρ τῶν ἐνδεχομένων, ἄλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ τῆς είμαρμένης λέγουσιν οὕτε φύσει φύσεως γὰρ ἔργα ζῷα καὶ φυτά οὐδὲ τύχη οὐ γὰρ σπάνιοι καὶ ἀπροσδόκητοι τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις οὕτε τῷ αὐτομάτῳ ἀψύχων γὰρ λέγουσιν ἡ ἀλόγων συμπτώματα τοῦ αὐτομάτου. Λείπεται δὴ αὐτὸν τὸν πράττοντα καὶ ποιοῦντα ἀνθρωπὸν ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων ἔργων καὶ αὐτεξουσίου. "Ετι, εἰ μηδεμιᾶς ἔστιν ἀρχὴ πράξεως ὁ ἀνθρωπός, περιττῶς ἔχει τὸ βουλεύεσθαι· εἰς τί γὰρ χρήσεται τῇ βουλῇ μηδεμιᾶς ὃν κύριος

πράξεως; Πᾶσα γὰρ βουλὴ πράξεως ἔνεκα. Τὸ δὲ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν ἀνθρώπῳ περιττὸν ἀποφαίνειν τῶν ἀτοπωτάτων ἄν εἴη. Εἰ τοίνυν βουλεύεται, πράξεως ἔνεκα βουλεύεται· πᾶσα γὰρ βουλὴ πράξεως ἔνεκα καὶ διὰ πρᾶξιν.

40. Περὶ τῶν γινομένων

Τῶν γινομένων τὰ μέν εἰσιν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Ἐφ' ἡμῖν μὲν οὖν εἰσιν, ὃν ἡμεῖς ἐσμεν αὐτεξούσιοι ποιεῖν τε καὶ μὴ ποιεῖν, τουτέστι πάντα τὰ δι' ἡμῶν ἐκουσίως πραττόμενα οὐ γὰρ ἐκουσίως ἐλέγετο πράττεσθαι τῆς πράξεως οὐκ οὕσης ἐφ' ἡμῖν καὶ ἀπλῶς, οἷς ἔπειται ψόγος ἢ ἔπαινος καὶ ἐφ' οἷς ἔστι προτροπή καὶ νόμος. Κυρίως δὲ ἐφ' ἡμῖν ἔστι τὰ ψυχικὰ πάντα καὶ περὶ ὃν βουλευόμεθα· ἡ δὲ βουλὴ τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων ἔστιν. Ἐπίσης δὲ ἐνδεχόμενόν ἔστιν, ὃ αὐτό τε δυνάμεθα, καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ ποιεῖται δὲ τούτου τὴν αἵρεσιν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος, καὶ οὗτός ἔστιν ἀρχὴ πράξεως. Ταῦτα τοίνυν ἔστι τὰ ἐφ' ἡμῖν, τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα, οἷον τὸ κινεῖσθαι καὶ μὴ κινεῖσθαι, ὄρμαν καὶ μὴ ὄρμαν, ὄρεγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκαίων καὶ μὴ ὄρεγεσθαι, ψεύδεσθαι καὶ μὴ ψεύδεσθαι, διδόναι καὶ μὴ διδόναι, χαίρειν ἐφ' οἷς δεῖ καὶ μὴ χαίρειν ὅμοίως καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐν οἷς ἔστι τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας ἔργα· τούτων γάρ ἐσμεν αὐτεξούσιοι. Τῶν δὲ ἐπίσης ἐνδεχομένων εἰσὶ καὶ αἱ τέχναι· ἐφ' ἡμῖν γάρ ἔστι μετελθεῖν, ἦν ἄν θελήσωμεν, καὶ μὴ μετελθεῖν. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς ἡ μὲν αἵρεσις τῶν πρακτῶν ἀεὶ ἐφ' ἡμῖν ἔστιν· ἡ δὲ πρᾶξις πολλάκις κωλύεται κατά τινα τρόπον τῆς προνοίας.

41. Διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γεγόναμεν

Φαμὲν τοίνυν εὔθέως τῷ λογικῷ συνεισέρχεσθαι τὸ αὐτεξούσιον. Πᾶν γὰρ γεννητὸν καὶ τρεπτόν ἔστιν. Ὡν γὰρ ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἀπὸ τροπῆς ἥρξατο, ἀνάγκη ταῦτα τρεπτὰ εἶναι. Τροπὴ δέ ἔστι τὸ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραχθῆναι καὶ τὸ ἐξ ὑποκειμένης ὑλης ἔτερόν τι γενέσθαι. Τὰ μὲν οὖν ἄψυχα καὶ ἄλογα τρέπονται κατὰ τὰς προειρημένας σωματικὰς ἀλλοιώσεις, τὰ δὲ λογικὰ κατὰ προαίρεσιν· τοῦ γὰρ λογικοῦ τὸ μέν ἔστι θεωρητικόν, τὸ δὲ πρακτικόν, θεωρητικὸν μὲν τὸ κατανοοῦν, ὡς ἔχει τὰ ὄντα, πρακτικὸν δὲ τὸ βουλευτικόν, τὸ δέριζον τοῖς πρακτοῖς τὸν ὄρθον λόγον. Καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικὸν νοῦν, τὸ δὲ πρακτικὸν λόγον, καὶ τὸ μὲν θεωρητικὸν σοφίαν, τὸ δὲ πρακτικὸν φρόνησιν. Πᾶς οὖν ὁ βουλευόμενος ὡς ἐπ' αὐτῷ τῆς αἱρέσεως οὕσης τῶν πρακτῶν βουλεύεται, ἵνα τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς ἔληται καὶ ἐλόμενος πράξῃ· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης παρυφίσταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ γὰρ οὐκ ἔσται λογικόν, ἢ λογικὸν ὃν κύριον ἔσται πράξεων καὶ αὐτεξούσιον. Ὁθεν καὶ τὰ ἄλογα οὐκ εἰσιν αὐτεξούσια· ἄγονται γὰρ μᾶλλον ὑπὸ τῆς φύσεως ἥπερ ἄγουσι· διὸ οὐδὲ ἀντιλέγουσι τῇ φυσικῇ ὄρεξει, ἀλλ', ἅμα ὄρεχθωσί τινος, ὄρμῶσι πρὸς τὴν πρᾶξιν. Οἱ δὲ ἀνθρωπος λογικὸς ὃν ἄγει μᾶλλον τὴν φύσιν, ἥπερ ἄγεται· διὸ καὶ ὄρεγόμενος, εἴπερ ἐθέλοι, ἔξουσίαν ἔχει τὴν ὄρεξιν ἀναχαιτίσαι ἢ ἀκολουθῆσαι αὐτῇ. Ὁθεν τὰ μὲν ἄλογα οὐδὲ ἐπαινεῖται οὐδὲ ψέγεται, ὁ δὲ ἀνθρωπος καὶ ἐπαινεῖται καὶ ψέγεται. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ οἱ ἄγγελοι λογικοὶ ὄντες αὐτεξούσιοι ὑπάρχουσι καὶ ὡς κτιστοὶ καὶ

τρεπτοί. Καὶ ἔδειξεν ὁ μὲν διάβολος ἀγαθὸς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ γενόμενος, αὐτεξουσίως δὲ τῆς κακίας εὔρετης γεγονώς, καὶ αἱ σὺν αὐτῷ ἀποστατήσασαι δυνάμεις ἦγουν οἱ δαίμονες, τὰ δὲ λοιπὰ τάγματα τῶν ἀγγέλων ἐν τῷ ἀγαθῷ διαμείναντα.

42. Περὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν

Τῶν δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν τὰ μὲν ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἔχει τὰς ἀρχὰς ἥτοι τὰς αἰτίας, τουτέστιν αἱ ἀμοιβαὶ τῶν πράξεων ἡμῶν ἐν τε τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῆς θείας βουλῆς ἔξήρτηται. Ἡ μὲν γὰρ γένεσις πάντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ φθορὰ διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν ἐπήχθη πρὸς τιμωρίαν καὶ ὡφέλειαν. Θεὸς γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων· δι' ἀνθρώπου δὲ μᾶλλον θάνατος, τουτέστι τῆς τοῦ Ἀδὰμ παραβάσεως, ὅμοίως καὶ αἱ λοιπαὶ τιμωρίαι. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῷ θεῷ ἀναθετέον· ἡ τε γένεσις ἡμῶν τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐστι, καὶ ἡ διαμονὴ τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς προνοητικῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Ἐπειδὴ δέ τινες ἀντιλέγουσι τῇ προνοίᾳ, εἴπωμεν λοιπὸν ὄλιγα καὶ περὶ προνοίας.

43. Περὶ προνοίας

Πρόνοια τοίνυν ἐστὶν ἐκ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινομένη ἐπιμέλεια. Καὶ πάλιν· Πρόνοιά ἐστι βούλησις Θεοῦ, δι' ᾧν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει. Εἰ δὲ Θεοῦ βούλησίς ἐστιν ἡ πρόνοια, πᾶσα ἀνάγκη πάντα τὰ τῇ προνοίᾳ γινόμενα κατὰ τὸν ὄρθὸν λόγον κάλλιστά τε καὶ θεοπρεπέστατα γίνεσθαι καὶ ὡς οὐκ ἔνι κρείττω γενέσθαι. Ἀνάγκη γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων καὶ προνοητήν· οὕτε γὰρ πρέπον οὕτε ἀκόλουθον ἄλλον μὲν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄντων, ἄλλον δὲ προνοητήν· οὕτω γὰρ ἐν ἀσθενείᾳ πάντως εἰσὶν ἀμφότεροι, ὁ μὲν τοῦ ποιεῖν, ὁ δὲ τοῦ προνοεῖν. Ὁ Θεὸς τοίνυν ἐστὶν ὃ τε ποιητὴς καὶ προνοητής, καὶ ἡ ποιητικὴ δὲ αὐτοῦ δύναμις καὶ ἡ συνεκτικὴ καὶ ἡ προνοητικὴ ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ θέλησίς ἐστι· πάντα γάρ, ὅσα ἡθέλησεν, ὁ κύριος ἐποίησεν, καὶ τῷ θελήματι αὐτοῦ οὐδεὶς ἀνθέστηκεν. Ἡθέλησε γενέσθαι τὰ πάντα, καὶ γέγονε· θέλει συνίστασθαι τὸν κόσμον, καὶ συνίσταται, καὶ πάντα, ὅσα θέλει, γίνεται. Ὅτι δὲ προνοεῖ καὶ ὅτι καλῶς προνοεῖ, ὄρθότατα σκοπήσειν ἢν τις οὔτως· Μόνος ὁ Θεός ἐστι φύσει ἀγαθὸς καὶ σοφός· ὡς οὖν ἀγαθὸς προνοεῖ ὁ γὰρ μὴ προνοῶν οὐκ ἀγαθός· καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἄλογα τῶν οἰκείων τέκνων προνοοῦνται φυσικῶς, καὶ ὁ μὴ προνοῶν ψέγεται, ὡς δὲ σοφὸς ἄριστα τῶν ὄντων ἐπιμελεῖται. Χρὴ τοίνυν τούτοις προσέχοντας πάντα θαυμάζειν, πάντα ἐπαινεῖν, πάντα ἀνεξετάστως ἀποδέχεσθαι τὰ τῆς προνοίας ἔργα, καν φαίνηται τοῖς πολλοῖς ἄδικα διὰ τὸ ἀγνωστὸν καὶ ἀκατάληπτον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν. Πάντα δὲ λέγω τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν· τὰ γὰρ ἐφ' ἡμῖν οὐ τῆς προνοίας ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου αὐτεξουσίου. Τῆς δὲ προνοίας τὰ μὲν κατ' εὔδοκίαν ἐστί, τὰ δὲ κατὰ συγχώρησιν· Κατ' εὔδοκίαν μέν, ὅσα ἀναντιρρήτως εἰσὶν ἀγαθά, κατὰ συγχώρησιν δὲ Πείδη πολλῷ. Συγχωρεῖ γὰρ πολλάκις καὶ τὸν δίκαιον περιπεσεῖν συμφοραῖς, ἵνα τὴν ἐν αὐτῷ λανθάνουσαν ἀρετὴν δείξῃ τοῖς ἄλλοις ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ. Ἀλλοτε συγχωρεῖ τῶν ἀτόπων τι πραχθῆναι, ἵνα διὰ τῆς πράξεως τῆς

δοκούσης ἀτόπου μέγα τι καὶ θαυμαστὸν κατορθωθῆ ὡς διὰ τοῦ σταυροῦ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Κατ’ ἄλλον τρόπον συγχωρεῖ τὸν ὄσιον πάσχειν κακῶς, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ὄρθοῦ συνειδότος ἐκπέσῃ ἢ καὶ ἐκ τῆς δοθείσης αὐτῷ δυνάμεώς τε καὶ χάριτος εἰς ἀλαζονείαν ἐκπέσῃ ὡς ἐπὶ τοῦ Παύλου. Ἐγκαταλείπεται τις πρὸς καιρὸν πρὸς διόρθωσιν ἄλλου, ἵνα τὸ κατ’ αὐτὸν σκοποῦντες οἱ ἄλλοι παιδεύωνται, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου· φυσικῶς γὰρ ὁρῶντες τινας πάσχοντας συστελλόμεθα. Ἐγκαταλείπεται τις καὶ εἰς ἄλλου δόξαν, οὐ δι’ οἰκείας ἢ γονέων ἀμαρτίας ὡς ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς εἰς δόξαν τοῦ σίου τοῦ ἀνθρώπου. Πάλιν συγχωρεῖται τις παθεῖν εἰς ἄλλου ζῆλον, ἵνα τῆς δόξης τοῦ παθόντος μεγαλυνθείσης ἄοκνον τὸ πάθος τοῖς ἄλλοις γένηται ἐλπίδι τῆς μελλούσης δόξης καὶ ἐπιθυμίᾳ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων. Παραχωρεῖται τις καὶ εἰς αἰσχρὸν ἐμπεσεῖν πρᾶξιν ἐνίοτε εἰς διόρθωσιν ἑτέρου χείρονος πάθους, οἷον ἔστι τις ἐπαιρόμενος ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς καὶ τοῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ, παραχωρεῖ τοῦτον ὁ Θεὸς εἰς πορνείαν ἐμπεσεῖν, ὅπως διὰ τοῦ πτώματος εἰς συναίσθησιν τῆς οἰκείας ἀσθενείας ἐλθὼν ταπεινωθῆ καὶ προσελθὼν ἔξομολογήσηται τῷ κυρίῳ. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν αἵρεσις τῶν πρακτῶν ἐφ’ ἡμῖν ἔστι, τὸ δὲ τέλος τῶν μὲν ἀγαθῶν τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας δικαίως συνεργοῦντος τοῖς προαιρουμένοις τὸ ἀγαθὸν ὁρθῷ τῷ συνειδότι κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ, τῶν δὲ πονηρῶν τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Θεοῦ πάλιν κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ δικαίως ἐγκαταλιμπάνοντος. Τῆς δὲ ἐγκαταλείψεως εἰσιν εἰδῆ δύο· ἔστι γὰρ ἐγκατάλειψις οἰκονομικὴ καὶ παιδευτικὴ καὶ ἔστιν ἐγκατάλειψις τελεία ἀπογνωστική. Οἰκονομικὴ μὲν καὶ παιδευτικὴ ἡ πρὸς διόρθωσιν καὶ σωτηρίαν καὶ δόξαν τοῦ πάσχοντος γινομένη ἢ καὶ πρὸς ἄλλων ζῆλον καὶ μίμησιν ἢ καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ· ἡ δὲ τελεία ἐγκατάλειψις, ὅτε τοῦ Θεοῦ πάντα πρὸς σωτηρίαν πεποιηκότος ἀνεπαίσθητος καὶ ἀνιάτρευτος, μᾶλλον δὲ ἀνίατος ἐξ οἰκείας προθέσεως διαμείνη ὁ ἀνθρωπος· τότε παραδίδοται εἰς τελείαν ἀπώλειαν ὡς ὁ Ἰούδας. Φείσεται ἡμῶν ὁ Θεὸς καὶ ἐξελεῖται τῆς τοιαύτης ἐγκαταλείψεως. Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὡς πολλοί εἰσιν οἱ τρόποι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας καὶ μήτε λόγῳ ἐρμηνευθῆναι μήτε νῷ περιληφθῆναι δυνάμενοι. Δεῖ γινώσκειν, ὡς πᾶσαι αἱ σκυθρωπαὶ ἐπιφοραὶ τοῖς μετ’ εὐχαριστίας δεχομένοις πρὸς σωτηρίαν ἐπάγονται καὶ πάντως ὥφελείας γίνονται πρόξενοι. Χρὴ εἰδέναι, ὡς ὁ Θεὸς προηγουμένως θέλει πάντας σωθῆναι καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τυχεῖν· οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ κολάσαι ἐπλασεν ἡμᾶς, ἀλλὰ πρὸς τὸ μετασχεῖν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ὡς ἀγαθός. Ἀμαρτάνοντας δὲ θέλει κολάζεσθαι δικαίως. Λέγεται οὖν τὸ μὲν πρῶτον προηγούμενον θέλημα καὶ εὐδοκία ἐξ αὐτοῦ ὅν, τὸ δὲ δεύτερον ἐπόμενον θέλημα καὶ παραχώρησις ἐξ ἡμετέρας αἰτίας. Καὶ αὕτη διττή· ἡ μὲν οἰκονομικὴ καὶ παιδευτικὴ πρὸς σωτηρίαν, ἡ δὲ ἀπογνωστικὴ πρὸς τελείαν κόλασιν, ὡς εἰρήκαμεν. Ταῦτα δὲ ἐπὶ τῶν οὐκ ἐφ’ ἡμῖν. Τῶν δὲ ἐφ’ ἡμῖν τὰ μὲν ἀγαθὰ προηγουμένως θέλει καὶ εὔδοκεῖ, τὰ δὲ πονηρὰ καὶ ὄντως κακὰ οὕτε προηγουμένως οὕτε ἐπομένως θέλει. Παραχωρεῖ δὲ τῷ αὐτεξουσίῳ· τὸ γὰρ κατὰ βίαν γινόμενον οὐ λογικὸν οὐδὲ ἀρετή. Προνοεῖ δὲ ὁ Θεὸς πάσης τῆς κτίσεως καὶ διὰ πάσης τῆς κτίσεως εὐεργετῶν καὶ παιδεύων καὶ δι’ αὐτῶν πολλάκις τῶν δαιμόνων ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ καὶ τῶν χοίρων.

44. Περὶ προγνώσεως καὶ προορισμοῦ

Χρὴ γινώσκειν, ὡς πάντα μὲν προγινώσκει ὁ Θεός, οὐ πάντα δὲ προορίζει· προγινώσκει γὰρ καὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, οὐ προορίζει δὲ αὐτά· οὐ γὰρ θέλει τὴν κακίαν γενέσθαι οὐδὲ βιάζεται τὴν ἀρετήν. Ὦστε τῆς θείας προγνωστικῆς κελεύσεως ἔργον ἐστὶν ὁ προορισμός. Προορίζει δὲ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ· ἥδη γὰρ κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ προέκρινε πάντα ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη ἐν τῇ φύσει καὶ αὐτός ἐστι παντὸς ἀγαθοῦ ἀρχὴ καὶ αἰτία καὶ ἐκτὸς τῆς αὐτοῦ συνεργίας καὶ βοηθείας ἀδύνατον ἀγαθὸν θελῆσαι ἢ πρᾶξαι ἡμᾶς. Ἐφ' ἡμῖν δέ ἐστιν ἢ ἐμμεῖναι τῇ ἀρετῇ καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ θεῷ πρὸς ταύτην καλοῦντι ἢ ἀποφοιτῆσαι τῆς ἀρετῆς, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῇ κακίᾳ γενέσθαι καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ διαβόλῳ πρὸς ταύτην καλοῦντι ἀβιάστως. Ἡ γὰρ κακία οὐδὲν ἔτερόν ἐστιν εἰ μὴ ἀναχώρησις τοῦ ἀγαθοῦ, ὃσπερ καὶ τὸ σκότος τοῦ φωτός ἐστιν ἀναχώρησις. Μένοντες οὖν ἐν τῷ κατὰ φύσιν ἐν τῇ ἀρετῇ ἐσμεν, ἐκκλίνοντες δὲ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν παρὰ φύσιν ἐρχόμεθα καὶ ἐν τῇ κακίᾳ γινόμεθα. Μετάνοιά ἐστιν ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν καὶ ἐκ τοῦ διαβόλου πρὸς τὸν θεὸν ἐπάνοδος δι' ἀσκήσεως καὶ πόνων. Τοῦτον τοίνυν τὸν ἄνθρωπον ὁ δημιουργὸς ἄρρενα κατεσκεύασε μεταδοὺς αὐτῷ τῆς ἑαυτοῦ θείας χάριτος καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἑαυτοῦ διὰ ταύτης αὐτὸν ποιησάμενος· ὅθεν καὶ τὴν τῶν ζῴων ὀνομασίαν προφητικῶς ὡς δούλων αὐτῷ διθέντων δεσποτικῶς ἐποίήσατο. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ λογικός τε καὶ νοερὸς καὶ αὐτεξούσιος γενόμενος εἰκότως τὴν τῶν ἐπιγείων ἀρχὴν ἐνεχειρίζετο ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀπάντων δημιουργοῦ τε καὶ δεσπότου. Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης Θεός, ὡς ἐν παραβάσει γενήσεται καὶ τῇ φθορᾷ ὑποπεσεῖται, ἐποίησεν ἐξ αὐτοῦ τὸ θῆλυ, βοηθὸν αὐτῷ κατ' αὐτόν, βοηθὸν δὲ πρὸς τὴν διὰ γεννήσεως μετὰ τὴν παράβασιν τοῦ γένους ἐκ διαδοχῆς σύστασιν. Ἡ γὰρ πρώτη πλάσις γένεσις λέγεται καὶ οὐ γέννησις· γένεσις μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἐκ Θεοῦ πρώτη πλάσις, γέννησις δὲ ἡ ἐκ καταδίκης τοῦ θανάτου διὰ τὴν παράβασιν ἐξ ἀλλήλων διαδοχής. Τοῦτον ἔθετο ἐν τῷ παραδείσῳ τῷ τε νοητῷ καὶ τῷ αἰσθητῷ· ἐν μὲν γὰρ τῷ αἰσθητῷ ἐπὶ γῆς σωματικῶς διαιτώμενος ψυχικῶς τοῖς ἀγγέλοις συνανεστρέφετο θείας γεωργῶν ἐννοίας καὶ ταύταις τρεφόμενος, γυμνὸς τῇ ἀπλότητι καὶ ἀτέχνῳ ζωῇ πρὸς μόνον τὸν δημιουργὸν διὰ τῶν κτισμάτων ἐναγόμενος καὶ τῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ ἐνηδυνόμενός τε καὶ εὐφραίνόμενος. Ἐπειδὴ τοίνυν αὐτὸν αὐτεξουσίῳ θελήματι φυσικῶς κατεκόσμησε, δίδωσι νόμον αὐτῷ μὴ γεύσασθαι τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. Περὶ οὗ ξύλου αὐταρκῶς ἐν τῷ περὶ παραδείσου κεφαλαίῳ κατά γε τὴν ἡμετέραν εἰρήκαμεν δύναμιν. Ταύτην τὴν ἐντολὴν αὐτῷ δίδωσιν ἐπαγγειλάμενος, ὡς, εἰ μὲν φυλάξοι τὸ τῆς ψυχῆς ἀξίωμα τῷ λόγῳ τὴν νίκην διδούς, ἐπιγινώσκων τὸν κτίσαντα καὶ τούτου φυλάττων τὸ πρόσταγμα, τῆς ἀιδίου μεθέξει μακαριότητος καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα κρείττων θανάτου γενόμενος. Εἰ δέ γε τὴν ψυχὴν ὑποτάξει τῷ σώματι καὶ τὰ τοῦ σώματος προτιμήσει τερπνὰ τὴν οἰκείαν τιμὴν ἀγνοήσας καὶ τοῖς ἀνοήτοις παρεικασθεὶς κτήνεσι, τοῦ πεποιηκότος τὴν ζεύγλην ἀποσεισάμενος καὶ τὸ θεῖον αὐτοῦ παριδῶν ἐπίταγμα, θανάτῳ ἐσται ὑπεύθυνος καὶ φθορᾷ καὶ πόνῳ καθυποβληθήσεται τὸν ταλαίπωρον ἔλκων βίον. Οὐ γὰρ ἦν λυσιτελές ἀπείραστον ἔτι τυγχάνοντα καὶ ἀδόκιμον τῆς ἀφθαρσίας τυχεῖν, ἵνα μὴ εἰς τῦφον ἐμπέσῃ καὶ κρῖμα τοῦ διαβόλου. Ἐκεῖνος διὰ τὸ ἀφθαρτον μετὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως ἔκπτωσιν τὴν ἐν τῷ κακῷ ἀμεταμέλητον ἔσχε καὶ ἀτρεπτον παγιότητα ὃσπερ αὖ πάλιν καὶ οἱ ἄγγελοι μετὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως τῆς ἀρετῆς ἐκλογὴν τὴν ἐν τῷ καλῷ διὰ τῆς χάριτος ἀμετακίνητον ἴδρυσιν. Ἔδει τοίνυν πρότερον δοκιμασθέντα τὸν ἄνθρωπον

καὶ τῇ πείρᾳ διὰ τῆς τηρήσεως τῆς ἐντολῆς τελειωθέντα οὕτω τὴν ἀφθαρσίαν ἀρετῆς κομίσασθαι ἔπαθλον· μέσος γὰρ Θεοῦ καὶ ὑλης γενόμενος διὰ μὲν τῆς τηρήσεως τῆς ἐντολῆς μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς πρὸς τὰ ὄντα φυσικῆς σχέσεως ἐνωθεὶς τῷ θεῷ καθ' ἔξιν τὴν περὶ τὸ καλὸν παγιότητα λαμβάνειν ἀμετακίνητον ἔμελλε, διὰ δὲ τῆς παραβάσεως πρὸς τὴν ὑλην μᾶλλον κινηθεὶς καὶ τῆς αὐτοῦ αἰτίας, τοῦ Θεοῦ φημι, ἀποσπάσας τὸν νοῦν τῇ φθορᾷ προσοικειοῦσθαι καὶ παθητὸς ἀντὶ ἀπαθοῦς καὶ θητὸς ἀντὶ ἀθανάτου γίνεσθαι καὶ συνδυασμοῦ καὶ ρευστῆς γεννήσεως ἐπιδέεσθαι καὶ τῇ ἐφέσει τῆς ζωῆς τῶν μὲν ἡδέων ὡς δῆθεν ταύτην συνιστώντων ἀντέχεσθαι, πρὸς δὲ τοὺς τούτων προμηθουμένους τὴν στέρησιν ἀδεῶς ἀπεχθάνεσθαι καὶ τὴν μὲν ἔφεσιν ἐκ Θεοῦ πρὸς τὴν ὑλην, τὸν δὲ θυμὸν ἐκ τοῦ τῆς σωτηρίας ὄντως ἔχθροῦ μεταφέρειν πρὸς τὸ δόμοφυλον. Φθόνῳ τοίνυν διαβόλου ἡ ττήθη ὁ ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἔφερεν ὁ φθονερὸς καὶ μισόκαλος δαίμων αὐτὸς διὰ τὴν ἔπαρσιν κάτω γενόμενος ἡμᾶς τῶν ἄνω τυχεῖν, ὅθεν καὶ θεότητος ἐλπίδι ὁ ψεύστης δελεάζει τὸν ἄθλιον καὶ πρὸς τὸ ἴδιον τῆς ἐπάρσεως ὑψος ἀναγαγὼν πρὸς τὸ ὅμοιον καταφέρει τῆς πτώσεως βάραθρον.

Βιβλίον γ'.

45. Περὶ τῆς θείας οἰκονομίας καὶ περὶ τῆς δι᾽ ἡμᾶς κηδεμονίας καὶ τῆς ἡμῶν σωτηρίας

Ταύτη τοίνυν τῇ προσβολῇ τοῦ ἀρχεκάου δαίμονος δελεασθέντα τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν τοῦ δημιουργοῦ ἐντολὴν οὐ φυλάξαντα καὶ γυμνωθέντα τῆς χάριτος καὶ τὴν πρὸς θεὸν παρρησίαν ἀπεκδυσάμενον καὶ σκεπασθέντα τῇ τοῦ μοχθηροῦ βίου τραχύτητι τοῦτο γὰρ τὰ φύλλα τῆς συκῆς καὶ περιβληθέντα τὴν νέκρωσιν ἦτοι τὴν θνητότητα καὶ παχύτητα τῆς σαρκός τοῦτο γὰρ ἡ τῶν νεκρῶν δερμάτων ἀμφίασις καὶ τοῦ παραδείσου κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίαν γεγονότα ἔξοριστον καὶ θανάτῳ κατάκριτον καὶ φθορᾷ ὑποχείριον οὐ παρεῖδεν ὁ συμπαθής ὃ τὸ εἶναι δοὺς καὶ τὸ εὖ εἶναι χαρισάμενος, ἀλλὰ πολλοῖς πρότερον παιδαγωγήσας καὶ πρὸς ἐπιστροφὴν καλέσας στόντα καὶ τρόμῳ, ὕδατος κατακλυσμῷ καὶ παντὸς τοῦ γένους μικροῦ δεῖν πανωλεθρίᾳ, συγχύσει καὶ διαιρέσει γλωσσῶν, ἀγγέλων ἐπιστασίᾳ, πόλεων ἐμπρησμῷ, τυπικαῖς θεοφανείαις, πολέμοις, νίκαις, ἥτταις, σημείοις καὶ τέρασι καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, νόμῳ, προφήταις, δι᾽ ὧν τὸ σπουδαζόμενον ἦν ἡ τῆς ἀμαρτίας ἀναίρεσις πολυσχεδῶς χεθείσης καὶ καταδουλωσαμένης τὸν ἄνθρωπον καὶ πᾶν εἶδος κακίας ἐπισωρευσάσης τῷ βίῳ καὶ ἡ πρὸς τὸ εὖ εἶναι τοῦ ἄνθρωπου ἐπάνοδος. Ἐπειδὴ δι᾽ ἀμαρτίας ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν ὅσπερ τι θηρίον ἢνημερον τὸν ἄνθρωπινον λυμαίνόμενος βίον, ἔδει δὲ τὸν λυτροῦσθαι μέλλοντα ἀναμάρτητον εἶναι καὶ μὴ τῷ θανάτῳ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὑπεύθυνον, ἔτι δὲ νευρωθῆναι καὶ ἀνακαινισθῆναι τὴν φύσιν καὶ ἔργῳ παιδαγωγηθῆναι καὶ διδαχθῆναι ἀρετῆς ὀδὸν τῆς μὲν φθορᾶς ἀπάγουσαν, πρὸς δὲ τὴν ζωὴν ποδηγοῦσαν τὴν αἰώνιον· τέλος τὸ μέγα περὶ αὐτὸν τῆς φιλανθρωπίας ἐνδείκνυται πέλαγος· αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργός τε καὶ κύριος τὴν ὑπέρ τοῦ οἰκείου πλάσματος ἀναδέχεται πάλην καὶ ἔργῳ διδάσκαλος γίνεται· καὶ ἐπειδὴ θεότητος ἐλπίδι ὁ ἔχθρὸς δελεάζει τὸν ἄνθρωπον, σαρκὸς προβλήματι δελεάζεται καὶ δείκνυται ἄμα τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον τε καὶ τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ· τὸ μὲν ἀγαθόν, ὅτι οὐ παρεῖδε τοῦ οἰκείου πλάσματος τὴν ἀσθένειαν, ἀλλ᾽ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ᾽ αὐτῷ πεσόντι καὶ χεῖρα ὥρεξε· τὸ δίκαιον, ὅτι ἄνθρωπου ἥττηθέντος οὐχ ἔτερον ποιεῖ νικῆσαι τὸν τύραννον οὐδὲ βίᾳ ἐξαρπάζει τοῦ θανάτου τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ᾽ ὃν πάλαι διὰ τῆς ἀμαρτίας καταδουλοῦται ὁ θάνατος, τοῦτον ὁ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος νικητὴν πάλιν πεποίηκε καὶ τῷ ὁμοίῳ τὸν ὅμοιον ἀνεσώσατο, ὅπερ ἄπορον ἦν· τὸ δὲ σοφόν, ὅτι εὗρε τοῦ ἀπόρου λύσιν εὐπρεπεστάτην· εὔδοκίᾳ γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὁ ὧν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός, ὁ ὅμοούσιος τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἀγίῳ πνεύματι, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀναρχος, ὁ ἐν ἀρχῇ ὧν καὶ πρὸς τὸν θεὸν καὶ πατέρα ὧν καὶ Θεὸς ὧν, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων κλίνας οὐρανοὺς κατέρχεται, τουτέστιν τὸ ἀταπείνωτον αὐτοῦ ὕψος ἀταπεινώτως ταπεινώσας συγκαταβαίνει τοῖς ἔαυτοῦ δούλοις συγκατάβασιν ἀφραστόν τε καὶ ἀκατάληπτον τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἡ κατάβασις καὶ Θεὸς ὧν τέλειος ἄνθρωπος τέλειος γίνεται καὶ ἐπιτελεῖται τὸ πάντων καινῶν καινότατον, τὸ μόνον καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον, δι᾽ οὐ ἡ ἀπειρος τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται δύναμις. Τί γὰρ μεῖζον τοῦ γενέσθαι τὸν θεὸν ἄνθρωπον; Καὶ ὁ λόγος σὰρξ

ἀτρέπτως ἐγένετο ἐκ πνεύματος ἀγίου καὶ Μαρίας τῆς ἀγίας ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων χρηματίζει ὁ μόνος φιλάνθρωπος, οὐκ ἐκ θελήματος ἢ ἐπιθυμίας ἢ συναφείας ἀνδρὸς ἢ γεννήσεως ἐνηδόνου ἐν τῇ ἀχράντῳ μήτρᾳ τῆς παρθένου συλληφθείς, ἀλλ’ ἐκ πνεύματος ἀγίου καὶ τῆς πρώτης τοῦ Ἀδάμ γενέσεως· καὶ γίνεται ὑπήκοος τῷ πατρὶ τῷ καθ’ ἡμᾶς καὶ ἐξ ἡμῶν προσλήμματι τὴν ἡμετέραν παρακοήν ἰώμενος καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῖν ὑπακοῆς γινόμενος, ἣς ἐκτὸς οὐκ ἔστι σωτηρίας τυχεῖν.

46. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως τοῦ Θεοῦ λόγου καὶ τῆς θείας αὐτοῦ σαρκώσεως

Ἄγγελος γὰρ κυρίου ἀπεστάλη πρὸς τὴν ἀγίαν παρθένον ἐκ δαυιτικοῦ φύλου καταγομένην· πρόδηλον γὰρ ὡς ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ κύριος, ἐξ ἣς φυλῆς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ, ὡς ὁ θεῖος ἔφη ἀπόστολος· περὶ οὗ ὕστερον ἐροῦμεν ἀκριβέστερον. Ἡν εὐαγγελιζόμενος ἔλεγε· Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σοῦ. Ἡ δὲ διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ καὶ φησι πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ κυρίῳ καὶ τέξῃ υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Ὁθεν τὸ Ἰησοῦς σωτὴρ ἐρμηνεύεται. Τῆς δὲ διαπορούστης· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω; Πάλιν φησὶ πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἄγιον κληθήσεται νίδιος Θεοῦ. Ἡ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ ἡ δούλη κυρίου· γένοιτο μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Μετὰ οὖν τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἀγίας παρθένου πνεῦμα ἄγιον ἐπῆλθεν ἐπ’ αὐτὴν κατὰ τὸν τοῦ κυρίου λόγον, ὃν εἶπεν ὁ ἄγγελος, καθαῖρον αὐτὴν καὶ δύναμιν δεκτικὴν τῆς τοῦ λόγου θεότητος παρέχον, ἅμα δὲ καὶ γεννητικήν. Καὶ τότε ἐπεσκίασεν ἐπ’ αὐτὴν ἡ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναμις, ὁ νίδιος τοῦ Θεοῦ ὁ τῷ πατρὶ ὄμοούσιος, οίονεὶ θεῖος σπόρος καὶ συνέπηξεν ἔαυτῷ ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ καθαρωτάτων αὐτῆς αἰμάτων σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῆς λογικῆς τε καὶ νοερᾶς, ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ’ ὑφ’ ἐν τελειωθέντος. Αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος χρηματίσας τῇ σαρκὶ ὑπόστασις· οὐ γὰρ προϋποστάσῃ καθ’ ἔαυτὴν σαρκὶ ἡνώθη ὁ Θεὸς λόγος, ἀλλ’ ἐνοικήσας τῇ γαστρὶ τῆς ἀγίας παρθένου ἀπεριγράπτως ἐν τῇ ἔαυτοῦ ὑπόστάσει ἐκ τῶν ἀγνῶν τῆς παρθένου αἰμάτων σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῆς λογικῆς τε καὶ νοερᾶς ὑπεστήσατο ἀπαρχὴν προσλαβόμενος τοῦ ἀνθρωπίνου φυράματος, αὐτὸς ὁ λόγος γενόμενος τῇ σαρκὶ ὑπόστασις. Ὦστε ἅμα σάρξ, ἅμα Θεοῦ λόγου σάρξ, ἅμα σάρξ ἔμψυχος λογικής τε καὶ νοεράς, ἅμα Θεοῦ λόγου σάρξ ἔμψυχος λογικής τε καὶ νοερά. Διὸ οὐκ ἄνθρωπον ἀποθεωθέντα λέγομεν, ἀλλὰ θεὸν ἐνανθρωπήσαντα· ὃν γὰρ φύσει τέλειος Θεὸς γέγονε φύσει τέλειος ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς οὐ τραπεὶς τὴν φύσιν οὐδὲ φαντάσας τὴν οἰκονομίαν, ἀλλὰ τῇ ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου ληφθείσῃ λογικῶς τε καὶ νοερῶς ἐψυχωμένη σαρκὶ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ εἶναι λαχούσῃ ἐνωθεὶς καθ’ ὑπόστασιν ἀσυγχύτως καὶ ἀναλλοιώτως καὶ ἀδιαιρέτως, μὴ μεταβαλών τὴν θεότητος αὐτοῦ φύσιν εἰς τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν μήτε τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ εἰς τὴν φύσιν

τῆς αὐτοῦ θεότητος οὐδὲ ἐκ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως καί, ἡς προσελάβετο ἀνθρωπίνης φύσεως, μίαν φύσιν ἀποτελέσας σύνθετον.

47. Περὶ τῶν δύο φύσεων

Ἄτρέπτως γὰρ καὶ ἀναλλοιώτως ἡνώθησαν ἀλλήλαις αἱ φύσεις μήτε τῆς θείας φύσεως ἐκστάσης τῆς οἰκείας ἀπλότητος μήτε μὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἢ τραπείσης εἰς θεότητος φύσιν ἢ εἰς ἀνυπαρξίαν χωρησάσης μήτε ἐκ τῶν δύο μιᾶς γεγενημένης συνθέτου φύσεως· ἡ γὰρ σύνθετος φύσις οὐδὲ ὄποτέρας τῶν, ἐξ ὧν συνετέθη, φύσεων ὁμοούσιος ὑπάρχειν δύναται ἐξ ἑτέρων ἀποτελεσθεῖσα ἔτερον. Οἶον τὸ σῶμα τὸ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συντεθειμένον οὐδὲ τῷ πυρὶ λέγεται ὁμοούσιον οὔτε πῦρ ὀνομάζεται οὔτε ἀὴρ λέγεται οὔτε ὕδωρ οὔτε γῆ οὔτε τινι τούτων ἐστὶν ὁμοούσιον. Εἰ τοίνυν κατὰ τοὺς αἱρετικοὺς μιᾶς συνθέτου φύσεως ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐχρημάτισεν, ἐξ ἀπλῆς φύσεως ἐτράπη εἰς σύνθεσιν καὶ οὔτε τῷ πατρὶ ἀπλῆς φύσεως ὅντι ἐστὶν ὁμοούσιος οὔτε τῇ μητρὶ οὐ γὰρ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος αὕτη συντέθειται οὔτε μὴν ἐν θεότητί ἐστι καὶ ἀνθρωπότητι, οὔτε δὲ Θεὸς ὀνομασθήσεται οὐδὲ ἀνθρωπος, ἀλλὰ Χριστὸς μόνον. Καὶ ἔσται τὸ Χριστὸς οὐ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ὄνομα, ἀλλὰ τῆς μιᾶς κατ' αὐτοὺς φύσεως. Ἡμεῖς δὲ οὐ μιᾶς συνθέτου φύσεως τὸν Χριστὸν δογματίζομεν οὐδὲ ἐξ ἑτέρων ἔτερον ὥσπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρωπον ἢ ὡς ἐκ τεσσάρων στοιχείων σῶμα, ἀλλ' ἐξ ἑτέρων τὰ αὐτά· ἐκ θεότητος μὲν γὰρ καὶ ἀνθρωπότητος θεὸν τέλειον καὶ ἀνθρωπον τέλειον τὸν αὐτὸν καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι ἐκ δύο τε καὶ ἐν δυσὶ φύσεσιν ὁμολογοῦμεν. Τὸ δὲ Χριστὸς ὄνομα τῆς ὑποστάσεως λέγομεν, οὐ μονοτρόπως λεγόμενον, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων ὑπάρχον σημαντικόν· αὐτὸς γὰρ ἐαυτὸν ἔχρισε, χρίων μὲν ὡς Θεὸς τὸ σῶμα τῇ θεότητι αὐτοῦ, χριόμενος δὲ ὡς ἀνθρωπος· αὐτὸς γάρ ἐστι τοῦτο κάκεῖνο. Χρίσις δὲ ἡ θεότης τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰ γὰρ μιᾶς φύσεως συνθέτου ὧν ὁ Χριστὸς ὁμοούσιος ἐστι τῷ πατρί, ἔσται ἄρα καὶ ὁ πατὴρ σύνθετος καὶ τῇ σαρκὶ ὁμοούσιος, ὥπερ ἄτοπον καὶ πάσης βλασφημίας ἀνάπλεον. Πῶς δὲ καὶ μία φύσις τῶν ἐναντίων οὐσιωδῶν διαφορῶν δεκτικὴ γενήσεται; Πῶς γὰρ δυνατὸν τὴν αὐτὴν φύσιν κατὰ ταύτὸν κτιστὴν εἶναι καὶ ἄκτιστον, θνητὴν καὶ ἀθάνατον, περιγραπτὴν καὶ ἀπερίγραπτον; Εἰ δὲ καὶ μιᾶς λέγοντες τὸν Χριστὸν φύσεως ἀπλῆν ταύτην εἴποιεν, ἢ γυμνὸν αὐτὸν θεὸν ὁμολογήσουσι καὶ φαντασίαν εἰσάξουσιν τὴν ἐνανθρώπησιν ἢ ψιλὸν ἀνθρωπον κατὰ Νεστόριον. Καὶ ποῦ τὸ τέλειον ἐν θεότητι καὶ τὸ ἐν ἀνθρωπότητι τέλειον; Πότε δὲ καὶ δύο τὸν Χριστὸν λέξουσι φύσεων μιᾶς συνθέτου φύσεως αὐτὸν μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγοντες; Ὅτι γὰρ μιᾶς ὁ Χριστὸς φύσεως πρὸ τῆς ἔνωσεως, παντί που δῆλον. Ἄλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ ποιοῦν τοῖς αἱρετικοῖς τὴν πλάνην, τὸ ταύτὸν λέγειν τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν. Ἐπειδὴ δὲ μίαν τῶν ἀνθρώπων φύσιν φαμέν, ίστέον, ὡς οὐκ ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος λόγον τοῦτο λέγομεν· ἀδύνατον γὰρ μιᾶς φύσεως λέγειν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα πρὸς ἄλληλα συγκρινόμενα. Ἄλλ' ἐπειδὴ πλεῖσται ὑποστάσεις τῶν ἀνθρώπων εἰσί, πάντες δὲ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς φύσεως πάντες γὰρ ἐκ ψυχῆς εἰσὶ συντεθειμένοι καὶ σώματος καὶ πάντες τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς μετειλήφασι καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος κέκτηνται τὸ κοινὸν εἶδος τῶν πλείστων καὶ διαφόρων ὑποστάσεων μίαν φύσιν φαμέν, ἐκάστης δηλαδὴ ὑποστάσεως δύο φύσεις ἔχούσης καὶ ἐν δυσὶ τελούσης ταῖς φύσεσι, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος. Ἐπὶ δὲ

τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι κοινὸν εἶδος λαβεῖν· οὕτε γάρ ἐγένετο οὐδὲ ἔστιν οὕτε ποτὲ γενήσεται ἄλλος Χριστὸς ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι Θεὸς τέλειος ὁ αὐτὸς καὶ ἀνθρωπος τέλειος. Ἐντεῦθεν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν μίαν φύσιν ἐπὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὸ δὴ ἐκ δύο φύσεων τελείων, θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης, φαμὲν γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν οὐ κατὰ φυρμὸν ἢ σύγχυσιν ἢ ἀνάκρασιν, ὡς ὁ θεήλατος ἔφη Διόσκορος Σευῆρός τε καὶ ἡ τούτων ἐναγής συμμορία, οὐδὲ προσωπικὴν ἢ σχετικὴν ἢ κατ' ἀξίαν ἢ ταυτοβουλίαν ἢ ὄμοτιμίαν ἢ ὄμωνυμίαν ἢ εὔδοκίαν, ὡς ὁ θεοστυγής ἔφη Νεστόριος Διόδωρός τε καὶ ὁ Μομψουεστίας Θεόδωρος καὶ ἡ τούτων δαιμονιώδης ὄμήγυρις, ἀλλὰ κατὰ σύνθεσιν ἦτοι καθ' ὑπόστασιν ἀτρέπτως καὶ ἀσυγχύτως καὶ ἀναλλοιώτως καὶ ἀδιαιρέτως καὶ ἀδιασπάστως καὶ ἐν δυσὶ φύσεσι τελείως ἔχούσαις μίαν ὑπόστασιν ὄμολογοῦμεν τοῦ νίοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ σεσαρκωμένου, τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν λέγοντες τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ καὶ τὰς δύο φύσεις ὄμολογοῦντες σώζεσθαι ἐν αὐτῷ μετὰ τὴν ἔνωσιν, οὐκ ἰδίᾳ καὶ ἀναμέρος τιθέντες ἐκάστην, ἀλλ' ἡνωμένας ἀλλήλαις ἐν τῇ μιᾷ συνθέτῳ ὑποστάσει. Οὐσιώδη γάρ φαμεν τὴν ἔνωσιν, τουτέστιν ἀληθῆ καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν· οὐσιώδη δέ, οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων ἀποτελεσασῶν μίαν σύνθετον φύσιν, ἀλλ' ἐνωθεισῶν ἀλλήλαις κατὰ ἀλήθειαν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνθετον τοῦ νίοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ σώζεσθαι αὐτῶν τὴν οὐσιώδη διαφορὰν ὅριζόμεθα· τὸ γάρ κτιστὸν μεμένηκε κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον ἄκτιστον, καὶ τὸ θνητὸν ἔμεινε θνητὸν καὶ ἀθάνατον τὸ ἀθάνατον καὶ τὸ περιγραπτὸν περιγραπτὸν καὶ τὸ ἀπερίγραπτον ἀπερίγραπτον, τὸ ὄρατὸν ὄρατὸν καὶ τὸ ἀόρατον ἀόρατον. Τὸ μὲν διαλάμπει τοῖς θαύμασι, τὸ δὲ ταῖς ὕβρεσιν ὑποπέπτωκεν. Οἰκειοῦται δὲ τὰ ἀνθρώπινα ὁ λόγος αὐτοῦ γάρ εἰσι τὰ τῆς ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς ὅντα καὶ μεταδιδοῖ τῇ σαρκὶ τῶν ἴδιων κατὰ τὸν τῆς ἀντιδόσεως τρόπον διὰ τὴν εἰς ἄλληλα τῶν μερῶν περιχώρησιν καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, καὶ ὅτι εῖς ἦν καὶ ὁ αὐτὸς ὁ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐνεργῶν ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Διὸ δὴ καὶ ὁ κύριος τῆς δόξης ἐσταυρῶσθαι λέγεται καίτοι τῆς θείας αὐτοῦ μὴ παθούσης φύσεως, καὶ ὁ νίος τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τοῦ πάθους ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ωμολόγηται, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος ἔφησεν. Εἴς γάρ ἦν καὶ ὁ αὐτὸς κύριος τῆς δόξης ὁ φύσει καὶ ἀληθείᾳ νίος ἀνθρώπου ἦτοι ἀνθρωπος γενόμενος, καὶ αὐτοῦ τά τε θαύματα καὶ τὰ πάθη γινώσκομεν, εἰ καὶ κατ' ἄλλο ἐθαυματούργει καὶ κατ' ἄλλο τὰ πάθη ὁ αὐτὸς ὑπέμεινεν. Ἰσμεν γάρ, ὥσπερ μίαν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, οὕτω καὶ τὴν τῶν φύσεων οὐσιώδη διαφορὰν σώζεσθαι. Πῶς δὲ σωθείη διαφορὰ μὴ σωζομένων τῶν τὴν διαφορὰν ἔχοντων πρὸς ἄλληλα; Διαφορὰ γάρ διαφερόντων ἐστὶ διαφορά. Τῷ μὲν οὖν λόγῳ, ὃ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ τουτέστι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, φαμὲν συνάπτεσθαι αὐτὸν τοῖς ἄκροις, κατὰ μὲν τὴν θεότητα τῷ τε πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα τῇ τε μητρὶ καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. Ὡι δὲ λόγῳ συνάπτονται αἱ φύσεις αὐτοῦ, διαφέρειν αὐτόν φαμεν τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος, τῆς τε μητρὸς καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων συνάπτονται γὰρ αἱ φύσεις αὐτοῦ τῇ ὑποστάσει μίαν ὑπόστασιν σύνθετον ἔχουσαι, καθ' ἣν διαφέρει τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος, τῆς τε μητρὸς καὶ ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ πάσης συνθέτου φύσεως τὰ μέρη ἅμα τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν ἔσχηκε πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ παντός. Καὶ δυνατὸν τὰ ὄμόχρονα μίαν φύσιν ἀποτελεῖν σύνθετον, τοιοῦτον ὅρον καὶ φυσικὸν νόμον παρὰ τοῦ δημιουργοῦ δεχόμενα,

ώστε φύσεως νόμῳ κατὰ διαδοχὴν ὅμοια ἐξ ὁμοίων γεννᾶσθαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ κυρίου τῶν ἐνωθεισῶν φύσεων ἡ μὲν ἄναρχός ἐστι καὶ ἄχρονος, ἡ δὲ ἡργμένη καὶ ὑπὸ χρόνον· καὶ οὐ γέγονεν εἴδος πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ παντός ἐπεὶ οὐ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ οὔτε δύο φυσικῶς ἡνῶθησαν, ἀλλὰ παραδόξως καὶ ὑπερφυῶς. Τὰ δὲ παράδοξα καὶ ὑπερφυῆ οὐ φύσιν ἀποτελεῖ· οὐ γάρ φαμεν βάτου φύσιν προσομιλοῦσαν πυρὶ καὶ μὴ φλεγομένην οὐδὲ φύσιν ἀνθρώπου μεταρσίου γενομένου ὡς ὡς ὡν N) εἰς τὸν οὐρανὸν οὔτε φύσιν σώματος ἀνθρωπείου δροσίζομένην ἐν πυρὶ, ἀλλὰ παράδοξα ταῦτα φαμεν περὶ μίαν ὑπόστασιν. Οὕτω καὶ τὴν σάρκωσιν τοῦ κυρίου ἐν μιᾷ ὑποστάσει τῶν τῆς θεότητος ὑποστάσεων οὐ νόμῳ φύσεως, ἀλλ’ ὑπερφυῆ οἰκονομίᾳ τὴν ἔνωσιν τῶν φύσεων γεγενῆσθαι φαμεν καὶ οὔτε ὑπὸ φύσεως ὄρον, ὥστε ἀπὸ Χριστοῦ Χριστὸν γεννᾶσθαι καὶ εἴδος ἀποτελεῖσθαι Χριστῶν περιεκτικὸν πολλῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ μίαν ὑπόστασιν σύνθετον ἐκ δύο φύσεων καὶ ἐν δύο φύσεσι καὶ δύο φύσεις, ἑκάστης φύσεως καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν φυλαττούσης τὸν οἰκεῖον ὄρον τε καὶ νόμον καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα διαφοράν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ ἀνθρώπου, καθὸ μὲν θεωρεῖται πρὸς ἄλληλα διαφορὰ ψυχῆς τε καὶ σώματος, δύο φύσεις φαμέν· καθὸ δὲ οὐ θεωρεῖται φυσικὴ διαφορὰ ὑποστάσεων ἐξ ὑποστάσεως μιᾶς, καὶ μιᾶς μὲν φύσεως λέγονται τὰ καθ’ ὑπόστασιν διαφέροντα ὅμοειδῆ, μιᾶς δὲ ὑποστάσεως τὰ κατ’ οὐσίαν διαφέροντα καὶ καθ’ ὑπόστασιν ἡνωμένα. Αἱ οὖν ἐτεροειδεῖς ὑποστάσεις οὐχ ὑποστατικῶς συγκρίνονται ἢ διακρίνονται, ἀλλὰ φυσικῶς· καὶ αἱ ὅμοειδεῖς ὑποστάσεις οὐ φυσικῶς συγκρίνονται ἢ διακρίνονται. Καὶ ὥσπερ ἀδύνατον τὰ ὑποστατικὴ διαφορὰ διαφέροντα μιᾶς εἶναι ὑποστάσεως, οὕτως ἀδύνατον τὰ φυσικὴ διαφορὰ φυσικὰ διάφορα N) διαφέροντα μιᾶς εἶναι φύσεως.

48. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως

“Οτι μὲν οὖν ἔτερόν ἐστιν οὐσία καὶ ἔτερον ὑπόστασις, πλειστάκις εἰρήκαμεν, καὶ ὅτι ἡ μὲν οὐσία τὸ κοινὸν καὶ περιεκτικὸν εἴδος τῶν ὅμοειδῶν ὑποστάσεων σημαίνει οὗ οἰν Θεός, ἀνθρωπος, ἡ δὲ ὑπόστασις ἄτομον δηλοῦ ἦτοι πατέρα, νίόν, πνεῦμα ἄγιον, Πέτρον, Παῦλον. Ἰστέον τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὄνομα τῶν οὐσιῶν ἦτοι φύσεών ἐστι παραστατικόν, τὸ δὲ Θεός καὶ ἀνθρωπος καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως τάττεται, ὅπόταν λέγωμεν. Θεός ἐστιν ἀκατάληπτος οὐσία, καὶ ὅτι εῖς ἐστι Θεός· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὑποστάσεων ὡς τοῦ μερικωτέρου δεχομένου τὸ τοῦ καθολικωτέρου ὄνομα, ὡς ὅταν φησὶν ἡ γραφή· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ίδοὺ γὰρ τὸν πατέρα καὶ τὸν νίόν ἐδήλωσε, καὶ ὡς ὅταν λέγῃ· Ἀνθρωπός τις ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι τὸν γὰρ Ἰὼβ μόνον ἐδήλωσεν. Ἐπὶ οὖν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ δύο μὲν τὰς φύσεις γινώσκομεν, μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν ἐξ ἀμφοτέρων σύνθετον, ὅτε μὲν τὰς φύσεις ἀναθεωροῦμεν, θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα καλοῦμεν, ὅτε δὲ τὴν ἐκ τῶν φύσεων συντεθεῖσαν ὑπόστασιν, ποτὲ μὲν ἐκ τοῦ συναμφοτέρου Χριστὸν ὄνομάζομεν καὶ θεὸν καὶ ἀνθρωπὸν κατ’ αὐτὸν καὶ θεὸν σεσαρκωμένον, ποτὲ δὲ ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν θεὸν μόνον καὶ νίόν θεοῦ καὶ ἀνθρωπὸν μόνον καὶ νίόν ἀνθρώπου, καὶ ποτὲ μὲν ἐκ τῶν ὑψηλῶν μόνον, ποτὲ δὲ ἐκ τῶν ταπεινῶν μόνον· εῖς γάρ ἐστιν ὁ κάκεῖνο καὶ τοῦτο ὄμοίως ὑπάρχων, τὸ μὲν ὡν ἀεὶ ἀναιτίως ἐκ πατρός, τὸ δὲ γενόμενος ὕστερον διὰ φιλανθρωπίαν. Θεότητα μὲν οὖν λέγοντες οὐ κατονομάζομεν αὐτῆς τὰ τῆς

ἀνθρωπότητος ἰδιώματα οὐ γάρ φαμεν θεότητα παθητὴν ἥ κτιστήν οὔτε δὲ τῆς σαρκὸς ἦτοι τῆς ἀνθρωπότητος κατηγοροῦμεν τὰ τῆς θεότητος ἰδιώματα οὐ γάρ φαμεν σάρκα ἦτοι ἀνθρωπότητα ἄκτιστον. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως, κἄν ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, κἄν ἐξ ἐνὸς τῶν μερῶν ταύτην ὄνομάσωμεν, ἀμφοτέρων τῶν φύσεων τὰ ἰδιώματα αὐτῇ ἐπιτίθεμεν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστός, ὅπερ ἐστὶ τὸ συναμφότερον, καὶ Θεὸς καὶ ἀνθρωπὸς λέγεται καὶ κτιστὸς καὶ ἄκτιστος καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθής. Καὶ ὅταν ἐξ ἐνὸς τῶν μερῶν καὶ υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεὸς ὄνομάζηται, δέχεται τὰ τῆς συνυφεστηκίας φύσεως ἰδιώματα ἦτοι τῆς σαρκός, Θεὸς παθητὸς ὄνομαζόμενος καὶ κύριος τῆς δόξης ἐσταυρωμένος, οὐ καθὸ Θεὸς ἀλλὰ καθὸ καὶ ἀνθρωπὸς ὁ αὐτός· καὶ ὅταν ἀνθρωπὸς καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ὄνομάζηται, δέχεται τὰ τῆς θείας οὐσίας ἰδιώματα καὶ αὐχήματα παιδίον προαιώνιον καὶ ἀνθρωπὸς ἄναρχος, οὐ καθὸ παιδίον καὶ ἀνθρωπὸς, ἀλλὰ καθὸ Θεὸς ὃν προαιώνιος γέγονεν ἐπ’ ἐσχάτων παιδίον. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως ἐκατέρας φύσεως ἀντιδιούσης τῇ ἐτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν. Κατὰ τοῦτο δυνάμεθα εἰπεῖν περὶ Χριστοῦ· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καί· Ὁ ἀνθρωπὸς οὗτος ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀπαθής καὶ ἀπερίγραπτος.

49. Περὶ ἀριθμοῦ τῶν φύσεων

Ἄλλως δὲ ἐπὶ τῆς θεότητος μίαν φύσιν ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις κατὰ ἀλήθειαν οὕσας φαμὲν καὶ πάντα μὲν τὰ φυσικὰ καὶ οὐσιώδη ἀπλᾶ φαμεν, τὴν δὲ διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων ἐν μόναις ταῖς τρισὶν ἰδιότησι, τῇ ἀναιτίᾳ καὶ πατρικῇ καὶ τῇ αἰτιατῇ καὶ σύικῇ καὶ ἐκπορευτῇ ἐπιγινώσκομεν· ἀνεκφοιτήτους δὲ αὐτὰς καὶ ἀδιαστάτους ἀλλήλων καὶ ἡνωμένας καὶ ἐν ἀλλήλαις ἀσυγχύτως περιχωρούσας ἐπιστάμεθα, καὶ ἡνωμένας μὲν ἀσυγχύτως τρεῖς γάρ εἰσιν, εἰ καὶ ἡνωνται, διαιρουμένας δὲ ἀδιαστάτως. Εἰ γὰρ καὶ ἐκάστη καθ’ ἔαυτὴν ὑφέστηκεν ἥγουν τελεία ἐστὶν ὑπόστασις καὶ τὴν οἰκείαν ἰδιότητα ἦτοι τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον διάφορον κέκτηται, ἀλλ’ ἡνωνται τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τοῖς φυσικοῖς ἰδιώμασι καὶ τῷ μὴ διίστασθαι μηδὲ ἐκφοιτᾶν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως καὶ εἰς Θεός εἰσί τε καὶ λέγονται. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀπορρήτου καὶ πάντα νοῦν καὶ κατάληψιν ὑπερεχούσης οἰκονομίας τοῦ ἐνὸς τῆς ἀγίας τριάδος Θεοῦ λόγου κυρίου τε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο μὲν φύσεις ὁμολογοῦμεν, θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, συνεληλυθούσας ἀλλήλαις καὶ καθ’ ὑπόστασιν ἐνωθείσας, μίαν δὲ ὑπόστασιν ἐκ τῶν δύο φύσεων ἀποτελεσθεῖσαν σύνθετον. Σώζεσθαι δέ φαμεν τὰς δύο φύσεις καὶ μετὰ τὴν ἐνωσιν ἐν τῇ μιᾷ συνθέτῳ ὑποστάσει ἥγουν ἐν τῷ ἐνὶ Χριστῷ καὶ κατὰ ἀλήθειαν αὐτὰς εἶναι καὶ τὰ τούτων φυσικὰ ἰδιώματα, ἡνωμένας μέντοι ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως διαφερούσας τε καὶ ἀριθμουμένας. Καὶ ὥσπερ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἀγίας τριάδος ἀσυγχύτως ἡνωνται καὶ ἀδιαστάτως διήρηνται καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς διαιρεσιν ἥ διάστασιν ἥ ἀλλοτρίωσιν καὶ διατομὴν ἐν αὐταῖς οὐκ ἐργάζεται ἐνα γὰρ θεὸν ἐπιγινώσκομεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις, εἰ καὶ ἡνωνται, ἀλλ’ ἀσυγχύτως ἡνωνται, καὶ εἰ ἐν ἀλλήλαις περιχωροῦσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἀλλήλας τροπήν τε καὶ μεταβολὴν οὐ προσίενται· φυλάττει γὰρ ἐκατέρα φύσις τὴν ἔαυτῆς φυσικὴν ἰδιότητα ἀμετάβλητον. Διὸ καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὐκ εἰσάγει διαιρεσιν. Εἴς γάρ ἐστιν ὁ Χριστὸς ἐν

θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι τέλειος· ὁ γὰρ ἀριθμὸς οὐ διαιρέσεως ἢ ἐνώσεως αἴτιος πρέφυκεν, ἀλλὰ τῆς ποσότητος τῶν ἀριθμουμένων σημαντικός, εἴτε ἡνωμένων εἴτε διηρημένων· ἡνωμένων μέν, ὅτι πεντήκοντα λίθους ἔχει ὁ τοῖχος οὗτος, διηρημένων δέ, ὅτι πεντήκοντα λίθοι κείνται ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ· καὶ ἡνωμένων μέν, ὅτι δύο φύσεις εἰσὶν ἐν τῷ ἄνθρακι, πυρὸς λέγω καὶ ξύλου, διηρημένων δέ, ὅτι ἡ φύσις τοῦ πυρὸς ἔτέρα ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ ξύλου ἔτέρα, ἀλλού τρόπου ἐνοῦντος καὶ διαιροῦντος αὐτὰ καὶ οὐ τοῦ ἀριθμοῦ. Ὅπερ τοίνυν ἀδύνατον τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς θεότητος, εἰ καὶ ἡνωνται ἀλλήλαις, μίαν ὑπόστασιν εἰπεῖν διὰ τὸ μὴ σύγχυσιν καὶ ἀφανισμὸν τῆς τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς ἐργάσασθαι, οὕτω καὶ τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ τὰς καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένας ἀδύνατον μίαν φύσιν εἰπεῖν, ἵνα μὴ ἀφανισμὸν καὶ σύγχυσιν καὶ ἀνυπαρξίαν τῆς αὐτῶν διαφορᾶς ἐργασώμεθα.

50. Ὄτι πᾶσα ἡ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἡνώθη πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ οὐ μέρος μέρει

Τὰ κοινὰ καὶ καθολικὰ κατηγοροῦνται τῶν αὐτοῖς ὑποκειμένων μερικῶν. Κοινὸν τοίνυν ἡ οὐσία, μερικὸν δὲ ἡ ὑπόστασις. Μερικὸν δέ, οὐχ ὅτι μέρος τῆς φύσεως ἔχει, μέρος δὲ οὐκ ἔχει, ἀλλὰ μερικὸν τῷ ἀριθμῷ ὡς ἄτομον· ἀριθμῷ γὰρ καὶ οὐ φύσει διαφέρειν λέγονται αἱ ὑποστάσεις. Κατηγορεῖται δὲ ἡ οὐσία τῆς ὑποστάσεως, διότι ἐν ἑκάστῃ τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων τελεία ἡ οὐσία ἐστί. Διὸ οὐδὲ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκότα, ἀτινά εἰσι τὰ χαρακτηριστικὰ ἴδιωματα, χαρακτηριστικὰ δὲ ὑποστάσεως καὶ οὐ φύσεως· καὶ γὰρ τὴν ὑπόστασιν ὄριζονται οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων. Ὅπερ τὸ κοινὸν μετὰ τοῦ ἴδιαζοντος ἔχει ἡ ὑπόστασις· ἡ οὐσία δέ, καθ' ἑαυτὴν οὐχ ὑφίσταται, ἀλλ' ἐν ταῖς ὑποστάσεσι θεωρεῖται. Πασχούσης τοίνυν μιᾶς τῶν ὑποστάσεων πᾶσα ἡ οὐσία, καθ' ἣν ἡ ὑπόστασις, πεπονθέναι λέγεται ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων. Οὐ μέντοι γέ ἀνάγκη καὶ πάσας τὰς ὁμοειδεῖς ὑποστάσεις συμπάσχειν τῇ πασχούσῃ ὑποστάσει. Οὕτω τοίνυν ὁμολογοῦμεν τὴν τῆς θεότητος φύσιν πᾶσαν τελείως εἶναι ἐν ἑκάστῃ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων, πᾶσαν ἐν πατρί, πᾶσαν ἐν νίῳ, πᾶσαν ἐν ἀγίῳ πνεύματι. Διὸ καὶ τέλειος Θεὸς ὁ πατήρ, τέλειος Θεὸς ὁ νίος, τέλειος Θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ ἐνὸς τῆς ἀγίας τριάδος Θεοῦ λόγου φαμὲν πᾶσαν καὶ τελείαν τὴν φύσιν τῆς θεότητος ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐνωθῆναι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πάσῃ καὶ οὐ μέρος μέρει. Φησὶ γοῦν ὁ θεῖος ἀπόστολος, ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, καὶ ὁ τούτου φοιτητής ὁ θεοφόρος καὶ τὰ θεῖα πολὺς Διονύσιος, ὅτι ὀλικῶς ἡμῖν ἐν μιᾷ τῶν ἑαυτῆς ἐκοινώνησεν ὑποστάσεων. Οὐ μὴν λέγειν ἀναγκασθησόμεθα, πάσας τὰς ὑποστάσεις τῆς ἀγίας θεότητος ἥτοι τὰς τρεῖς πάσαις ταῖς τῆς ἀνθρωπότητος ὑποστάσεσι καθ' ὑπόστασιν ἡνῶσθαι· κατ' οὐδένα γὰρ κεκοινώνηκε λόγον ὁ πατήρ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον τῇ σαρκώσει τοῦ Θεοῦ λόγου εἰ μὴ κατ' εὔδοκίαν καὶ βούλησιν. Πάσῃ δὲ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει φαμὲν ἐνωθῆναι πᾶσαν τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν. Οὐδὲν γάρ, ὃν ἐνεφύτευσε τῇ ἡμετέρᾳ φύσει ὁ Θεὸς λόγος ἀρχῆθεν πλάσας ἡμᾶς, ἐνέλιπεν, ἀλλὰ πάντα ἀνέλαβε, σῶμα, ψυχὴν νοερὰν καὶ λογικὴν καὶ τὰ τούτων ἴδιωματα τὸ γὰρ ἐνὸς τούτων ἀμοιροῦν ζῶον οὐκ ἄνθρωπος· ὅλον γὰρ ὅλος ἀνέλαβε με, καὶ ὅλος ὅλω ἡνώθη, ἵνα ὅλω τὴν σωτηρίαν χαρίσηται· τὸ γὰρ

ἀπρόσληπτον ἀθεράπευτον. Ἡνωται τοίνυν σαρκὶ διὰ μέσου νοῦ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μεσιτεύοντος Θεοῦ καθαρότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι. Ἡγεμονικὸν μὲν γὰρ ψυχῆς τε καὶ σαρκὸς νοῦς, τῆς ψυχῆς τὸ καθαρώτατον, ἀλλὰ καὶ νοῦ ὁ Θεός· καὶ ὅτε μὲν παραχωρεῖται ὑπὸ τοῦ κρείττονος, τὴν οἰκείαν ὁ νοῦς ἡγεμονίαν ἐνδείκνυται. Ἐκνικᾶται δὲ καὶ ἔπειται τῷ κρείττονι καὶ ταῦτα ἐνεργεῖ, ἥτις θεία βούλεται θέλησις. Χωρίον ὁ νοῦς γέγονε τῆς καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ ἡνωμένης θεότητος ὥσπερ δηλαδὴ καὶ ἡ σάρξ, οὐ σύνοικος, ὡς ἡ τῶν αἱρετικῶν ἐναγής πλανᾶται οἴησις· οὐ γὰρ ἄν μεδιμναῖον, λέγουσα, χωρήσει διμέδιμνον. σωματικῶς τὰ ἄυλα κρίνουσα. Πῶς δὲ Θεὸς τέλειος καὶ ἀνθρωπος τέλειος καὶ ὁμοούσιος τῷ τε πατρὶ καὶ ἡμῖν ὁ Χριστὸς λεχθήσεται, εἰ μέρος τῆς θείας φύσεως μέρει τῆς ἀνθρωπίνης ἐν αὐτῷ ἡνωται φύσεως; Λέγομεν δὲ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐγγέρθαι ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἀνεληλυθέναι καὶ κεκαθικέναι ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός, οὐ καθὸ πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις ἀνέστησαν καὶ ἐκάθισαν ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός, ἀλλὰ πᾶσαι ἡ φύσις ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσει. Φησὶ γοῦν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ. Καὶ τοῦτο δέ φαμεν, ὅτι ἐκ κοινῶν οὐσιῶν ἡ ἐνωσις γέγονε· πᾶσα γὰρ οὐσία κοινὴ ἐστι πασῶν τῶν ὑπ' αὐτῆς περιεχομένων ὑποστάσεων, καὶ οὐκ ἐστιν εὔρειν μερικὴν καὶ ἴδιάζουσαν φύσιν ἢτοι οὐσίαν, ἐπεὶ ἀνάγκη τὰς αὐτὰς ὑποστάσεις καὶ ὁμοούσιους καὶ ἐτεροουσίους λέγειν καὶ τὴν ἀγίαν τριάδα καὶ ὁμοούσιον καὶ ἐτεροούσιον κατὰ τὴν θεότητα λέγειν. Ἡ αὐτὴ τοίνυν φύσις ἐν ἑκάστῃ τῶν ὑποστάσεων θεωρεῖται. Καὶ ὅτε εἴπωμεν τὴν φύσιν τοῦ λόγου σεσαρκῶσθαι κατὰ τοὺς μακαρίους Ἀθανάσιόν τε καὶ Κύριλλον, τὴν θεότητα λέγομεν ἡνωσθαι σαρκί. Διὸ οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν· Ἡ φύσις τοῦ λόγου ἔπαθεν οὐ γὰρ ἔπαθεν ἡ θεότης ἐν αὐτῷ, λέγομεν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πεπονθέναι ἐν τῷ Χριστῷ, οὐ μὴν δὲ πάσας τὰς ὑποστάσεις τῶν ἀνθρώπων ἐμφαίνοντες, καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πεπονθέναι ὁμολογοῦμεν τὸν Χριστόν. Ὦστε φύσιν τοῦ λόγου λέγοντες αὐτὸν τὸν λόγον σημαίνομεν. Ο δὲ λόγος καὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας κέκτηται καὶ τὸ ἴδιάζον τῆς ὑποστάσεως.

51. Περὶ τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ λόγου συνθέτου ὑποστάσεως

Προεῖναι μὲν οὖν ἀχρόνως καὶ ἀιδίως φαμὲν τὴν θείαν τοῦ Θεοῦ λόγου ὑπόστασιν ἀπλῆν καὶ ἀσύνθετον, ἄκτιστον, ἀσώματον, ἀόρατον, ἀναφῆ, ἀπερίγραπτον, πάντα ἔχουσαν ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ὡς αὐτῷ ὁμοούσιον, τῷ τῆς γεννήσεως τρόπῳ καὶ σχέσει τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διαφέρουσαν, τελείως ἔχουσαν, οὐδέποτε τῆς πατρικῆς ἐκφοιτῶσαν ὑποστάσεως, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τῶν πατρικῶν κόλπων οὐκ ἀποστάντα τὸν λόγον ἀπεριγράπτως γάρ ἐνδικηκέναι τῇ γαστρὶ τῆς ἀγίας παρθένου ἀσπόρως καὶ ἀπεριλήπτως, ὡς οἶδεν αὐτός, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ προαιωνίᾳ αὐτοῦ ὑποστάσει ὑποστήσασθαι ἐαυτῷ σάρκα ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου. Ἐν πᾶσι μὲν οὖν καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ἦν καὶ ἐν τῇ γαστρὶ ὑπάρχων τῆς ἀγίας θεοτόκου, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ἐνεργείᾳ σαρκώσεως. Σεσάρκωται τοίνυν ἐξ αὐτῆς προσλαβόμενος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος, σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ὥστε αὐτὴν χρηματίσαι τῇ σαρκὶ ὑπόστασιν τὴν τοῦ Θεοῦ λόγου ὑπόστασιν καὶ σύνθετον γενέσθαι τὴν πρότερον ἀπλῆν οὖσαν τοῦ λόγου ὑπόστασιν, σύνθετον δὲ ἐκ δύο τελείων φύσεων θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, καὶ φέρειν αὐτὴν τῆς θείας τοῦ Θεοῦ λόγου νίότητος τὸ

χαρακτηριστικὸν καὶ ἀφοριστικὸν ἰδίωμα, καθ' ὃ διακέριται τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος, τά τε τῆς σαρκὸς χαρακτηριστικὰ καὶ ἀφοριστικὰ ἰδίωματα, καθ' ἃ διαφέρει τῆς τε μητρὸς καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, φέρειν δὲ καὶ τὰ τῆς θείας φύσεως ἰδίωματα, καθ' ἃ ἥνωται τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἄγίῳ πνεύματι, καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως γνωρίσματα, καθ' ἃ ἥνωται τῇ τε μητρὶ καὶ ἡμῖν. Ἐτι δὲ διαφέρει τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος τῆς τε μητρὸς καὶ ἡμῶν κατὰ τὸ ὑπάρχειν θεόν τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπον τὸν αὐτόν· τοῦτο γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως ἰδιαίτατον ἰδίωμα γινώσκομεν. Τοιγαροῦν ὅμολογοῦμεν αὐτὸν ἔνα υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ υἱὸν ἀνθρώπου τὸν αὐτόν, ἔνα Χριστόν, ἔνα κύριον, τὸν μόνον μονογενῆ υἱὸν καὶ λόγον τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦν, τὸν κύριον ἡμῶν. Δύο αὐτοῦ τὰς γεννήσεις σέβοντες, μίαν τὴν ἐκ πατρὸς προαιώνιον ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον καὶ χρόνον καὶ φύσιν καὶ μίαν τὴν ἐπ' ἐσχάτων δι' ἡμᾶς καὶ καθ' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμᾶςδι' ἡμᾶς ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καθ' ἡμᾶς ὅτι γενόμενος ἀνθρωπος ἐκ γυναικὸς καὶ χρόνῳ κυήσεως, ὑπὲρ ἡμᾶς ὅτι οὐκ ἐκ σπορᾶς, ἀλλ' ἐξ ἀγίου πνεύματος καὶ τῆς ἀγίας παρθένου ὑπὲρ νόμου κυήσεως, οὐ θεὸν αὐτὸν μόνον κηρύττοντες γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος οὐδὲ μὴν ἀνθρωπον μόνον ψιλοῦντες αὐτὸν τῆς θεότητος, οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, ἀλλ' ἔνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ θεόν τε καὶ ἀνθρωπον, θεὸν τέλειον καὶ ἀνθρωπον τέλειον, ὅλον θεὸν καὶ ὅλον ἀνθρωπον, τὸν αὐτὸν ὅλον θεὸν καὶ μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ὅλον ἀνθρωπον καὶ μετὰ τῆς ὑπερθέου αὐτοῦ θεότητος, διὰ τοῦ εἰπεῖν τέλειον θεὸν καὶ τέλειον ἀνθρωπον τὸ πλῆρες καὶ ἀνελλιπὲς δηλοῦντες τῶν φύσεων, διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν ὅλον θεὸν καὶ ὅλον ἀνθρωπον τὸ μοναδικὸν καὶ ἄτμητον δεικνύντες τῆς ὑποστάσεως. Καὶ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην ὁμολογοῦμεν διὰ τοῦ εἰπεῖν σεσαρκωμένην τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν σημαίνοντες κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον. Καὶ σεσάρκωται τοίνυν ὁ λόγος καὶ τῆς οἰκείας ἀυλότητος οὐκ ἐξέστηκε καὶ ὅλος σεσάρκωται καὶ ὅλος ἐστὶν ἀπερίγραπτος. Σμικρύνεται σωματικῶς καὶ συστέλλεται καὶ θεικῶς ἐστιν ἀπερίγραπτος οὐ συμπαρεκτεινομένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῇ ἀπεριγράπτῳ αὐτοῦ θεότητι. Ὄλος μὲν οὖν ἐστι Θεὸς τέλειος, οὐχ ὅλον δὲ Θεός οὐ γὰρ μόνον Θεός, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπος, καὶ ὅλος ἀνθρωπος τέλειος, οὐχ ὅλον δὲ ἀνθρωπος οὐ μόνον γὰρ ἀνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός. Τὸ μὲν ὅλον φύσεως ἐστι παραστατικόν, τὸ ὅλος δὲ ὑποστάσεως, ὥσπερ τὸ μὲν ἄλλο φύσεως, τὸ ἄλλος δὲ ὑποστάσεως. Ἰστέον δέ, ὡς, εἰ καὶ περιχωρεῖν ἐν ἀλλήλαις τὰς τοῦ κυρίου φύσεις φαμέν, ἀλλ' οἰδαμεν, ὡς ἐκ τῆς θείας φύσεως ἡ περιχώρησις γέγονεν· αὕτη μὲν γὰρ διὰ πάντων διήκει, καθὼς βούλεται, καὶ περιχωρεῖ, δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν. Καὶ αὐτὴ μὲν τῶν οἰκείων αὐχημάτων τῇ σαρκὶ μεταδίδωσι μένουσα αὐτὴ ἀπαθής καὶ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἀμέτοχος· εἰ γὰρ ὁ ἥλιος ἡμῖν τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν μεταδιδοὺς μένει τῶν ἡμετέρων ἀμέτοχος, πόσῳ μᾶλλον ὁ τοῦ ἥλιου ποιητής τε καὶ κύριος.

[Οὐ γὰρ πέπονθεν σαρκωθείς πῶς γὰρ ἀν πάθοι τὸ φύσει ἀπαθές; οὐδὲ ἐτράπη ὁ ἀπλοὺς σύνθετος γενόμενος· ἡ γὰρ τροπὴ πάθος ἐστί, τὸ δὲ ἀπαθής πάντως καὶ ἀτρεπτον. Ἐνήργησε τοιγαροῦν σαρκωθείς, οὐκ ἔπαθεν· οὔτε γὰρ ἡ φύσις αὐτοῦ ἡ θεία ἐτράπη ἡ προσθήκην ἐδέξατο, οὐδὲ τὸ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἰδίωμα, τουτέστιν ἡ υἱότης, ἐτράπη· ἔμεινε γὰρ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ υἱὸς ἀνθρώπου γενόμενος. Οὐκ ἔπαθεν οὖν, ἀλλ' ἐνήργησε δημιουργήσας ἐαυτῷ σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ καὶ δοὺς αὐτῇ ἐαυτὸν ὑπόστασιν καὶ ἐν ἐαυτῷ αὐτὴν ὑποστήσας. Ἰστέον γάρ, ὡς ἐπὶ τῆς πυρώσεως δύο χρὴ ἐννοεῖν. Πεπυρῶσθαι γὰρ λέγεται τὸ πυρούμενον καθ' ἔνα μὲν

τρόπον, ὅτι ὁ σίδηρος τυχὸν ἢ τὸ ξύλον εἰς πῦρ προϋφεστῶς εἰσερχόμενον λαμβάνει ἐξ αὐτοῦ πῦρ μήπω καθ' αὐτὸ προϋποστὰν καὶ γίνεται αὐτῷ ὑπόστασις ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ ξύλῳ προϋπάρχοντι καὶ προϋφεστῶτι ὑφίσταται τὸ πῦρ, ὃ λαμβάνει ἐκ τοῦ προϋφεστῶτος πυρός καὶ γίνεται ἡ τοῦ σιδήρου ὑπόστασις καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ θεωρουμένου πυρὸς ὑπόστασις μία ὑπόστασις τοῦ τε ξύλου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ πυρός οὐ γὰρ ὑπέστη καθ' αὐτὸ τὸ ἐν τῷ ξύλῳ πῦρ, ἀλλ' αἰτίαν τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς ἀναμέρος κεχωρισμένης ἐκ τῶν λοιπῶν πυρῶν ὑπάρξεως καὶ συμπήξεως τὸ ξύλον ἔσχε καὶ ἔστι μία ὑπόστασις τοῦ τε ξύλου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ὑποστάντος πυρός, προηγουμένως μὲν τοῦ ξύλου, ἐπομένως δὲ τοῦ πυρός· προϋπάρχουσα γὰρ τοῦ ξύλου μετὰ ταῦτα ἐγένετο καὶ τοῦ πυρός. Λέγεται δὲ καὶ καθ' ἔτερον τρόπον πύρωσις ὡς τοῦ πυρουμένου ξύλου δεχομένου τὴν τοῦ πυρὸς ἐνέργειαν· τὸ γὰρ λεπτότερον μεταδίδωσι τῷ παχυτέρῳ τῆς οἰκείας ἐνεργείας. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς πυρώσεως τὸ ξύλον ἔστι τὸ πυρούμενον, καὶ λέγεται πύρωσις τοῦ ξύλου καὶ οὐ ξύλωσις τοῦ πυρός· τὸ γὰρ ξύλον προϋπάρχει τε καὶ ὑπόστασις τῷ πυρὶ γίνεται καὶ τὴν τοῦ πυρὸς ἐνέργειαν δέχεται. Ἐπὶ δὲ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐχ οὔτως, ἀλλὰ σάρκωσις μὲν τοῦ λόγου λέγεται ὡς τοῦ λόγου γενομένου τῇ σαρκὶ ὑποστάσεως προϋπῆρχε γὰρ ἡ ὑπόστασις τοῦ λόγου, καὶ ἐν αὐτῇ ὑπέστη ἡ σάρξ, θέωσις δὲ τῆς σαρκός· αὕτη γὰρ μετέσχε τῶν τῆς θεότητος, καὶ οὐχ ἡ θεότης τῶν αὐτῆς παθῶν· διὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἡ θεότης ἐνήργει ὡς τὸ πῦρ διὰ τοῦ ξύλου, οὐχ ἡ σάρξ διὰ τοῦ λόγου. Οὐκ ἔπαθε τοίνυν σαρκωθεὶς ὁ λόγος, ἀλλ' ἐνήργησε τὴν σάρκωσιν μεταδοὺς τῇ σαρκὶ τῆς τε ὑποστάσεως καὶ τῆς θεώσεως. Θεώσεως δὲ λέγω οὐχὶ τραπείσης εἰς θεότητος φύσιν, ἀλλὰ τῆς μεθέξεως τῆς ὑπὸ τῶν τῆς θεότητος αὐχημάτων· ἐζωποίει γὰρ οὐ κατ' οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ τῇ ἐνώσει τῇ πρὸς τὴν θεότητα. Καὶ ἐν Θαβὼρ ἥστραψε καὶ ἀπαστράπτει οὐ διὰ τὴν ίδιαν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένης αὐτῇ θεότητος ἐνέργειαν, ὡς τὸ ξύλον λάμπει καὶ καίει οὐ κατὰ τὴν οἰκείαν φυσικὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένου αὐτῷ πυρὸς τῆς ἐνέργειας μέθεξιν].

52. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ὅπο τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται αἱ τοῦ κυρίου φύσεις ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον

Εἰ δέ τις ἐρωτῶν περὶ τῶν τοῦ κυρίου φύσεων, εἰ ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀναφέροιντο ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον, ἐροῦμεν, ὅτι αἱ τοῦ κυρίου φύσεις οὔτε ἐν σῶμά εἰσιν οὔτε μία ἐπιφάνεια οὔτε μία γραμμή, οὐ χρόνος, οὐ τόπος, ἵνα ὑπὸ τὸ συνεχὲς ἀναχθῶσι ποσόν· ταῦτα γάρ εἰσι τὰ συνεχῶς ἀριθμούμενα. Ἰστέον δέ, ὡς ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφερόντων ἔστι καὶ ἀδύνατον ἀριθμεῖσθαι τὰ κατὰ μηδὲν διαφέροντα· καθ' ὃ δὲ διαφέρουσι, κατὰ τοῦτο καὶ ἀριθμοῦνται. Οἶον ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, καθ' ὃ μὲν ἡνωνται, οὐκ ἀριθμοῦνται· τῷ λόγῳ γὰρ τῆς οὐσίας ἐνούμενοι δύο φύσεις οὐ δύνανται λέγεσθαι, καθ' ὑπόστασιν δὲ διαφέροντες δύο ὑποστάσεις λέγονται. Ὁστε ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφερόντων ἔστι, καὶ ὡς τρόπῳ διαφέρουσι τὰ διαφέροντα, τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ ἀριθμοῦνται. Ἡνωνται μὲν αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις ἀσυγχύτως καθ' ὑπόστασιν, διήρηνται δὲ ἀδιαιρέτως λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Καὶ ὡς μὲν τρόπῳ ἡνωνται, οὐκ ἀριθμοῦνται· οὐ γὰρ καθ' ὑπόστασιν δύο εἰναί φαμεν τὰς φύσεις τοῦ Χριστοῦ. Ὡι δὲ τρόπῳ ἀδιαιρέτως διήρηνται, ἀριθμοῦνται; δύο γάρ εἰσιν αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ λόγῳ

καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Ἡνωμέναι γὰρ καθ' ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν ἔχουσαι ἀσυγχύτως ἥνωνται, τὴν οἰκείαν ἐκάστη φυσικὴν διαφορὰν διασώζουσα. Τῷ τρόπῳ τοιγαροῦν τῆς διαφορᾶς καὶ μόνῳ ἀριθμούμεναι ὑπὸ τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀναχθήσονται. Εἴς τοίνυν ἐστὶν ὁ Χριστός, Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, ὃν προσκυνοῦμεν σὺν πατρὶ καὶ πνεύματι μιᾶς προσκυνήσει μετὰ τῆς ἀχράντου σαρκὸς αὐτοῦ οὐκ ἀπροσκύνητον τὴν σάρκα λέγοντες προσκυνεῖται γὰρ ἐν τῇ μιᾷ τοῦ λόγου ὑποστάσει, ἥτις αὐτῇ ὑπόστασις γέγονεν, οὐ τῇ κτίσει λατρεύοντες οὐ γὰρ ὡς ψιλῇ σαρκὶ προσκυνοῦμεν ἀλλ' ὡς ἥνωμένη θεότητι καὶ ὡς εἰς ἐν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ λόγου τῶν δύο αὐτοῦ ἀναγομένων φύσεων. Δέδοικα τοῦ ἄνθρακος ἄψασθαι διὰ τὸ τῷ ξύλῳ συνημμένον πῦρ. Προσκυνῶ τοῦ Χριστοῦ τὸ συναμφότερον διὰ τὴν τῇ σαρκὶ ἥνωμένην θεότητα· οὐ γὰρ τέταρτον παρεντίθημι πρόσωπον ἐν τῇ τριάδιμὴ γένοιτο, ἀλλ' ἐν πρόσωπον ὄμολογῷ τοῦ Θεοῦ λόγου καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Τριάς γὰρ ἔμεινεν ἡ τριάς καὶ μετὰ τὴν τοῦ λόγου σάρκωσιν.

Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον αἱ δύο φύσεις

Αἱ τοῦ κυρίου φύσεις οὕτε ἐν σῶμά εἰσιν, οὕτε ἐπιφάνεια οὕτε γραμμή, οὐ τόπος, οὐ χρόνος, ἵνα ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀναχθῶσι· ταῦτα γάρ εἰσι τὰ συνεχῶς ἀριθμούμενα. Ἡνωνται δὲ αἱ τοῦ κυρίου φύσεις ἀσυγχύτως καθ' ὑπόστασιν καὶ διήρηνται ἀδιαιρέτως λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Καὶ ἂν μὲν τρόπῳ ἥνωνται, οὐκ ἀριθμοῦνται οὐ γὰρ λέ-
2934, οο4, 81, b, 7 γομεν δύο ὑποστάσεις εἰναι τὰς φύσεις τοῦ Χριστοῦ ἢ δύο κατὰ τὴν ὑπόστασιν, ἡ δὲ τρόπῳ ἀδιαιρέτως διήρηνται, ἀριθμοῦνται δύο γάρ εἰσι φύσεις λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς· ἥνωμέναι γὰρ καθ' ὑπόστασιν καὶ ἐν ἀλλήλαις περιχωροῦσαι ἀσυγχύτως ἥνωνται τὴν εἰς ἀλλήλας μεταβολὴν οὐ δεξάμεναι, τὴν οἰκείαν ἐκάστη φυσικὴν διαφορὰν καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν διασώζουσα· τὸ γὰρ κτιστὸν μεμένηκε κτιστόν, καὶ τὸ ἄκτιστον ἄκτιστον. Τῷ τρόπῳ τοίνυν τῆς διαφορᾶς καὶ μόνῳ ἀριθμούμεναι ὑπὸ τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀναχθήσονται. Ἄδυνατον γὰρ τὰ κατὰ μηδὲν διαφέροντα ἀριθμεῖσθαι· καθὸ δὲ διαφέρουσι, κατὰ τοῦτο καὶ ἀριθμοῦνται, οἷον ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, καθὸ μὲν ἥνωνται, οὐκ ἀριθμοῦνται τῷ λόγῳ γὰρ τῆς οὐσίας ἐνούμενοι δύο φύσεις οὐδὲ εἰσὶν οὐδὲ λέγονται, καθ' ὑπόστασιν δὲ διαφέροντες δύο ὑποστάσεις λέγονται. Ὅτε ἡ διαφορὰ αἰτία τοῦ ἀριθμοῦ.

53. Πρὸς τό, εἰ οὐκ ἔστι φύσις ἀνυπόστατος, ἀπάντησις

Εἰ γὰρ καὶ μή ἔστι φύσις ἀνυπόστατος ἢ οὐσία ἀπρόσωπος ἐν ὑποστάσεσι γὰρ καὶ προσώποις ἢ τε οὐσία καὶ ἡ φύσις θεωρεῖται, ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη τὰς ἀλλήλαις ἐνωθείσας φύσεις καθ' ὑπόστασιν ἐκάστην ἴδιαν κεκτήσθαι ὑπόστασιν· δύνανται γὰρ εἰς μίαν συνδραμοῦσαι ὑπόστασιν μήτε ἀνυπόστατοι εἶναι μήτε ἴδιάζουσαν ἐκάστη ἔχειν ὑπόστασιν, ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀμφότεραι. Ἡ αὐτῇ γὰρ τοῦ λόγου ὑπόστασις ἀμφοτέρων τῶν φύσεων ὑπόστασις χρηματίσασα οὕτε ἀνυπόστατον μίαν αὐτῶν εἶναι συγχωρεῖ οὕτε μὴν ἔτεροϋποστάτους ἀλλήλων εἶναι παραχωρεῖ, οὐδὲ ποτὲ μὲν τῇσδε

ποτὲ δὲ ἐκείνης, ἀλλ’ ἀεὶ ἀμφοτέρων ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως ὑπάρχει ὑπόστασις, οὐ μεριζομένη καὶ διαιρουμένη καὶ μέρος μὲν αὐτῆς τῇδε, μέρος δὲ τῇδε διαινέμουσα, ἀλλὰ πᾶσα ταύτης καὶ πᾶσα ἐκείνης ἀμερῶς καὶ ὀλοσχερῶς ὑπάρχουσα. Οὐ γὰρ ἴδιου στάτως ὑπέστη ἡ τοῦ Θεοῦ λόγου σὰρξ οὐδὲ ἐτέρα ὑπόστασις γέγονε παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ λόγου ὑπόστασιν, ἀλλ’ ἐν αὐτῇ ὑποστάσα ἐνυπόστατος μᾶλλον καὶ οὐ καθ’ αὐτὴν ἴδιου στάτος ὑπόστασις γέγονε. Διὸ οὐδὲ ἀνυπόστατός ἐστιν οὐδὲ ἐτέραν ἐν τῇ τριάδι παρεισφέρει ὑπόστασιν.

54. Περὶ τοῦ τρισαγίου

Ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἐν τῷ τρισαγίῳ προσθήκην ὑπὸ τοῦ ματαιόφρονος Πέτρου τοῦ κναφέως γεγενημένην βλάσφημον ὄριζόμεθα ὡς τέταρτον παρεισάγουσαν πρόσωπον καὶ ἀναμέρος τιθεῖσαν τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν τὴν τοῦ πατρὸς ἐνυπόστατον δύναμιν καὶ ἀναμέρος τὸν ἐσταυρωμένον ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ τὸν ἰσχυρὸν ἢ παθητὴν τὴν ἀγίαν τριάδα δοξάζουσαν καὶ συσταυροῦσαν τῷ υἱῷ τὸν πατέρα καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον. Ἀπαγε ταύτην τὴν βλάσφημον καὶ παρέγγραπτον φλυαρίαν. Ἡμεῖς γὰρ τὸ ἄγιος ὁ Θεὸς ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐκλαμβάνομεν οὐκ αὐτῷ μόνῳ τὸ τῆς θεότητος ἀφορίζοντες ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν θεόν εἰδότες καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ τὸ ἄγιος ἰσχυρὸς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τίθεμεν οὐκ ἀπαμφιεννύντες τῆς ἰσχύος τὸν πατέρα καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ τὸ ἄγιος ἀθάνατος ἐπὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος τάττομεν οὐκ ἔξω τῆς ἀθανασίας τιθέντες τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, ἀλλ’ ἐφ’ ἕκαστης τῶν ὑποστάσεων πάσας τὰς θεωνυμίας ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως ἐκλαμβάνοντες καὶ τὸν θεῖον ἀπόστολον ἐκμιμούμενοι φάσκοντα· Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι’ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι’ αὐτοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν θεολόγον Γρηγόριον, ὅδε πῃ λέγοντα· Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι’ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν πνεῦμα ἄγιον, ἐν τῷ τὰ πάντα, τοῦ ἐξ οὗ καὶ δι’ οὗ καὶ ἐξ τοῦ μὴ φύσεις τεμνόντων οὐδὲ γάρ ἀν μετέπιπτον αἱ προθέσεις ἢ αἱ τάξεις τῶν ὄνομάτων, ἀλλὰ χαρακτηριζόντων μιᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἴδιότητας· καὶ τοῦτο δῆλον· ἐξ ὧν εἰς ἐν συνάγονται πάλιν, εἴ τῷ μὴ παρέργως ἐκεῖνο ἀναγινώσκεται παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι’ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμήν. Ὁτι γὰρ οὐκ εἰς τὸν υἱὸν μόνον λέλεκται τὸ τρισάγιον, ἀλλ’ εἰς τὴν ἀγίαν τριάδα, μάρτυς ὁ θεῖος καὶ ἵερος Ἀθανάσιος Βασίλειός τε καὶ Γρηγόριος καὶ πᾶς ὁ τῶν θεοφόρων πατέρων χορός, ὅτιπερ διὰ τῆς τρισῆς ἀγιότητος τὰς τρεῖς τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὑποστάσεις τὰ ἄγια Σεραφίμ ἡμῖν ὑπεμφαίνουσι. Διὰ δὲ τῆς μιᾶς κυριότητος τὴν μίαν τῆς θεαρχικῆς τριάδος οὐσίαν τε καὶ βασιλείαν γνωρίζουσι. Φησὶ γοῦν ὁ θεολόγος Γρηγόριος· Οὕτω μὲν οὖν τὰ ἄγια τῶν ἀγίων, ἂ καὶ τοῖς Σεραφίμ συγκαλύπτεται καὶ δοξάζεται τρισὶν ἀγιασμοῖς εἰς μίαν συνιοῦσι κυριότητα καὶ θεότητα· ὃ καὶ ἄλλω τινὶ πρὸ ἡμῶν πεφιλοσόφηται κάλλιστά τε καὶ ὑψηλότατα. Φασὶ μὲν οὖν οἱ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συντάξαντες λιτανεύοντος τοῦ ἐν Κωνσταντινούπόλει λαοῦ διά τινα θεήλατον ἀπειλὴν ἐπὶ Πρόκλου τοῦ ἀρχιεπισκόπου γεγενημένην, ἀφαρπαχθῆναι παιδίον τοῦ λαοῦ καὶ οὕτω μυηθῆναι ὑπ’ ἀγγελικῆς τινος διδασκαλίας τὸν τρισάγιον ὕμνον ἄγιος ὁ Θεός, ἄγιος ἰσχυρός, ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς καὶ αὐθίς ἐπιστραφέντος τοῦ παιδίου καὶ τὸ μυηθὲν ἀπαγγείλαντος ἄσαι τὸν

ύμνον ἄπαν τὸ πλῆθος καὶ οὕτω κοπάσαι τὴν ἀπειλήν. Καὶ ἐν τῇ ἀγίᾳ δὲ καὶ μεγάλῃ τῇ οἰκουμενικῇ τετάρτῃ συνόδῳ, τῇ ἐν Χαλκηδόνι φημί, οὕτως ὑμνηθῆναι ό τρισάγιος οὗτος ὕμνος παραδέδοται· οὕτω γάρ τοῖς πεπραγμένοις τῆς αὐτῆς ἀγίας συνόδου ἐμφέρεται. Γέλως οὖν ὄντως καὶ παίγνιον τὴν δι' ἀγγέλων μυθεῖσαν καὶ τῇ τῆς ἐπαγωγῆς λήξει πιστωθεῖσαν καὶ τῇ τοσῶνδε ἀγίων πατέρων συνόδῳ κυρωθεῖσαν καὶ βεβαιωθεῖσαν καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν Σεραφίμ ὑμνηθεῖσαν τὴν τρισάγιον ἡδὴν ως τῆς τρισυποστάτου θεότητος ἐμφαντικὴν τῇ τοῦ κναφέως οἶον καταπατηθῆναι ἀλόγῳ οἱήσει καὶ δῆθεν διορθωθῆναι ως τῶν Σεραφίμ ὑπερβάλλοντος. Ἀλλ' ὡς τῆς αὐθαδείας, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἀνοίας. Ἡμεῖς δὲ οὕτω φαμέν, κāν δαίμονες διαρρήγνυνται· Ἅγιος ὁ Θεός, ἄγιος ἴσχυρός, ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

**55. Περὶ τῆς ἐν εἴδει καὶ ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένης φύσεως καὶ διαφορᾶς,
ἐνώσεως καὶ σαρκώσεως, καὶ πῶς ἐκληπτέον τὴν μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ
λόγου σεσαρκωμένην**

Ἡ φύσις ἡ ψιλῆ θεωρίᾳ κατανοεῖται καθ' αὐτὴν γὰρ οὐχ ὑφέστηκεν, ἡ κοινῶς ἐν πάσαις ταῖς ὁμοειδέσιν ὑποστάσει ταύτας συνάπτουσα καὶ λέγεται ἐν τῷ εἴδει θεωρουμένη φύσις, ἡ ὀλικῶς ἡ αὐτὴ ἐν προσλήψει συμβεβηκότων ἐν μιᾷ ὑποστάσει καὶ λέγεται ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένῃ φύσις. Ὁ οὖν Θεὸς λόγος σαρκωθεὶς οὔτε τὴν ἐν ψιλῇ θεωρίᾳ κατανοούμενην φύσιν ἀνέλαβεν οὐ γὰρ σάρκωσις τοῦτο, ἀλλ' ἀπάτη καὶ πλάσμα σαρκώσεως οὔτε τὴν ἐν τῷ εἴδει θεωρουμένην οὐ γὰρ πάσας τὰς ὑποστάσεις ἀνέλαβεν, ἀλλὰ τὴν ἐν ἀτόμῳ τὴν αὐτὴν οὔσαν τῷ εἴδει ἀπαρχὴν γὰρ ἀνέλαβε τοῦ ἡμετέρου φυράματος, οὐ καθ' αὐτὴν ὑποστᾶσαν καὶ ἄτομον χρηματίσασαν πρότερον καὶ οὕτως ὑπὸ αὐτοῦ προσληφθεῖσαν, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτοῦ ὑποστάσει ὑπάρξασαν. Αὐτὴ γὰρ ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ λόγου ἐγένετο τῇ σαρκὶ ὑπόστασις, καὶ κατὰ τοῦτο ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀτρέπτως δηλαδή, καὶ ἡ σὰρξ λόγος ἀμεταβλήτως, καὶ ὁ Θεὸς ἄνθρωπος· Θεὸς γὰρ ὁ λόγος, καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεὸς διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν. Ταύτὸν οὖν ἐστιν εἰπεῖν φύσιν τοῦ λόγου καὶ τὴν ἐν ἀτόμῳ φύσιν· οὔτε γὰρ τὸ ἄτομον ἥγουν τὴν ὑπόστασιν κυρίως καὶ μόνως δηλοῖ οὔτε τὸ κοινὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐν μιᾷ τῶν ὑποστάσεων θεωρουμένην καὶ ἔξεταζομένην. Ἀλλο μὲν οὖν ἐστιν ἔνωσις, καὶ ἔτερον σάρκωσις· ἡ μὲν γὰρ ἔνωσις μόνην δηλοῖ τὴν συνάφειαν, πρὸς τί δὲ γέγονεν ἡ συνάφεια, οὐκέτι. Ἡ δὲ σάρκωσις, ταύτὸν δ' ἐστὶν εἰπεῖν καὶ ἐνανθρώπησις, τὴν πρὸς σάρκα ἦτοι πρὸς ἄνθρωπον συνάφειαν δηλοῖ, καθάπερ καὶ ἡ πύρωσις τὴν πρὸς τὸ πῦρ ἔνωσιν. Αὐτὸς μὲν οὖν ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Σούκενσον δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ἐρμηνεύων τὸ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην οὕτω φησίν· Εἰ μὲν γὰρ μίαν εἰπόντες τοῦ λόγου φύσιν σεσιγήκαμεν, οὐκ ἐπενεγκόντες τὸ σεσαρκωμένην, ἀλλ' οἶον ἔξω τιθέντες τὴν οἰκονομίαν, ἦν αὐτοῖς τάχα που καὶ οὐκ ἀπίθανος ὁ λόγος προσποιουμένοις ἐρωτᾶν· Εἰ μία φύσις τὸ ὅλον, ποῦ τὸ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι; Ἡ πῶς ὑφέστηκεν ἡ καθ' ἡμᾶς οὐσία; Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐν ἀνθρωπότητι τελειότης καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οὐσίας ἡ δήλωσις εἰσκεκόμισται διὰ τοῦ λέγειν σεσαρκωμένην, παυσάσθωσαν καλαμίνην ράβδον ἔαυτοῖς ὑποστήσαντες. Ἐνταῦθα μὲν οὖν τὴν φύσιν τοῦ λόγου ἐπὶ τῆς φύσεως ἔταξεν. Εἰ γὰρ ἀντὶ ὑποστάσεως τὴν φύσιν παρείληφεν, οὐκ ἄτοπον ἦν, καὶ δίχα τοῦ σεσαρκωμένην τοῦτο εἰπεῖν· μίαν γὰρ ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ λόγου ἀπολύτως

λέγοντες ού σφαλλόμεθα. Ὄμοίως δὲ καὶ Λεόντιος ὁ Βυζάντιος ἐπὶ τῆς φύσεως τὸ ὅτε τὸν ἐνόησεν, οὐκ ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὰς Θεοδωρήτου μέμψεις τοῦ δευτέρου ἀναθεματισμοῦ οὕτω φησὶν ὁ μακάριος Κύριλλος· Ἡ φύσις τοῦ λόγου ἥγουν ἡ ὑπόστασις, ὃ ἔστιν αὐτὸς ὁ λόγος. Ὅτε τὸ εἰπεῖν φύσιν τοῦ λόγου οὔτε τὴν ὑπόστασιν μόνην σημαίνει οὔτε τὸ κοινὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐν τῇ τοῦ λόγου ὑποστάσει ὀλικῶς θεωρουμένην. Ὅτι μὲν οὖν ἡ φύσις τοῦ λόγου ἐσαρκώθη ἦτοι ἡνῶθη σαρκί, εἴρηται. Φύσιν δὲ τοῦ λόγου παθοῦσαν σαρκὶ οὐδέπω καὶ νῦν ἀκηκόαμεν, Χριστὸν δὲ παθόντα σαρκὶ ἐδιδάχθημεν· ὡστε οὐ τὴν ὑπόστασιν δηλοῖ τὸ εἰπεῖν φύσιν τοῦ λόγου. Λείπεται τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι τὸ σεσαρκῶσθαι μὲν ἡνῶσθαι ἔστι σαρκί, τὸ δὲ σάρκα γενέσθαι τὸν λόγον αὐτὴν τὴν τοῦ λόγου ὑπόστασιν ἀτρέπτως γενέσθαι τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεός, εἴρηται. Θεὸς γάρ ὁ λόγος, γέγονεν δὲ ἀμεταβλήτως ἄνθρωπος. Ὅτι δὲ ἡ θεότης ἄνθρωπος γέγονεν ἡ ἐσαρκώθη ἦτοι ἐνηνθρώπησεν, οὐδαμῶς ἀκηκόαμεν. Ὅτι δὲ ἡ θεότης ἡνῶθη τῇ ἄνθρωπότητι ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων, μεμαθήκαμεν. Καὶ ὅτι ὁ Θεὸς μορφοῦται ἦτοι οὐσιοῦται τὸ ἀλλότριον ἦτοι τὸ καθ' ἡμᾶς, εἴρηται. Ἐφ' ἐκάστης γάρ τῶν ὑποστάσεων τὸ Θεὸς ὄνομα τάττεται, θεότητα δὲ ἐπὶ ὑποστάσεως εἰπεῖν οὐ δυνάμεθα. Θεότητα γάρ τὸν πατέρα μόνον ἡ τὸν υἱὸν μόνον ἡ μόνον τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον οὐκ ἀκηκόαμεν· θεότης μὲν γάρ τὴν φύσιν δηλοῖ, τὸ δὲ πατήρ τὴν ὑπόστασιν, ὡσπερ καὶ ἄνθρωπότης τὴν φύσιν, Πέτρος δὲ τὴν ὑπόστασιν. Θεὸς δὲ καὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως σημαίνει καὶ ἐφ' ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων τάττεται παρωνύμως ὡσπερ καὶ ἄνθρωπος· Θεὸς γάρ ἔστιν ὁ θείαν ἔχων φύσιν, καὶ ἄνθρωπος ὁ ἄνθρωπίνην. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἴστεον, ὡς ὁ πατήρ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον κατ' οὐδένα λόγον τῇ σαρκώσει τοῦ λόγου κεκοινώνηκεν εἰ μὴ κατὰ τὰς θεοσημίας καὶ κατ' εύδοκίαν καὶ βούλησιν.

56. Ὅτι θεοτόκος ἡ ἀγία παρθένος

Θεοτόκον δὲ κυρίως καὶ ἀληθῶς τὴν ἀγίαν παρθένον κηρύττομεν· ὡς γάρ Θεὸς ἀληθῆς ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθείς, ἀληθῆς θεοτόκος ἡ τὸν ἀληθινὸν θεὸν ἐξ αὐτῆς σεσαρκωμένον γεννήσασα. Θεὸν γάρ φαμεν ἐξ αὐτῆς γεγεννῆσθαι, οὐχ ὡς τῆς θεότητος τοῦ λόγου ἀρχὴν τοῦ είναι λαβούσης ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λόγου τοῦ πρὸ αἰώνων ἀχρόνως ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντος καὶ ἀνάρχως καὶ ἀιδίως ὑπάρχοντος σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ἐνοικήσαντος καὶ ἐξ αὐτῆς ἀμεταβλήτως σαρκωθέντος καὶ γεννηθέντος. Οὐ γάρ ἄνθρωπον ψιλὸν ἐγέννησεν ἡ ἀγία παρθένος, ἀλλὰ θεὸν ἀληθινόν, οὐκ γυμνὸν ἀλλὰ σεσαρκωμένον, οὐκ οὐρανόθεν τὸ σῶμα καταγαγόντα καὶ ὡς διὰ σωλῆνος δι' αὐτῆς παρελθόντα, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ὁμοούσιον ἡμῖν σάρκα ἀναλαβόντα καὶ ἐν ἑαυτῷ ὑποστήσαντα. Εἰ γάρ οὐρανόθεν τὸ σῶμα κεκόμισται καὶ οὐκ ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως εἴληπται, τίς χρεία τῆς ἐνανθρωπήσεως; Ἡ γάρ ἐνανθρωπησις τοῦ Θεοῦ λόγου διὰ τοῦτο γέγονεν, ἵνα αὐτὴ ἡ ἀμαρτήσασα καὶ πεσοῦσα καὶ φθαρεῖσα φύσις νικήσῃ τὸν ἀπατήσαντα τύραννον καὶ οὕτω τῆς φθορᾶς ἐλευθερωθῆ, καθὼς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Ἐπειδὴ δι' ἄνθρωπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἄνθρωπου ἀνάστασις νεκρῶν· εἰ τὸ πρῶτον ἀληθῶς, καὶ τὸ δεύτερον. Εἰ δὲ καὶ λέγει· Ὁ πρῶτος Ἀδάμ ἐκ γῆς χοικός, ὁ δεύτερος Ἀδάμ, ὁ κύριος, ἐξ οὐρανοῦ, οὐ τὸ σῶμά φησιν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλὰ δηλῶν ὡς οὐ

ψιλὸς ἄνθρωπός ἐστιν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ Ἄδαμ αὐτὸν ὡνόμασε καὶ κύριον τὸ συναμφότερον σημαίνων. Ἄδαμ μὲν γὰρ ἔρμηνεύεται γηγενῆς· γηγενῆς δὲ δῆλον, ως ἔστιν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἡ ἐκ χοὸς πλασθεῖσα· κύριος δὲ τῆς θείας οὐσίας ἔστι παραστατικόν. Πάλιν δέ φησιν ὁ ἀπόστολος· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ γεννῶμενον ἐκ γυναικός. Οὐκ εἶπε διὰ γυναικός, ἀλλ’ ἐκ γυναικός. Ἐσήμανεν οὖν ὁ θεῖος ἀπόστολος, ως αὐτός ἐστιν ὁ μονογενῆς υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὁ ἐκ τῆς παρθένου γενόμενος ἄνθρωπος καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐκ τῆς παρθένου γεννηθεὶς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, γεννηθεὶς δὲ σωματικῶς, καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐ προδιαπλασθέντι ἀνθρώπῳ ἐνοικήσας ως ἐν προφήτῃ, ἀλλ’ αὐτὸς οὐσιῶδῶς καὶ ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος ἦτοι ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ ἐψυχωμένην σάρκα ψυχῆς λογικῆς τε καὶ νοερᾶς ὑποστήσας, αὐτὸς γεγονὼς αὐτῇ ὑπόστασις· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ γενόμενον ἐκ γυναικός. Πῶς γὰρ ἂν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ὑπὸ νόμον γέγονεν, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἡμῖν ὁμοούσιος γέγονεν; Ὅθεν δικαίως καὶ ἀληθῶς θεοτόκον τὴν ἀγίαν Μαρίαν ὀνομάζομεν· τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα ἄπαν τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας συνίστησι. Εἰ γὰρ θεοτόκος ἡ γεννήσασα, πάντως Θεὸς ὁ ἔξ αὐτῆς γεννηθείς, πάντως δὲ καὶ ἄνθρωπος. Πῶς γὰρ ἂν ἐκ γυναικὸς γεννηθείη Θεὸς ὁ πρὸ αἰώνων ἔχων τὴν ὑπαρξιν, εἰ μὴ ἄνθρωπος γέγονεν; Ο γὰρ υἱὸς ἀνθρώπου ἄνθρωπος δηλονότι. Εἰ δὲ αὐτὸς ὁ γεννηθεὶς ἐκ γυναικὸς Θεός ἐστιν, εἴς ἐστι δηλονότι ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς γεννηθεὶς κατὰ τὴν θείαν καὶ ἄναρχον οὐσίαν καὶ ἐπ’ ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκ τῆς παρθένου τεχθεὶς κατὰ τὴν ἡργμένην καὶ ὑπὸ χρόνον οὐσίαν ἦτοι τὴν ἀνθρωπίνην. Τοῦτο δὲ μίαν ὑπόστασιν καὶ δύο φύσεις καὶ δύο γεννήσεις σημαίνει τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Χριστοτόκον δὲ οὐ φαμεν τὴν ἀγίαν παρθένον, διότι ἐπ’ ἀναιρέσει τῆς θεοτόκος φωνῆς ὁ μιαρὸς καὶ βδελυρὸς καὶ ιουδαιόφρων Νεστόριος, τὸ σκεῦος τῆς ἀτιμίας, καὶ ἐπὶ ἀτιμίᾳ τῆς μόνης ὄντως τετιμημένης ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν θεοτόκου, κāν αὐτὸς διαρρήγνυται σὺν τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ σατανᾷ, ἐξηγύρατο ως ἐπηρεαζομένην· χριστὸς γὰρ καὶ Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς καὶ Ἀρὼν ὁ ἀρχιερεύς ταῦτα γὰρ τὰ χριόμενα, βασιλεία τε καὶ ιερωσύνη καὶ πᾶς θεοφόρος ἄνθρωπος Χριστὸς λέγεσθαι δύναται, ἀλλ’ οὐ Θεὸς φύσει, ως καὶ Νεστόριος ὁ θεήλατος τὸν ἐκ παρθένου τεχθέντα θεοφόρον εἰπεῖν ἐφρυάξατο. Ἡμᾶς δὲ μὴ γένοιτο θεοφόρον αὐτὸν εἰπεῖν ἥ νοῆσαι, ἀλλὰ θεὸν σεσαρκωμένον. Αὐτὸς γὰρ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, κυηθεὶς μὲν ἐκ τῆς παρθένου, προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἥδη καὶ αὐτῆς ὑπ’ αὐτοῦ θεωθείσης ἄμα τῇ εἰς τὸ εἶναι ταύτης παραγωγῇ, ως ὁμοῦ γενέσθαι τὰ τρία, τὴν πρόσληψιν, τὴν ὑπαρξιν, τὴν θέωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ λόγου, καὶ οὕτω νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι θεοτόκον τὴν ἀγίαν παρθένον οὐ μόνον διὰ τὴν φύσιν τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου, ὃν ἄμα ἡ σύλληψις καὶ ἡ ὑπαρξις τεθαυματούργηται, ἡ μὲν σύλληψις τοῦ λόγου, τῆς δὲ σαρκὸς ἡ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ ὑπαρξις, αὐτῆς τῆς θεομήτορος ὑπερφυῶς χορηγούστης τὸ πλασθῆναι τῷ πλάστῃ καὶ τὸ ἀνθρωπισθῆναι τῷ θεῷ καὶ ποιητῇ τοῦ παντὸς Θεοῦντι τὸ πρόσλημμα, σωζούσης τῆς ἐνώσεως τὰ ἐνωθέντα τοιαῦτα, οἵα καὶ ἡνωνται· οὐ τὸ θεῖον λέγω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ καθ’ ἡμᾶς. Οὕτε γὰρ γενόμενος πρότερον καθ’ ἡμᾶς ὕστερον γέγονεν ὑπὲρ ἡμᾶς, ἀλλ’ ἥ ἐκ πρώτης ὑπάρχεισας ἄμφω ὑπῆρξε διὰ τὸ ἐξ ἄκρας συλλήψεως ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ τὴν ὑπαρξιν ἐσχηκέναι· ἀνθρωπινον μὲν οὖν ἐστι κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, Θεοῦ δὲ καὶ θεῖον ὑπερφυῶς. Ἔτι δὲ καὶ τῆς ἐμψύχου σαρκὸς τὰ ἴδιώματα ἔσχε· κατεδέξατο γὰρ αὐτὰ ὁ λόγος οἰκονομίας λόγῳ, φυσικῆς κινήσεως τάξει κατὰ ἀλήθειαν φυσικῶς γινόμενα.

57. Περὶ τῶν ἴδιωμάτων τῶν δύο φύσεων

Τέλειον δὲ θεὸν ὁμολογοῦντες τὸν αὐτὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπόν φαμεν τὸν αὐτὸν πάντα ἔχειν, ὅσα ὁ πατήρ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ πάντα ἔχειν, ὅσα ὁ Ἄδαμ ὁ πρῶτος, δίχα μόνης ἀμαρτίας, ἄτινά ἐστι σῶμα καὶ ψυχὴ λογική τε καὶ νοερά· ἔχειν δὲ αὐτὸν καταλλήλως ταῖς δύο φύσεσι διπλᾶ τὰ τῶν δύο φύσεων φυσικά· δύο θελήσεις φυσικάς, τὴν τε θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ ἐνεργείας δύο φυσικάς, θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, καὶ αὐτεξούσια δύο φυσικά, θεῖόν τε καὶ ἀνθρώπινον, καὶ σοφίαν καὶ γνῶσιν, θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην. Ὁμοούσιος γὰρ ὃν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς Θεός, ὁμοούσιος δὲ ὃν καὶ ἡμῖν αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς ἄνθρωπος ὁ αὐτός· αὐτοῦ γὰρ τὰ θαύματα, αὐτοῦ καὶ τὰ παθήματα.

58. Περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσίων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ

Ἐπειδὴ μὲν οὖν δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, δύο αὐτοῦ καὶ τὰ φυσικὰ θελήματα καὶ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας φαμέν. Ἐπειδὴ δὲ μία τῶν δύο αὐτοῦ φύσεων ἡ ὑπόστασις, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν φαμεν θέλοντά τε καὶ ἐνεργοῦντα φυσικῶς κατ' ἄμφω, ἐξ ὃν καὶ ἐν αἷς καὶ ἄπερ ἐστὶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, θέλειν δὲ καὶ ἐνεργεῖν οὐ διηρημένως, ἀλλ’ ἡνωμένως· θέλει γὰρ καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρα μορφὴ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Ὡν γὰρ ἡ οὐσία ἡ αὐτή, τούτων καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτή· ὃν δὲ διάφορος ἡ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὃν ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτή, τούτων καὶ ἡ οὐσία ἡ αὐτή· ὃν δὲ διάφορος ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια, τούτων καὶ ἡ οὐσία διάφορος. Διὸ δὴ ἐπὶ μὲν πατρὸς καὶ νίοῦ καὶ ἀγίου πνεύματος ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς τε ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως ἐπιγινώσκομεν. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας οἰκονομίας ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν θελημάτων καὶ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν ἐπιγινώσκομεν καὶ τὸ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν διάφορον. Ὅσπερ γὰρ τῶν τοῦ αὐτοῦ ἐνὸς φύσεων Χριστοῦ ὁ ἀριθμὸς εὐσεβῶς νοούμενός τε καὶ λεγόμενος οὐ διαιρεῖ τὸν ἐνα Χριστόν, ἀλλὰ σωζομένην καὶ ἐν τῇ ἐνώσει παρίστησι τῶν φύσεων τὴν διαφοράν, οὕτω καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιωδῶν προσόντων ταῖς αὐτοῦ φύσεσι θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν κατ' ἄμφω γὰρ τὰς φύσεις θελητικὸς ἦν καὶ ἐνεργητικὸς τῆς ἡμῶν σωτηρίας οὐ διαίρεσιν εἰσάγειμὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὴν αὐτῶν δηλοῖ καὶ μόνον, καν τῇ ἐνώσει, φυλακὴν καὶ σωτηρίαν· φυσικὰ γὰρ καὶ οὐχ ὑποστατικά φαμεν τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας. Λέγω δὲ αὐτὴν τὴν θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, καθ' ἦν θέλει καὶ ἐνεργεῖ τὰ τε θέλοντα καὶ ἐνεργοῦντα. Εἰ γὰρ ὑποστατικὰ δῶμεν αὐτά, ἐτεροθελεῖς καὶ ἐτεροενεργεῖς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἀγίας τριάδος εἰπεῖν ἀναγκασθησόμεθα. Ἰστέον γάρ, ὡς οὐ ταύτον ἐστι, θέλειν καὶ πῶς θέλειν· τὸ μὲν γὰρ θέλειν φύσεως ὥσπερ καὶ τὸ ὄραν πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις πρόσεστι, τὸ δὲ πῶς θέλειν οὐ φύσεως, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας γνώμης ὥσπερ καὶ τὸ πῶς ὄραν, καλῶς ἢ κακῶς οὐ γὰρ πάντες ἄνθρωποι ὄμοίως θέλουσιν οὐδ' ὄμοίως ὄρωσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν δώσομεν· τὸ γὰρ πῶς θέλειν, πῶς ὄραν, πῶς ἐνεργεῖν τρόπος ἐστὶ τῆς τοῦ θέλειν καὶ

όραν καὶ ἐνεργεῖν χρήσεως, μόνῳ τῷ κεχρημένῳ προσὸν καὶ τῶν ἄλλων αὐτὸν κατὰ τὴν κοινῶς λεγομένην διαφορὰν χωρίζον. Λέγεται οὖν τὸ μὲν ἀπλῶς θέλειν θέλησις ἥτοι ἡ θελητικὴ δύναμις λογικὴ οὖσα ὕρεξις καὶ θέλημα φυσικόν· τὸ δὲ πῶς θέλειν ἥτοι τὸ τῇ θελήσει ὑποκείμενον θελητὸν καὶ θέλημα γνωμικόν· θελητικὸν δέ ἐστι τὸ πεφυκός θέλειν, οἷον θελητική ἐστιν ἡ θεία φύσις, ὡσαύτως καὶ ἡ ἀνθρωπίνη· θέλων δέ ἐστιν ὁ κεχρημένος τῇ θελήσει ἥτοι ἡ ὑπόστασις οὗτον ὁ Πέτρος. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶς μέν ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ μία αὐτοῦ ἡ ὑπόστασις, εἶς καὶ ὁ αὐτός ἐστιν ὁ θέλων καὶ ἐνεργῶν θεικῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως. Ἐπειδὴ δὲ δύο φύσεις ἔχει θελητικὰς ὡς λογικάς πᾶν γάρ λογικὸν θελητικόν τε καὶ αὐτεξούσιον, δύο θελήσεις ἥτοι θελήματα φυσικὰ ἐπ’ αὐτοῦ ἐροῦμεν. Θελητικὸς γάρ ἐστιν ὁ αὐτὸς κατ’ ἄμφω ταῖς αὐτοῦ φύσεσιν· τὴν γάρ φυσικῶς ἐνυπάρχουσαν ἡμῖν θελητικὴν δύναμιν ἀνέλαβε. Καὶ ἐπειδὴ εἶς ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ θέλων καθ’ ἑκατέραν φύσιν, τὸ αὐτὸ θελητὸν λέξομεν ἐπ’ αὐτοῦ οὐχὶ μόνα θέλοντος, ἀλλὰ καὶ τὰ συστατικὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐκ ἐναντιότητι γνώμης, ἀλλ’ ἐν ἴδιότητι τῶν φύσεων· τότε γάρ ταῦτα φυσικῶς ἥθελεν, ὅτε ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις ἥθελε καὶ παρεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια. Ὅτι δὲ φυσικῶς πρόσεστι τῷ ἀνθρώπῳ ἡ θέλησις, ἐντεῦθεν δῆλον. Υπεξαιρουμένης τῆς θείας τρία εἴδη ζωῆς εἰσιν· ἡ φυτική, ἡ αἰσθητική, ἡ νοερά. Τῆς μὲν οὖν φυτικῆς ἴδιον ἡ θρεπτική, ἡ αὔξητική, ἡ γεννητικὴ κίνησις· τῆς δὲ αἰσθητικῆς ἡ καθ’ ὄρμὴν κίνησις· τῆς δὲ λογικῆς καὶ νοερᾶς ἡ αὐτεξούσιος. Εἰ οὖν κατὰ φύσιν πρόσεστι τῇ φυτικῇ ἡ θρεπτική καὶ τῇ αἰσθητικῇ ἡ καθ’ ὄρμὴν κίνησις, κατὰ φύσιν ἄρα πρόσεστι καὶ τῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ ἡ αὐτεξούσιος· αὐτεξουσιότης δὲ οὐδὲν ἔτερόν ἐστιν εἰ μὴ ἡ θέλησις· γεγονώς τοίνυν ὁ λόγος σὰρξ ἔμψυχος, νοερὰ καὶ αὐτεξούσιος, γέγονε καὶ θελητικός. Ἐτι δὲ καὶ ἀδίδακτά εἰσι τὰ φυσικά· οὐδεὶς γάρ λογίζεσθαι ἥ ζῆν ἥ πεινῆν ἥ διψῆν ἥ ὑπνοῖν μανθάνει. Οὕτε δὲ θέλειν μανθάνομεν· ὡστε φυσικὸν τὸ θέλειν. Καὶ πάλιν· Εἰ ἐν τοῖς ἀλόγοις ἄγει μὲν ἡ φύσις, ἄγεται δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἔξουσιαστικῶς κατὰ θέλησιν κινουμένῳ, ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἀνθρωπός. Καὶ πάλιν· Εἰ κατ’ εἰκόνα τῆς μακαρίας καὶ ὑπερουσίου θεότητος ὁ ἀνθρωπός γεγένηται, αὐτεξούσιος δὲ φύσει καὶ θελητικὴ ἡ θεία φύσις, ἄρα καὶ ὁ ἀνθρωπός ὡς αὐτῆς εἰκὼν αὐτεξούσιος φύσει καὶ θελητικός. Τὸ γάρ αὐτεξούσιον θέλησιν ὠρίσαντο οἱ πατέρες. Ἐτι δὲ εἰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐνυπάρχει τὸ θέλειν καὶ οὐ τοῖς μὲν ὑπάρχει, τοῖς δὲ οὐκ ἐνυπάρχει, τὸ δὲ κοινῶς πᾶσιν ἐνθεωρούμενον φύσιν χαρακτηρίζει ἐν τοῖς ὑπ’ αὐτὸ άτόμοις, ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἀνθρωπός. Καὶ αὐθις· Εἰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἡ φύσις οὐκ ἐπιδέχεται, ἐπίσης δὲ πᾶσιν ἐνυπάρχει τὸ θέλειν καὶ οὐ τοῖς μὲν πλέον, τοῖς δὲ ἔλαττον, ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἀνθρωπός· ὡστε εἰ φύσει θελητικὸς ὁ ἀνθρωπός, καὶ ὁ κύριος, οὐ μόνον καθὸ Θεός, ἀλλὰ καὶ καθὸ ἀνθρωπός γέγονε, φύσει θελητικός ἐστιν. Ὁπερ γάρ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀνέλαβεν, οὕτω καὶ τὸ ἡμέτερον θέλημα φύσει ἀνείληφεν, καὶ κατὰ τοῦτο οἱ πατέρες τὸ ἡμέτερον ἐν αὐτῷ τυπῶσαι αὐτὸν ἔφησαν θέλημα. Εἰ φυσικὸν οὐκ ἐστι τὸ θέλημα, ἥ ὑποστατικὸν ἐσται ἥ παρὰ φύσιν· ἀλλ’ εἰ μὲν ὑποστατικόν, ἐτερόβουλος οὕτω γε ἐσται ὁ υἱὸς τῷ πατρί· μόνης γάρ ὑποστάσεως χαρακτηριστικὸν τὸ ὑποστατικόν· εἰ δὲ παρὰ φύσιν, ἔκπτωσις τῆς φύσεως ἐσται τὸ θέλημα· φθαρτικὰ γάρ τῶν κατὰ φύσιν τὰ παρὰ φύσιν. Ο τῶν ὄλων Θεὸς καὶ πατήρ καθὸ πατήρ θέλει ἥ καθὸ Θεός. Ἀλλ’ εἰ μὲν καθὸ πατήρ, ἀλλο αὐτοῦ ἐσται παρὰ τὸ τοῦ υἱοῦ θέλημα· οὐ γάρ πατήρ ὁ υἱός. Εἰ δὲ καθὸ Θεός, Θεὸς δὲ ὁ υἱός, Θεὸς δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον· ἄρα τὸ θέλημα φύσεως ἔγουν φυσικόν. Ἐτι εἰ κατὰ

τοὺς πατέρας, ὡν τὸ θέλημα ἔν, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, ἐν δὲ θέλημα τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ἄρα μία καὶ ἡ αὐτὴ τούτων ἔσται καὶ ἡ οὐσία. Καὶ πάλιν· Εἰ κατὰ τοὺς πατέρας ἡ τῆς φύσεως διαφορὰ τῷ ἐνὶ θελήματι οὐ διαφαίνεται, ἀνάγκη ἦ ἐν θέλημα λέγοντας φυσικὴν ἐν Χριστῷ μὴ λέγειν διαφορὰν ἥ φυσικὴν λέγοντας διαφορὰν ἐν θέλημα μὴ λέγειν. Καὶ αὖθις· Εἰ, καθώς φησι τὸ θεῖον εὔαγγέλιον, ἐλθὼν ὁ κύριος εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος καὶ εἰσελθὼν εἰς οἴκον οὐδένα ἡθέλησε γνῶναι καὶ οὐκ ἡδυνήθη λαθεῖν, εἰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα παντοδύναμον, θελήσας δὲ λαθεῖν οὐ δεδύνηται, ἄρα καθὸ ἀνθρωπὸς θελήσας οὐκ ἡδυνήθη καὶ θελητικὸς ἦν καὶ καθὸ ἀνθρωπος. Καὶ πάλιν· Ἐλθών, φησίν, εἰς τὸν τόπον εἶπε· Διψῶ. Καὶ ἔδωκαν αὐτῷ οἵνον μετὰ χολῆς μεμιγμένον, καὶ γευσάμενος οὐκ ἡθέλησε πιεῖν. Εἰ μὲν οὖν καθὸ Θεὸς ἐδίψησε καὶ γευσάμενος οὐκ ἡθέλησε πιεῖν, ἐμπαθῆς ἄρα καθὸ Θεός· πάθος γάρ ἥ τε δίψα καὶ ἡ γεῦσις. Εἰ δὲ οὐ καθὸ Θεός, πάντως καθὸ ἀνθρωπὸς θελητικὸς ἦν. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος ὁ ἀπόστολος· Γενόμενος, φησίν, ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἡ ὑπακοὴ τοῦ ὄντος θελήματός ἐστιν ὑποταγή, οὐ τοῦ μὴ ὄντος· οὐ γάρ τὸ ἄλογον ὑπήκοον ἥ παρήκοον λέξιμεν· ὑπήκοος δὲ γενόμενος τῷ πατρὶ ὁ κύριος οὐ καθὸ Θεὸς γέγονεν, ἀλλὰ καθὸ ἀνθρωπος. Καθὸ γάρ Θεὸς οὕτε ὑπήκοος οὕτε παρήκοος· τῶν ὑπὸ χεῖρα γάρ ταῦτα, καθὼς ὁ θεηγόρος ἔφη Γρηγόριος. Θελητικὸς ἄρα καὶ καθὸ ἀνθρωπὸς ὁ Χριστός. Φυσικὸν δὲ τὸ θέλημα λέγοντες, οὐκ ἡναγκασμένον τοῦτό φαμεν, ἀλλ' αὐτεξούσιον· εἰ γάρ λογικόν, πάντως καὶ αὐτεξούσιον. Οὐ μόνον γάρ ἡ θεία καὶ ἄκτιστος φύσις οὐδὲν ἡναγκασμένον ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ ἡ νοερὰ καὶ κτιστή. Τοῦτο δὲ δῆλον· φύσει γάρ ὡν ἀγαθὸς ὁ Θεὸς καὶ φύσει δημιουργὸς καὶ φύσει Θεὸς οὐκ ἀνάγκη ταῦτα ἐστι. Τίς γάρ ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπάγων; Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὡς αὐτεξούσιότης ὁμωνύμως λέγεται, ἄλλως μὲν ἐπὶ Θεοῦ, ἄλλως δὲ ἐπὶ ἀγγέλων, καὶ ἄλλως ἐπὶ ἀνθρώπων. Ἐπὶ Θεοῦ μὲν γάρ ὑπερουσίως, ἐπὶ δὲ ἀγγέλων ὡς συντρεχούσης τῇ ἔξει τῆς προχειρήσεως καὶ παρενθήκην ὅλως χρόνου μὴ παραδεχομένης ἔχων γάρ φυσικῶς τὸ αὐτεξούσιον ἀπαρεμποδίστως τούτῳ κέχρηται, μηδὲ τὴν ἐκ σωμάτων ἀντιπάθειαν ἔχων μηδὲ τὸν προσβάλλοντα, ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων ὡς χρονικῶς τῆς ἔξεως προεπινοούμενης τῆς ἐγχειρήσεως· αὐτεξούσιος μὲν γάρ ἐστιν ὁ ἀνθρωπὸς καὶ φυσικῶς ἔχει τὸ αὐτεξούσιον, ἔχει δὲ καὶ τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου προσβολὴν καὶ τὴν τοῦ σώματος κίνησιν. Διὰ οὖν τὴν προσβολὴν καὶ τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐφυστερίζει ἡ προχείρησις τῆς ἔξεως. Εἰ οὖν θέλων ὁ Ἀδάμ ὑπήκουσε καὶ θελήσας ἔφαγεν, ἄρα πρωτοπαθῆς ἐν ἡμῖν ἡ θέλησις· εἰ δὲ πρωτοπαθῆς ἡ θέλησις, ταύτην δὲ μετὰ τῆς φύσεως ὁ λόγος σαρκωθεὶς οὐκ ἀνέλαβεν, οὐκ ἄρα ἔξω τῆς ἀμαρτίας γεγόναμεν. "Ετι δὲ εἰ ἔργον αὐτοῦ ἡ αὐτεξούσιος τῆς φύσεως ὑπάρχει δύναμις, ταύτην δὲ οὐκ ἀνέλαβεν, ἥ καταγνοὺς τῆς οἰκείας δημιουργίας ὡς οὐ καλῆς ἥ φθονήσας ἡμῖν τῆς κατ' αὐτὴν θεραπείας, ἡμᾶς μὲν τῆς παντελοῦς ἀποστερῶν θεραπείας, ἐαυτὸν δὲ ὑπὸ πάθος ὄντα δεικνὺς τῷ μὴ θέλειν ἥ τῷ μὴ δύνασθαι τελείως σώζειν. Ἀδύνατον δὲ ἐν τι σύνθετον ἐκ τῶν δύο θελημάτων λέγειν ὃσπερ ἐκ τῶν φύσεων σύνθετον τὴν ὑπόστασιν. Πρῶτον μὲν ὅτι αἱ συνθέσεις τῶν ἐν ὑποστάσει ὄντων καὶ οὐ τῶν ἐτέρω λόγω καὶ οὐκ ἰδιῶ θεωρουμένων εἰσί· δεύτερον δέ, ὅτι, εἰ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν σύνθεσιν λέξιμεν, καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν ἰδιωμάτων σύνθεσιν εἰπεῖν ἀναγκασθησόμεθα, τοῦ ἀκτίστου καὶ κτιστοῦ, τοῦ ἀοράτου καὶ ὄρατοῦ καὶ τῶν τοιούτων. Πῶς δὲ καὶ τὸ ἐκ τῶν θελημάτων σύνθετον θέλημα προσαγορευθῆσεται ἀδύνατον γάρ τὸ σύνθετον τῇ τῶν συντεθέντων ὀνομάζεσθαι προσηγορία, ἐπεὶ καὶ τὸ ἐκ τῶν φύσεων σύνθετον φύσιν προσαγορεύσομεν

καὶ οὐχ ὑπόστασιν; Ἔτι δὲ καὶ εἰ ἐν σύνθετον θέλημα ἐπὶ Χριστοῦ λέξιομεν, θελήματι τοῦ πατρὸς αὐτὸν χωρίζομεν· οὐ γὰρ σύνθετον τὸ τοῦ πατρὸς θέλημα. Λείπεται τοίνυν εἰπεῖν μόνην τὴν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ σύνθετον καὶ κοινὴν ὥσπερ τῶν φύσεων, οὕτω καὶ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ. Γνώμην δὲ καὶ προαίρεσιν ἐπὶ τοῦ κυρίου λέγειν ἀδύνατον, εἴπερ κυριολεκτεῖν βουλόμεθα. Ἡ γνώμη γὰρ μετὰ τὴν περὶ τοῦ ἀγνοούμενου ζήτησιν καὶ βούλευσιν ἦτοι βουλὴν καὶ κρίσιν πρὸς τὸ κριθέν ἐστι διάθεσις. Μεθ' ἡνὶ προαίρεσις ἐκλεγομένη καὶ αίρουμένη πρὸ τοῦ ἔτερου τὸ ἔτερον. Ὁ δὲ κύριος οὐ φιλὸς ὃν ἄνθρωπος ἀλλὰ καὶ Θεὸς καὶ πάντα εἰδὼς ἀνενδεήσ σκέψεως καὶ ζητήσεως καὶ βουλῆς ὑπῆρχε καὶ κρίσεως καὶ φυσικῶς τήν τε πρὸς τὸ καλὸν εἶχεν οἰκείωσιν καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἀλλοτρίωσιν. Οὕτω γοῦν καὶ Ἡσαΐας φησίν, ὅτι πρὶν ἦν γνῶναι τὸ παιδίον ἦν προελέσθαι πονηρά, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν· διότι πρὶν ἦν γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἦν κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Τὸ γὰρ πρὶν δηλοῖ, ὅτι οὐ καθ' ἡμᾶς ζητήσας καὶ βούλευσάμενος ἀλλὰ Θεὸς ὃν καὶ θεικῶς καὶ τὸ κατὰ σάρκα ὑποστάς, τουτέστι καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένος τῇ σαρκὶ, αὐτῷ τῷ εἶναι καὶ τὸ πάντα εἰδέναι τὸ ἐκ φύσεως εἶχεν ἀγαθόν· φυσικαὶ γάρ εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ φυσικῶς καὶ ἐπίσης πᾶσιν ἐνυπάρχουσιν, εἰ καὶ μὴ πάντες ἐπίσης ἐνεργοῦμεν τὰ τῆς φύσεως. Ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν γὰρ εἰς τὸ παρὰ φύσιν διὰ τῆς παραβάσεως ἡλάσαμεν. Ὁ δὲ κύριος ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἡμᾶς ἐπανήγαγε· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Καὶ ἡ ἀσκησις δὲ καὶ οἱ ταύτης πόνοι οὐ πρὸς τὸ ἐπικτήσασθαι τὴν ἀρετὴν ἔξωθεν ἐπείσακτον οὖσαν ἐπενοήθησαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἐπείσακτον καὶ παρὰ φύσιν κακίαν ἀποβαλέσθαι, ὥσπερ καὶ τὸν τοῦ σιδήρου ἰὸν οὐ φυσικὸν ὄντα, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας ἐπιγενόμενον διὰ μόχθου ἀποβάλλοντες τὴν φυσικὴν τοῦ σιδήρου λαμπρότητα ἐμφανίζομεν. Ἰστέον δέ, ὡς τὸ τῆς γνώμης ὄνομα πολύτροπον καὶ πολυσήμαντόν ἐστι. Ποτὲ μὲν γὰρ δηλοῖ τὴν παραίνεσιν, ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι· ποτὲ δὲ βουλήν, ὡς ὅταν φησὶν ὁ προφήτης Δαυίδ· Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπανουργεύσαντο γνώμην, ποτὲ δὲ ψῆφον, ὡς ὁ Δανιήλ· Περὶ τίνος ἔξῆλθεν ἡ γνώμη ἡ ἀναιδής αὗτη;, ποτὲ δὲ ἐπὶ πίστεως ἦν δόξης ἦν φρονήματος, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, κατὰ εἴκοσιν ὀκτὼ σημαινόμενα λαμβάνεται τὸ τῆς γνώμης ὄνομα.

59. Περὶ ἐνεργειῶν τῶν ἐν τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ

Δύο δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας φαμὲν ἐπὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· εἶχε γὰρ ὡς μὲν Θεὸς καὶ τῷ πατρὶ ὁμοούσιος τὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ ὡς ἄνθρωπος γενόμενος καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἐνέργειαν. Ἰστέον δέ, ὡς ἄλλο ἐστὶν ἐνέργεια καὶ ἄλλο ἐνεργητικὸν καὶ ἄλλο ἐνέργημα καὶ ἄλλο ἐνεργῶν. ἐνέργεια μὲν οὖν ἐστιν ἡ δραστικὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις· ἐνέργητικὸν δὲ ἡ φύσις, ἐξ ἣς ἡ ἐνέργεια πρόεισιν· ἐνέργημα δὲ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα· ἐνεργῶν δὲ ὁ κεχρημένος τῇ ἐνέργειᾳ ἦτοι ἡ ὑπόστασις. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια ἐνέργημα, καὶ τὸ ἐνέργημα ἐνέργεια, ὡς καὶ τὸ κτίσμα κτίσις. Οὕτω φαμέν· πᾶσα ἡ κτίσις, τὰ κτίσματα δηλοῦντες. Ἰστέον, ὡς ἡ ἐνέργεια κίνησίς ἐστι καὶ ἐνεργεῖται μᾶλλον ἦν ἐνεργεῖ, καθώς φησιν ὁ θεηγόρος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος λόγῳ· Εἰ δὲ ἐνέργειά ἐστιν, ἐνεργηθήσεται δηλονότι καὶ οὐκ ἐνεργήσει καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι παύσεται. Δεῖ δὲ

γινώσκειν, ὅτι αὐτὴ ἡ ζωὴ ἐνέργειά ἔστι καὶ ἡ τροπὴ τοῦ ζῶου ἐνέργεια, καὶ πᾶσα ἡ τοῦ ζῶου οἰκονομία ἡ τε θρεπτικὴ καὶ αὐξητικὴ ἥγουν φυτικὴ καὶ ἡ καθ' ὄρμὴν κίνησις ἥγουν αἰσθητικὴ καὶ ἡ νοερὰ καὶ αὔτεξούσιος κίνησις. Δυνάμεως δὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἐνέργεια. Εἰ οὖν ταῦτα πάντα θεωροῦμεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἅρα καὶ ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν ἐπ' αὐτοῦ φήσομεν. Ἐνέργεια λέγεται τὸ πρῶτον ἐν ἡμῖν συνιστάμενον νόημα· καὶ ἔστιν ἀπλῆ καὶ ἀσχετος ἐνέργεια τοῦ νοῦ καθ' αὐτὸν ἀφανῶς τὰ ἴδια νοήματα προβαλλομένου, ὃν χωρὶς οὐδὲ νοῦς ἀν κληθείη δικαίως. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια καὶ ἡ διὰ τῆς προφορᾶς τοῦ λόγου φανέρωσις καὶ ἑξάπλωσις τῶν νενοημένων. Αὕτη δὲ οὐκέτι ἀσχετός ἔστι καὶ ἀπλῆ, ἀλλ' ἐν σχέσει θεωρουμένη ἐκ νοήματος καὶ λόγου συντεθειμένη. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σχέσις, ᾧ ἔχει ὁ ποιῶν πρὸς τὸ γινόμενον, ἐνέργειά ἔστι· καὶ αὐτὸ τὸ ἀποτελούμενον ἐνέργεια λέγεται. Καὶ τὸ μέν ἔστι ψυχῆς μόνης, τὸ δὲ ψυχῆς σώματι κεχρημένης, τὸ δὲ σώματος νοερῶς ἐψυχωμένου, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα· ὃ νοῦς γὰρ προθεωρήσας τὸ ἐσόμενον οὕτω διὰ τοῦ σώματος ἐργάζεται. Τῆς ψυχῆς τοίνυν ἔστιν ἡ ἡγεμονία· κέχρηται γὰρ ὡς ὀργάνῳ τῷ σώματι, ἄγουσα τοῦτο καὶ ἰθύνουσα. Ἐτέρα δέ ἔστιν ἡ τοῦ σώματος ἐνέργεια ἀγομένου ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ κινουμένου. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τοῦ μὲν σώματος ἡ ἀφὴ καὶ ἡ κράτησις καὶ ἡ τοῦ ποιουμένου οίονεὶ περιένεξις, τῆς δὲ ψυχῆς ἡ τοῦ γινομένου οίονεὶ μόρφωσις καὶ σχηματισμός. Οὕτω καὶ περὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ μὲν τῶν θαυμάτων δύναμις τῆς θεότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνέργεια, ἡ δὲ χειρουργία καὶ τὸ θελῆσαι καὶ τὸ εἰπεῖν θέλω, καθαρίσθητι τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνέργεια. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς μὲν ἀνθρωπίνης ἡ τῶν ἄρτων κλάσις, τὸ ἀκοῦσαι τὸν λεπρὸν τὸ θέλω, τῆς δὲ θείας ὁ τῶν ἄρτων πληθυσμὸς καὶ ἡ τοῦ λεπροῦ κάθαρσις· δι' ἀμφοτέρων γάρ, διά τε τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ σώματος, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν συγγενῆ καὶ ἵστην ἐνεδείκνυτο αὐτοῦ τὴν θείαν ἐνέργειαν. Ὡσπερ γὰρ τὰς φύσεις ἡνωμένας γινώσκομεν καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις ἔχούσας περιχώρησιν καὶ τὴν τούτων διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀριθμοῦμεν καὶ ἀδιαιρέτους αὐτὰς γινώσκομεν, οὕτω καὶ τῶν θελημάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὸ συναφὲς γινώσκομεν καὶ τὸ διάφορον ἐπιγινώσκομεν καὶ ἀριθμοῦμεν καὶ διαίρεσιν οὐκ εἰσάγομεν. "Ον τρόπον γὰρ ἡ σὰρξ καὶ τεθέωται καὶ μεταβολὴν τῆς οἰκείας οὐ πέπονθε φύσεως, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ θέλημα καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ τεθέωνται καὶ τῶν οἰκείων οὐκ ἔξιστανται ὅρων· εἴς γάρ ἔστιν ὁ τοῦτο κάκεινο ὃν καὶ οὕτως κάκείνως ἥτοι θεικῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως θέλων καὶ ἐνεργῶν. Δύο τοίνυν τὰς ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκαῖον διὰ τὸ διττὸν τῆς φύσεως· ὃν γὰρ ἡ φύσις παρηλλαγμένη, τούτων διάφορος ἡ ἐνέργεια, καὶ ὃν ἡ ἐνέργεια παρηλλαγμένη, τούτων ἡ φύσις διάφορος. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν· Ὡν ἡ φύσις ἡ αὐτή, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτή, καὶ ὃν ἡ ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, κατὰ τοὺς θεηγόρους πατέρας. Ἀνάγκη τοίνυν δυοῖν θάτερον ἥ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντας μίαν λέγειν καὶ τὴν οὐσίαν ἥ, εἴπερ τῆς ἀληθείας ἔχόμεθα καὶ δύο τὰς οὐσίας εὐαγγελικῶς τε καὶ πατρικῶς ὁμολογοῦμεν, δύο καὶ τὰς ἐνεργείας καταλλήλως αὐτοῖς ἐπομένους συνομολογεῖν· ὁμοούσιος γὰρ ὃν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα ἵσος ἔσται καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν. Ὁμοούσιος δὲ ὃν ἡμῖν ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἵσος ἔσται καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν. Φησὶ γοῦν ὁ μακάριος Γρηγόριος, ὁ Νυσαέων ἐπίσκοπος· Ὡν δὲ ἡ ἐνέργεια μία, τούτων πάντως καὶ ἡ δύναμις ἡ αὐτή· πᾶσα γὰρ ἐνέργεια δυνάμεως ἔστιν ἀποτέλεσμα. Ἄδυνατον δὲ ἀκτίστου καὶ κτιστῆς φύσεως μίαν φύσιν ἥ δύναμιν ἥ ἐνέργειαν εἶναι. Εἰ δὲ μίαν Χριστοῦ τὴν ἐνέργειαν εἴποιμεν, τῇ τοῦ λόγου θεότητι προσάψομεν τῆς νοερᾶς ψυχῆς τὰ πάθη, φόβον φημὶ καὶ λύπην καὶ

ἀγωνίαν. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς περὶ τῆς ἀγίας τριάδος διαλεγόμενοι οἱ πατέρες οἱ ἄγιοι ἔφασαν· Ὡν ἡ οὐσία μία, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ὡν διάφορος ἡ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ὡς οὐ χρὴ τὰ τῆς θεολογίας ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν μετάγειν, ἐροῦμεν· Εἰ ἐπὶ τῆς θεολογίας μόνον εἴρηται τοῖς πατράσι, καὶ οὐκ ἔτι μετὰ τὴν σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ὁ νίὸς τῷ πατρὶ οὐδὲ τῆς αὐτῆς ἔσται οὐσίας. Τίνι δὲ ἀπονεμοῦμεν τὸ ὁ πατήρ μου ἔως ἅρτι ἐργάζεται, κάγὼ ἐργάζομαι, καὶ ἡ βλέπει τὸν πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ νίὸς ὄμοιώς ποιεῖ, καὶ εἰ ἐμοὶ οὐ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε, καὶ τὰ ἔργα, ἡ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, καὶ ὥσπερ ὁ πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ νίὸς, οὓς θέλει, ζωοποιεῖ; Ταῦτα γὰρ πάντα οὐ μόνον ὄμοιούσιον καὶ μετὰ σάρκωσιν τῷ πατρὶ δείκνυσιν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας. Καὶ πάλιν· Εἰ ἡ περὶ τὰ ὄντα πρόνοια οὐ μόνον πατρὸς καὶ ἀγίου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ νίου ἔστι καὶ μετὰ σάρκωσιν, ἐνέργεια δὲ τοῦτο ἔστιν· ἅρα καὶ μετὰ σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἔστιν ἐνεργείας τῷ πατρὶ. Εἰ ἐκ τῶν θαυμάτων τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα τῷ πατρὶ τὸν Χριστὸν ἔγνωμεν, ἐνέργεια δὲ Θεοῦ τυγχάνει τὰ θαύματα, ἅρα καὶ μετὰ σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἔστι τῷ πατρὶ. Εἰ δὲ μία ἐνέργεια τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, σύνθετος ἔσται, καὶ ἔσται ἡ ἑτέρας ἐνεργείας παρὰ τὸν πατέρα ἡ καὶ ὁ πατήρ συνθέτου ἐνεργείας ἔσται. Εἰ δὲ συνθέτου ἐνεργείας, δῆλον ὅτι καὶ φύσεως. Εἰ δὲ εἴποιεν, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, ἐροῦμεν, ὅτι, εἰ τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, κατὰ τὴν εὐλογὸν ἀντιστροφὴν καὶ τῷ προσώπῳ ἐνέργεια συνεισαχθήσεται, καὶ ἔσονται, ὥσπερ τρία πρόσωπα ἢ τοις ὑποστάσεις τῆς ἀγίας τριάδος, οὕτω καὶ τρεῖς ἐνέργειαι, ἡ ὥσπερ μία ἡ ἐνέργεια, οὕτω καὶ ἐν πρόσωπον καὶ μία ὑπόστασις. Οἱ δὲ ἄγιοι πατέρες συμφώνως εἰρήκασι τὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι ἐνεργείας. "Ἐτι δέ, εἰ τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, οἱ μήτε μίαν μήτε δύο Χριστοῦ τὰς ἐνέργειας λέγειν θεοπίσαντες οὔτε ἐν πρόσωπον αὐτοῦ λέγειν οὔτε δύο προσέταξαν. Καὶ ἐπὶ τῆς πεπυρακτωμένης μαχαίρας ὥσπερ αἱ φύσεις σῷζονται τοῦ τε πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, οὕτω καὶ αἱ δύο ἐνέργειαι καὶ τὰ τούτων ἀποτελέσματα. "Ἔχει γὰρ ὁ μὲν σίδηρος τὸ τμητικόν, τὸ δὲ πῦρ τὸ καυστικόν, καὶ ἡ τομὴ μὲν τῆς τοῦ σιδήρου ἐνεργείας ἔστιν ἀποτέλεσμα, ἡ δὲ καῦσις τοῦ πυρός· καὶ σῷζεται τὸ τούτων διάφορον ἐν τῇ κεκαυμένῃ τομῇ καὶ ἐν τῇ τετμημένῃ καύσει, εἰ καὶ μήτε ἡ καῦσις τῆς τομῆς δίχα γίγνοιτο μετὰ τὴν ἔνωσιν μήτε ἡ τομὴ δίχα τῆς καύσεως· καὶ οὔτε διὰ τὸ διττὸν τῆς φυσικῆς ἐνεργείας δύο πεπυρακτωμένας μαχαίρας φαμὲν οὔτε διὰ τὸ μοναδικὸν τῆς πεπυρακτωμένης μαχαίρας σύγχυσιν τῆς οὐσιώδους αὐτῶν διαφορᾶς ἐργαζόμεθα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ τῆς μὲν θεότητος αὐτοῦ ἡ θεία καὶ παντοδύναμος ἐνέργεια, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ἡ καθ' ἡμᾶς. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς μὲν ἀνθρωπίνης τὸ κρατηθῆναι τὴν χεῖρα τῆς παιδὸς καὶ ἐλκυσθῆναι, τῆς δὲ θείας ἡ ζωοποίησις· ἄλλο γὰρ τοῦτο, κάκεῖνο ἔτερον, εἰ καὶ ἀλλήλων ἀχώριστοι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ θεανδρικῇ ἐνεργείᾳ. Εἰ διὰ τὸ μίαν εἶναι τὴν τοῦ κυρίου ὑπόστασιν μία ἔσται καὶ ἡ ἐνέργεια, διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν μία ἔσται καὶ ἡ οὐσία. Καὶ πάλιν· Εἰ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ κυρίου εἴποιμεν, ἡ θείαν ταύτην λέξομεν ἡ ἀνθρωπίνην ἡ οὐδετέραν. Ἀλλ' εἰ μὲν θείαν, θεὸν αὐτὸν μόνον γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος λέξομεν. Εἰ δὲ ἀνθρωπίνην, ψιλὸν αὐτὸν ἀνθρωπὸν βλασφημήσομεν. Εἰ δὲ οὐδὲ θείαν οὐδὲ ἀνθρωπίνην, οὐδὲ θεὸν οὐδὲ ἀνθρωπὸν, οὐδὲ τῷ πατρὶ οὐδὲ ἡμῖν ὄμοιούσιον· ἐκ γὰρ τῆς ἐνώσεως ἡ καθ' ὑπόστασιν ταυτότης γέγονεν, οὐ μὴν δὲ καὶ ἡ διαφορὰ τῶν φύσεων ἀνήρηται. Τῆς δὲ διαφορᾶς σῷζομένης τῶν φύσεων, σωθήσονται δηλαδὴ καὶ αἱ

τούτων ἐνέργειαι· οὐ γάρ ἔστι φύσις ἀνενέργητος. Εἰ μία τοῦ δεσπότου Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἥ κτιστὴ ἔσται ἥ ἄκτιστος· μέσον γὰρ τούτων οὐκ ἔστιν ἐνέργεια ὡσπερ οὐδὲ φύσις. Εἰ οὖν κτιστή, κτιστὴν μόνην δηλώσει φύσιν· εἰ δὲ ἄκτιστος, ἄκτιστον μόνην χαρακτηρίσει οὐσίαν. Δεῖ γὰρ πάντως κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά· ἀδύνατον γὰρ ἐλλιποῦς φύσεως ὑπαρξιν εἶναι. Ἡ δὲ κατὰ φύσιν ἐνέργεια οὐ τῶν ἐκτὸς ὑπάρχει, καὶ δῆλον, ὅτι οὔτε εἶναι οὔτε γινώσκεσθαι τὴν φύσιν δυνατὸν ἐνεργείας δίχα· δι’ ὃν γὰρ ἐνεργεῖ ἔκαστον, τὴν οἰκείαν φύσιν πιστοῦται, ὅπερ ἔστι μὴ τρεπόμενον. Εἰ μία Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ποιητική. Οὐδὲν δὲ τῶν ὄντων ἐν τοῖς κατὰ φύσιν μένον τὰ ἐναντία ποιεῖν δύναται· οὐ γὰρ τὸ πῦρ ψύχει καὶ θερμαίνει, οὐδὲ ζηραίνει καὶ ὑγραίνει τὸ ὕδωρ. Πῶς οὖν ὁ φύσει ὃν Θεὸς καὶ φύσει γενόμενος ἀνθρωπος τά τε θαύματα καὶ τὰ πάθη μιᾳ ἐνεργείᾳ ἐπετέλεσεν; Εἰ οὖν ἔλαβεν ὁ Χριστὸς νοῦν ἀνθρώπινον ἥγουν ψυχὴν νοεράν τε καὶ λογικήν, διανοηθήσεται πάντως καὶ ἀεὶ διανοηθήσεται· ἐνέργεια δὲ νοῦ ἡ διάνοια. Ἄρα καὶ καθὸ ἀνθρωπος ἐνεργής ὁ Χριστὸς καὶ ἀεὶ ἐνεργής. Ὁ δὲ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν Πράξεων δευτέρῳ λόγῳ οὕτω φησίν· Οὐκ ἂν δέ τις ἀμάρτοι καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ πρᾶξιν καλέσας· ἐν τῷ γὰρ τὰ πάντα παθεῖν ἐποίησε τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκεῖνο ἔργον τὸν θάνατον καταλύσας καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐργασάμενος. Εἰ πᾶσα ἐνέργεια φύσεως τινος οὐσιώδης ὄριζεται κίνησις, ὡς οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ διειλήφασι, ποῦ φύσιν τις εἶδεν ἀκίνητον ἥ παντελῶς ἀνενέργητον ἥ ἐνέργειαν εύρηκεν οὐ φυσικῆς δυνάμεως ὑπάρχουσαν κίνησιν; Μίαν δὲ φυσικὴν τὴν ἐνέργειαν Θεοῦ καὶ ποιήματος οὐκ ἄν τις εὖ φρονῶν δοίη κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον· οὐδὲ ζωοποιεῖ τὸν Λάζαρον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, οὐδὲ δακρύει ἡ θεικὴ ἔξουσία· τὸ μὲν γὰρ δάκρυον τῆς ἀνθρωπότητος ἴδιον, ἡ δὲ ζωὴ τῆς ἐνυποστάτου ζωῆς. Ἄλλ’ ὅμως κοινῶς ἀμφοτέρων ἐκάτερα διὰ τὸ ταύτὸν τῆς ὑποστάσεως. Εἴς μὲν γάρ ἔστιν ὁ Χριστὸς καὶ ἐν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον ἥτοι ἡ ὑπόστασις, ἀλλ’ ὅμως ἔχει δύο φύσεις, τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ. Ἐκ μὲν οὖν τῆς θεότητος ἡ δόξα φυσικῶς προιοῦσα ἐκατέρου κοινὴ διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ἐγένετο ταυτότητα, ἐκ δὲ τῆς σαρκὸς τὰ ταπεινὰ ἐκατέρω κοινά· εἰς γάρ ἔστι καὶ ὁ αὐτὸς ὁ τοῦτο τε κάκεῖνο ὃν ἥτοι Θεὸς καὶ ἀνθρωπος, καὶ τοῦ αὐτοῦ, τὰ τε τῆς θεότητος καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος· τὰς μὲν γὰρ θεοσημίας ἡ θεότης εἰργάζετο, ἀλλ’ οὐ δίχα τῆς σαρκός, τὰ δὲ ταπεινὰ ἡ σάρξ, ἀλλ’ οὐ χωρὶς τῆς θεότητος. Καὶ πασχούσῃ γὰρ τῇ σαρκὶ συνημμένη ἥν ἡ θεότης ἀπαθής διαμένουσα καὶ τὰ πάθη ἐκτελοῦσα σωτήρια, καὶ ἐνεργούσῃ τῇ τοῦ λόγου θεότητι συνημμένος ἥν ὁ ἄγιος νοῦς νοῶν καὶ εἰδῶς τὰ τελούμενα. Τῶν μὲν οὖν οἰκείων αὐχημάτων ἡ θεότης τῷ σώματι μεταδίδωσιν, αὐτὴ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν διαμένει ἀμέτοχος. Οὐ γάρ, ὡσπερ διὰ τῆς σαρκὸς ἡ θεότης τοῦ λόγου ἐνήργει, οὕτω καὶ διὰ τῆς θεότητος ἡ σάρξ αὐτοῦ ἐπασχεν· ὅργανον γὰρ ἡ σάρξ τῆς θεότητος ἔχρημάτισεν. Εἰ καὶ τοίνυν ἐξ ἄκρας συλλήψεως οὐδὲ ὅτιοῦν διηρημένον ἥν τῆς ἐκατέρας μορφῆς, ἀλλ’ ἐνὸς προσώπου αἱ τοῦ παντὸς χρόνου πράξεις ἐκατέρας μορφῆς γεγόνασιν, ὅμως αὐτά, ἀπερ ἀχωρίστως γεγένηνται, κατ’ οὐδένα τρόπον συγχέομεν, ἀλλά, τί ποίας εἴη μορφῆς, ἐκ τῆς τῶν ἔργων ποιότητος αἰσθανόμεθα. Ἐνεργεῖ τοίνυν ὁ Χριστὸς καθ’ ἐκατέραν αὐτοῦ τῶν φύσεων, καὶ ἐνεργεῖ ἐκατέρα φύσις ἐν αὐτῷ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, τοῦ μὲν λόγου κατεργαζομένου, ἀπερ ἔστι τοῦ λόγου, διὰ τὴν αὐθεντίαν καὶ ἔξουσίαν τῆς θεότητος, ὅσα ἔστιν ἀρχικὰ καὶ βασιλικά, τοῦ δὲ σώματος ἐκτελοῦντος, ὅσα ἔστι τοῦ σώματος, πρὸς τὸ βούλημα τοῦ ἐνωθέντος αὐτῷ λόγου, οὗ καὶ γέγονεν ἴδιον. Οὐ γὰρ ἀφ’ ἑαυτοῦ πρὸς τὰ φυσικὰ πάθη τὴν ὄρμὴν

ἐποιεῖτο οὐδ' αὐτὴν ἐκ τῶν λυπηρῶν ἀφορμὴν καὶ παραίτησιν ἢ τὰ ἔξωθεν προσπίπτοντα ἐπασχεν, ἀλλ' ἐκινεῖτο κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως τοῦ λόγου θέλοντος καὶ παραχωροῦντος οἰκονομικῶς πάσχειν αὐτὸν καὶ πράττειν τὰ ἴδια, ίνα διὰ τῶν ἔργων τῆς φύσεως πιστωθῆ ἡ ἀλήθεια. Ὡσπερ δὲ ὑπὲρ οὐσίαν ούσιαθη ἐκ παρθένου κυθείσ, οὕτω καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τὰ ἀνθρώπων ἐνήργει ἐπὶ ἀστάτου ὕδατος γηίνοις ποσὶ πορευόμενος οὐ γεωθέντος τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ τῆς θεότητος ὑπερφυεῖ δυνάμει συνισταμένου πρὸς τὸ ἀδιάχυτον καὶ βάρει ύλικῶν ποδῶν μὴ ὑπείκοντος. Οὐκ ἀνθρωπίνως γὰρ ἐπραττε τὰ ἀνθρώπινα οὐ γὰρ ἄνθρωπος μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεός· ὅθεν καὶ τὰ τούτου πάθη ζωοποιὰ καὶ σωτήρια οὐδὲ θεικῶς ἐνήργει τὰ θεῖα οὐ γὰρ Θεὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος· ὅθεν δι' ἀφῆς καὶ λόγου καὶ τῶν τοιούτων τὰς θεοσημίας εἰργάζετο. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὡς οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ἀνθρωπίνης ἐνέργειας μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντιδιαστελλομένη τῇ θείᾳ ἐνέργεια πάθος λέγεται ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, κατὰ τοῦτο μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγομεν, ἐροῦμεν. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ οἱ μίαν φύσιν λέγοντες οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ἀνθρωπίνης ταύτην λέγουσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντιδιαστελλομένη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὴν θείαν φύσιν παθητικὴ λέγεται. Ἡμᾶς δὲ μὴ γένοιτο τῇ πρὸς τὴν θείαν ἐνέργειαν διαστολῇ πάθος τὴν ἀνθρωπίνην προσαγορεῦσαι κίνησιν· οὐδενὸς γάρ, καθόλου φάναι, ὑπαρξις ἐκ παραθέσεως ἢ ἐκ συγκρίσεως γινώσκεται ἢ ὁρίζεται. Οὕτω γὰρ ἀλληλαίτια εὑρεθήσονται τὰ ὄντα πράγματα. Εἰ γὰρ διὰ τὸ ἐνέργειαν εἶναι τὴν θείαν κίνησιν ἡ ἀνθρωπίνη πάθος ἔστι, πάντως καὶ διὰ τὸ ἀγαθὴν εἶναι τὴν θείαν φύσιν πονηρὰ ἔσται ἡ ἀνθρωπίνη, καὶ κατὰ τὴν σὺν ἀντιθέσει ἀντιστροφὴν διὰ τὸ πάθος λέγεσθαι τὴν ἀνθρωπίνην κίνησιν ἡ θεία κίνησις ἐνέργεια λέγεται, καὶ διὰ τὸ πονηρὰν εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀγαθὴ ἔσται ἡ θεία. Καὶ πάντα δὲ τὰ κτίσματα οὕτως ἔσται πονηρά, καὶ ψεύσεται ὁ εἰπών· Καὶ εἰδεν ὁ Θεὸς πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἵδον καλὰ λίαν. Ἡμεῖς δέ φαμεν, ὅτι οἱ ἄγιοι πατέρες πολυτρόπως τὴν ἀνθρωπίνην ὠνόμασαν κίνησιν πρὸς τὰς ὑποκειμένας ἐννοίας. Προσηγόρευσαν γὰρ αὐτὴν καὶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν καὶ διαφορὰν καὶ κίνησιν καὶ ἰδιότητα καὶ ποιότητα καὶ πάθος· οὐ κατὰ ἀντιδιαστολὴν τῆς θείας, ἀλλ' ὡς συνεκτικὴν μὲν καὶ ἀναλλοίωτον δύναμιν, ἐνέργειαν δὲ ὡς χαρακτηριστικὴν καὶ τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ὄμοειδέσιν ἀπαραλλαξίαν ἐμφαίνουσαν, διαφορὰν δὲ ὡς ἀφοριστικήν, κίνησιν δὲ ὡς ἐνδεικτικήν, ἰδιότητα δὲ ὡς συστατικὴν καὶ μόνη αὐτῇ καὶ οὐκ ἄλλῃ προσοῦσαν, ποιότητα δὲ ὡς εἰδοποιόν, πάθος δὲ ὡς κινουμένην· πάντα γὰρ τὰ ἐκ Θεοῦ καὶ μετὰ θεὸν πάσχει τῷ κινεῖσθαι ὡς μὴ ὄντα αὐτοκίνησις ἢ αὐτοδύναμις, οὐ κατὰ ἀντιδιαστολὴν οὖν, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ τὸν δημιουργικῶς αὐτοῖς ἐντεθέντα παρὰ τῆς τὸ πᾶν συστησαμένης αἰτίας λόγον· ὅθεν καὶ μετὰ τῆς θείας συνεκφωνοῦντες αὐτὴν ἐνέργειαν προσηγόρευσαν. Ό γὰρ εἰπών· Ἐνεργεῖ γὰρ ἐκατέρα μορφὴ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, τί ἔτερον πεποίηκεν ἢ ὁ εἰπών· Καὶ γὰρ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀπόσιτος μείνας ὑστερον ἐπείνασεν ἔδωκε γὰρ τῇ φύσει, ὅτε ἥθελε, τὰ ἴδια ἐνεργεῖν ἢ οἱ διάφορον ἐν αὐτῷ φήσαντες ἐνέργειαν ἢ οἱ διπλῆν ἢ οἱ ἄλλην καὶ ἄλλην· Ταῦτα γὰρ δι' ἀντωνυμίας δύο τὰς ἐνέργειας σημαίνουσι· καὶ δι' ἀντωνυμίας γὰρ πολλάκις ὁ ἀριθμὸς ἐνδείκνυται καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν θεῖόν τε καὶ ἀνθρωπινον. Ή γὰρ διαφορὰ διαφερόντων ἔστι διαφορά· τὰ δὲ μὴ ὄντα, πῶς διοίσουσιν;

**60. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Εἰ δύο φύσεων καὶ ἐνεργειῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη
ἐπὶ Χριστοῦ τρεῖς φύσεις καὶ τοσαύτας λέγειν τὰς ἐνεργείας**

‘Ο μὲν καθ’ ἔκαστα ἄνθρωπος ἐκ δύο συγκείμενος φύσεων, ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ ταύτας ἀμεταβλήτους ἔχων ἐν ἑαυτῷ δύο φύσεις εἰκότως λεχθήσεται· σώζει γὰρ ἔκατέρων καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τὴν φυσικὴν ἰδιότητα. Οὕτε γὰρ τὸ σῶμα ἀθάνατον ἀλλὰ φθαρτόν, οὔτε ἡ ψυχὴ θυητὴ ἀλλ’ ἀθάνατος, οὔτε τὸ σῶμα ἀόρατον οὔτε ἡ ψυχὴ σωματικοῖς ὄφθαλμοῖς ὁρατή, ἀλλ’ ἡ μὲν λογικὴ καὶ νοερὰ καὶ ἀσώματος, τὸ δὲ παχύ τε καὶ ὁρατὸν καὶ ἄλογον. Οὐ μιᾶς δὲ φύσεως τὰ κατ’ οὐσίαν ἀντιδιαιρούμενα· οὐ μιᾶς ἄρα οὐσίας ψυχῆς τε καὶ σῶμα. Καὶ πάλιν· Εἰ ζῶν λογικὸν θυητὸν ὁ ἄνθρωπος, πᾶς δὲ ὅρος τῶν ὑποκειμένων φύσεών ἐστι δηλωτικός, οὐ ταύτον δὲ κατὰ φύσεως λόγον τὸ λογικὸν τῷ θυητῷ· οὐκ ἄρα μιᾶς φύσεως εἴη ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν τοῦ οἰκείου ὄρισμοῦ κανόνα. Εἰ δὲ λέγοιτό ποτε μιᾶς φύσεως ὁ ἄνθρωπος, ἀντὶ τοῦ εἴδους τὸ τῆς φύσεως παραλαμβάνεται ὄνομα λεγόντων ἡμῶν, ὅτι οὐ διαλλάττει ἄνθρωπος ἄνθρωπου κατά τινα φύσεως διαφοράν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν σύστασιν ἔχοντες πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐκ ψυχῆς συντεθειμένοι καὶ σώματος καὶ δύο ἔκαστος φύσεις τελοῦντες ὑφ’ ἔνα πάντες ὄρισμὸν ἀνάγονται. Καὶ οὐ παράλογον τοῦτο, ὅπότε καὶ πάντων τῶν κτιστῶν ὡς γενητῶν μίαν φύσιν ὁ Ἱερὸς Ἀθανάσιος ἔφησεν ἐν τῷ κατὰ τῶν βλασφημούντων τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον οὐτωσὶ λέγων· ‘Οτι δὲ ἄνω τῆς κτίσεως ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον καὶ ἄλλο μὲν παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν, ἵδιον δὲ τῆς θεότητος, ἔξεστι πάλιν συνιδεῖν. Πᾶν γάρ, ὃ κοινῶς καὶ ἐν πολλοῖς θεωρεῖται, οὐ τινὶ μὲν πλέον, τινὶ δὲ ἔλαττον ὑπάρχον, οὐσίᾳ ὀνομάζεται. Ἐπεὶ οὖν πᾶς ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἐστι συντεθειμένος καὶ σώματος, κατὰ τοῦτο μία φύσις τῶν ἄνθρωπων λέγεται. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως τοῦ κυρίου οὐ λέγειν δυνάμεθα μίαν φύσιν· αἱ τε γὰρ φύσεις σώζουσι καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐκάστη τὴν φυσικὴν ἰδιότητα, καὶ εἶδος Χριστῶν οὐκ ἐστι εὐρεῖν. Οὐ γὰρ ἐγένετο ἄλλος Χριστὸς ἐκ θεότητός τε καὶ ἄνθρωπότητος, Θεός τε καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Καὶ πάλιν· Οὐ ταύτον ἐστι τὸ κατ’ εἶδος τοῦ ἄνθρωπου ἐν τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἄνθρωποις ἀπαραλλαξίαν ἐνδείκνυται· τὸ δὲ κατ’ οὐσίαν ψυχῆς καὶ σώματος ἐν αὐτῷ τὸ εἶναι αὐτῶν λυμαίνεται εἰς ἀνυπαρξίαν αὐτὰ παντελῇ ἄγον· ἢ γὰρ τὸ ἐν εἰς τὴν τοῦ ἑτέρου μεταποιηθήσεται οὐσίαν ἢ ἐξ ἑτέρων ἔτερον γενήσεται καὶ ἀμφότερα τραπήσονται ἢ ἐπὶ τῶν ἴδιων ὅρων μένοντα δύο φύσεις ἔσονται. Οὐ γὰρ ταύτον κατ’ οὐσίας λόγον τὸ σῶμα τῷ ἀσωμάτῳ. Οὐκ ἀνάγκη τοίνυν ἐπὶ τοῦ ἄνθρωπου μίαν φύσιν λέγοντας οὐ διὰ τὸ ταύτον τῆς οὐσιώδους ποιότητος ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῶν ὑπὸ τὸ εἶδος ἀναγομένων ἀτόμων μίαν καὶ ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν λέγειν, ἔνθα εἶδος περιεκτικὸν πολλῶν ὑποστάσεων οὐκ ἐστιν. Ἐτὶ δὲ πᾶσα σύνθεσις ἐκ τῶν προσεχῶς συντεθέντων συντεθεῖσθαι λέγεται· οὐ γὰρ λέγομεν τὸν οἶκον ἐκ γῆς καὶ ὕδατος συντεθεῖσθαι, ἀλλ’ ἐκ πλίνθου καὶ ξύλων. Ἐπεὶ ἀνάγκη καὶ τὸν ἄνθρωπον λέγειν ἐκ πέντε συγκεῖσθαι φύσεων, ἐκ τε τῶν τεσσάρων στοιχείων καὶ ψυχῆς. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐ τὰ μέρη τῶν μερῶν σκοποῦμεν, ἀλλὰ τὰ προσεχῶς συντεθέντα, θεότητά τε καὶ ἄνθρωπότητα. Ἐτὶ δὲ εἰ δύο φύσεις τὸν ἄνθρωπον λέγοντες τρεῖς φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκασθησόμεθα, καὶ ὑμεῖς ἐκ δύο φύσεων τὸν ἄνθρωπον λέγοντες ἐκ τριῶν τὸν Χριστὸν δογματίζετε φύσεων· ὅμοίως καὶ περὶ ἐνεργειῶν· κατάλληλον γὰρ ἀνάγκη τῇ φύσει τὴν ἐνέργειαν εἶναι. Ὅτι δὲ δύο φύσεων ὁ ἄνθρωπος λέγεται τε καὶ

ἔστι, μάρτυς ὁ θεολόγος Γρηγόριος· Φύσεις μὲν γὰρ δύο φάσκων Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα. Καὶ ἐν τῷ περὶ βαπτίσματος δὲ λόγῳ τοιάδε φησί· Διτῶν δὲ ὅντων ἡμῶν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τῆς μὲν ὄρατῆς τῆς δὲ ἀοράτου φύσεως, διττὴ καὶ ἡ κάθαρσις δι’ ὑδατος καὶ πνεύματος.

61. Περὶ τοῦ τεθεῶσθαι τὴν φύσιν τῆς τοῦ κυρίου σαρκὸς καὶ τὸ θέλημα

Χρὴ εἰδέναι, ὡς οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως ἢ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ἢ σὰρξ τοῦ κυρίου τεθεῶσθαι λέγεται καὶ ὁμόθεος καὶ Θεὸς γενέσθαι, ὡς φησιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος· Ὡν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη, καὶ θαρρῶ λέγειν ὁμόθεον, καὶ ἄνθρωπον γενέσθαι τὸ χρῖσαν καὶ θεὸν τὸ χριόμενον. Ταῦτα γὰρ οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως, ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκονομικὴν ἔνωσιν, τὴν καθ’ ὑπόστασιν λέγω, καθ’ ἣν ἀδιασπάστως τῷ θεῷ λόγῳ ἥνωται, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν φύσεων περιχώρησιν, ὡς φαμεν καὶ τὴν τοῦ σιδήρου πύρωσιν· ὡσπερ γὰρ τὴν ἐνανθρώπησιν χωρὶς μεταβολῆς καὶ τροπῆς ὁμολογοῦμεν, οὕτω καὶ τὴν θέωσιν γενέσθαι τῆς σαρκὸς δοξάζομεν. Οὔτε γὰρ διότι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, τῶν ὄρων ἐξέστη τῆς οἰκείας θεότητος οὔτε τῶν προσόντων αὐτῇ θεοπρεπῶν αὐχημάτων, οὔτε μὴν ἡ σὰρξ θεωθεῖσα τῆς οἰκείας ἐτράπη φύσεως ἢ τῶν αὐτῆς φυσικῶν ἴδιωμάτων. Μεμενήκασι γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν αἱ φύσεις ἀσύμφυρτοι καὶ αἱ τούτων ἴδιότητες ἀλώβητοι. Ἡ δὲ τοῦ κυρίου σὰρξ τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτησε διὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀκραιφνεστάτην ἔνωσιν ἢτοι τὴν καθ’ ὑπόστασιν οὐδαμῶς τῶν κατὰ φύσιν ἰδίων ὑποστᾶσα ἔκπτωσιν· οὐ γὰρ κατ’ οἰκείαν ἐνέργειαν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἡνωμένον αὐτῇ λόγον τὰ θεῖα ἐνήργει τοῦ λόγου δι’ αὐτῆς τὴν οἰκείαν ἐνδεικνυμένου ἐνέργειαν. Καί εἰ μὲν γὰρ ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος, οὐ φυσικῷ δὲ λόγῳ τὴν καυστικὴν κεκτημένος ἐνέργειαν, ἀλλ’ ἐκ τῆς πρὸς τὸ πῦρ ἐνώσεως τοῦτο κτησάμενος. Ἡ αὐτὴ τοιγαροῦν θνητή τε ἣν δι’ ἑαυτὴν καὶ ζωοποιὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον καθ’ ὑπόστασιν ἔνωσιν. Ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ θελήματος θέωσιν οὐχ ὡς μεταβληθείσης τῆς φυσικῆς κινήσεως λέγομεν, ἀλλ’ ὡς ἡνωμένης τῷ θείᾳ αὐτοῦ καὶ παντοδυνάμῳ θελήματι, καὶ γεγονότος Θεοῦ ἐνανθρωπήσαντος θέλημα· ὅθεν θέλων μὲν λαθεῖν οὐκ ἡδυνήθη δι’ ἑαυτοῦ εὐδοκήσαντος τοῦ Θεοῦ λόγου δειχθῆναι ἐν αὐτῷ ἀληθῶς ὑπάρχον τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἀνθρωπίνου θελήματος, θέλων δὲ τὴν τοῦ λεπροῦ ἐνήργησε κάθαρσιν διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον θέλημα ἔνωσιν. Ἰστέον δέ, ὡς ἡ θέωσις τῆς φύσεως καὶ τοῦ θελήματος ἐμφαντικώτατον καὶ δεικτικώτατόν ἐστι τῶν τε δύο φύσεων καὶ τῶν δύο θελημάτων· ὡσπερ γὰρ ἡ πύρωσις οὐ μεταβάλλει τὴν τοῦ πυρωθέντος φύσιν εἰς τὴν τοῦ πυρός, ἀλλὰ δηλοῖ τὸ τε πυρωθὲν καὶ τὸ πυρῶσαν, καὶ οὐχ ἐνός, ἀλλὰ δύο ἐστὶ δηλωτικόν, οὕτω καὶ ἡ θέωσις οὐ μίαν φύσιν ἀποτελεῖ σύνθετον, ἀλλὰ τὰς δύο καὶ τὴν καθ’ ὑπόστασιν ἔνωσιν. Φησὶ γοῦν ὁ θεολόγος Γρηγόριος· Ὡν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη· ὃν γὰρ εἰπὼν καὶ τὸ μὲν καὶ τὸ δὲ δύο ἔδειξεν.

62. Ἔτι περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσίων νοῶν τε καὶ γνώσεων καὶ σοφιῶν

Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον λέγοντες τὸν Χριστὸν πάντως πάντα δώσομεν τά τε τοῦ πατρὸς φυσικὰ τά τε τῆς μητρός· γέγονε γὰρ ἄνθρωπος, ἵνα τὸ νικηθὲν νικήσῃ.

Ούκ ἀδύνατος γὰρ ἦν ὁ τὰ πάντα δυνάμενος καὶ τῇ παντοδυνάμῳ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐξελέσθαι τοῦ τυραννοῦντος τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ’ ἦν ἐγκλήματος τῷ τυραννοῦντι ὑπόθεσις ἄνθρωπον νικήσαντι καὶ ὑπὸ Θεοῦ βιασθέντι. Αὐτὸν οὖν τὸν πεσόντα νικητὴν ἀναδεῖξαι βουληθεὶς ὁ συμπαθής Θεὸς καὶ φιλάνθρωπος, ἄνθρωπος γίνεται τῷ ὄμοιῷ τὸ ὅμοιον ἀνακαλούμενος. Ὅτι δὲ λογικὸν καὶ νοερὸν ζῷον ὁ ἄνθρωπος, οὐδεὶς ἀντερεῖ. Πῶς οὖν ἄνθρωπος γέγονεν, εἰ σάρκα ἄψυχον ἢ ψυχὴν ἀνουν ἀνέλαβεν; Οὐ τοῦτο γὰρ ἄνθρωπος. Τί δὲ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀπωνάμεθα τοῦ πρωτοπαθήσαντος μὴ σεσωσμένου μηδὲ τῇ συναφείᾳ τῆς θεότητος ἀνακεκαινισμένου τε καὶ νενευρωμένου; Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον ἀθεράπευτον. Ἀναλαμβάνει τοίνυν ὅλον τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ τούτου κάλλιστον ὑπὸ ἀρρωστίαν πεσόν, ἵνα ὅλω τὴν σωτηρίαν χαρίσηται. Νοῦς δὲ ἄσοφος ἐστερημένος τε γνώσεως οὐκ ἀν εἴη ποτέ· εἰ γὰρ ἀνενέργητος καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀνύπαρκτος πάντως. Τὸ κατ’ εἰκόνα ἀνακαινίσαι βουλόμενος ὁ Θεὸς λόγος γέγονεν ἄνθρωπος. Τί δὲ τὸ κατ’ εἰκόνα εἰ μὴ οὐν; Τὸ κρείττον οὖν παρεὶς τὸ χεῖρον ἀνέλαβε; Νοῦς γὰρ ἐν μεταιχμίῳ ἐστὶ Θεοῦ καὶ σαρκός, τῆς μὲν ὡς σύνοικος, τοῦ Θεοῦ δὲ ὡς εἰκὼν. Νοῦς οὖν νοὶ μίγνυται, καὶ μεσιτεύει οὐν Θεοῦ καθαρότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι· εἰ γὰρ ψυχὴν ἀνουν ὁ κύριος ἀνέλαβεν, ἀλόγου ζῷου ψυχὴν ἀνέλαβεν. Εἰ δέ, ὅτι σάρκα γεγενῆσθαι τὸν λόγον, ἔφη ὁ εὐαγγελιστής, ἰστέον ὡς παρὰ τῇ ἀγίᾳ γραφῇ ποτὲ μὲν ψυχὴ λέγεται ὁ ἄνθρωπος ὡς τὸ ἐν ἐβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς εἰσῆλθεν Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον, ποτὲ δὲ σὰρξ ὡς τὸ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ σὰρξ τοίνυν ἄψυχος οὐδὲ ἀνους, ἀλλ’ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ κύριος. Φησὶ γοῦν αὐτός· Τί με δέρεις ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; Ἀνέλαβε τοίνυν σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἡγεμονικῇ μὲν τῆς σαρκός, ἡγεμονευομένῃ δὲ ὑπὸ τῆς τοῦ λόγου θεότητος. Εἶχε μὲν οὖν φυσικῶς καὶ ὡς Θεὸς καὶ ὡς ἄνθρωπος τὸ θέλειν, εἴπετο δὲ καὶ ὑπετάσσετο τῷ αὐτοῦ θελήματι μὴ κινούμενον γνώμη ἴδιᾳ, ἀλλὰ ταῦτα θέλον, ἢ τὸ θεῖον αὐτοῦ ἥθελε θέλημα. Παραχωρούσης γὰρ τῆς θείας θελήσεως ἔπασχε τὰ ἴδια φυσικῶς. Ὅτε μὲν γὰρ παρητεῖτο τὸν θάνατον, φυσικῶς τῆς θείας αὐτοῦ θελησάσης θελήσεως καὶ παραχωρησάσης παρητήσατο τὸν θάνατον, ἡγωνίασέ τε καὶ ἐδειλίασε. Καὶ ὅτε ἥθελεν ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις αἱρεῖσθαι τὴν ἄνθρωπίνην αὐτοῦ θέλησιν τὸν θάνατον, ἐκούσιον αὐτῇ τὸ πάθος ἐγίνετο· οὐ γὰρ καθὸ Θεὸς μόνον ἐκουσίως ἐαυτὸν παρέδωκεν εἰς θάνατον, ἀλλὰ καὶ καθὸ ἄνθρωπος. Ὅθεν τὴν κατὰ τοῦ θανάτου τόλμαν καὶ ἡμῖν ἔχαρισατο. Οὕτω γοῦν πρὸ τοῦ σωτηρίου πάθους φησί· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ’ ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· δηλονότι ὡς ἄνθρωπος τὸ ποτήριον πίνειν ἔμελλεν, οὐ γὰρ ὡς Θεός. Ὡς ἄνθρωπος τοίνυν θέλει τὸ ποτήριον παρελθεῖν· ταῦτα τῆς φυσικῆς δειλίας τὰ ρήματα. Πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν γινέσθω θέλημα ἥτοι καθ’ ὃ σου ἐτεροούσιός εἰμι, ἀλλὰ τὸ σὸν ἥτοι τὸ ἐμὸν καὶ σόν, καθ’ ὃ σου πέφυκα ὁμοιόσιος· ταῦτα τῆς εὔτολμίας τὰ ρήματα. Πρότερον γὰρ τῆς φυσικῆς ἀσθενείας πειραθεῖσα κατ’ αἰσθησιν τὴν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ τοῦ σώματος καὶ φυσικὴν συμπάθειαν παθοῦσα ἡ τοῦ κυρίου ψυχὴ ὡς ἀληθῶς ἄνθρωπου γενομένου κατ’ εὐδοκίαν αὐτοῦ, αὐθις τῷ θείῳ νευρωθεῖσα θελήματι τοῦ θανάτου καταθαρρύνεται. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ αὐτὸς ὅλος ἦν Θεὸς μετὰ τῆς ἄνθρωπότητος αὐτοῦ καὶ ὅλος ἄνθρωπος μετὰ τῆς αὐτοῦ θεότητος, αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἐν ἐαυτῷ καὶ δι’ ἐαυτοῦ ὑπέταξε τὸ ἄνθρωπινον τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τύπον ἡμῖν ἐαυτὸν ἄριστον καὶ ὑπογραμμὸν διδοὺς καὶ ὑπήκοος τῷ πατρὶ γέγονεν. Αὔτεξουσίως δὲ ἥθελε τῷ τε θείῳ καὶ τῷ ἄνθρωπίνῳ θελήματι· πάσῃ γὰρ λογικῇ φύσει

πάντως ἐμπέφυκε τὸ αὐτεξούσιον θέλημα. Εἰς τί γὰρ ἔξει τὸ λογικὸν μὴ αὐτεξουσίως λογιζομένη; Τὴν μὲν γὰρ φυσικὴν ὅρεξιν καὶ τοῖς ἀλόγοις ζῷοις δημιουργὸς ἐνέσπειρε πρὸς σύστασιν τῆς οἰκείας φύσεως αὐτὰ ἄγουσαν· λόγου γὰρ ἀμοιροῦντα οὐδὲναται ἄγειν, ἀλλ’ ἄγεται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὁρέξεως. “Οθεν ἄμα ἡ ὅρεξις γένηται, εὔθέως καὶ ἡ πρὸς τὴν πρᾶξιν ὄρμή· οὐ γὰρ λόγῳ ἢ βουλῇ ἢ σκέψει ἢ κρίσει κέχρηται. “Οθεν οὕτε ὡς ἀρετὴν μετιόντα ἐπαινεῖται καὶ μακαρίζεται οὕτε ὡς κακίαν πράττοντα κολάζεται. Ἡ δὲ λογικὴ φύσις ἔχει μὲν τὴν φυσικὴν ὅρεξιν κινουμένην, ὑπὸ δὲ τοῦ λόγου ἀγομένην τε καὶ ρύθμιζομένην ἐπὶ τῶν φυλασσόντων τὸ κατὰ φύσιν· τοῦ γὰρ λόγου τὸ προτέρημα τοῦτο ἐστιν, ἡ αὐτεξούσιος θέλησις, ἥντινα φυσικὴν ἐν τῷ λογικῷ φαμεν κίνησιν. Διὸ καὶ ὡς ἀρετὴν μετιοῦσα ἐπαινεῖται καὶ μακαρίζεται καὶ ὡς κακίαν μετιοῦσα κολάζεται. “Ἄστε ἡθελε μὲν αὐτεξουσίως κινουμένη ἡ τοῦ κυρίου ψυχή, ἀλλ’ ἐκεῖνα αὐτεξουσίως ἡθελεν, ἂν ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις ἡθελε θέλειν αὐτήν· οὐ γὰρ νεύματι τοῦ λόγου ἡ σάρξ ἐκινεῖτο καὶ Μωσῆς γὰρ καὶ πάντες οἱ ἄγιοι νεύματι θείῳ ἐκινοῦντο, ἀλλ’ ὁ αὐτὸς εἶς ὁ Θεός τε καὶ ἀνθρωπος κατά τε τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἡθελε θέλησιν. Διὸ οὐ γνώμη, φυσικῇ δὲ μᾶλλον δυνάμει αἱ δύο τοῦ κυρίου θελήσεις διέφερον ἀλλήλων. Ἡ μὲν γὰρ θεία αὐτοῦ θέλησις ἄναρχός τε ἦν καὶ παντούργός, ἐπομένην ἔχουσα τὴν δύναμιν καὶ ἀπαθής, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη αὐτοῦ θέλησις ἀπὸ χρόνου τε ἥρξατο καὶ αὐτὴ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη ὑπέμεινε καὶ φυσικῶς οὐ παντοδύναμος ἦν, ὡς δὲ τοῦ Θεοῦ λόγου ἀληθῶς καὶ κατὰ φύσιν γενομένη καὶ παντοδύναμος.

63. Περὶ τῆς θεανδρικῆς ἐνεργείας

Ο μακάριος Διονύσιος καινήν τινα θεανδρικήν ἐνέργειαν φήσας τὸν Χριστὸν ἡμῖν πεπολιτευμένον, οὐκ ἀναιρῶν τὰς φυσικὰς ἐνεργείας μίαν ἐνέργειαν ἔκ τε τῆς ἀνθρωπίνης καὶ τῆς θείας γεγενημένην φοσίνοῦτα γάρ ἀν καὶ μίαν φύσιν εἴποιμεν καινήν, ἐκ θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως γεγενημένην· ὃν γάρ ή ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία κατὰ τοὺς ἀγίους πατέρας, ἀλλὰ θέλων δεῖξαι τὸν καινὸν καὶ ἀπόρρητον τρόπον τῆς τῶν φυσικῶν τοῦ Χριστοῦ ἐνεργειῶν ἐκφάνσεως τῷ ἀπορρήτῳ τρόπῳ τῆς εἰς ἄλληλα τῶν Χριστοῦ φύσεων περιχωρήσεως προσφόρως καὶ τὴν κατὰ ἀνθρωπον αὐτοῦ πολιτείαν ξένην καὶ παράδοξον καὶ τῇ φύσει τῶν ὅντων ἄγνωστον καὶ τὸν τρόπον τῆς κατὰ τὴν ἀπόρρητον ἔνωσιν ἀντιδόσεως· οὐ διηρημένας γάρ φαμεν τὰς ἐνεργείας οὐδὲ διηρημένως ἐνεργούσας τὰς φύσεις, ἀλλ’ ἡνωμένας, ἐκάστην μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας ἐνεργοῦσαν τοῦθ’, ὅπερ ἴδιον ἔσχηκεν. Οὕτε γάρ τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως ἐνήργησεν οὐ γάρ ψιλὸς ἦν ἀνθρωπος οὐδὲ τὰ θεῖα κατὰ θεὸν μόνον οὐ γάρ ἦν γυμνὸς Θεός, ἀλλὰ Θεὸς ὁμοῦ ὑπάρχων καὶ ἀνθρωπος. Ὡσπερ γάρ τῶν φύσεων τὴν ἔνωσιν καὶ τὴν φυσικὴν διαφορὰν ἐπιστάμεθα, οὗτω καὶ τῶν φυσικῶν θελημάτων τε καὶ ἐνεργειῶν. Ἰστέον τοιγαροῦν, ὡς ἐπὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ποτὲ μὲν ὡς ἐπὶ δύο φύσεων τὸν λόγον ποιούμεθα, ποτὲ δὲ ὡς ἐφ’ ἐνὸς προσώπου, καὶ τοῦτο δὲ κάκεῖνο εἰς μίαν ἀναφέρεται ἔννοιαν· αἱ γάρ δύο φύσεις εἰς ἐστι Χριστός, καὶ ὁ εἰς Χριστὸς δύο φύσεις ἐστί. Ταύτὸν οὖν ἐστιν εἰπεῖν· Ἐνεργεῖ ὁ Χριστὸς καθ’ ἑκατέραν τῶν αὐτοῦ δύο φύσεων, καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρα φύσις ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Κοινωνεῖ τοίνυν ἡ μὲν θεία φύσις τῇ σαρκὶ ἐνεργούσῃ διὰ τὸ εὔδοκίᾳ τῆς θείας θελήσεως παραχωρεῖσθαι πάσχειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια καὶ διὰ τὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς

σαρκὸς πάντως εῖναι σωτήριον, ὅπερ οὐ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἐστίν, ἀλλὰ τῆς θείας. Ἡ δὲ σὰρξ τῇ θεότητι τοῦ λόγου ἐνεργούσῃ διά τε τὸ ὡς δι' ὄργάνου τοῦ σώματος τὰς θείας ἐκτελεῖσθαι ἐνεργείας καὶ διὰ τὸ ἔνα εῖναι τὸν ἐνεργοῦντα θεικῶς τε ἄμα καὶ ἀνθρωπίνως. Εἰδέναι γὰρ χρή, ὡς ὁ ἄγιος αὐτοῦ νοῦς καὶ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἐνεργεῖ ἐνεργείας, νοῶν καὶ γινώσκων, ὅτι ἐστὶ Θεοῦ νοῦς καὶ ὅτι ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς κτίσεως, καὶ μεμνημένος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ διατριβῶν τε καὶ παθῶν, κοινωνεῖ δὲ ἐνεργούσῃ τῇ τοῦ λόγου θεότητι καὶ διεπούσῃ καὶ κυβερνώσῃ τὸ πᾶν, νοῶν καὶ γινώσκων καὶ διέπων οὐχ ὡς ψιλὸς ἀνθρώπου νοῦς, ἀλλ' ὡς θεῶς καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένος καὶ Θεοῦ νοῦς χρηματίσας. Τοῦτο οὖν δηλοῖ ἡ θεανδρικὴ ἐνέργεια, ὅτι ἀνδρωθέντος Θεοῦ ἥγουν ἐνανθρωπίσαντος καὶ ἡ ἀνθρωπίνη αὐτοῦ ἐνέργεια θεία ἦν ἥγουν τεθεωμένη καὶ οὐκ ἄμοιρος τῆς θείας αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ ἡ θεία αὐτοῦ ἐνέργεια οὐκ ἄμοιρος τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἐνεργείας, ἀλλ' ἐκατέρα σὺν τῇ ἐτέρᾳ θεωρουμένη. Λέγεται δὲ ὁ τρόπος οὗτος περίφρασις, ὅταν τις δύο τινὰ διὰ μιᾶς περιλάβῃ λέξεως. Ὦσπερ γὰρ μίαν τὴν τετμημένην καῦσιν λέγομεν καὶ τὴν κεκαυμένην τομὴν τῆς πεπυρακτωμένης μαχαίρας, ἀλλην δὲ ἐνέργειάν φαμεν τὴν τομὴν καὶ ἀλλην τὴν καῦσιν καὶ ἀλλης καὶ ἀλλης φύσεως, τοῦ μὲν πυρὸς τὴν καῦσιν, τοῦ δὲ σιδήρου τὴν τομήν, οὕτω μίαν τοῦ Χριστοῦ θεανδρικὴν ἐνέργειαν λέγοντες δύο τὰς ἐνέργειας νοοῦμεν τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ, τῆς μὲν θεότητος αὐτοῦ τὴν θείαν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν.

64. Περὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν

Όμολογοῦμεν δέ, ὅτι πάντα τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαβεν. Ὄλον γὰρ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ πάντα τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαβε πλὴν τῆς ἀμαρτίας· αὗτη γὰρ οὐ φυσικὴ ἐστιν οὐδὲ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἡμῖν ἐνσπαρεῖσα, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου ἐπισπορᾶς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ αὐτεξουσίᾳ προαιρέσει ἐκουσίως συνισταμένη, οὐ βίᾳ ἡμῶν κρατοῦσα. Φυσικὰ δὲ καὶ ἀδιάβλητα πάθη εἰσὶ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὅσα ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ παραβάσει κατακρίσεως εἰς τὸν ἀνθρώπινον εἰσῆλθε βίον· οἶνα, δίψα, κόπος, πόνος, τὸ δάκρυον, ἡ φθορά, ἡ τοῦ θανάτου παραίτησις, ἡ δειλία, ἡ ἀγωνία ἐξ ἣς οἱ ἴδρωτες, οἱ θρόμβοι τοῦ αἵματος, ἡ διὰ τὸ ἀσθενές τῆς φύσεως ὑπὸ τῶν ἀγγέλων βιόθεια καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀτινα πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις φυσικῶς ἐνυπάρχουσι. Πάντα τοίνυν ἀνέλαβεν, ἵνα πάντα ἀγιάσῃ. Ἐπειράσθη καὶ ἐνίκησεν, ἵνα ἡμῖν τὴν νίκην πραγματεύσηται καὶ δῶ τῇ φύσει δύναμιν νικᾶν τὸν ἀντίπαλον, ἵνα ἡ φύσις ἡ πάλαι νικηθεῖσα, δι' ὃν προσβολῶν ἐνικήθη, διὰ τούτων νικήσῃ τὸν πάλαι νικήσαντα. Ό μὲν οὖν πονηρὸς ἔξωθεν προσέβαλεν οὐ διὰ λογισμῶν ὥσπερ καὶ τῷ Ἀδάμ· κάκείνῳ γὰρ οὐ διὰ λογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὄφεως. Ό δὲ κύριος τὴν προσβολὴν ἀπεκρούσατο καὶ ὡς καπνὸν διέλυσεν, ἵνα προσβαλόντα αὐτῷ τὰ πάθη καὶ νικηθέντα καὶ ἡμῖν εὐκαταγώνιστα γένηται καὶ οὔτως ὁ νέος Ἀδὰμ τὸν παλαιὸν ἀνασώσηται. Ἀμέλει τὰ φυσικὰ ἡμῶν πάθη κατὰ φύσιν καὶ ὑπὲρ φύσιν ἥσαν ἐν τῷ Χριστῷ. Κατὰ φύσιν μὲν γὰρ ἐκινεῖτο ἐν αὐτῷ, ὅτε παρεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν τὰ ἴδια· ὑπὲρ φύσιν δέ, οὐ γὰρ προηγεῖτο ἐν τῷ κυρίῳ τῆς θελήσεως τὰ φυσικά· οὐδὲν γὰρ ἡναγκασμένον ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖται, ἀλλὰ πάντα ἔκούσια· θέλων γὰρ ἐπείνασε, θέλων ἐδίψησε, θέλων ἐδειλίασε, θέλων ἀπέθανεν.

65. Περὶ ἀγνοίας καὶ δουλείας

Δεῖ γινώσκειν, ὅτι τὴν μὲν ἀγνοοῦσαν καὶ δούλην ἀνέλαβεν φύσιν· καὶ γὰρ δούλη ἐστὶν ἡ ἀνθρώπου φύσις τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν Θεοῦ καὶ οὐκ ἔχει τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν. Ἐὰν οὖν κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον χωρίσης τὸ ὄρώμενον τοῦ νοούμενου, δούλη τε λέγεται καὶ ἀγνοοῦσα ἡ σάρξ, διὰ δὲ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν κατεπλούτησεν ἡ τοῦ κυρίου ψυχὴ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν ὡς καὶ τὰς λοιπὰς θεοσημίας. Ὡσπερ γὰρ ἡ σάρξ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν οὐκ ἔστι ζωοποιός ἡ δὲ τοῦ κυρίου σάρξ ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ τῷ θεῷ λόγῳ τῆς μὲν κατὰ φύσιν θητότητος οὐκ ἀπέστη, ζωοποιὸς δὲ γέγονε διὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν καὶ οὐ δυνάμεθα λέγειν, ὅτι οὐκ ἦν καὶ ἔστιν ἀεὶ ζωοποιός, οὕτως ἡ μὲν ἀνθρωπίνη φύσις οὐσιωδῶς οὐ κέκτηται τῶν μελλόντων τὴν γνῶσιν· ἡ δὲ τοῦ κυρίου ψυχὴ διὰ τὴν πρὸς τὸν θεὸν λόγον ἔνωσιν καὶ τὴν ὑποστατικὴν ταυτότητα κατεπλούτησεν, ὡς ἔφην, μετὰ τῶν λοιπῶν θεοσημιῶν καὶ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν. Ἰστέον δέ, ὅτι οὕτε δοῦλον αὐτὸν λέγειν δυνάμεθα· τὸ γὰρ τῆς δουλείας καὶ τῆς δεσποτείας ὄνομα οὐ φύσεώς εἰσι γνωρίσματα, ἀλλὰ τῶν πρὸς τι, ὥσπερ τὸ τῆς πατρότητος καὶ τῆς υἱότητος. Ταῦτα γὰρ οὐκ οὐσίας, ἀλλὰ σχέσεώς εἰσι δηλωτικά. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῆς ἀγνοίας εἴπομεν, ὅτι, ἐὰν ισχναῖς ἐπινοίαῖς ἥτοι νοῦ λεπταῖς φαντασίαις διέλησ τὸ κτιστὸν ἐκ τοῦ ἀκτίστου, δούλη ἐστὶν ἡ σάρξ, εἰ μὴ ἦνωτο τῷ θεῷ λόγῳ. Ἀπαξ δὲ ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν πῶς ἔσται δούλη; Εἰς γὰρ ὃν ὁ Χριστὸς οὐ δύναται δοῦλος ἑαυτοῦ εἶναι κύριος ὃν· ταῦτα γὰρ οὐ τῶν ἀπλῶς λεγομένων εἰσίν, ἀλλὰ πρὸς ἔτερον. Τίνος οὖν ἔσται δοῦλος; Τοῦ πατρός; Οὐκοῦν οὐ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, καὶ τοῦ υἱοῦ εἰσιν, εἴπερ τοῦ πατρός ἔστι δοῦλος, ἑαυτοῦ δὲ οὐδαμῶς. Πῶς δὲ περὶ ἡμῶν λέγει ὁ ἀπόστολος· Ὡστε οὐκέτι εἴ δοῦλος, ἀλλ' υἱός, δι' αὐτοῦ υἱοθετηθέντων, εἴπερ αὐτὸς δοῦλός ἔστι; Προσηγορικῶς οὖν λέγεται δοῦλος οὐκ αὐτὸς ὃν τοῦτο, δι' ἡμᾶς δὲ δούλου μορφὴν εἰληφάς καὶ δοῦλος μεθ' ἡμῶν κεκλημένος. Ἀπαθής γὰρ ὃν δι' ἡμᾶς ἐδούλευσε πάθεσι καὶ διάκονος τῆς ἡμῶν σωτηρίας γέγονεν. Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὸν δοῦλον διιστῶσι τὸν ἔνα Χριστὸν εἰς δύο καθάπερ Νεστόριος. Ἡμεῖς δὲ δεσπότην αὐτὸν φαμεν καὶ κύριον πάσης τῆς κτίσεως, τὸν ἔνα Χριστόν, τὸν αὐτὸν θεόν τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπὸν, καὶ πάντα εἰδέναι· ἐν αὐτῷ γάρ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι.

66. Περὶ προκοπῆς

Προκόπτειν δὲ λέγεται σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι, τῇ μὲν ἡλικίᾳ αὔξων, διὰ δὲ τῆς αὐξήσεως τῆς ἡλικίας τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ σοφίαν εἰς φανέρωσιν ἄγων, ἔτι δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι προκοπὴν καὶ τὴν τελείωσιν τῆς τοῦ πατρὸς εὔδοκίας ἵγουν τὴν τῶν ἀνθρώπων θεογνωσίαν τε καὶ σωτηρίαν οἰκείαν προκοπὴν ποιούμενος καὶ οἰκειούμενος πανταχοῦ τὸ ήμέτερον. Οἱ δὲ προκόπτειν αὐτὸν λέγοντες σοφίᾳ καὶ χάριτι ὡς προσθήκην τούτων δεχόμενον οὐκ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως τῆς σαρκὸς γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν λέγουσιν οὐδὲ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν πρεσβεύουσι,

Νεστορίω δὲ τῷ ματαιόφρονι πειθόμενοι σχετικὴν ἔνωσιν καὶ ψιλὴν ἐνοίκησιν τερατεύονται, μὴ γινώσκοντες, μήτε ἀ λέγουσι μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ἡνῶθη τῷ θεῷ λόγῳ ἡ σάρξ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ ὑπῆρξε καὶ τὴν ὑποστατικὴν πρὸς αὐτὸν ἔσχε ταυτότητα, πῶς οὐ τελείως κατεπλούτησε πᾶσαν σοφίαν καὶ χάριν, οὐκ αὐτὴ τῆς χάριτος μεταλαμβάνουσα οὔδε κατὰ χάριν τῶν τοῦ λόγου μετέχουσα, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν τῶν τε ἀνθρωπίνων τῶν τε θείων τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ γεγονότων, ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς ἦν Θεός τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπος τὴν χάριν καὶ τὴν σοφίαν καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν πληρότητα κόσμῳ πηγάζουσα;

67. Περὶ δειλίας

Τὸ τῆς δειλίας ὄνομα διπλῆν ἔχει τὴν ἔννοιαν. "Εστι γὰρ δειλία φυσικὴ μὴ θελούσης τῆς ψυχῆς διαιρεθῆναι τοῦ σώματος διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἐντεθεῖσαν αὐτῇ φυσικὴν συμπάθειάν τε καὶ οἰκειότητα, δι' ἦν φυσικῶς φοβεῖται καὶ ἀγωνιᾷ καὶ παραιτεῖται τὸν θάνατον. Ἡς ὅρος· Κατὰ φύσιν δειλία ἐστὶ δύναμις κατὰ συστολὴν τοῦ ὄντος ἀνθεκτική. Εἰ γὰρ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ τὰ πάντα, τοῦ εἶναι καὶ οὐ τοῦ μὴ εἶναι τὴν ἔφεσιν ἔχει φυσικῶς. Τούτων δὲ κατὰ φύσιν ἴδιον ἡ πρὸς τὰ συστατικὰ ὄρμή. Καὶ ὁ Θεὸς λόγος τοίνυν ἀνθρωπος γενόμενος ἔσχε ταύτην τὴν ἔφεσιν ἐν μὲν τοῖς συστατικοῖς τῆς φύσεως τὴν ὄρμὴν ἐνδειξάμενος βρώσεώς τε καὶ πόσεως, ὑπνου τε ἐφίέμενος καὶ φυσικῶς ἐν πείρᾳ τούτων γενόμενος, ἐν δὲ τοῖς φθαρτικοῖς τὴν ὄρμὴν ὡς τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἔκουσίως τὴν πρὸς τὸν θάνατον συστολὴν ποιήσασθαι. Εἰ γὰρ καὶ νόμῳ φύσεως ἐγίνετο τὰ γινόμενα, ἀλλ' οὐ καθ' ἡμᾶς ἡναγκασμένως· ἔκουσίως γὰρ τὰ φυσικὰ θέλων κατεδέξατο. Ὅποτε αὗτη ἡ δειλία καὶ ὁ φόβος καὶ ἀγωνία τῶν φυσικῶν ἐστι καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν καὶ μὴ ὑποκειμένων ἀμαρτίᾳ. "Εστι πάλιν δειλία ἡ ἐκ προδοσίας λογισμῶν συνισταμένη ἥ καὶ ἀπιστίας καὶ τοῦ ἀγνοεῖν τὴν τοῦ θανάτου ὥραν, ὡς ὅταν νυκτὸς δειλιῶμεν ψόφου τινὸς γινομένου· ἥτις παρὰ φύσιν ἐστίν, ἦν καὶ ὄριζόμενοι λέγομεν· Παρὰ φύσιν δειλία ἐστὶ παράλογος συστολή. Ταύτην ὁ κύριος οὐ προσήκατο· διὸ οὔδε ἐδειλίασέ ποτε εἰ μὴ ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, εἰ καὶ οἰκονομικῶς ἔστι τὸ συνέστελλε πολλάκις· οὐ γὰρ ἡγούει τὸν καιρόν. "Οτι δὲ ἀληθῶς ἐδειλίασε, φησὶν ὁ Ἱερὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀπολιναρίου λόγῳ· Διὰ τοῦτο ὁ κύριος ἔλεγεν· Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται. Τὸ δὲ νῦν τοῦτο ἐστιν, ὅτε ἡθέλησεν, ὅμως μέντοι τὸ ὃν ἐπιδείκνυται· οὐ γὰρ τὸ μὴ ὃν ὡς παρὸν ὀνόμαζεν ὡς δοκήσει γινομένων τῶν λεγομένων. Φύσει γὰρ καὶ ἀληθείᾳ τὰ πάντα ἐγίνετο. Καὶ μεθ' ἔτερα· Οὐδαμῶς δὲ θεότης πάθος προσίεται δίχα πάσχοντος σώματος οὔδε ταραχὴν καὶ λύπην ἐπιδείκνυται δίχα ψυχῆς λυπουμένης καὶ ταρασσομένης οὕτε ἀδημονεῖ καὶ προσεύχεται δίχα νοήσεως ἀδημονούσης καὶ προσευχομένης, ἀλλὰ γὰρ κἄν μὴ ἡττήματι φύσεως συνέβαινε τὰ γινόμενα, ἀλλ' ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἐγίνετο τὰ γινόμενα. Τὸ δὲ ἡττήματι φύσεως μὴ συμβαίνειν τὰ γινόμενα τὸ μὴ ἀκουσίως ταῦτα ὑπομένειν δηλοῖ.

68. Περὶ τῆς τοῦ κυρίου προσευχῆς

Προσευχή ἔστιν ἀνάβασις νοῦ πρὸς θεὸν ἢ αἴτησις τῶν προσηκόντων παρὰ Θεοῦ. Πῶς οὖν ὁ κύριος ἐπὶ Λαζάρου καὶ τῷ καιρῷ τοῦ πάθους προσηύχετο; Οὕτε γὰρ ἀναβάσεως τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἐδεῖτο ὁ ἄγιος αὐτοῦ νοῦς ἅπαξ καθ' ὑπόστασιν τῷ θεῷ λόγῳ ἡνωμένος οὕτε τῆς παρὰ Θεοῦ αἰτήσεως· εἰς γάρ ἔστιν ὁ Χριστός· ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος πρόσωπον καὶ τυπῶν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἡμέτερον καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῖν γινόμενος καὶ διδάσκων ἡμᾶς παρὰ Θεοῦ αἰτεῖν καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνατείνεσθαι καὶ διὰ τοῦ ἀγίου αὐτοῦ νοῦ ὁδοποιῶν ἡμῖν τὴν πρὸς θεὸν ἀνάβασιν. Ὡσπερ γὰρ τὰ πάθη ὑπέμεινεν ἡμῖν τὴν κατ' αὐτῶν νίκην βραβεύων, οὕτω καὶ προσεύχεται ἡμῖν ὁδοποιῶν, ὡς ἔφην, τὴν πρὸς θεὸν ἀνάβασιν καὶ καταλλάττων ἡμῖν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα καὶ ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἑαυτοῦ τοῦτον τιμῶν καὶ δεικνύς, ὡς οὐκ ἔστιν ἀντίθεος. Ὅτε μὲν γὰρ ἔλεγεν ἐπὶ Λαζάρου· Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἥκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ἦδειν, ὅτι πάντοτε μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν παρεστηκότα ὄχλον εἶπον, ἵνα γνῶσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας, οὐ πᾶσι σαφέστατον πέφυκεν, ὅτι ὡς ἀρχὴν ἑαυτοῦ καὶ αἰτίαν τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα καὶ δεικνύς, ὡς οὐκ ἔστιν ἀντίθεος; Ὅτε δὲ ἔλεγε· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ, οὐ παντὶ που δῆλόν ἔστιν, ὡς διδάσκων ἡμᾶς ἐν τοῖς πειρασμοῖς παρὰ μόνου Θεοῦ αἰτεῖν τὴν βοήθειαν καὶ τὸ θεῖον τοῦ ἡμετέρου προκρίνειν θελήματος καὶ δεικνύς, ὡς ἀληθῶς τὰ τῆς ἡμετέρας ὡκειώσατο φύσεως ὅτι τε κατὰ ἀλήθειαν δύο θελήματα φυσικὰ μὲν καὶ τῶν αὐτοῦ κατάλληλα φύσεων, ἀλλ' οὐχ ὑπεναντία κέκτηται; Πάτερ, φησὶν ὡς ὁμοούσιος, εἰ δυνατόν, οὐκ ἀγνοῶντί δὲ καὶ τῷ θεῷ ἀδύνατον; , ἀλλὰ παιδαγωγῶν ἡμᾶς τὸ θεῖον τοῦ ἡμετέρου προκρίνειν θελήματος· τοῦτο γὰρ μόνον ἀδύνατον, ὁ Θεὸς οὐ βούλεται οὐδὲ παραχωρεῖ. Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ, ὡς μὲν Θεὸς ταυτοτελῆς ὃν τῷ πατρὶ, ὡς δὲ ἄνθρωπος τὸ τῆς ἀνθρωπότητος πεφυκὸς ἐνδείκνυται θέλημα· τοῦτο γὰρ φυσικῶς παραιτεῖται τὸν θάνατον. Τὸ δὲ θεέ μου, θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες; τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος ἔφησε πρόσωπον· οὕτε γὰρ Θεὸς αὐτοῦ ὁ πατήρ, εἰ μή γε διαιρεθέντος ἰσχναῖς τοῦ νοῦ φαντασίαις τοῦ ὄρωμένου ἐκ τοῦ νοουμένου, τάσσοιτο μεθ' ἡμῶν, οὕτε κατελείφθη ὑπὸ τῆς οἰκείας θεότητος, ἀλλ' ἡμεῖς ἡμεν οἱ ἐγκαταλειμένοι καὶ παρεωραμένοι. Ὡστε τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος πρόσωπον ταῦτα προσηύξατο.

69. Περὶ οἰκειώσεως

Χρὴ εἰδέναι, ὡς δύο οἰκειώσεις· μία φυσικὴ καὶ οὐσιώδης, καὶ μία προσωπικὴ καὶ σχετική. Φυσικὴ μὲν οὖν καὶ οὐσιώδης, καθ' ἣν διὰ φιλανθρωπίαν ὁ κύριος τὴν τε φύσιν ἡμῶν καὶ τὰ φυσικὰ πάντα ἀνέλαβε φύσει καὶ ἀληθείᾳ γενόμενος ἄνθρωπος καὶ τῶν φυσικῶν ἐν πείρᾳ γενόμενος· προσωπικὴ δέ, ὅτε τις τὸ ἐτέρου ὑποδύεται πρόσωπον διὰ σχέσιν, οἰκτόν φημι ἢ ἀγάπην, καὶ ἀντ' αὐτοῦ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖται λόγους μηδὲν αὐτῷ προσήκοντας, καθ' ἣν τὴν τε κατάραν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν ἡμῶν καὶ τὰ τοιαῦτα οὐκ ὅντα φυσικά, οὐκ αὐτὸς ταῦτα ὃν ἢ γενόμενος ὡκειώσατο, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ἀναδεχόμενος πρόσωπον καὶ μεθ' ἡμῶν τασσόμενος.

70. Περὶ τοῦ πάθους τοῦ σώματος τοῦ κυρίου καὶ τῆς ἀπαθείας τῆς αὐτοῦ θεότητος

Αὔτὸς οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος πάντα ὑπέμεινε σαρκὶ τῆς θείας καὶ μόνης ἀπαθοῦς αὐτοῦ φύσεως ἀπαθοῦς μενούσης. Τοῦ γὰρ ἐνὸς Χριστοῦ τοῦ ἐκ θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος συντεθειμένου, ἐν θεότητί τε καὶ ἀνθρωπότητι ὅντος, πάσχοντος τὸ μὲν παθητὸν ὡς πεφυκὸς πάσχειν ἔπασχεν, οὐ συνέπασχε δὲ τὸ ἀπαθές. Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ παθητὴ οὕσα, τοῦ σώματος τεμνομένου αὐτὴ μὴ τεμνομένη συναλγεῖ καὶ συμπάσχει τῷ σώματι· ἡ δὲ θεότης ἀπαθὴς οὕσα, οὐ συνέπασχε τῷ σώματι. Ἰστέον δέ, ὅτι θεὸν μὲν σαρκὶ παθόντα φαμέν, θεότητα δὲ σαρκὶ παθοῦσαν ἥ θεὸν διὰ σαρκὸς παθόντα οὐδαμῶς. Ὦσπερ γὰρ ἡλίου δένδρῳ ἐπιλάμποντος εἰ ἀξίνη τέμνοι τὸ δένδρον, ἄτμητος καὶ ἀπαθῆς διαμένει ὁ ἥλιος, πολλῷ μᾶλλον ἡ ἀπαθὴς τοῦ λόγου θεότης καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένη τῇ σαρκὶ τῆς σαρκὸς πασχούσης διαμένει ἀπαθής. Καὶ ὥσπερ, εἴ τις πεπυρακτωμένῳ σιδήρῳ ἐπιχέοι ὕδωρ, τὸ μὲν πέφυκε πάσχειν ὑπὸ τοῦ ὕδατος τὸ πῦρ λέγω, σβέννυται γάρ, ἀβλαβῆς δὲ διαμένει ὁ σίδηρος οὐ πέφυκε γὰρ ὑπὸ τοῦ ὕδατος διαφθείρεσθαι, πολλῷ πλέον τῆς σαρκὸς πασχούσης ἡ μόνη ἀπαθὴς θεότης τὸ πάθος οὐ προσήκατο καὶ ἀχώριστος αὐτῆς διαμένουσα· οὐκ ἀνάγκη γὰρ παντελῶς καὶ ἀνελλιπῶς ἐοικέναι τὰ παραδείγματα. Ἀνάγκη γὰρ ἐν τοῖς παραδείγμασι καὶ τὸ ὅμοιον θεωρεῖσθαι καὶ τὸ παρηλλαγμένον, ἐπεὶ οὐ παράδειγμα· τὸ γὰρ ἐν πᾶσιν ὅμοιον ταύτὸν ἀν εἴη καὶ οὐ παράδειγμα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν θείων. Ἀδύνατον γὰρ ἐν πᾶσιν ὅμοιον εύρειν παράδειγμα, ἐπί τε τῆς θεολογίας, ἐπί τε τῆς οἰκονομίας.

71. Περὶ τοῦ ἀχώριστον διαμεῖναι τὴν τοῦ λόγου θεότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ κυρίου καὶ μίαν διαμεῖναι ὑπόστασιν

Ἀναμάρτητος ὡν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν ὁ αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ οὐχ ὑπέκειτο θανάτῳ, εἴπερ διὰ τῆς ἀμαρτίας εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν ὁ θάνατος. Θνήσκει τοίνυν τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ἀναδεχόμενος καὶ ἔαυτὸν τῷ πατρὶ προσφέρει θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν· αὐτῷ γὰρ πεπλημμελήκαμεν, καὶ αὐτὸν ἔδει τὸ ὑπὲρ ἡμῶν λύτρον δέξασθαι καὶ οὕτως ἡμᾶς λυθῆναι τῆς κατακρίσεως· μὴ γὰρ γένοιτο τῷ τυράννῳ τὸ τοῦ δεσπότου προσενεχθῆναι αἷμα. Πρόσεισι τοίνυν ὁ θάνατος καὶ καταπιὼν τὸ τοῦ σώματος δέλεαρ τῷ τῆς θεότητος ἀγκίστρῳ περιπείρεται, καὶ ἀναμαρτήτου καὶ ζωοποιοῦ γευσάμενος σώματος διαφθείρεται καὶ πάντας ἀνάγει, οὓς πάλαι κατέπιεν. Ὦσπερ γὰρ τὸ σκότος τῇ τοῦ φωτὸς ἐπεισαγωγῇ ἐξαφανίζεται, οὕτως ἡ φθορὰ τῇ τῆς ζωῆς προσβολῇ ἀπελαύνεται, καὶ γίνεται πᾶσι ζωή, φθορὰ δὲ τῷ φθείροντι. Εἰ καὶ τέθνηκε τοιγαροῦν ὡς ἀνθρωπός καὶ ἡ ἀγία αὐτοῦ ψυχὴ τοῦ ἀχράντου διηρέθη σώματος, ἀλλ' ἡ θεότης ἀχώριστος ἀμφοτέρων διέμεινε, τῆς τε ψυχῆς φημι καὶ τοῦ σώματος, καὶ οὐδὲ οὕτως ἡ μία ὑπόστασις εἰς δύο ὑπόστασεis διηρέθη· τό τε γὰρ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ κατὰ ταύτὸν ἔξ ἀρχῆς ἐν τῇ τοῦ λόγου ὑπόστασεi ̄σχον τὴν ὕπαρξιν καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ἀλλήλων διαιρεθέντα ἔκαστον αὐτῶν ἔμεινε τὴν μίαν ὑπόστασιν τοῦ λόγου ἔχοντα. Ὦστε ἡ μία τοῦ λόγου ὑπόστασις τοῦ τε λόγου καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὑπῆρχεν ὑπόστασις· οὐδέποτε γὰρ οὔτε ἡ ψυχή, οὐδὲ τὸ σῶμα ιδίαν ̄σχον ὑπόστασιν παρὰ τὴν

τοῦ λόγου ὑπόστασιν· μία δὲ ἀεὶ ἡ τοῦ λόγου ὑπόστασις καὶ οὐδέποτε δύο. Ὦλτε μία ἀεὶ τοῦ Χριστοῦ ἡ ὑπόστασις. Ὦλτε, εἰ καὶ τοπικῶς ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος κεχώριστο, ἀλλ’ ὑποστατικῶς διὰ τοῦ λόγου ἥνωτο.

72. Περὶ φθορᾶς καὶ διαφθορᾶς

Τὸ τῆς φθορᾶς ὄνομα δύο σημαίνει. Σημαίνει γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα πάθη· πεῖναν, δίψαν, κόπον, τὴν τῶν ἥλων διάτρησιν, θάνατον ἦτοι χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον φθαρτὸν τὸ τοῦ κυρίου σῶμά φαμεν· πάντα γὰρ ταῦτα ἔκουσίως ἀνέλαβε. Σημαίνει δὲ ἡ φθορὰ καὶ τὴν τελείαν τοῦ σώματος εἰς τά, ἐξ ὅν συνετέθη, στοιχεῖα διάλυσιν καὶ ἀφανισμόν· ἥτις μᾶλλον ὑπὸ πολλῶν διαφθορὰ λέγεται τε καὶ ὄνομάζεται. Ταῦτης πεῖραν τὸ τοῦ κυρίου σῶμα οὐκ ἔσχεν, ὡς φησιν ὁ προφήτης Δαυίδ· Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ἄδου οὐδὲ δώσεις τὸν δσιόν σου ίδειν διαφθοράν. Ἀφθαρτὸν μὲν οὖν κατὰ τὸν ἄφρονα Ἰουλιανὸν καὶ Γαιανὸν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ λέγειν κατὰ τὸ πρῶτον τῆς φθορᾶς σημαινόμενον πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀσεβές. Εἰ γὰρ ἄφθαρτον, οὐχ ὁμοούσιον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ δοκήσει καὶ οὐκ ἀληθείᾳ γέγονεν, ἢ γεγονέναι φησὶ τὸ εὐαγγέλιον, τὴν πεῖναν, τὴν δίψαν, τοὺς ἥλους, τὴν τῆς πλευρᾶς νύξιν, τὸν θάνατον. Εἰ δὲ δοκήσει γέγονε, φενακισμὸς καὶ σκηνὴ τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, καὶ δοκήσει καὶ οὐκ ἀληθείᾳ γέγονεν ἀνθρωπος, καὶ δοκήσει καὶ οὐκ ἀληθείᾳ σεσώσμεθα. Ἀλλ’ ἄπαγε, καὶ οἱ ταῦτα λέγοντες τῆς σωτηρίας ἀμοιρείτωσαν. Ἡμεῖς δὲ τῆς ἀληθοῦς σωτηρίας ἐτύχομεν καὶ τευξόμεθα. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον τῆς φθορᾶς σημαινόμενον ἄφθαρτον ἦτοι ἀδιάφθορον ὁμολογοῦμεν τὸ τοῦ κυρίου σῶμα, καθὼς ἡμῖν οἱ θεοφόροι πατέρες παραδεδώκασι. Μετὰ μέντοι τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ σωτῆρος καὶ κατὰ τὸ πρῶτον σημαινόμενον ἄφθαρτον τὸ τοῦ κυρίου σῶμά φαμεν· καὶ τῷ ἡμετέρῳ γὰρ σώματι τὴν τε ἀνάστασιν καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀφθαρσίαν ὁ κύριος διὰ τοῦ ίδίου ἐδωρήσατο σώματος, αὐτὸς ἀπαρχὴ τῆς τε ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀπαθείας ἡμῖν γενόμενος. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος.

73. Περὶ τῆς ἐν τῷ ἄδῃ καθόδου

Κάτεισιν εἰς ἄδην ψυχὴ τεθεωμένη, ἵνα, ὃσπερ τοῖς ἐν γῇ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν ἥλιος, οὕτω καὶ τοῖς ὑπὸ γῆν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις ἐπιλάμψῃ τὸ φῶς· ἵνα, ὃσπερ τοῖς ἐν γῇ εὐηγγελίσατο εἰρήνην, αἰχμαλώτοις ἄφεσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ τοῖς πιστεύσασι γέγονεν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν ἔλεγχος ἀπιστίας, οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἄδου· ἵνα αὐτῷ κάμψη πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ οὕτω τοὺς ἀπ’ αἰῶνος λύσας πεπεδημένους αὔθις ἐκ νεκρῶν ἀνεφοίτησεν ὁδοποιήσας ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν.

Bιβλίον δ'.

74. Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν

Μετὰ δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν πάντα μὲν τὰ πάθη ἀπέθετο, φθορὰν λέγω πεῖνάν τε καὶ δίψαν, ὑπνον καὶ κάματον καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ γὰρ καὶ ἐγεύσατο βρώσεως μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐ νόμῳ φύσεως οὐ γὰρ ἐπείνασεν, οἰκονομίας δὲ τρόπῳ τὸ ἀληθὲς πιστούμενος τῆς ἀναστάσεως, ὡς αὐτῇ ἐστιν ἡ σὰρξ ἡ παθοῦσα καὶ ἀναστᾶσα· οὐδὲν δὲ τῶν τῆς φύσεως μερῶν ἀπέθετο, οὐ σῶμα, οὐ ψυχήν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν λογικήν τε καὶ νοεράν, θελητικήν τε καὶ ἐνεργητικὴν κέκτηται, καὶ οὕτως εἰς οὐρανοὺς ἀνεφοίτησεν καὶ οὕτως ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς καθέζεται, θέλων θεικῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως τὴν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ ἐνεργῶν, θεικῶς μὲν τὴν τῶν ὅλων πρόνοιάν τε καὶ συντήρησιν καὶ κυβέρνησιν, ἀνθρωπίνως δὲ μεμνημένος τῶν ἐπὶ γῆς διατριβῶν, ὁρῶν τε καὶ γινώσκων, ὡς ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς λογικῆς κτίσεως. Γινώσκει γὰρ ἡ ἀγία αὐτοῦ ψυχή, ὅτι τε καθ' ὑπόστασιν ἥνωται τῷ θεῷ λόγῳ, καὶ συμπροσκυνεῖται ὡς Θεοῦ ψυχὴ καὶ οὐχ ὡς ἀπλῶς ψυχή. Καὶ τὸ ἀναβῆναι δὲ ἐκ γῆς εἰς οὐρανοὺς καὶ τὸ καταβῆναι πάλιν ἐνέργειαί εἰσι περιγραφομένου σώματος· Οὕτως γὰρ πάλιν ἐλεύσεται, φησί, πρὸς ὑμᾶς, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.

75. Περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς καθέδρας

Ἐκ δεξιῶν δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς κεκαθικέναι φαμὲν τὸν Χριστὸν σωματικῶς, οὐ τοπικὴν δὲ δεξιὰν τοῦ πατρὸς λέγομεν. Πῶς γὰρ ὁ ἀπερίγραπτος τοπικὴν σχοίη δεξιάν; Δεξιὰ γὰρ καὶ ἀριστερὰ τῶν περιγραφομένων εἰσί. Δεξιὰν δὲ τοῦ πατρὸς λέγομεν τὴν δόξαν καὶ τιμὴν τῆς θεότητος, ἐν ᾧ ὁ τοῦ Θεοῦ νίὸς πρὸ αἰώνων ὑπάρχων, ὡς Θεὸς καὶ τῷ πατρὶ ὄμοούσιος, ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθεὶς καὶ σωματικῶς κάθηται συνδοξασθείσης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· προσκυνεῖται γὰρ μιᾶς προσκυνήσει μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως.

76. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Εἰ δύο φύσεις ὁ Χριστός, ἢ καὶ τῇ κτίσει λατρεύετε φύσιν κτιστὴν προσκυνοῦντες ἢ μίαν φύσιν προσκυνητὴν λέγετε καὶ μίαν ἀπροσκύνητον

Τὸν νίὸν τοῦ Θεοῦ σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ὄγίῳ πνεύματι προσκυνοῦμεν, ἀσώματον μὲν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ νῦν τὸν αὐτὸν σεσαρκωμένον καὶ γενόμενον ἄνθρωπον μετὰ τοῦ εἶναι θεόν. Ἡ τοίνυν σὰρξ αὐτοῦ κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἀν διέλησ ισχναῖς ἐπινοίαις τὸ ὄρωμενον ἐκ τοῦ νοούμενου, ἀπροσκύνητός ἐστιν ὡς κτιστή, ἐνωθεῖσα δὲ τῷ θεῷ λόγῳ δι' αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ προσκυνεῖται. Ὄνπερ γὰρ τρόπον ὁ βασιλεὺς καὶ γυμνὸς προσκυνεῖται καὶ ἐνδεδυμένος, καὶ ἡ ἀλουργὸς ὡς μὲν ψιλὴ ἀλουργὸς πατεῖται καὶ περιρρίπτεται, βασιλικὸν δὲ γενομένη ἔνδυμα τιμᾶται καὶ δοξάζεται καί, εἴ τις αὐτὴν

παροικτρώσειε, θανάτῳ ώς τὰ πολλὰ κατακρίνεται, ώς δὲ καὶ ξύλον ψιλὸν οὐκ ἔστι τῇ ἀφῆ ἀπρόσιτον, πυρὶ δὲ προσομιλῆσαν καὶ ἄνθραξ γενόμενον οὐ δι’ ἑαυτό, διὰ δὲ τὸ συνημμένον πῦρ ἀπρόσιτον γίνεται καὶ οὐχ ἡ τοῦ ξύλου φύσις ὑπάρχει ἀπρόσιτος, ἀλλ’ ὁ ἄνθραξ ἦτοι τὸ πεπυρωμένον ξύλον, οὕτως ἡ σάρξ κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν οὐκ ἔστι προσκυνητή, προσκυνεῖται δὲ ἐν τῷ σεσαρκωμένῳ θεῷ λόγῳ οὐ δι’ ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἡνωμένον αὐτῇ καθ’ ὑπόστασιν θεὸν λόγον, καὶ οὐ φαμεν, ὅτι σάρκα προσκυνοῦμεν ψιλήν, ἀλλὰ σάρκα Θεοῦ ἦτοι σεσαρκωμένον θεόν.

77. Διὰ τί ὁ νίὸς ἐνηθρώπησε καὶ οὐχ ὁ πατὴρ οὐδὲ τὸ πνεῦμα καὶ τί ἐνανθρωπήσας κατώρθωσεν

Πατὴρ ὁ πατὴρ καὶ οὐχ υἱός, νίὸς ὁ νίὸς καὶ οὐ πατήρ, πνεῦμα ἄγιον τὸ πνεῦμα καὶ οὐ πατὴρ οὐδὲ νίὸς· ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. Ἡ πῶς ἀν ἰδιότης εἴη κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Διὰ τοῦτο ὁ νίὸς τοῦ Θεοῦ νίὸς ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα μείνῃ ἡ ἰδιότης ἀκίνητος· υἱὸς γὰρ ὃν τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν σαρκωθεὶς ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου, καὶ οὐκ ἔξεστη τῆς οἰκείας ἰδιότητος. Ἐνηθρώπησε δὲ ὁ νίὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα, ἐφ’ ὅπερ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, πάλιν αὐτῷ χαρίσηται· ἐποίησε γὰρ αὐτὸν κατ’ εἰκόνα ἑαυτοῦ νοερὸν καὶ αὐτεξούσιον καὶ καθ’ ὅμοιότητα ἦτοι ἐν ἀρεταῖς τέλειον ώς ἐφικτὸν ἀνθρώπου φύσει· αὗται γὰρ οίονεὶ χαρακτῆρες τῆς θείας ὑπάρχουσι φύσεως· τὸ ἀμέριμνον καὶ ἀπερίσπαστον καὶ ἀκέραιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον, τὸ πάσης κακίας ἐλεύθερον. Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν ἑαυτοῦ καταστήσας τὸν ἄνθρωπον ἐπ’ ἀφθαρσίᾳ γὰρ τοῦτον ἐποίησε, διὰ δὲ τῆς ἑαυτοῦ κοινωνίας ἀνήγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸ ἀφθαρτον. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοὺς τῆς θείας εἰκόνος χαρακτῆρας ἐζοφώσαμέν τε καὶ συνεχέαμεν καὶ ἐν κακίᾳ γενόμενοι τῆς θείας κοινωνίας ἐγυμνώθημεν τίς γὰρ μετουσίᾳ πρὸς σκότος φωτί; καὶ ἔξω τῆς ζωῆς γενόμενοι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ ὑπεπέσαμεν, ἐπειδὴ μετέδωκε τοῦ κρείττονος καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν, μεταλαμβάνει τοῦ χείρονος, τῆς ἡμετέρας λέγω φύσεως, ἵνα δι’ ἑαυτοῦ ἐν ἑαυτῷ ἀνακαινίσῃ μὲν τὸ κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὅμοιώσιν, διδάξῃ δὲ ἡμᾶς τὴν ἐνάρετον πολιτείαν καὶ ταύτην δι’ ἑαυτοῦ ποιήσῃ ἡμῖν εὐεπίβατον καὶ τῇ τῆς ζωῆς κοινωνίᾳ ἐλευθερώσῃ τῆς φθορᾶς ἀπαρχὴ γενόμενος τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως καὶ τὸ ἀχρειωθὲν καὶ συντριβὲν σκεῦος ἀνακαινίσῃ, ἵνα τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου λυτρώσηται πρὸς θεογνωσίαν ἡμᾶς καλέσας καὶ νευρώσῃ καὶ παιδεύσῃ δι’ ὑπομονῆς καὶ ταπεινώσεως καταπαλαίειν τὸν τύραννον. Πέπαυται γοῦν ἡ τῶν δαιμόνων θρησκεία, ἡ κτίσις τῷ θείῳ ἡγίασται αἴματι, βωμοὶ καὶ ναοὶ εἰδώλων καθήρηνται, θεογνωσία πεφύτευται, τριάς ἡ ὅμοούσιος, ἡ ἄκτιστος θεότης λατρεύεται, εἷς Θεὸς ἀληθής, δημιουργὸς τῶν ἀπάντων καὶ κύριος· ἀρεταὶ πολιτεύονται, ἀναστάσεως ἐλπὶς διὰ τῆς Χριστοῦ δεδώρηται ἀναστάσεως, φρίττουσι τοὺς πάλαι ὑποχειρίους ἀνθρώπους οἱ δαίμονες, καὶ τό γε θαυμαστόν, ὅτι ταῦτα πάντα διὰ σταυροῦ καὶ παθῶν καὶ θανάτου κατώρθωται· εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸ εὐαγγέλιον τῆς θεογνωσίας κεκήρυκται οὐ πολέμω καὶ ὅπλοις καὶ στρατοπέδοις τοὺς ἐναντίους τροπούμενον, ἀλλ’ ὀλίγοι πτωχοί, ἀγράμματοι, διωκόμενοι, αἰκιζόμενοι, θανατούμενοι σταυρωθέντα σαρκὶ καὶ θανόντα κηρύττοντες τῶν σοφῶν καὶ δυνατῶν κατεκράτησαν· εἴπετο γὰρ αὐτοῖς τοῦ σταυρωθέντος ἡ παντοδύναμος δύναμις. Ὁ θάνατος ὁ πάλαι φοβερώτατος ἥττηται, καὶ τῆς ζωῆς νῦν ὁ

στυγητὸς καὶ μισητὸς πάλαι προκρίνεται. Ταῦτα τῆς Χριστοῦ παρουσίας τὰ κατορθώματα, ταῦτα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως τὰ γνωρίσματα. Οὐ γὰρ ὡς διὰ Μωσέως ἔνα λαὸν ἐξ Αἰγύπτου καὶ τῆς Φαραὼ δουλείας θάλασσαν διαστήσας διέσωσε, πᾶσαν δὲ μᾶλλον τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ φθορᾶς θανάτου καὶ τοῦ πικροῦ τυράννου, τῆς ἀμαρτίας, ἐρρύσατο, οὐ βίᾳ ἄγων πρὸς ἀρετὴν, οὐ γῇ καταχωννὺς καὶ πυρὶ φλέγων καὶ λιθοβολεῖσθαι προστάττων τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἀλλὰ πραότητι καὶ μακροθυμίᾳ τοὺς ἀνθρώπους πείθων αἱρεῖσθαι τὴν ἀρετὴν καὶ τοῖς ὑπὲρ ταύτης ἐναμιλλᾶσθαι πόνοις καὶ ἐνηδύνεσθαι· πάλαι μὲν γὰρ ἀμαρτάνοντες ἥκιζοντο καὶ ἔτι τῆς ἀμαρτίας ἀντείχοντο, καὶ Θεὸς αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία λελόγιστο· νῦν δὲ ὑπὲρ εὔσεβείας καὶ ἀρετῆς αἰκισμοὺς αἱροῦνται καὶ στρεβλώσεις καὶ θάνατον. Εὗγε, ὁ Χριστέ, Θεοῦ λόγε καὶ σοφία καὶ δύναμις καὶ θεὲ παντοκράτορ. Τί σοι τούτων ἀπάντων οἱ ἄποροι ἡμεῖς ἀντιδοίημεν; Σὰ γὰρ ἅπαντα, καὶ αἵτεις παρ' ἡμῶν οὐδὲν ἢ τὸ σώζεσθαι, αὐτὸς καὶ τοῦτο διδοὺς καὶ λαμβάνοντας χάριν εἰδὼς δι' ἀφατον ἀγαθότητασοὶ χάρις τῷ τὸ εἶναι δεδωκότι καὶ τὸ εὖ εἶναι χαρισμάτωντας αὐθις ἐπαναγαγῶν πρὸς τοῦτο διὰ τῆς ἀφάτου συγκαταβάσεως.

78. Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ἡ ὑπόστασις τοῦ Χριστοῦ κτιστή ἐστιν ἢ ἄκτιστος

Ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ λόγου πρὸ τῆς σαρκώσεως ἀπλῆ ἦν καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀσώματος καὶ ἄκτιστος, σαρκωθεῖσα δὲ αὕτη γέγονε καὶ τῇ σαρκὶ ὑπόστασις καὶ γέγονε σύνθετος ἐκ θεότητος, ἡς ἀεὶ εἴχε, καὶ ἔξ ἡς προσείληφε σαρκός, καὶ φέρει τῶν δύο φύσεων τὰ ἴδιῶματα ἐν δυσὶ γνωριζομένη ταῖς φύσεσιν, ὡστε ἡ αὐτὴ μία ὑπόστασις ἄκτιστός τέ ἐστι τῇ θεότητι καὶ κτιστὴ τῇ ἀνθρωπότητι, ὄρατὴ καὶ ἀόρατος· ἐπεὶ ἀναγκαζόμεθα ἢ διαιρεῖν τὸν ἑνα Χριστὸν δύο τὰς ὑποστάσεις λέγοντες ἢ τὴν τῶν φύσεων ἀρνεῖσθαι διαφορὰν καὶ τροπὴν εἰσάγειν καὶ σύγχυσιν.

79. Περὶ τοῦ πότε ἐκλήθη Χριστός

Οὐχ. ὡς τινες ψευδηγοροῦσι, πρὸ τῆς ἐκ παρθένου σαρκώσεως ὁ νοῦς ἡνῶθη τῷ θεῷ λόγῳ καὶ ἐκ τότε ἐκλήθη Χριστός· τοῦτο τῶν ὕψιγένους ληρημάτων τὸ ἀπότημα προύπαρξιν τῶν ψυχῶν δογματίσαντος. Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν γεγενῆσθαι τε καὶ κεκλησθαί φαμεν τὸν νίὸν καὶ λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφ' οὗ ἐν τῇ γαστρὶ τῆς ἀγίας ἀειπαρθένου ἐσκήνωσε καὶ σὰρξ ἀτρέπτως ἐγένετο καὶ ἐχρίσθη ἡ σὰρξ τῇ θεότητι· χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς φησιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος. Καὶ ὁ Ἱερώτατος δὲ τῆς Ἀλεξανδρέων Κύριλλος πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδόσιον γράφων τάδε φησίν· Χρῆναι γὰρ ἔγωγέ φημι μήτε τὸν ἐκ Θεοῦ λόγον ἀνθρωπότητος δίχα μήτε μὴν τὸν ἐκ γυναικὸς ἀποτεχθέντα ναὸν οὐχ ἐνωθέντα τῷ λόγῳ Χριστὸν Ἰησοῦν ὀνομάζεσθαι· ἀνθρωπότητι γὰρ καθ' ἔνωσιν οἰκονομικὴν ἀπορρήτως συνενηγμένος ὁ ἐκ Θεοῦ λόγος νοεῖται Χριστός. Καὶ πρὸς τὰς βασιλίδας οὕτως· Τινές φασιν, ὅτι τὸ Χριστὸς ὄνομα πρέπει καὶ μόνῳ καὶ ἰδίᾳ καθ' αὐτὸν νοούμενῷ καὶ ὑπάρχοντι, τῷ ἐκ Θεοῦ πατρὸς γεννηθέντι λόγῳ. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως δεδιδάγμεθα φρονεῖν ἢ λέγειν· ὅτε γέγονε σὰρξ ὁ λόγος,

τότε καὶ ὡνομάσθαι λέγομεν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ κέχρισται τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιάσεως ἦτοι τῷ ἀγίῳ πνεύματι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, ταύτῃ τοι Χριστὸς ὄνομάζεται. Ὅτι δὲ περὶ τὸ ἀνθρώπινον ἡ χρίσις, οὐκ ἂν ἐνδυάσειέ τις τῶν ὄρθᾳ φρονεῖν εἰωθότων. Καὶ Ἀθανάσιος δὲ ὁ παναοίδιμος ἐν τῷ περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπιφανείας ὥδε πη λέγει· Ὁ προϋπάρχων Θεὸς πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας οὐκ ἦν ἀνθρωπός, ἀλλὰ Θεὸς ἦν πρὸς τὸν θεὸν ἀόρατος καὶ ἀπαθής ὡν· οὔτε οὖν τὸ Χριστὸς ὄνομα δίχα τῆς σαρκὸς προσάγεται, ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τῷ ὄνόματι τὸ πάθος καὶ ὁ θάνατος. Εἰ δὲ ἡ θεία γραφή φησι· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου, ἵστεον ὡς πολλάκις ἡ θεία γραφὴ κέχρηται τῷ παρωχηκότι χρόνῳ ἀντὶ τοῦ μέλλοντος, ὡς τὸ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὥφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη οὕπω γὰρ ὥφθη οὐδὲ συνανεστράφη Θεὸς ἀνθρώποις, ὅτε ταῦτα ἐλέγετο καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν οὕπω δὲ ταῦτα ἐγεγόνει.

80. Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ δύο φύσεις ἐγέννησεν ἡ ἀγία θεοτόκος, εἰ δύο φύσεις ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέμαντο

Φύσεως μέν ἐστι τὸ ἀγένητον καὶ τὸ γενητὸν δι’ ἐνὸς τοῦ <ν> γραφόμενον, ὅπερ δηλοῖ τὸ ἄκτιστον καὶ κτιστόν· τὸ δὲ ἀγένητον καὶ γενητὸν οὐ φύσεως, ἀλλ’ ὑποστάσεως ἦτοι τὸ γεννηθῆναι καὶ τὸ μὴ γεννηθῆναι, ὅπερ διὰ τῶν δύο <νν> ἐκφέρεται. Ἐστι οὖν ἡ μὲν θεία φύσις ἀγένητος ἦτοι ἄκτιστος, πάντα δὲ τὰ μετὰ τὴν θείαν φύσιν γενητὰ ἦτοι κτιστά. Θεωρεῖται τοίνυν ἐν μὲν τῇ θείᾳ καὶ ἀκτίστῳ φύσει τὸ μὲν ἀγένητον ἐν τῷ πατρὶ οὐ γὰρ ἐγεννήθη, τὸ δὲ γενητὸν ἐν τῷ υἱῷ ἐκ πατρὸς γὰρ ἀιδίως γεγέννηται, τὸ δὲ ἐκπορευτὸν ἐν τῷ ἀγίῳ πνεύματι. Ἐκάστου δὲ εἴδους ζῷων τὰ μὲν πρῶτα ἀγένητα, ἀλλ’ οὐκ ἀγένητα· γεγόνασι μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ, οὐκ ἐγεννήθησαν δὲ ἐξ ὄμοίων. Γένεσις μὲν κτιστή ἐστι, γέννησις δὲ ἐπὶ μὲν Θεοῦ ἐκ μόνου πατρὸς ὄμοουσίου νίοῦ πρόοδος, ἐπὶ δὲ τῶν κτισμάτων ἡ ἐκ συναφείας ἄρρενός τε καὶ θηλείας ὄμοουσίου ὑποστάσεως πρόοδος. Ὅθεν γινώσκομεν, ὡς οὐκ ἔστι φύσεως τὸ γεννᾶσθαι, ἀλλ’ ὑποστάσεως. Εἰ γὰρ φύσεως ἦν, οὐκ ἂν ἐν τῇ αὐτῇ φύσει τὸ γενητὸν ἐθεωρεῖτο καὶ τὸ ἀγένητον. Ὑπόστασιν τοίνυν ἐγέννησεν ἡ ἀγία θεοτόκος ἐν δυσὶ γνωριζομένην ταῖς φύσεσι, θεότητι μὲν ἐκ πατρὸς γεννηθεῖσαν ἀχρόνως, ἐπ’ ἐσχάτων δὲ ἐν χρόνῳ ἐξ αὐτῆς σαρκωθεῖσαν καὶ σαρκὶ τικτομένην. Εἰ δὲ οἱ ἐρωτῶντες αἰνίττοιντο, ὅτι ὁ γεννηθεὶς ἐκ τῆς ἀγίας θεοτόκου δύο φύσεις ἔστι, φαμέν· Ναί, δύο φύσεις ἔστι· Θεὸς γάρ ἔστιν ὁ αὐτὸς καὶ ἀνθρωπός. Ὁμοίως καὶ περὶ τῆς σταυρώσεως ἀναστάσεώς τε καὶ ἀναλήψεως· οὐ φύσεως ταῦτα ἔστιν, ἀλλ’ ὑποστάσεως. Ἐπαθεν οὖν ὁ Χριστὸς ὁ ἐν δύο φύσεσιν ὡν τῇ παθητῇ φύσει ἔσταυρώθη τε· σαρκὶ γὰρ ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέματο καὶ οὐ θεότητι. Ἐπειδὴ παθητῇ φύσει ἔσταυρώθη τε· σαρκὶ γὰρ ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέματο καὶ οὐ θεότητι. Ἐπειδὴ παθητῇ φύσει ἔσταυρώθη τε· σαρκὶ γὰρ ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέματο καὶ οὐ θεότητι. Ημῖν ἐρωτῶσιν· Δύο φύσεις ἀπέθανον; Οὐχί, ἐροῦσιν. Οὐκοῦν οὐδὲ δύο φύσεις ἔσταυρώθησαν, ἀλλ’ ἐγεννήθη ὁ Χριστὸς ἦτοι ὁ Θεὸς λόγος ἐνανθρωπήσας, ἐγεννήθη σαρκί, ἔσταυρώθη σαρκί, ἐπαθε σαρκί, ἀπέθανε σαρκί, ἀπαθοῦς μεινάσης αὐτοῦ τῆς θεότητος.

81. Πῶς πρωτότοκος λέγεται ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ

Πρωτότοκός ἐστιν ὁ πρῶτος γεννηθεὶς εἴτε μονογενής, εἴτε καὶ πρὸ ἄλλων ἀδελφῶν. Εἰ μὲν οὖν ἐλέγετο ὁ νίὸς τοῦ Θεοῦ πρωτότοκος, μονογενής δὲ οὐκ ἐλέγετο, ὑπενοήσαμεν ἂν κτισμάτων αὐτὸν εἶναι πρωτότοκον ὡς κτίσμα ὑπάρχοντα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πρωτότοκος καὶ μονογενής λέγεται, δεῖ δὲ καὶ ἀμφότερα τηρῆσαι ἐπ' αὐτοῦ. Πρωτότοκον μὲν αὐτόν φαμεν πάστης κτίσεως, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κτίσις ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς μόνος ἀχρόνως γεγεννημένος εἰκότως νίὸς μονογενής πρωτότοκος καὶ οὐ πρωτόκτιστος λεχθήσεται· ἡ γὰρ κτίσις οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, ἀλλὰ θελήματι αὐτοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὅντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. Πρωτότοκος δὲ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· μονογενής γὰρ ὃν καὶ ἐκ μητρὸς ἐπειδήπερ μετέσχηκεν αἷματος καὶ σαρκὸς παραπλησίως ἡμῖν καὶ ἄνθρωπος γέγονε. Γεγόναμεν δὲ καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ νίοι Θεοῦ υἱοθετηθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος· αὐτὸς ὁ φύσει νίὸς τοῦ Θεοῦ πρωτότοκος ἐν ἡμῖν τοῖς θέσει καὶ χάριτι νίοις Θεοῦ γενομένοις καὶ ἀδελφοῖς αὐτοῦ χρηματίσασι γέγονεν. Ὁθεν ἔλεγεν· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν. Οὐκ εἶπε· πατέρα ἡμῶν, ἀλλὰ πατέρα μου, φύσει δῆλον, καὶ πατέρα ὑμῶν χάριτι, καὶ θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν. Καὶ οὐκ εἶπε θεὸν ἡμῶν, ἀλλὰ θεόν μου, ἢν διέληγε λεπταῖς ἐπινοίαις τὸ ὄρώμενον ἐκ τοῦ νοουμένου, καὶ θεὸν ὑμῶν ὡς δημιουργὸν καὶ κύριον.

82. Περὶ πίστεως καὶ βαπτίσματος

Όμολογοῦμεν δὲ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον· τὸ γὰρ βάπτισμα τὸν τοῦ κυρίου θάνατον δηλοῖ. Συνθαπτόμεθα γοῦν τῷ κυρίῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος. Ὡσπερ οὖν ἄπαξ ἐτελέσθη ὁ τοῦ κυρίου θάνατος, οὕτω καὶ ἄπαξ δεῖ βαπτίζεσθαι, βαπτίζεσθαι δὲ κατὰ τὸν τοῦ κυρίου λόγον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ νίου καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος διδασκομένους τὴν εἰς πατέρα καὶ νίὸν καὶ ἄγιον πνεῦμα ὁμολογίαν. Ὅσοι τοίνυν εἰς πατέρα καὶ νίὸν καὶ ἄγιον πνεῦμα βαπτισθέντες μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι τῆς θεότητος διδαχθέντες αὗθις ἀναβαπτίζονται, οὗτοι ἀνασταυροῦσι τὸν Χριστόν, ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Ἄδυνατον γὰρ τοὺς ἄπαξ φωτισθέντας καὶ τὰ ἔξῆς, αὗθις ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν Χριστὸν καὶ παραδειγματίζοντας. Ὅσοι δὲ μὴ εἰς τὴν ἄγιαν τριάδα ἐβαπτίσθησαν, τούτους δεῖ ἀναβαπτίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ φησιν ὁ ἀπόστολος, ὅτι εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, οὐχ οὕτω δεῖν γίνεσθαί φησι τὴν ἐπίκλησιν τοῦ βαπτίσματος, ἀλλ' ὅτι τύπος τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ ἐστι τὸ βάπτισμα· διὰ γὰρ τῶν τριῶν καταδύσεων τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς τοῦ κυρίου ταφῆς σημαίνει τὸ βάπτισμα. Τὸ οὖν εἰς Χριστὸν βαπτισθῆναι δηλοῖ τὸ πιστεύοντας εἰς αὐτὸν βαπτίζεσθαι. Ἄδυνατον δὲ εἰς Χριστὸν πιστεῦσαι μὴ διδαχθέντας τὴν εἰς πατέρα καὶ νίὸν καὶ ἄγιον πνεῦμα ὁμολογίαν. Χριστὸς γάρ ἐστιν ὁ νίὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὃν ἔχρισεν ὁ πατὴρ τῷ ἀγίῳ πνεύματι, ὡς φησιν ὁ θεῖος Δαυίδ· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου, καὶ Ἡσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ κυρίου· Πνεῦμα ἄγιον ἐπ' ἐμέ, οὗ εἴνεκεν ἔχρισέ με. Τὴν μέντοι ἐπίκλησιν τοὺς οἰκείους μαθητὰς ὁ κύριος διδάσκων ἔλεγε· Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ νίου καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ Θεός, παραβάντας δὲ τὴν σωτήριον αὐτοῦ ἐντολὴν φθορῆθεν θανάτου

κατεδίκασεν, ίνα μὴ ἀθάνατον ἢ τὸ κακόν, συγκαταβὰς τοῖς δούλοις ὡς εὔσπλαγχνος καὶ καθ' ἡμᾶς γενόμενος τῆς φθορᾶς διὰ τοῦ ἴδιου πάθους ἐλυτρώσατο, ἐπήγασεν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀγίας καὶ ἀχράντου αὐτοῦ πλευρᾶς πηγὴν ἀφέσεως, ὕδωρ μὲν εἰς ἀναγέννησιν καὶ ἔκπλυσιν τῆς τε ἀμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς, αἷμα δὲ ποτὸν ζωῆς ἀδίου πρόξενον, ἐντολάς τε τε ἡμῖν δέδωκε δι’ ὕδατος ἀναγεννᾶσθαι καὶ πνεύματος δι’ ἐντεύξεως καὶ ἐπικλήσεως τῷ ὕδατι ἐπιφοιτῶντος τοῦ πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, διπλῆν ἡμῖν ἔδωκε καὶ τὴν κάθαρσιν, δι’ ὕδατός τε καὶ πνεύματος· τοῦ μὲν πνεύματος τὸ κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὄμοίωσιν ἐν ἡμῖν ἀνακαινίζοντος, τοῦ δὲ ὕδατος διὰ τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας καθαίροντος καὶ τῆς φθορᾶς ἀπαλλάττοντος, καὶ τὴν μὲν τοῦ θανάτου εἰκόνα ἐκπληροῦντος τοῦ ὕδατος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβώνα παρεχομένου τοῦ πνεύματος. Ἀπ’ ἀρχῆς γὰρ πνεῦμα Θεοῦ τοῖς ὕδασιν ἐπεφέρετο. Καὶ ἀνωθεν ἡ γραφὴ μαρτυρεῖ τῷ ὕδατι, ὡς ἔστι καθαρτήριον. Ἐπὶ Νῶε δι’ ὕδατος ὁ Θεὸς τὴν κοσμικὴν ἀμαρτίαν κατέκλυσε. Δι’ ὕδατος πᾶς ἀκάθαρτος κατὰ τὸν νόμον καθαίρεται, καὶ αὐτῶν τῶν ἰματίων πλυνομένων τῷ ὕδατι. Ἔδειξεν Ἡλίας τὴν χάριν τοῦ πνεύματος συμμεμιγμένην τῷ ὕδατι, ὕδατι φλέξας τὴν ὄλοκαύτωσιν. Καὶ σχεδὸν ἅπαντα κατὰ τὸν νόμον ὕδατι καθαρίζονται τὰ γὰρ ὄρατὰ σύμβολα τῶν νοούμενων εἰσὶν, ἡ μέντοι ἀναγέννησις κατὰ ψυχὴν γίνεται· πίστις γὰρ νίοθετεῖν οἶδε καίτοι ὄντας κτίσματα διὰ τοῦ πνεύματος καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀνάγειν μακαριότητα. Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀμαρτιῶν ἄφεσις πᾶσιν ὄμοίως διὰ τοῦ βαπτίσματος δίδοται, ἡ δὲ χάρις τοῦ πνεύματος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως καὶ τῆς προκαθάρσεως. Νῦν μὲν οὖν διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἄγιου πνεύματος λαμβάνομεν, καὶ ἀρχὴ ἑτέρου βίου γίνεται ἡμῖν ἡ παλιγγενεσία καὶ σφραγὶς καὶ φυλακτήριον καὶ φωτισμός. Χρὴ δὲ πάσῃ δυνάμει ἀσφαλῶς τηρεῖν ἐαυτοὺς καθαροὺς ἀπὸ ῥύπαρῶν ἔργων, ίνα μὴ πάλιν ὕσπερ κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέψαντες δούλους πάλιν ἐαυτοὺς τῆς ἀμαρτίας ποιήσωμεν. Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά ἔστιν, ὄμοίως καὶ ἔργα χωρὶς πίστεως· ἡ γὰρ ἀληθὴς πίστις διὰ τῶν ἔργων δοκιμάζεται. Βαπτιζόμεθα δὲ εἰς τὴν ἀγίαν τριάδα, ὅτι αὐτὰ τὰ βαπτιζόμενα χρήζει τῆς ἀγίας τριάδος εἰς τὴν αὐτῶν σύστασιν τε καὶ διαμονὴν, καὶ ἀδύνατον μὴ συμπαρεῖναι ἀλλήλαις τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· ἀχώριστος γὰρ ἡ ἀγία τριάς. Πρῶτον βάπτισμα τὸ τοῦ κατακλυσμοῦ εἰς ἐκκοπὴν ἀμαρτίας. Δεύτερον τὸ διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης· σύμβολον γὰρ ἡ μὲν νεφέλη τοῦ πνεύματος, ἡ θάλασσα δὲ τοῦ ὕδατος. Τρίτον τὸ νομικόν· πᾶς γὰρ ἀκάθαρτος ἀπελούετο ὕδατι ἐπλυνέ τε τὰ ἰμάτια καὶ οὕτως εἰσῆρει εἰς τὴν παρεμβολήν. Τέταρτον τὸ Ἱωάννου εἰσαγωγικὸν ὑπάρχον καὶ εἰς μετάνοιαν ἄγον τοὺς βαπτιζόμενους, ίνα εἰς Χριστὸν πιστεύσωσιν· ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς, φησί, βαπτίζω ἐν ὕδατι· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρί. Προκαθαίρει οὖν ὁ Ἱωάννης ἐπὶ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ ὕδατος. Πέμπτον τὸ τοῦ κυρίου βάπτισμα, ὁ αὐτὸς ἐβαπτίσατο. Βαπτίζεται δὲ οὐχ ὡς αὐτὸς χρήζων καθάρσεως, ἀλλὰ τὴν ἐμὴν οἰκειούμενος κάθαρσιν, ίνα συντρίψῃ τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ίνα κλύσῃ τὴν ἀμαρτίαν καὶ πάντα τὸν παλαιὸν Ἄδαμ ἐνθάψῃ τῷ ὕδατι, ίνα ἀγιάσῃ τὸν βαπτιστήν, ίνα πληρώσῃ τὸν νόμον, ίνα τὸ τῆς τριάδος ἀποκαλύψῃ μυστήριον, ίνα τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῖν πρὸς τὸ βαπτίζεσθαι γένηται. Βαπτιζόμεθα δὲ ἡμεῖς τὸ τέλειον τοῦ κυρίου βάπτισμα τὸ δι’ ὕδατός τε καὶ πνεύματος. Πυρὶ δὲ λέγεται βαπτίζειν Χριστός· ἐν εἴδει γὰρ πυρίνων γλωσσῶν ἐπὶ τοὺς ἀγίους ἀποστόλους τὴν τοῦ πνεύματος χάριν ἔξεχεεν, ὡς φησιν αὐτὸς ὁ κύριος· "Οτι

Ίωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ύμεις δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας, ἥ διὰ τὸ τοῦ μέλλοντος πυρὸς κολαστικὸν βάπτισμα. Ἐκτὸν τὸ διὰ μετανοίας καὶ δακρύων ὄντως ἐπίπονον. Ἐβδομον τὸ δι’ αἵματος καὶ μαρτυρίου, ὃ καὶ αὐτὸς Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἐβαπτίσατο ὡς λίαν αἰδέσιμον καὶ μακάριον, ὅσῳ δευτέροις οὐ μολύνεται ρύποις. Ὁγδοον τὸ τελευταῖον οὐ σωτήριον, ἀλλὰ τῆς μὲν κακίας ἀναιρετικόν οὐκ ἔτι γάρ κακία καὶ ἀμαρτία πολιτεύεται, κολάζον δὲ ἀτελεύτητα. Σωματικῷ εἴδει ὡσεὶ περιστερὰ κατεφοίτησε τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐπὶ τὸν κύριον τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου ὑποδεικνύον βαπτίσματος καὶ τιμῶν τὸ σῶμα, ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἥγουν τὸ σῶμα τῇ θεώσει Θεὸς καὶ ἂμα που ἄνωθεν εἴθισται περιστερὰ λύσιν κατακλυσμοῦ εὐαγγελίζεσθαι. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἄγιους ἀποστόλους πυροειδῶς κάτεισι Θεὸς γάρ ἐστιν, ὃ δὲ Θεὸς πῦρ καταναλίσκον ἐστί. Τὸ ἔλαιον ἐν τῷ βαπτίσματι παραλαμβάνεται τὴν χρίσιν μηνύον καὶ χριστοὺς ἡμᾶς ἐργαζόμενον καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐπαγγελλόμενον διὰ τοῦ ἄγιου πνεύματος ἔλεον, ἐπεὶ καὶ κάρφος ἔλαιάς τοῖς ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ περισωθεῖσιν ἡ περιστερὰ κεκόμικεν. Ἐβαπτίσθη Ἰωάννης τὴν χεῖρα ἐπιθεὶς ἐπὶ τὴν θείαν τοῦ δεσπότου κορυφὴν καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι. Οὐ χρὴ ὑπερτίθεσθαι τὸ βάπτισμα, ὅτε δι’ ἔργων ἡ πίστις τῶν προσιόντων μαρτυρηθῇ. Ὁ ἐν δόλῳ προσιὼν τῷ βαπτίσματι κατακριθήσεται μᾶλλον ἥ ὠφεληθήσεται.

83. Περὶ πίστεως

Ἡ μέντοι πίστις διπλῇ ἐστιν. Ἔστι γάρ πίστις ἐξ ἀκοῆς. Ἀκούοντες γάρ τῶν θείων γραφῶν πιστεύομεν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ πνεύματος. Αὕτη δὲ τελειοῦται πᾶσι τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑπὸ Χριστοῦ, ἔργῳ πιστεύουσα, εὐσεβοῦσα καὶ τὰς ἐντολὰς πράττουσα τοῦ ἀνακαινίσαντος ἡμᾶς. Ὁ γάρ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πιστεύων ἥ κοινωνῶν διὰ τῶν ἀτόπων ἔργων τῷ διαβόλῳ ἀπιστός ἐστιν. Ἔστι δὲ πάλιν πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων ἥ ἀδίστακτος καὶ ἀδιάκριτος ἐλπὶς τῶν τε ὑπὸ Θεοῦ ἡμῖν ἐπιγγελμένων καὶ τῆς τῶν αἰτήσεων ἡμῶν ἐπιτυχίας. Ἡ μὲν οὖν πρώτη τῆς ἡμετέρας γνώμης ἐστίν, ἡ δὲ δευτέρα τῶν χαρισμάτων τοῦ πνεύματος. Ἰστέον, ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος περιτεμνόμεθα ἀπαν τὸ ἀπὸ γενέσεως κάλυμμα ἦτοι τὴν ἀμαρτίαν καὶ Ἰσραηλῖται πνευματικοὶ καὶ Θεοῦ λαὸς χρηματίζομεν.

84. Περὶ σταυροῦ, ἐνῷ ἔτι καὶ περὶ πίστεως

Οὐ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρίᾳ ἐστί, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστιν. Οὐ μὲν γάρ πνευματικὸς πάντα ἀνακρίνει, ψυχικὸς δὲ ἀνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. Μωρία γάρ ἐστι τοῖς μὴ πίστει δεχομένοις καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ λογιζομένοις, ἀλλ’ ἀνθρωπίνοις καὶ φυσικοῖς λογισμοῖς ἐρευνῶσι τὰ θεῖα· πάντα γάρ τὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ φύσιν εἰσὶ καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν. Εἰ γάρ τις λογίσηται, ὅπως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τίνος τε ἔνεκεν παρήγαγεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, καὶ φυσικοῖς λογισμοῖς φθάσαι βουληθῇ, οὐ καταλαμβάνει· ψυχικὴ γάρ ἐστιν ἡ γνῶσις αὕτη καὶ δαιμονιώδης. Εἰ δέ τις πίστει χειραγωγούμενος ἀγαθὸν καὶ

παντοδύναμον καὶ ἀληθὲς καὶ σοφὸν καὶ δίκαιον τὸ θεῖον λογίσηται, εὐρήσει πάντα λεῖα καὶ ὄμαλὰ καὶ ὄδὸν εὐθεῖαν. Ἐκτὸς γὰρ πίστεως ἀδύνατον σωθῆναι· πίστει γὰρ πάντα, τά τε ἀνθρώπινα τά τε πνευματικά, συνίστανται. Οὕτε γὰρ γεωργὸς ἐκτὸς πίστεως τέμνει γῆς αὔλακα, οὐκ ἔμπορος μικρῷ ξύλῳ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τῷ μαινομένῳ τῆς θαλάσσης πελάγει παραδίδωσιν, οὐ γάμοι συνίστανται, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν τῷ βίῳ. Πίστει νοοῦμεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει παρῆχθαι· πάντα, τά τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, πίστει κατορθοῦμεν. Πίστις δέ ἐστιν ἀπολυτραγμόνητος συγκατάθεσις. Πᾶσα μὲν οὖν πρᾶξις καὶ θαυματουργία Χριστοῦ μεγίστη καὶ θεία καὶ θαυμαστή, ἀλλὰ πάντων ἐστὶ θαυμαστότερον ὁ τίμιος αὐτοῦ σταυρός. Δι’ οὐδενὸς γὰρ ἔτέρου ὁ θάνατος κατήργηται, ἡ τοῦ προπάτορος ἀμαρτία λέλυται, ὁ ἄδης ἐσκύλευται, ἡ ἀνάστασις δεδώρηται, δύναμις ἡμῶν τοῦ καταφρονεῖν τῶν παρόντων καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου δέδοται, ἡ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα ἐπάνοδος κατώρθωται, πύλαι παραδείσου ἡνοίγησαν, ἡ φύσις ἡμῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ κεκάθικε, τέκνα Θεοῦ καὶ κληρονόμοι γεγόναμεν εἰ μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ σταυροῦ γὰρ ταῦτα πάντα κατώρθωται. Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστόν, φησὶν ὁ ἀπόστολος, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. Ὅσοι δὲ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, Χριστὸν ἐνεδυσάμεθα. Χριστὸς δέ ἐστι Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία. Ἰδοὺ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἥτοι ὁ σταυρὸς τὴν ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν ἡμᾶς περιέβαλε. Δύναμις δὲ Θεοῦ ἐστιν ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, ἥ ὅτι τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ ἥτοι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη δι’ αὐτοῦ ἡμῶν πεφανέρωται, ἥ ὅτι, ὡσπερ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρου κρατοῦνται καὶ συσφίγγονται, οὕτω διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τὸ τε ὑψος καὶ τὸ βάθος μῆκός τε καὶ πλάτος ἥτοι πᾶσα ὄρατή τε καὶ ἀόρατος κτίσις συνέχεται. Οὗτος ἡμῶν στημένον δέδοται ἐπὶ τοῦ μετώπου, δὸν τρόπον τῷ Ἰσραὴλ ἡ περιτομή· δι’ αὐτοῦ γὰρ οἱ πιστοὶ τῶν ἀπίστων ἀποδιιστάμεθα τε καὶ γνωριζόμεθα. Οὗτος θυρεὸς καὶ ὅπλον καὶ τρόπαιον κατὰ τοῦ διαβόλου. Οὗτος σφραγίς, ἵνα μὴ θίγῃ ἡμῶν ὁ ὀλοθρεύων, ὡς φησιν ἡ γραφή. Οὗτος τῶν κειμένων ἀνάστασις, τῶν ἐστώτων στήριγμα, ἀσθενῶν βακτηρία, ποιμανομένων ῥάβδος, ἐπιστρεφόντων χειραγωγία, προκοπτόντων τελείωσις, ψυχῆς σωτηρία καὶ σώματος, πάντων κακῶν ἀποτρόπαιον, πάντων ἀγαθῶν πρόξενος, ἀμαρτίας ἀναίρεσις, φυτὸν ἀναστάσεως, ξύλον ζωῆς αἰωνίου. Αὔτοῦ μὲν οὖν τὸ τίμιον ξύλον ὡς ἀληθῶς καὶ σεβάσμιον, ἐν δῷ ἑαυτὸν εἰς θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν Χριστὸς προσενήνοχεν, ὡς ἀγιασθὲν τῇ ἀφῇ τοῦ ἀγίου σώματος καὶ αἵματος εἰκότως προσκυνητέον, τοὺς ἥλους, τὴν λόγχην, τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ ἱερὰ αὐτοῦ σκηνώματα, ἃτινά εἰσιν ἡ φάτνη, τὸ σπήλαιον, ὁ Γολγοθᾶς ὁ σωτήριος, ὁ ζωοποιὸς τάφος, ἡ Σιών τῶν ἐκκλησιῶν ἡ ἀκρόπολις, καὶ τὰ ὅμοια· ὡς φησιν ὁ θεοπάτωρ Δαυίδ· Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τὸν σταυρὸν λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπόμενον· Ἄναστηθι, κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου· ἔπειται γὰρ τῷ σταυρῷ ἡ ἀνάστασις. Εἰ γὰρ τῶν ἐρωμένων πιθητὸν οἴκος καὶ κλίνη καὶ περιβόλαιον, πόσῳ μᾶλλον τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος, δι’ ὃν καὶ σεσώσμεθα. Προσκυνοῦμεν δὲ καὶ τὸν τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ, εἰ καὶ ἐξ ἐτέρας ὕλης γένηται, οὐ τὴν ὕλην τιμῶντες μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὸν τύπον ὡς Χριστοῦ σύμβολον. Ἔφη γὰρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς διατιθέμενος· Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, τὸν σταυρὸν λέγων. Διὸ καὶ ταῖς γυναιξὶν ἔλεγεν ὁ τῆς ἀναστάσεως ἄγγελος· Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμένον, καὶ ὁ ἀπόστολος· Ἡμεῖς δὲ

κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον. Πολλοὶ μὲν γὰρ Χριστοὶ καὶ Ἰησοῖ, ἀλλ’ εἰς ὁ ἐσταυρωμένος. Οὐκ εἶπε λελογχευμένον, ἀλλ’ ἐσταυρωμένον. Προσκυνητέον τοίνυν τὸ σημεῖον τοῦ Χριστοῦ. "Ἐνθα γὰρ ἂν ἡ τὸ σημεῖον, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ἔσται. Τὴν δὲ ὥλην, ἐξ ἣς ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ συνίσταται, εἰ καὶ χρυσὸς ἡ λίθοι εἴεν τίμιοι, μετὰ τὴν τοῦ τύπου εἰ τύχοι διάλυσιν οὐ προσκυνητέον. Πάντα τοίνυν τὰ θεῷ ἀνακείμενα προσκυνοῦμεν αὐτῷ τὸ σέβας προσάγοντες. Τοῦτον τὸν τίμιον σταυρὸν προετύπωσε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς τὸ ἐν παραδείσῳ ὑπὸ Θεοῦ πεφυτευμένον ἐπεὶ γὰρ διὰ ξύλου ὁ θάνατος, ἔδει διὰ ξύλου δωρηθῆναι τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν, Ἰακώβ προσκυνήσας τὸ ἄκρον τῆς ράβδου ἐνηλλαγμέναις ταῖς χερσὶ τοὺς νίοὺς Ἰωσὴφ εὐλογήσας καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διαγράψας σαφέστατα, ράβδος Μωσαϊκὴ σταυροτύπως τὴν θάλασσαν πλήξασα καὶ σώσασα μὲν τὸν Ἰσραὴλ, Φαραὼ δὲ βυθίσασα, χεῖρες σταυροειδῶς ἐκτεινόμεναι καὶ τὸν Ἀμαλὴκ τροπούμεναι, ξύλῳ τὸ πικρὸν ὕδωρ γλυκαινόμενον καὶ πέτρα ρόγνυμένη καὶ προχέουσα νάματα, ράβδος τῷ Ἀαρὼν τὸ τῆς Ἱεραρχίας ἀξίωμα χρηματίζουσα, ὅφις ἐπὶ ξύλου θριαμβεύμενος ὡς νενέκρωται τοῦ ξύλου τοὺς νεκρὸν ὄρωντας τὸν ἔχθρὸν διασώζοντος τοὺς πιστεύοντας, ὡς Χριστὸς ἐν σαρκὶ ἀμαρτίας ἀμαρτίαν οὐκ εἰδυίᾳ προσήλωται, Μωσῆς ὁ μέγας· Ὁψεσθε, βιῶν, τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐπὶ ξύλου κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, Ἡσαΐας· Ὄλην τὴν ἡμέραν διεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. Οἱ τοῦτο προσκυνοῦντες τῆς μερίδος τύχοιμεν Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου. Ἀμήν.

85. Περὶ τοῦ προσκυνεῖν κατὰ ἀνατολάς

Οὐχ ἀπλῶς οὐδ’ ὡς ἔτυχε κατὰ ἀνατολὰς προσκυνοῦμεν, ἀλλ’ ἐπειδὴ ἐξ ὄρατῆς τε καὶ ἀοράτου ἦτοι νοητῆς καὶ αἰσθητῆς συντεθείμεθα φύσεως, διπλῆν καὶ τὴν προσκύνησιν τῷ δημιουργῷ προσάγομεν, ὡσπερ καὶ τῷ νῷ ψάλλομεν καὶ τοῖς σωματικοῖς χείλεσι καὶ βαπτιζόμεθα ὕδατί τε καὶ πνεύματι καὶ διπλῷ τῷ κυρίῳ ἐνούμεθα τῶν μυστηρίων μετέχοντες καὶ τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Θεὸς φῶς ἐστι νοητόν, καὶ ἥλιος δικαιοσύνης καὶ ἀνατολὴ ἐν ταῖς γραφαῖς ὡνόμασται ὁ Χριστός, ἀναθετέον αὐτῷ τὴν ἀνατολὴν εἰς προσκύνησιν· πᾶν γὰρ καλὸν τῷ θεῷ ἀναθετέον, ἐξ οὗ πᾶν ἀγαθὸν ἀγαθύνεται. Φησὶ δὲ καὶ ὁ θεῖος Δαυίδ· Αἱ βασιλεῖαι τῆς γῆς, ἄσατε τῷ θεῷ, ψάλατε τῷ κυρίῳ τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολάς. Ἐτι δέ φησιν ἡ γραφή· Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς· ἔνθα τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασεν, ἔθετο, ὃν παραβάντα τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐξώρισεν ἀπέναντί τε τοῦ παραδείσου κατώκισεν, ἐκ δυσμῶν δηλαδή. Τὴν οὖν ἀρχαίαν πατρίδα ἐπιζητοῦντες καὶ πρὸς αὐτὴν ἀτενίζοντες τῷ θεῷ προσκυνοῦμεν. Καὶ ἡ σκηνὴ δὲ ἡ Μωσαϊκὴ κατὰ ἀνατολὰς εἶχε τὸ καταπέτασμα καὶ τὸ ἱλαστήριον. Καὶ ἡ φυλὴ τοῦ Ἰούδα ὡς τιμιωτέρα ἐξ ἀνατολῶν παρενέβαλε. Καὶ ἐν τῷ περιωνύμῳ δὲ τοῦ Σολομῶντος ναῷ ἡ τοῦ κυρίου πύλη κατὰ ἀνατολὰς διέκειτο. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ κύριος σταυρούμενος ἐπὶ δυσμὰς ἐώρα, καὶ οὕτω προσκυνοῦμεν πρὸς αὐτὸν ἀτενίζοντες. Καὶ ἀναλαμβανόμενος πρὸς ἀνατολὰς ἀνεφέρετο, καὶ οὕτως αὐτῷ οἱ ἀπόστολοι προσεκύνησαν, καὶ οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσαντο αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος ἔφησεν· Ὦσπερ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φθάνει ἔως δυσμῶν, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ νίοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸν οὖν ἐκδεχόμενοι ἐπὶ ἀνατολὰς

προσκυνοῦμεν. Ἀγραφος δέ ἐστιν ἡ παράδοσις αὕτη τῶν ἀποστόλων· πολλὰ γὰρ ἀγράφως ἡμῖν παρέδωκαν.

86. Περὶ τῶν ἄγίων καὶ ἀχράντων τοῦ κυρίου μυστηρίων

Ο ἀγαθὸς καὶ πανάγαθος καὶ ὑπεράγαθος Θεός, ὁ ὅλος ὃν ἀγαθότης, διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος οὐκ ἡνέσχετο μόνον εἶναι τὸ ἀγαθὸν ἦτοι τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὑπὸ μηδενὸς μετεχόμενον. Τούτου χάριν ἐποίησε πρῶτον μὲν τὰς νοερὰς καὶ οὐρανίους δυνάμεις, εἴτα τὸν ὄρατὸν καὶ αἰσθητὸν κόσμον, εἴτα ἐκ νοεροῦ καὶ αἰσθητοῦ τὸν ἄνθρωπον. Πάντα μὲν οὖν τὰ ὑπ’ αὐτοῦ γενόμενα κοινωνοῦσι τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος κατὰ τὸ εἶναι αὐτὸς γάρ ἐστι τοῖς πᾶσι τὸ εἶναι, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ εἰσὶ τὰ ὄντα, οὐ μόνον ὅτι αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ παρήγαγεν, ἀλλ’ ὅτι ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια τὰ ὑπ’ αὐτοῦ γενόμενα συντηρεῖ καὶ συνέχει, ἐκ περισσοῦ δὲ τὰ ζῷα κατά τε γὰρ τὸ εἶναι καὶ κατὰ τὸ ζωῆς μετέχειν κοινωνοῦσι τοῦ ἀγαθοῦ, τὰ δὲ λογικὰ καὶ κατὰ τὰ προειρημένα μέν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ λογικόν, καὶ ταῦτα μᾶλλον οἰκειότερα γάρ πώς εἰσι πρὸς αὐτόν, εἰ καὶ πάντων ὑπέρκειται ἀσυγκρίτως. Ο μέντοι ἄνθρωπος λογικὸς καὶ αὐτεξούσιος γενόμενος ἔξουσίαν εἰληφεν ἀδιαλείπτως διὰ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἐνοῦσθαι τῷ θεῷ, εἴ γε διαμένει ἐν τῷ ἀγαθῷ, τουτέστι τῇ τοῦ κτίσαντος ὑπακοῇ. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν παραβάσει τῆς τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν ἐντολῆς γέγονε καὶ θανάτῳ καὶ φθορᾷ ὑποπέπτωκεν, ὁ ποιητὴς καὶ δημιουργὸς τοῦ γένους ἡμῶν διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ ὡμοιώθη ἡμῖν κατὰ πάντα γενόμενος ἄνθρωπος χωρὶς ἀμαρτίας καὶ ἡνώθη τῇ ἡμετέρᾳ φύσει· ἐπειδὴ γὰρ μετέδωκεν ἡμῖν τῆς ἴδιας εἰκόνος καὶ τοῦ ἴδιου πνεύματος καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν, μεταλαμβάνει αὐτὸς τῆς πτωχῆς καὶ ἀσθενοῦς ἡμῶν φύσεως, ἵνα ἡμᾶς καθάρῃ καὶ ἀφθαρτίσῃ καὶ μετόχους πάλιν τῆς αὐτοῦ καταστήσῃ θεότητος. Ἔδει δὲ μὴ μόνον τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν μετοχῇ γενέσθαι τοῦ κρείττονος, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν βουλόμενον ἄνθρωπον καὶ δευτέραν γέννησιν γεννηθῆναι καὶ τραφῆναι τροφὴν ξένην καὶ τῇ γεννήσει πρόσφορον καὶ οὕτω φθάσαι τὸ μέτρον τῆς τελειότητος. Διὰ μὲν τῆς αὐτοῦ γεννήσεως ἦτοι σαρκώσεως καὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως ἡλευθέρωσε τὴν φύσιν τῆς ἀμαρτίας τοῦ προπάτορος, τοῦ θανάτου, τῆς φθορᾶς, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπαρχὴ γέγονε καὶ ὄδὸν καὶ τύπον ἑαυτὸν καὶ ὑπογραμμὸν τέθεικεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τοῖς αὐτοῦ ἀκολουθήσαντες ἵχνεσι γενώμεθα θέσει, ὅπερ αὐτὸς ἐστι φύσει, υἱὸι καὶ κληρονόμοι Θεοῦ καὶ αὐτοῦ συγκληρονόμοι. Ἐδωκεν οὖν ἡμῖν, ὡς ἔφην, γέννησιν δευτέραν, ἵνα ὥσπερ γεννηθέντες ἐκ τοῦ Ἄδαμ ὡμοιώθημεν αὐτῷ κληρονομήσαντες τὴν κατάραν καὶ τὴν φθοράν, οὕτω καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντες ὄμοιωθῶμεν αὐτῷ καὶ κληρονομήσωμεν τὴν τε ἀφθαρσίαν καὶ τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πνευματικός ἐστιν Ἄδαμ, ἔδει καὶ τὴν γέννησιν πνευματικὴν εἶναι, ὄμοιώς καὶ τὴν βρῶσιν· ἀλλ’ ἐπειδὴ διπλοῖ τινές ἐσμεν καὶ σύνθετοι, δεῖ καὶ τὴν γέννησιν διπλῆν εἶναι, ὄμοιώς καὶ τὴν βρῶσιν σύνθετον. Ἡ μὲν οὖν γέννησις δι’ ὕδατος ἡμῖν καὶ πνεύματος δέδοται, φημὶ δὴ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, ἡ δὲ βρῶσις αὐτὸς ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Μέλλων γὰρ τὸν ἑκούσιον ὑπὲρ ἡμῶν καταδέχεσθαι θάνατον ἐν τῇ νυκτί, ἐν ᾧ ἑαυτὸν παρεδίδου, διαθήκην καινὴν διέθετο τοῖς ἄγιοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις καὶ δι’ αὐτῶν πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν.

Ἐν τῷ ὑπερῷῳ τοίνυν τῆς ἀγίας καὶ ἐνδόξου Σιῶν τὸ παλαιὸν πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ φαγὼν καὶ πληρώσας τὴν παλαιὰν διαθήκην νίπτει τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας, σύμβολον τοῦ ἀγίου βαπτίσματος παρεχόμενος. Εἶτα κλάσας ἄρτον ἐπεδίδου αὐτοῖς λέγων· Λάβετε, φάγετε, τοῦτο μού ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν. Ὄμοίως δὲ λαβὼν τὸ ποτήριον ἔξ οὖν καὶ ὕδατος μετέδωκεν αὐτοῖς λέγων· Πίετε ἔξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο μού ἐστι τὸ αἷμα τῆς καινῆς διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ νίοῦ τοῦ ἀνθρώπου καταγγέλλετε καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὁμολογεῖτε, ἔως ἂν ἔλθῃ. Εἰ τοίνυν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ζῶν ἐστι καὶ ἐνεργὴς καὶ πάντα, ὅσα ἡθέλησεν ὁ κύριος, ἐποίησεν· εἰ εἴπε· Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο· γενηθήτω στερέωμα, καὶ ἐγένετο· εἰ τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· εἰ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ὕδωρ τε καὶ πῦρ καὶ ἀὴρ καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν τῷ λόγῳ κυρίου συνετελέσθησαν καὶ τοῦτο δὴ τὸ πολυθρύλλητον ζῶον ὁ ἀνθρωπος· εἰ θελήσας αὐτὸς ὁ Θεὸς λόγος ἐγένετο ἀνθρωπος καὶ τὰ τῆς ἀγίας παρθένου καθαρὰ καὶ ἀμώμητα αἷματα ἔαυτῷ ἀσπόρως σάρκα ὑπεστήσατο, οὐ δύναται τὸν ἄρτον ἔαυτοῦ σῶμα ποιῆσαι καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ αἷμα; Εἴπεν ἐν ἀρχῇ· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βιτάνην χόρτου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τοῦ ὑετοῦ γινομένου ἔξαγει τὰ ἴδια βλαστήματα τῷ θείῳ συνελαυνομένη καὶ δυναμούμενη προστάγματι. Εἴπεν ὁ Θεός· Τοῦτο μού ἐστι τὸ σῶμα, καὶ· Τοῦτό μου τὸ αἷμα, καὶ· Τοῦτο ποιεῖτε καὶ τῷ παντοδυνάμῳ αὐτοῦ προστάγματι, ἔως ἂν ἔλθῃ, γίνεται· οὕτως γὰρ εἴπεν· Ἔως ἂν ἔλθῃ. Καὶ γίνεται ὑετὸς τῇ καινῇ ταύτῃ γεωργίᾳ διὰ τῆς ἐπικλήσεως ἡ τοῦ ἀγίου πνεύματος ἐπισκιάζουσα δύναμις· ὥσπερ γὰρ πάντα, ὅσα ἐποίησεν, ὁ Θεὸς τῇ τοῦ ἀγίου πνεύματος ἐνεργείᾳ ἐποίησεν, οὕτω καὶ νῦν ἡ τοῦ πνεύματος ἐνέργεια τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐργάζεται, ἢ οὐ δύναται χωρῆσαι, εἰ μὴ μόνη πίστις. Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, φησὶν ἡ ἀγία παρθένος, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω; Ἀποκρίνεται Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος· Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Καὶ νῦν ἐρωτᾷς· Πῶς ὁ ἄρτος γίνεται σῶμα Χριστοῦ καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ αἷμα Χριστοῦ; Λέγω σοι κάγω· Πνεῦμα ἄγιον ἐπιφοιτᾷ καὶ ταῦτα ποιεῖ τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν. Ἅρτος δὲ καὶ οἶνος παραλαμβάνεται· οἶδε γὰρ ὁ Θεὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ὡς τὰ πολλὰ γὰρ τὰ μὴ κατὰ τὴν συνήθειαν τετριμμένα ἀποστρέφεται δυσχεραίνουσα· τῇ οὖν συγκαταβάσει κεχρημένος διὰ τῶν συνήθων τῆς φύσεως ποιεῖ τὰ ὑπὲρ φύσιν· καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐπειδὴ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ὕδατι λούεσθαι καὶ ἐλαίῳ χρίεσθαι, συνέζευξε τῷ ἐλαίῳ καὶ ὕδατι τὴν χάριν τοῦ πνεύματος καὶ ἐποίησεν αὐτὸς λουτρὸν ἀναγεννήσεως, οὕτως, ἐπειδὴ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ἄρτον ἐσθίειν ὕδωρ τε καὶ οἶνον πίνειν, συνέζευξεν αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ θεότητα καὶ πεποίηκεν αὐτὰ σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῶν συνήθων καὶ κατὰ φύσιν ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γενώμεθα. Σῶμά ἐστιν ἀληθῶς ἡνωμένον θεότητι, τὸ ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου σῶμα, οὐχ ὅτι αὐτὸς ὁ ὄινος μεταποιεῖται εἰς σῶμα καὶ αἷμα Θεοῦ. Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, πῶς γίνεται, ἀρκεῖ σοι ἀκοῦσαι, ὅτι διὰ πνεύματος ἀγίου, ὥσπερ καὶ ἐκ τῆς ἀγίας θεοτόκου διὰ πνεύματος ἀγίου ἔαυτῷ καὶ ἐν ἔαυτῷ ὁ κύριος σάρκα ὑπεστήσατο· καὶ πλέον οὐδὲν γινώσκομεν, ἀλλ’ ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀληθὴς καὶ ἐνεργής ἐστι καὶ παντοδύναμος, ὁ δὲ τρόπος ἀνεξερεύνητος. Οὐ χεῖρον δὲ καὶ τοῦτο είπεῖν, ὅτι, ὥσπερ φυσικῶς διὰ τῆς βρώσεως ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ

ύδωρ διὰ τῆς πόσεως εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ ἐσθίοντος καὶ πίνοντος μεταβάλλεται καὶ οὐ γίνεται ἔτερον σῶμα παρὰ τὸ πρότερον αὐτοῦ σῶμα, οὔτως ὁ τῆς προθέσεως ἄρτος οἶνός τε καὶ ύδωρ διὰ τῆς ἐπικλήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἀγίου πνεύματος ὑπερφυῶς μεταποιεῖται εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ αἷμα, καὶ οὐκ εἰσὶ δύο, ἀλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτό. Γίνεται τοίνυν τοῖς πίστει ἀξίως μεταλαμβάνουσιν εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ εἰς φυλακτήριον ψυχῆς τε καὶ σῶματος, τοῖς δὲ ἐν ἀπιστίᾳ ἀναξίως μετέχουσιν εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν, καθάπερ καὶ ὁ τοῦ κυρίου θάνατος τοῖς μὲν πιστεύουσι γέγονε ζωὴ καὶ ἀφθαρσία εἰς ἀπόλαυσιν τῆς αἰώνιου μακαριότητος, τοῖς δὲ ἀπειθοῦσι καὶ τοῖς κυριοκτόνοις εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν αἰώνιον. Οὐκ ἔστι τύπος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ σῶματος καὶ αἷματος τοῦ Χριστοῦμὴ γένοιτο, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ κυρίου τεθεωμένον, αὐτοῦ τοῦ κυρίου εἰπόντος· Τοῦτο μού ἔστι οὐ τύπος τοῦ σῶματος ἀλλὰ τὸ σῶμα, καὶ οὐ τύπος τοῦ αἵματος ἀλλὰ τὸ αἷμα, καὶ πρὸ τούτου τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι, εἴ μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ σίον τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔχετε ζωὴν αἰώνιον. Ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθής ἔστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθής ἔστι πόσις, καὶ πάλιν· Ὁ τρώγων με ζήσεται. Διὸ μετὰ παντὸς φόβου καὶ συνειδήσεως καθαρᾶς καὶ ἀδιστάκτου πίστεως προσέλθωμεν, καὶ πάντως ἔσται ἡμῖν, καθὼς πιστεύομεν μὴ διστάζοντες. Τιμήσωμεν δὲ αὐτὸ πάσῃ καθαρότητι, ψυχικῇ τε καὶ σωματικῇ· διπλοῦν γάρ ἔστι. Προσέλθωμεν αὐτῷ πόθῳ διακαεῖ καὶ σταυροειδῶς τὰς παλάμας τυπώσαντες τοῦ ἐσταυρωμένου τὸ σῶμα ὑποδεξώμεθα καὶ ἐπιθέντες ὀφθαλμοὺς καὶ χείλη καὶ μέτωπα τοῦ θείου ἀνθρακος μεταλάβωμεν, ἵνα τὸ πῦρ τοῦ ἐν ἡμῖν πόθου προσλαβὸν τὴν ἐκ τοῦ ἀνθρακος πύρωσιν καταφλέξῃ ἡμῶν τὰς ἀμαρτίας καὶ φωτίσῃ ἡμῶν τὰς καρδίας καὶ τῇ μετουσίᾳ τοῦ θείου πυρὸς πυρωθῶμεν καὶ θεωθῶμεν. Ἀνθρακαὶ εἶδεν Ἡσαΐας· ἀνθραξ δὲ ξύλον λιτὸν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἡνωμένον πυρί· οὔτως καὶ ὁ ἄρτος τῆς κοινωνίας οὐκ ἄρτος λιτός ἔστιν, ἀλλ' ἡνωμένος θεότητι· σῶμα δὲ ἡνωμένον θεότητι οὐ μία φύσις ἔστιν, ἀλλὰ μία μὲν τοῦ σῶματος, τῆς δὲ ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος ἐτέρα· ὅστε τὸ συναμφότερον οὐ μία φύσις, ἀλλὰ δύο. Ἀρτῷ καὶ οἰνῷ ἐδεξιοῦτο Μελχισεδὲκ τὸν Ἀβραὰμ ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων κοπῆς ὑποστρέφοντα, ὁ Ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου· ἐκείνη ἡ τράπεζα ταύτην τὴν μυστικὴν προεικόνιζε τράπεζαν, ὃν τρόπον ἐκεῖνος ὁ Ἱερεὺς τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ τύπος ἦν καὶ εἰκόνισμα· Σὺ γάρ, φησίν, Ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Τοῦτον τὸν ἄρτον οἱ ἄρτοι εἰκόνιζον τῆς προθέσεως. Αὕτη γάρ ἔστιν ἡ καθαρὰ θυσία, δηλαδὴ καὶ ἀναίματος, ἦν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αὐτῷ προσφέρεσθαι διὰ τοῦ προφήτου ὁ κύριος ἔφησε. Σῶμά ἔστι καὶ αἷμα Χριστοῦ εἰς σύστασιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τε καὶ σῶματος χωροῦν, οὐ δαπανώμενον, οὐ φθειρόμενον, οὐκ εἰς ἀφεδρῶνα χωροῦνμὴ γένοιτο, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν οὐσίαν τε καὶ συντήρησιν, βλάβης παντοδαποῦς ἀμυντήριον, ὢπου παντὸς καθαρτήριον ἀλλὰ χρυσὸν λάβῃ κίβδηλον, διὰ τῆς κριτικῆς πυρώσεως καθαίρει, ἵνα μὴ ἐν τῷ μέλλοντι σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Καθαίρει γὰρ νόσους καὶ παντοίας ἐπιφοράς, καθὼς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Εἰ γὰρ ἔαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἄν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Καὶ τοῦτο ἔστιν, ὁ λέγει· Ὦστε ὁ μετέχων τοῦ σῶματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου ἀναξίως κρῖμα ἔαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει. Δι' αὐτοῦ καθαιρόμενοι ἐνούμεθα τῷ σῶματι τοῦ κυρίου καὶ τῷ πνεύματι αὐτοῦ καὶ γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ. Οὗτος ὁ ἄρτος ἔστιν ἡ ἀπαρχὴ τοῦ μέλλοντος ἄρτου, ὃς ἔστιν ὁ ἐπιούσιος· τὸ γὰρ ἐπιούσιον δηλοῖ ἦ τὸν μέλλοντα, τουτέστιν τὸν μέλλοντος αἰῶνος, ἥ τὸν πρὸς συντήρησιν τῆς οὐσίας ἡμῶν

λαμβανόμενον. Εἴτε οὖν οὕτως, εἴτε οὕτως, τὸ τοῦ κυρίου σῶμα προσφυῶς λεχθήσεται· πνεῦμα γὰρ ζωοποιοῦν ἐστιν ἡ σὰρξ τοῦ κυρίου, διότι ἐκ τοῦ ζωοποιοῦ πνεύματος συνελήφθη· τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστι. Τοῦτο δὲ λέγω οὐκ ἀναιρῶν τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ τὸ ζωοποιὸν καὶ θεῖον τούτου δηλῶσαι βουλόμενος. Εἰ δὲ καὶ τινες ἀντίτυπα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον ἐκάλεσαν, ως ὁ θεοφόρος ἔφη Βασίλειος, οὐ μετὰ τὸ ἀγιασθῆναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἀγιασθῆναι αὐτὴν τὴν προσφορὰν οὔτω καλέσαντες. Μετάληψις λέγεται· δι' αὐτῆς γὰρ τῆς Ἰησοῦ θεότητος μεταλαμβάνομεν. Κοινωνία λέγεται τε καὶ ἐστιν ἀληθῶς διὰ τὸ κοινωνεῖν ἡμᾶς δι' αὐτῆς τῷ Χριστῷ καὶ μετέχειν αὐτοῦ τῆς σαρκός τε καὶ τῆς θεότητος, κοινωνεῖν δὲ καὶ ἐνοῦσθαι καὶ ἀλλήλοις δι' αὐτῆς· ἐπεὶ γὰρ ἐξ ἑνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν, οἱ πάντες ἐν σῶμα Χριστοῦ καὶ ἐν αἵμα καὶ ἀλλήλων μέλη γινόμεθα σύσσωμοι Χριστοῦ χρηματίζοντες. Πάσῃ δυνάμει τοίνυν φυλαξώμεθα, μὴ λαμβάνειν μετάληψιν αἵρετικῶν μήτε διδόναι. Μὴ δῶτε γὰρ τὰ ἀγια τοῖς κυσίν, φησὶν ὁ κύριος, μηδὲ ῥίπτετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, ἵνα μὴ μέτοχοι τῆς κακοδοξίας καὶ τῆς αὐτῶν γενώμεθα κατακρίσεως. Εἰ γὰρ πάντως ἔνωσίς ἐστι πρὸς Χριστὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους, πάντως καὶ πᾶσι τοῖς συμμεταλαμβάνουσιν ἡμῖν κατὰ προαίρεσιν ἐνούμεθα· ἐκ προαιρέσεως γὰρ ἡ ἔνωσις αὗτη γίνεται, οὐ χωρὶς τῆς ἡμῶν γνώμης. Ἀντίτυπα δὲ τῶν μελλόντων λέγονται οὐχ ώς μὴ ὅντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θέας.

87. Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ κυρίου καὶ περὶ τῆς ἀγίας θεοτόκου

Περὶ τῆς ἀγίας ὑπερυμνήτου ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας ἐν τοῖς προλαβοῦσι μετρίως διαλαβόντες καὶ τὸ καιριώτατον παραστήσαντες, ως κυρίως καὶ ἀληθῶς θεοτόκος ἐστι τε καὶ ὀνομάζεται, νῦν τὰ λείποντα προσαναπληρώσωμεν. Αὕτη γὰρ τῇ προαιωνίᾳ προγνωστικῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ προορισθεῖσα καὶ διαφόροις εἰκόσι καὶ λόγοις προφητῶν διὰ πνεύματος ἀγίου εἰκονισθεῖσά τε καὶ προκηρυχθεῖσα ἐν τῷ προωρισμένῳ καιρῷ ἐκ Δαυιδικῆς ρίζης ἐβλάστησε διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας ἐπαγγελίας. Ὅμοιος γὰρ κύριος, φησί, τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσει αὐτόν· ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου, καὶ πάλιν· Ἀπαξ ὕμοσα ἐν τῷ ἀγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ώς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου καὶ ώς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός, καὶ Ἡσαΐας· Ἐξανατελεῖ ὁ ἀβδος ἐξ Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται. Ὅτι μὲν οὖν ὁ Ἰωσὴφ ἐκ Δαυιδικοῦ φύλου κατάγεται, ὁ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς, οἱ ἱερώτατοι εὐαγγελισταί, διαρρήδην ὑπέδειξαν, ἀλλ' ὁ μὲν Ματθαῖος ἐκ Δαυὶδ διὰ Σολομῶντος κατάγει τὸν Ἰωσὴφ, ὁ δὲ Λουκᾶς διὰ Νάθαν. Τῆς δὲ ἀγίας παρθένου τὴν γένηνησιν καὶ ἀμφότεροι παρεσιώπησαν. Χρὴ οὖν εἰδέναι, ώς οὐκ ἦν ἔθος Ἐβραίοις οὐδὲ τῇ θείᾳ γραφῇ γενεαλογεῖσθαι γυναικας. Νόμος δὲ ἦν μὴ μνηστεύεσθαι φυλὴν ἐξ ἑτέρας φυλῆς. Ὁ δὲ Ἰωσὴφ ἐκ Δαυιδικοῦ καταγόμενος φύλου, δίκαιος ὑπάρχων τοῦτο γὰρ αὐτῷ μαρτυρεῖ τὸ θεῖον εὐαγγέλιον, οὐκ ἀν παρανόμως τὴν ἀγίαν παρθένον πρὸς μνηστείαν ἡγάγετο, εἰ μὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σκήπτρου κατήγετο. Δείξας τοίνυν τὸ τοῦ Ἰωσὴφ καταγώγιον ἡρκέσθη. Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι, ώς νόμος ἦν ἀγόνου ἀνδρὸς

τελευτῶντος τὸν τούτου ἀδελφὸν τὴν τοῦ τετελευτηκότος γαμετὴν πρὸς γάμον ἄγεσθαι καὶ ἐγείρειν σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. Τὸ οὖν τικτόμενον κατὰ φύσιν μὲν τοῦ δευτέρου ἦτοι τοῦ γεγεννηκότος ἦν, κατὰ δὲ νόμον τοῦ τελευτήσαντος. Ἐκ τῆς σειρᾶς τοίνυν τοῦ Νάθαν τοῦ υἱοῦ Δαυὶδ Λευὶ ἐγέννησε τὸν Μελχὶ καὶ τὸν Πάνθηρ ἐγέννησε τὸν Βαρπάνθηρα οὕτως ἐπικληθέντα. Οὗτος ὁ Βαρπάνθηρ ἐγέννησε τὸν Ἰωακείμ, Ἰωακεὶμ ἐγέννησε τὴν ἀγίαν θεοτόκον. Ἐκ δὲ τῆς σειρᾶς Σολομῶντος τοῦ υἱοῦ Δαυὶδ Ματθὰν ἔσχε γυναῖκα, ἐξ ἣς ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ματθὰν Μελχὶ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Νάθαν, ὁ υἱὸς Λευὶ, ἀδελφὸς δὲ τοῦ Πάνθηρος, ἔγημε τὴν γυναῖκα τοῦ Ματθάν, μητέρα δὲ τοῦ Ἰακώβ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἔσχε τὸν Ἡλί. Ἐγένοντο οὖν ἀδελφοὶ ὄμοιμήτριοι Ἰακώβ καὶ Ἡλί, ὁ μὲν Ἰακώβ ἐκ τῆς φυλῆς Σολομῶντος, ὁ δὲ Ἡλί ἐκ φυλῆς Νάθαν. Ἐτελεύτησε δὲ ὁ Ἡλί, ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Νάθαν ἄπαις· καὶ ἐλαβεν Ἰακώβ, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ ἐκ τῆς φυλῆς Σολομῶντος, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰωσῆφ. Ὁ οὖν Ἰωσῆφ φύσει μέν ἐστιν υἱὸς Ἰακώβ ἐκ τοῦ καταγωγίου τοῦ Σολομῶντος, κατὰ δὲ νόμον Ἡλί τοῦ ἐκ Νάθαν. Ἰωακεὶμ τοίνυν τὴν σεμνήν τε καὶ ἀξιέπαινον Ἀνναν πρὸς γάμον ἡγάγετο. Ἄλλ’ ὥσπερ ἡ πάλαι Ἀννα στειρεύσασα δι’ εὐχῆς καὶ ἐπαγγελίας τὸν Σαμουὴλ ἐγέννησεν, οὕτω καὶ αὕτη διὰ λιτῆς καὶ ἐπαγγελίας πρὸς Θεοῦ τὴν θεοτόκον κομίζεται, ἵνα κἄν τούτῳ μηδενὸς τῶν περιφανῶν καθυστερίζοιτο· τίκτει τοιγαροῦν ἡ χάρις τοῦτο γὰρ ἡ Ἀννα ἐρμηνεύεται τὴν κυρίαν τοῦτο γὰρ τῆς Μαρίας σημαίνει τὸ ὄνομα· κυρία γὰρ ὄντως γέγονε πάντων τῶν ποιημάτων τοῦ δημιουργοῦ χρηματίσασα μήτηρ. Τίκτεται δὲ ἐν τῷ τῆς προβατικῆς τοῦ Ἰωακεὶμ οἴκῳ καὶ τῷ ιερῷ προσάγεται. Εἶτα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ φυτευθεῖσά τε καὶ πιανθεῖσα τῷ πνεύματι ὥσει ἐλαία κατάκαρπος πάσης ἀρετῆς καταγώγιον γέγονε πάσης βιωτικῆς καὶ σαρκικῆς ἐπιθυμίας τὸν νοῦν ἀποστίσασα καὶ οὕτω παρθένον τὴν ψυχὴν τηρίσασα σὺν τῷ σώματι, ὡς ἐπρεπε τὴν θεὸν ἐγκόλπιον ὑποδέχεσθαι μέλλουσαν· ἄγιος γὰρ ἄντες ἐν ἀγίοις ἀναπαύεται. Οὕτω τοίνυν ἀγιωσύνην μετέρχεται καὶ ναὸς ἄγιος καὶ θαυμαστὸς τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἀναδείκνυται ἀξίως. Ἐπειδὴ δὲ ἐπετήρει τὰς παρθένους ὁ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἔχθρὸς διὰ τὴν Ἡσαΐου πρόρρησιν· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, φήσαντος, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, ὃ ἐστι μεθερμηνεύομενον Μεθ’ ἡμῶν ὁ Θεός, ὡς ἄν δελεάσῃ τὸν ἐν σοφίᾳ ἀεὶ ἀβρυνόμενον ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, πρὸς μηνστείαν ἡ νεᾶνις τῷ Ἰωσῆφ ὑπὸ τῶν ιερέων δίδοται, ὁ καινὸς τόμος τῷ γράμματα εἰδότι· ἡ δὲ μηνστεία φυλακή τε τῆς παρθένου ὑπῆρχε καὶ τοῦ τὰς παρθένους ἐπιτηροῦντος ἀποβουκόλημα. Ὁτε δὲ ἥλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἀπεστάλη ἄγγελος κυρίου πρὸς αὐτὴν τὴν τοῦ κυρίου εὐαγγελιζόμενος σύλληψιν· οὕτως τε συνείληφε τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὴν τοῦ πατρὸς ἐνυπόστατον δύναμιν, οὐκ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς ἦτοι συναφείας καὶ σπορᾶς, ἀλλ’ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς εὔδοκίας καὶ συνεργίας τοῦ ἀγίου πνεύματος· ἔχοργησέ τε τῷ κτίστῃ τὸ κτισθῆναι καὶ τῷ πλάστῃ τὸ πλασθῆναι καὶ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ καὶ θεῷ τὸ σαρκωθῆναι καὶ ἀνθρωπισθῆναι ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ ἀμολύντων αὐτῆς σαρκῶν καὶ αἰμάτων, τὸ τῆς προιμήτορος ἀποπληροῦσα χρέος· ὥσπερ γὰρ ἐκείνη συναφείας ἐκτὸς ἐξ Ἀδὰμ πεπλαστούργηται, οὕτω καὶ αὕτη τὸν νέον Ἀδὰμ ἀπεκύησε νόμῳ κυήσεως τικτόμενον καὶ ὑπὲρ φύσιν γεννήσεως. Τίκτεται γὰρ ἀπάτωρ ἐκ γυναικὸς ὁ ἐκ πατρὸς ἀμήτωρ· καὶ ὅτι μὲν ἐκ γυναικὸς νόμῳ κυήσεως, ὅτι δὲ ἄνευ πατρός, ὑπὲρ φύσιν γεννήσεως· καὶ ὅτι μὲν τῷ εἰθισμένῳ χρόνῳ τὸν γὰρ ἐννεαμηνιαῖον τελέσας καὶ τῷ δεκάτῳ ἐπιβὰς γεννᾶται, νόμῳ κυήσεως· ὅτι δὲ ἀνωδίνως, ὑπὲρ θεσμὸν γεννήσεως·

ἥς γὰρ ἡδονὴ οὐ προηγήσατο, οὐδὲ ὡδὶν ἐπηκολούθησε, κατὰ τὸν προφήτην τὸν λέγοντα· Πρὶν ὡδίνησεν, ἔτεκε, καὶ πάλιν· Πρὶν ἐλθεῖν τὸν καιρὸν τῶν ὡδίνων, ἐξέφυγε καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. Γεγέννηται τοίνυν ἐξ αὐτῆς ὁ νίὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς σεσαρκωμένος, οὐ θεοφόρος ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς σεσαρκωμένος, οὐχ ὡς προφήτης ἐνεργείᾳ χριόμενος, παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος, ὡστε ἄνθρωπον μὲν γενέσθαι τὸ χρῖσαν καὶ θεὸν τὸ χριόμενον, οὐ μεταβολῇ φύσεως, ἀλλ’ ἐνώσει τῇ καθ’ ὑπόστασιν. Ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν, ὃ τε χρίων καὶ ὁ χριόμενος, χρίων ὡς Θεὸς ἑαυτὸν ὡς ἄνθρωπον. Πῶς οὖν οὐ θεοτόκος ἡ θεὸν σεσαρκωμένον ἐξ αὐτῆς γεννήσασα; Ὅντως κυρίως καὶ ἀληθῶς θεοτόκος καὶ κυρία, καὶ πάντων κτισμάτων δεσπόζουσα, δούλη καὶ μήτηρ τοῦ δημιουργοῦ χρηματίσασα. Ὡσπερ δὲ συλληφθεὶς παρθένον τὴν συλλαβοῦσαν ἐτήρησεν, οὕτω καὶ τεχθεὶς τὴν αὐτῆς παρθενίαν ἐφύλαξεν ἀτρωτὸν μόνος διελθὼν δι’ αὐτῆς καὶ κεκλεισμένην τηρήσας αὐτήν· δι’ ἀκοῆς μὲν ἡ σύλληψις, ἡ δὲ γέννησις διὰ τῆς συνήθους τῶν τικτομένων ἐξόδου, εἰ καὶ τινες μυθολογοῦσι διὰ τῆς πλευρᾶς αὐτὸν τεχθῆναι τῆς θεομήτορος. Οὐ γὰρ ἀδύνατος ἦν καὶ διὰ τῆς πύλης διελθεῖν καὶ ταύτης μὴ παραβλάψαι τὰ σῆμαντρα. Μένει τοίνυν καὶ μετὰ τόκον παρθένος ἡ ἀειπάρθενος οὐδαμῶς ἀνδρὶ μέχρι θανάτου προσομιλήσασα. Εἰ γὰρ καὶ γέγραπται· Καὶ οὐκ ἔγνω αὐτήν, ἔως οὗ ἔτεκε τὸν νίὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, ἵστεον ὅτι πρωτότοκός ἐστιν ὁ πρῶτος γεννηθείς, εἰ καὶ μονογενὴς εἴη· τὸ μὲν γὰρ πρῶτον γεννηθῆναι δηλοῖ, οὐ πάντως δὲ καὶ ἔτέρων συνεμφαίνει γέννησιν. Τὸ δὲ ἔως τὴν μὲν τοῦ ὥρισμένου χρόνου προθεσμίαν σημαίνει, οὐκ ἀποφάσκει δὲ τὸ μετὰ ταῦτα· φησὶ γὰρ ὁ κύριος· Καὶ ἴδοὺ ἔγώ μεθ’ ὑμῶν είμι πάσας τὰς ἡμέρας ἔως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, οὐχ ὡς μετὰ τὴν τοῦ αἰῶνος συντέλειαν χωρισθησόμενος. Φησὶ γοῦν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα, μετὰ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν λέγων. Πῶς γὰρ ἂν θεὸν γεννήσασα καὶ ἐκ τῆς τῶν παρηκολουθηκότων πείρας τὸ θαῦμα γνωρίσασα ἀνδρὸς συνάφειαν κατεδέξατο; Ἀπαγε. Οὐ σωφρονοῦντος λογισμοῦ τὰ τοιαῦτα νοεῖν, μὴ ὅτι καὶ πράττειν. Ἄλλ’ αὐτη ἡ μακαρία καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν δωρεῶν ἀξιωθεῖσα τὰς ὡδῖνας, ἃς διέφυγε τίκτουσα, ταύτας ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ ὑπέμεινε ὑπὸ τῆς μητρικῆς συμπαθείας τῶν σπλάγχνων τὸν σπαραγμὸν ἀνατλᾶσσα καί, ὅν θεὸν ἔγνω διὰ γεννήσεως, τοῦτον ὡς κακοῦργον ἀναιρούμενον βλέπουσα ὡς ρόμφαία τοῖς λογισμοῖς ἐσπαράττετο· καὶ τοῦτο ἐστι· Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ρόμφαία. Ἀλλὰ μεταβάλλει τὴν λύπην ἡ χαρὰ τῆς ἀναστάσεως θεὸν τὸν σαρκὶ θανόντα κηρύττουσα.

88. Περὶ τῶν ἀγίων καὶ τῆς τῶν λειψάνων αὐτῶν τιμῆς

Τιμητέον τοὺς ἀγίους ὡς φίλους Χριστοῦ, ὡς τέκνα καὶ κληρονόμους Θεοῦ, ὡς φησιν ὁ θεολόγος εὐαγγελιστής· Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Ὡστε οὐκέτι εἰσὶν δοῦλοι, ἀλλ’ οὐδεῖς· εἰ δὲ οὐδεῖς, καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Καὶ ὁ κύριος ἐν τοῖς Ἱεροῖς εὐαγγελίοις τοῖς ἀποστόλοις φησίν· Ὅμεις φίλοι μού ἐστε. Οὐκέτι οὐδαμῶς καλῶ δούλους· ὁ γὰρ δούλος οὐκ οἶδε, τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος. Εἰ δὲ καὶ βασιλεὺς βασιλέων καὶ κύριος κυριεύοντων καὶ Θεὸς θεῶν ὁ δημιουργὸς τῶν ἀπάντων καὶ κύριος λέγεται, πάντως οἱ ἀγιοι θεοί τε καὶ κύριοι καὶ βασιλεῖς. Τούτων Θεὸς ὁ Θεὸς καὶ κύριος καὶ βασιλεὺς ἐστι καὶ λέγεται. Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶ τῷ Μωσεῖ. Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ Θεὸς Ἰακώβ. Καὶ θεὸν

Φαραὼ τὸν Μωσῆν ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Θεὸν δὲ λέγω καὶ βασιλεῖς καὶ κυρίους οὐ φύσει, ἀλλ’ ὡς τῶν παθῶν βασιλεύσαντας καὶ κυριεύσαντας καὶ τὴν τῆς θείας εἰκόνος ὄμοιώσιν, καθ’ ἣν καὶ γεγένηνται, ἀπαραχάρακτον φυλάξαντας βασιλεὺς γὰρ λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκών καὶ ἐνωθέντας θεῷ κατὰ προαίρεσιν καὶ τοῦτον δεξαμένους ἔνοικον καὶ τῇ τούτου μεθέξει γεγονότας χάριτι, ὅπερ αὐτός ἐστι φύσει. Πῶς οὖν οὐ τιμητέον τοὺς θεράποντας καὶ φίλους καὶ νίοὺς τοῦ Θεοῦ χρηματίσαντας; Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ὄμοδούλων τιμὴ ἀπόδειξιν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν δεσπότην εὔνοίας. Οὗτοι ταμιεῖα Θεοῦ καὶ καθαρὰ γεγόνασι καταγώγια· Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐτοῖς, ὁ Θεός φησι, καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός. Ὄτι μὲν οὖν ψυχαὶ δικαίων ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἄψηται αὐτῶν βάσανος, φησὶν ἡ θεία γραφή· ὁ θάνατος γὰρ τῶν ἀγίων ὑπνος μᾶλλον ἐστι ἢ θάνατος. Ἐκοπίασαν γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ζήσονται εἰς τέλος, καί· Τίμιος ἐναντίον κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὀσίων αὐτοῦ. Τί οὖν τιμιώτερον τοῦ ἐν χειρὶ εἶναι Θεοῦ; Ζωὴ γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ φῶς καὶ οἱ ἐν χειρὶ Θεοῦ ὄντες ἐν ζωῇ καὶ φωτὶ ὑπάρχουσιν. Ὄτι δὲ διὰ τοῦ νοῦ τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐνώκησεν ὁ Θεός, φησὶν ὁ ἀπόστολος· Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ὑμῖν πνεύματος ἀγίου ἐστίν; Ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι, καί· Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Πῶς οὖν οὐ τιμητέον τοὺς ἐμψύχους ναοὺς τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐμψυχα τοῦ Θεοῦ σκηνώματα; Οὗτοι ζῶντες ἐν παρρησίᾳ τῷ θεῷ παρεστήκασι. Πηγὰς ἡμῖν σωτηρίους ὁ δεσπότης Χριστὸς τὰ τῶν ἀγίων παρέσχετο λείψανα πολυτρόπως τὰς εὐεργεσίας πηγάζοντα, μύρον εὐωδίας βρύοντα. Καὶ μηδεὶς ἀπιστείτω. Εἰ γὰρ ἐξ ἀκροτόμου πέτρας ὕδωρ ἐν ἐρήμῳ, ἐπήγασε βουλομένου Θεοῦ καὶ ἐκ σιαγόνος ὄνου τῷ Σαμψὼν διψῶντι, ἐκ μαρτυρικῶν λειψάνων μύρον εὐῶδες ἀναβλύζειν ἀπιστον; Οὐδαμῶς, τοῖς γε εἰδόσι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ τὴν τῶν ἀγίων παρ’ αὐτοῦ τιμήν. Ἐν τῷ νόμῳ πᾶς ὁ νεκροῦ ἀπτόμενος ἀκάθαρτος ἐχρημάτιζεν, ἀλλ’ οὐχ οὗτοι νεκροί. Ἀφ’ οὗ γὰρ ἡ αὐτοζωή, ὁ τῆς ζωῆς αἴτιος, ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη, τοὺς ἐπ’ ἐλπίδι ἀναστάσεως καὶ τῇ εἰς αὐτὸν πίστει κοιμηθέντας οὐ νεκροὺς προσαγορεύομεν. Νεκρὸν γὰρ σῶμα πῶς θαυματουργεῖν δύναται; Πῶς οὖν δι’ αὐτῶν δαίμονες ἀπελαύνονται, ἀσθενεῖς θεραπεύονται, τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, λεπροὶ καθαίρονται, πειρασμοὶ καὶ ἀνίαι λύονται, πᾶσα δόσις ἀγαθὴ ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων δι’ αὐτῶν τοῖς ἀδιστάκτῳ πίστει αἴτοῦσι κάτεισι; Πόσα ἂν ἔκαμες, ἵνα προστάτην εὔρηται θητῷ σε βασιλεῖ προσάγοντα καὶ ὑπέρ σοῦ πρὸς αὐτὸν τοὺς λόγους ποιούμενον; Τοὺς οὖν προστάτας τοῦ γένους παντὸς τοὺς τῷ θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν τὰς ἐντεύξεις ποιουμένους οὐ τιμητέον; Ναὶ μὴν τιμητέον, ναοὺς ἐγείροντας τῷ θεῷ ἐπὶ τῷ τούτων ὄνόματι, καρποφορίας προσάγοντας, τὰς τούτων μνήμας γεραίροντας καὶ ἐν αὐταῖς εὐφραινομένους πνευματικῶς, ἵνα οἰκεία τῶν συγκαλούντων ἡ εὐφροσύνη γένηται, ἵνα μὴ θεραπεύειν πειρώμενοι τοῦμπαλιν αὐτοὺς παροργίσωμεν. Οἷς μὲν γὰρ Θεὸς θεραπεύεται, καὶ οἱ τούτου θεράποντες εὐφρανθήσονται· οἵς δὲ προσοχθίζει Θεός, καὶ οἱ τούτου προσοχθιοῦσιν ὑπασπισταί. Ἐν ψαλμοῖς καὶ ὑμνοῖς καὶ ὥδαις πνευματικαῖς καὶ κατανύξει καὶ τῶν δεομένων ἐλέῳ τοὺς ἀγίους πιστοὶ θεραπεύσωμεν, οἵς μάλιστα καὶ Θεὸς θεραπεύεται. Στήλας αὐτοῖς ἐγείρωμεν ὄρωμένας τε εἰκόνας καὶ αὐτοὶ ἐμψυχοι στῆλαι καὶ εἰκόνες αὐτῶν τῇ τῶν ἀρετῶν μιμήσει γενώμεθα. Τὴν θεοτόκον ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοῦ μητέρα τιμήσωμεν· τὸν προφήτην Ἰωάννην ὡς πρόδρομον καὶ βαπτιστὴν ἀπόστολόν τε καὶ μάρτυρα οὕτε γὰρ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων Ἰωάννου ἐγήγερται, ὡς ὁ κύριος ἔφησε, καὶ τῆς βασιλείας αὐτὸς πρῶτος κῆρυξ

γεγένηται· τοὺς ἀποστόλους ὡς ἀδελφοὺς τοῦ κυρίου καὶ αὐτόπτας καὶ ὑπηρέτας τῶν αὐτοῦ παθημάτων, οὓς προγνοὺς, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ νίοῦ αὐτοῦ ὁ Θεὸς καὶ πατήρ· πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας καὶ διδασκάλους· τούς τε τοῦ κυρίου μάρτυρας ἐκ παντὸς τάγματος ἐκλελεγμένους ὡς στρατιώτας Χριστοῦ καὶ τὸ αὐτοῦ πεπωκότας ποτήριον τό τε τοῦ ζωοποιοῦ αὐτοῦ θανάτου βαπτισθέντας βάπτισμα ὡς κοινωνοὺς τῶν παθημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς δόξης, ὃν ταξίαρχος ὁ πρωτοδιάκονος Χριστοῦ καὶ ἀπόστολος καὶ πρωτομάρτυς Στέφανος· καὶ τοὺς ὄσιους πατέρας ἡμῶν τοὺς θεοφόρους ἀσκητὰς τοὺς τὸ χρονιώτερον καὶ ἐπιπονώτερον μαρτύριον τῆς συνειδήσεως διαθλήσαντας, οἱ περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακοχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὅρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς, ὃν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος· τοὺς πρὸ τῆς χάριτος προφήτας, πατριάρχας, δικαίους τοὺς προκατηγελκότας τὴν τοῦ κυρίου παρουσίαν. Τούτων πάντων ἀναθεωροῦντες τὴν πολιτείαν ζηλώσωμεν τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἐλπίδα, τὸν ζῆλον, τὸν βίον, τὴν καρτερίαν τῶν παθημάτων, τὴν ὑπομονὴν μέχρις αἴματος, ἵνα καὶ τῶν τῆς δόξης στεφάνων αὐτοῖς κοινωνήσωμεν.

89. Περὶ εἰκόνων

Ἐπειδὴ δέ τινες ἡμῖν καταμέμφονται προσκυνοῦσί τε καὶ τιμῶσι τήν τε τοῦ σωτῆρος καὶ τῆς δεσποίνης ἡμῶν εἰκόνα, ἔτι δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἀγίων καὶ θεραπόντων Χριστοῦ, ἀκουέτωσαν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' οἰκείαν εἰκόνα ἐποίησε. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀλλήλους προσκυνοῦμεν, εἰ μὴ ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένους; Ήτο γάρ φησιν ὁ θεοφόρος καὶ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος, ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει· πρωτότυπον δέ ἐστι τὸ εἰκονιζόμενον, ἐξ οὗ τὸ παράγωγον γίνεται. Τίνος ἔνεκεν ὁ Μωσαϊκὸς λαὸς τῇ σκηνῇ κυκλόθεν προσεκύνει εἰκόνα καὶ τύπον φερούσῃ τῶν ἐπουρανίων, μᾶλλον δὲ τῆς ὅλης κτίσεως; Φησὶ γοῦν ὁ Θεὸς τῷ Μωσεῖ· Ὁρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὅρει. Καὶ τὰ Χερουβίμ δὲ τὰ σκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον οὐχὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων; Τί δὲ ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις περιώνυμος ναός; Οὐχὶ χειροποίητος καὶ ἀνθρώπων τέχνη κατεσκευασμένος; Ἡ δὲ θεία γραφὴ κατηγορεῖ τῶν προσκυνούντων τοῖς γλυπτοῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν θύόντων τοῖς δαιμονίοις. Ἐθύον μὲν καὶ Ἑλληνες, ἔθυον δὲ καὶ Ἰουδαῖοι· ἀλλ’ Ἑλληνες μὲν δαιμοσιν, Ἰουδαῖοι δὲ τῷ θεῷ. Καὶ ἀπόβλητος μὲν ἡ τῶν Ἑλλήνων θυσία ἦν καὶ κατάκριτος, ἡ δὲ τῶν δικαίων τῷ θεῷ εὐαπόδεκτος. Ἐθύσε γὰρ Νῶε, καὶ ὡσφράνθη ὁ Θεὸς ὀσμὴν εὐωδίας, τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν εύνοίας τὸ εὔωδες ἀποδεχόμενος. Οὕτω τὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων γλυπτά, ἐπεὶ δαιμόνων ἥσαν ἐξεικονίσματα ἀπόβλητά τε καὶ ἀπηγορευμένα τυγχάνουσι. Πρὸς δὲ τούτοις τοῦ ἀοράτου καὶ ἀσωμάτου καὶ ἀπεριγράπτου καὶ ἀσχηματίστου Θεοῦ τίς δύναται ποιήσασθαι μίμημα; Παραφροσύνης τοίνυν ἄκρας καὶ ἀσεβείας τὸ σχηματίζειν τὸ θεῖον. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ παλαιᾷ οὐκ ἦν τετριμμένη ἡ τῶν εἰκόνων χρῆσις. Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν γέγονεν ἄνθρωπος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, οὐχ ὡς τῷ Ἀβραὰμ ὥφθη ἐν εἴδει ἀνθρώπου, οὐχ ὡς τοῖς προφήταις, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος διέτριψέ τε ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, ἐθαυματούργησεν, ἔπαθεν, ἐσταυρώθη, ἀνέστη, ἀνελήφθη, καὶ πάντα ταῦτα κατὰ ἀλήθειαν γέγονε, καὶ ὥραθη ὑπὸ τῶν

ἀνθρώπων, ἐγράφη μὲν εἰς ὑπόμνησιν ἡμῶν καὶ διδαχὴν τῶν τηνικαῦτα μὴ παρόντων, οὐαὶ μὴ ἐωρακότες, ἀκούσαντες δὲ καὶ πιστεύσαντες τύχωμεν τοῦ μακαρισμοῦ τοῦ κυρίου. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες ἵσασι γράμματα οὐδὲ τῇ ἀναγνώσει σχολάζουσιν, οἱ πατέρες συνεῖδον ὥσπερ τινὰς ἀριστείας ἐν εἰκόσι ταῦτα γράφεσθαι εἰς ὑπόμνησιν σύντομον. Ἀμέλει πολλάκις μὴ κατὰ νοῦν ἔχοντες τὸ τοῦ κυρίου πάθος, τὴν εἰκόνα τῆς Χριστοῦ σταυρώσεως ἰδόντες, τοῦ σωτηρίου πάθους εἰς ἀνάμνησιν ἐλθόντες, πεσόντες προσκυνοῦμεν οὐ τῇ ὑλῃ, ἀλλὰ τῷ εἰκονιζομένῳ, ὥσπερ οὐ τῇ ὑλῃ τοῦ εὐαγγελίου οὐδὲ τῇ τοῦ σταυροῦ ὑλῃ προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ τῷ ἐκτυπώματι. Τί γὰρ διαφέρει σταυρὸς μὴ ἔχων τὸ τοῦ κυρίου ἐκτύπωμα τοῦ ἔχοντος; Ὡσαύτως καὶ τῆς θεομήτορος· ἡ γὰρ εἰς αὐτὴν τιμὴ εἰς τὸν ἔξ αὐτῆς σαρκωθέντα ἀνάγεται. Ὄμοίως καὶ τὰ τῶν ἀγίων ἀνδραγαθήματα ἐπαλείφοντα ἡμᾶς πρὸς ἀνδρείαν καὶ ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς αὐτῶν ἀρετῆς καὶ δόξαν Θεοῦ. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ὄμοδούλων τιμὴ ἀπόδειξιν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν δεσπότην εὔνοίας καὶ ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ πρὸς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ἔστι δὲ ἄγραφος ἡ παράδοσις ὥσπερ τὸ κατὰ ἀνατολὰς προσκυνεῖν, τὸ προσκυνεῖν σταυρὸν καὶ ἔτερα πλεῖστα τούτοις ὅμοια. Φέρεται δὲ καὶ τις ἴστορία, ὡς ὁ κύριος τῷ Αὐγάρῳ τῆς Ἐδεσσηνῶν πόλεως βασιλεύοντι ζωγράφον ἀποστίλαντι τὴν τοῦ κυρίου ὁμοιογραφῆσαι εἰκόνα μὴ δυνηθέντος τοῦ ζωγράφου διὰ τὴν ἀποστίλβουσαν τοῦ προσώπου λαμπρότητα αὐτὸς ἴματιον τῷ οἰκείῳ καὶ ζωοποιιῷ προσώπῳ ἐπιθεὶς ἐναπομάξασθαι τῷ ἴματίῳ τὸ ἑαυτοῦ ἀπεικόνισμα καὶ οὕτως ἀποστεῖλαι ποθοῦντι τῷ Αὐγάρῳ. Ὅτι δὲ καὶ πλεῖστα οἱ ἀπόστολοι ἀγράφως παραδεδώκασι, γράφει Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος. Ἀρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἡμῶν, ἃς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι’ ἐπιστολῆς ἡμῶν, καὶ πρὸς Κορινθίους. Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε καί, καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε.

90. Περὶ γραφῆς

Εἶς ἐστιν ὁ Θεὸς ὑπό τε παλαιᾶς διαθήκης καὶ καινῆς κηρυττόμενος, ὁ ἐν τριάδι ὑμνούμενός τε καὶ δοξαζόμενος, τοῦ κυρίου φήσαντος. Οὐκ ἥλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι αὐτὸς γὰρ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰργάσατο, ὑπὲρ ἡς πᾶσα γραφὴ καὶ ἄπαν μυστήριον, καὶ πάλιν. Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς· αὗται γὰρ μαρτυροῦσι περὶ ἐμοῦ, καὶ τοῦ ἀποστόλου εἰπόντος· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ’ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν σίδῃ. Διὰ πνεύματος τοίνυν ἀγίου ὅ τε νόμος καὶ οἱ προφῆται, εὐαγγελισταὶ καὶ ἀπόστολοι καὶ ποιμένες ἐλάλησαν καὶ διδάσκαλοι. Πᾶσα τοίνυν γραφὴ θεόπνευστος πάντως ὡφέλιμος. Ὁστε κάλλιστον καὶ ψυχωφελέστατον ἐρευνᾶν τὰς θείας γραφάς. Ὁσπερ γὰρ δένδρον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων πεφυτευμένον, οὕτω καὶ ψυχὴ τῇ θείᾳ ἀρδευομένη γραφῇ πιαίνεται καὶ καρπὸν ὕριμον δίδωσι, πίστιν ὄρθοδοξον, καὶ ἀειθαλέσι τοῖς φύλλοις, ταῖς θεαρέστοις φημὶ ὡραίζεται πράξει· πρὸς τε γὰρ πρᾶξιν ἐνάρετον καὶ θεωρίαν ἀθόλωτον ἐκ τῶν ἀγίων γραφῶν ῥυθμιζόμεθα. Πάσης γὰρ ἀρετῆς παράκλησιν καὶ κακίας ἀπάσης ἀποτροπὴν ἐν ταύταις εύρισκομεν. Ἐὰν οὖν ἐσόμεθα φιλομαθεῖς, ἐσόμεθα καὶ πολυμαθεῖς· ἐπιμελείᾳ γὰρ καὶ πόνῳ καὶ τῇ τοῦ διδόντος χάριτι κατορθοῦνται ἄπαντα. Ο γὰρ αἵτων λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εύρισκει καὶ

τῶι κρούοντι ἀνοιγήσεται. Κρούσωμεν τοίνυν εἰς τὸν κάλλιστον παράδεισον τῶι γραφῶν, τὸν εὐώδη, τὸν γλυκύτατον, τὸν ὡραιότατον, τὸν παντοίοις νοερῶν θεοφόρων ὄρνέων κελαδήμασι περιηχοῦντα ἡμῶν τὰ ὡτα, τὸν ἀπτόμενον ἡμῶν τῆς καρδίας, καὶ λυπουμένην μὲν παρακαλοῦντα, θυμουμένην δὲ κατευνάζοντα καὶ χαρᾶς ἀιδίου ἐμπιπλῶντα, τὸν ἐπιβιβάζοντα ἡμῶν τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὰ χρυσαυγῆ μετάφρενα τῆς θείας περιστερᾶς καὶ ὑπέρλαμπρα καὶ ταῖς φανωτάταις αὔτῆς πτέρυξι πρὸς τὸν μονογενῆ νίδιον καὶ κληρονόμον τοῦ φυτουργοῦ τοῦ νοητοῦ ἀμπελῶνος ἀνάγοντα καὶ δι’ αὐτοῦ τῷ πατρὶ τῶν φώτων προσάγοντα. Ἀλλὰ μὴ παρέργως κρούσωμεν, προθύμως δὲ μᾶλλον καὶ ἐπιμόνως· μὴ ἐκκακήσωμεν κρούοντες. Οὕτω γὰρ ἡμῖν ἀνοιγήσεται. Ἐὰν ἀναγνῶμεν ἅπαξ καὶ δὶς καὶ μὴ διαγνῶμεν, ἢ ἀναγινώσκομεν, μὴ ἐκκακήσωμεν, ἀλλ’ ἐπιμείνωμεν, ἀδολεσχήσωμεν, ἐρωτήσωμεν· ἐπερώτησον γάρ, φησίν, τὸν πατέρα σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσί σοι. Οὐ γὰρ πάντων ἡ γνῶσις. Ἀρυσώμεθα ἐκ τῆς τούτου τοῦ παραδείσου πηγῆς ἀένναα καὶ καθαρώτατα νάματα ἀλλόμενα εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἐντρυφήσωμεν, ἀπλήστως κατατρυφήσωμεν· τὴν γὰρ χάριν ἀδάπτανον κέκτηνται. Εἰ δέ τι καὶ παρὰ τῶν ἔξωθεν χρήσιμον καρπώσασθαι δυνηθείμεν, οὐ τῶν ἀπηγορευμένων ἐστί. Γενώμεθα δόκιμοι τραπεζῖται τὸ μὲν γνήσιον καὶ καθαρὸν χρυσίον σωρεύοντες, τὸ δὲ κίβδηλον παραιτούμενοι. Λάβωμεν λόγους καλλίστους, θεοὺς δὲ γελοίους καὶ μύθους ἀλλοτρίους τοῖς κυσὶν ἀπορρίψωμεν· πλείστην γὰρ ἐξ αὐτῶν ἰσχὺν κτήσασθαι δυνηθείμεν. Ἰστέον δέ, ὡς εἴκοσι δύο βίβλοι εἰσὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς Ἐβραΐδος φωνῆς. Εἴκοσι δύο γὰρ στοιχεῖα ἔχουσιν, ἐξ ᾧ πέντε διπλοῦνται, ὡς γίνεσθαι αὐτὰ εἴκοσι ἐπτά· διπλοῦν γάρ ἐστι τὸ Χάρφ καὶ τὸ Μὲμ καὶ τὸ Νοῦν καὶ τὸ Φὶ καὶ τὸ Σαδί. Διὸ καὶ αἱ βίβλοι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον εἴκοσι δύο μὲν ἀριθμοῦνται, εἴκοσι ἐπτὰ δὲ εύρισκονται διὰ τὸ πέντε ἐξ αὐτῶν διπλοῦσθαι. Συνάπτεται γὰρ ἡ Ἀρούθ τοῖς Κριταῖς καὶ ἀριθμεῖται παρ’ Ἐβραίοις μία βίβλος· ἡ πρώτη καὶ δευτέρα τῶν Βασιλειῶν μία βίβλος· ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν μία βίβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων μία βίβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Ἐσδρα μία βίβλος. Οὕτως οὖν σύγκεινται αἱ βίβλοι ἐν πεντατεύχοις τέτρασι, καὶ μένουσιν ἄλλαι δύο, ὡς εἶναι τὰς ἐνδιαθέτους βίβλους οὔτως· πέντε νομικάς· Γένεσιν, Ἐξοδον, Λευιτικόν, Ἀριθμούς, Δευτερονόμιον· αὕτη πρώτη πεντάτευχος, ἥ καὶ νομοθεσία. Εἶτα ἄλλη πεντάτευχος, τὰ καλούμενα Γραφεῖα, παρά τισι δὲ Ἀγιόγραφα, ἃτινά ἐστιν οὕτως· Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, Κριταὶ μετὰ τῆς Ἀρούθ, Βασιλειῶν πρώτη μετὰ τῆς δευτέρας, βίβλος μία, Βασιλειῶν τρίτη μετὰ τῆς τετάρτης, βίβλος μία, καὶ αἱ δύο τῶν Παραλειπομένων, βίβλος μία· αὕτη δευτέρα πεντάτευχος. Τρίτη πεντάτευχος αἱ στιχήρεις βίβλοι· τοῦ Ἰώβ, τὸ Ψαλτήριον, Παροιμίαι Σολομῶντος, Ἐκκλησιαστὴς τοῦ αὐτοῦ, τὰ Ἀισματα τῶν ἀσμάτων τοῦ αὐτοῦ. Τετάρτη πεντάτευχος, ἡ προφητική· τὸ δωδεκαπρόφητον, βίβλος μία, Ἡσαΐας, Ἱερεμίας Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ. Εἶτα τοῦ Ἐσδρα, αἱ δύο εἰς μίαν συναπτόμεναι βίβλον, καὶ ἡ Ἐσθήρ. Ἡ δὲ Πανάρετος, τουτέστιν ἡ Σοφία τοῦ Σολομῶντος, καὶ ἡ Σοφία τοῦ Ἰησοῦ, ἥν ὁ πατὴρ μὲν τοῦ Σιρὰχ ἐξέθετο Ἐβραιοστί, Ἐλληνιστὶ δὲ ἡρμήνευσεν ὁ τούτου μὲν ἔγγονος Ἰησοῦς, τοῦ δὲ Σιρὰχ νίός, ἐνάρετοι μὲν καὶ καλαί, ἀλλ’ οὐκ ἀριθμοῦνται οὐδὲ ἔκειντο ἐν τῇ κιβωτῷ. Τῆς δὲ νέας διαθήκης εὐαγγέλια τέσσαρα· τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μάρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν, τὸ κατὰ Ἰωάννην· Πράξεις τῶν ἀγίων ἀποστόλων διὰ Λουκᾶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ· καθολικαὶ ἐπιστολαὶ ἐπτά· Ἰακώβου μία, Πέτρου δύο,

Ίωάννου τρεῖς, Ἰούδα μία· Παύλου ἀποστόλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, Ἀποκάλυψις
Ίωάννου εὐαγγελιστοῦ, κανόνες τῶν ἀγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος.

91. Περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων

Τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων τρόποι γενικοί εἰσι τέσσαρες· Α τὰ μὲν γὰρ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀρμόσει αὐτῷ, Β τὰ δὲ ἐν τῇ ἐνώσει, Γ τὰ δὲ μετὰ τὴν ἐνώσιν, Δ τὰ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

Α' Καὶ τῶν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως μὲν τρόποι εἰσὶν ἔξ. α Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν τὸ συναφὲς τῆς φύσεως καὶ τὸ πρὸς τὸν πατέρα ὁμοούσιον δηλοῦ ὡς τὸ ἐγώ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐσμεν καὶ ὁ ἑωρακώς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα καὶ τὸ ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων καὶ τὰ τοιαῦτα. β Τὰ δὲ τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως ὡς τὸ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ καὶ τὸ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος καὶ τὰ ὅμοια. γ Τὰ δὲ τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων περιχώρησιν ὡς τὸ ἐγώ ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί καὶ τὴν ἀνεκφοίτητον ἴδρυσιν ὡς λόγος, σοφία καὶ δύναμις καὶ ἀπαύγασμα. Ὁ τε γὰρ λόγος ἐν τῷ νῷ λόγον δέ φημι τὸν οὔσιώδη, καὶ ἡ σοφία ὁμοίως, καὶ ἐν τῷ δυναμένῳ ἡ δύναμις, καὶ ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα ἀνεκφοίτήτως ἴδρυται, ἐξ αὐτῶν πηγαζόμενα. δ Τὰ δὲ ὡς ἔξ αἰτίου τοῦ πατρὸς ὡς τὸ ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστιν· ἔξ αὐτοῦ γὰρ ἔχει τό τε εἶναι καὶ πάντα, ὅσα ἔχει, τὸ μὲν εἶναι γεννητῶς καὶ οὐ δημιουργητικῶς ὡς τὸ ἐγώ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν πατέρα, πάντα δέ, ὅσα ἔχει, οὐ μεταδοτικῶς οὔτε διδακτικῶς, ἀλλ' ὡς ἔξ αἰτίου ὡς τὸ οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐάν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. Εἰ μὴ γὰρ ὁ πατήρ ἐστιν, οὐδὲ ὁ υἱός· ἐκ τοῦ πατρὸς γὰρ ὁ υἱὸς καὶ ἐν τῷ πατρὶ καὶ οὐ μετὰ τὸν πατέρα. Ὄμοίως καί, ἂ ποιεῖ, ἔξ αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτή, οὐχ ὁμοία, ἀλλ' ἡ αὐτή τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος θέλησις ἐνέργειά τε καὶ δύναμις. ε Τὰ δὲ ὡς τῆς πατρικῆς εὐδοκίας διὰ τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας πληρουμένης οὐχ ὡς δι' ὄργανου ἢ δούλου, ἀλλ' ὡς δι' οὐσιώδους καὶ ἐνυποστάτου αὐτοῦ λόγου καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως διὰ τὸ μίαν ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ θεωρεῖσθαι κίνησιν, ὡς τὸ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ τὸ ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ιάσατο αὐτούς, καὶ τὸ ίνα γνῶσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. — Τὰ δὲ προφητικῶς, καὶ τούτων τὰ μὲν ὡς μέλλοντα οἷον ἐμφανῶς ἥξει, καὶ τὸ τοῦ Ζαχαρίου ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται σοι, καὶ τὸ ὑπὸ Μιχαίου εἰρημένον ἰδοὺ κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ καὶ καταβήσεται καὶ ἐπιβήσεται ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς· τὰ δὲ μέλλοντα ὡς παρωχηκότα· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὥφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, καὶ τὸ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὰ μὲν οὖν πρὸ τῆς ἐνώσεως καὶ μετὰ τὴν ἐνώσιν ἐπ' αὐτῷ λεχθήσεται, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἐνώσιν πρὸ τῆς ἐνώσεως οὐδαμῶς, εἰ μήτιγε προφητικῶς, ὡς ἔφημεν.

Β' Τῶν δὲ ἐν τῇ ἐνώσει τρόποι εἰσὶ τρεῖς. α Ὅτε μὲν γὰρ ἐκ τοῦ κρείττονος τὸν λόγον ποιούμεθα, θέωσιν τῆς σαρκὸς καὶ λόγωσιν καὶ ὑπερύψωσιν λέγομεν καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν προσγενόμενον τῇ σαρκὶ πλοῦτον ἐκ τῆς πρὸς τὸν ὑψιστὸν θεὸν λόγον ἐνώσεως τε καὶ συμφυίας ἐμφαίνοντες. β Ὅτε δὲ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος, σάρκωσιν τοῦ λόγου, ἐνανθρώπησιν, κένωσιν, πτωχείαν, ταπείνωσίν φαμεν· ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκ

τῆς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κράσεως ἐπιλέγεται τῷ λόγῳ τε καὶ θεῷ. γ "Οταν δὲ ἐξ ἀμφοῖν ἄμα, ἔνωσιν, κοινωνίαν, χρίσιν, συμφυίαν, συμμόρφωσιν καὶ τὰ τοιαῦτα φάσκομεν. Διὰ τοῦτον οὖν τὸν τρίτον τρόπον οἱ προλελεγμένοι δύο τρόποι λέγονται. Διὰ γὰρ τῆς ἑνώσεως δηλοῦται, τί ἔσχεν ἐκάτερον ἐκ τῆς τοῦ συνυφεστῶτος αὐτῷ ἀρμογῆς καὶ περιχωρήσεως· διὰ γὰρ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν ἡ σάρξ τεθεῶσθαι λέγεται καὶ Θεὸς γενέσθαι καὶ ὁμόθεος τῷ λόγῳ καὶ ὁ Θεὸς λόγος σαρκωθῆναι καὶ ἀνθρωπὸς γενέσθαι καὶ κτίσμα λέγεσθαι καὶ ἔσχατος καλεῖσθαι, οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων μεταβληθεισῶν εἰς μίαν φύσιν σύνθετον ἀδύνατον γὰρ ἐν μιᾷ φύσει ἄμα τὰ ἐναντία φυσικὰ γενέσθαι, ἀλλ' ὡς τῶν δύο φύσεων καθ' ὑπόστασιν ἐναθεισῶν καὶ τὴν εἰς ἀλλήλας περιχώρησιν ἀσύγχυτον καὶ ἀμετάβλητον ἔχουσῶν. Ἡ δὲ περιχώρησις οὐκ ἐκ τῆς σαρκός, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότητος γέγονεν· ἀμήχανον γὰρ τὴν σάρκα περιχωρῆσαι διὰ τῆς θεότητος, ἀλλ' ἡ θεία φύσις ἅπαξ περιχωροῦσα διὰ τῆς σαρκὸς ἔδωκε καὶ τῇ σαρκὶ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀρρητὸν περιχώρησιν, ἦν δὴ ἔνωσιν λέγομεν. Ἰστέον δέ, ὡς ἐπὶ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τρόπου τῶν ἐν τῇ ἑνώσει τὸ ἀνάπαλιν θεωρεῖται. Ὅτε γὰρ περὶ τῆς σαρκὸς τὸν λόγον ποιούμεθα, θέωσιν καὶ λόγωσιν καὶ ὑπερύψωσιν καὶ χρίσιν φαμέν ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς θεότητος ταῦτα, περὶ δὲ τὴν σάρκα θεωρεῖται· ὅτε δὲ περὶ τοῦ λόγου, κένωσιν, σάρκωσιν, ἐνανθρώπησιν, ταπείνωσιν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἄτινα, ὡς ἔφημεν, ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπιλέγεται τῷ λόγῳ τε καὶ θεῷ· αὐτὸς γὰρ ταῦτα ὑπέμεινεν ἐκών.

Γ' Τῶν δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν τρόποι εἰσὶ τρεῖς. Πρῶτος ὁ τῆς θείας φύσεως δηλωτικὸς ὡς τὸ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐσμεν, καὶ πάντα, ὅσα πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτῷ ἐπιλέγεται, ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτῷ ἐπιλεχθήσεται πλὴν τοῦ μὴ εἰληφέναι σάρκα καὶ τὰ ταύτης φυσικά. Δεύτερος ὁ τῆς ἀνθρωπίνης ὡς τὸ τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι ἀνθρωπὸν, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; καὶ τὸ οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν νίὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ τοιαῦτα. Τούτων δὲ τῶν ἀνθρωποπρεπῶν ἐπὶ τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ γεγραμμένων εἴτε ἐν βήμασιν εἴτε ἐν πράγμασιν τρόποι εἰσὶ ἔξ. α Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν κατὰ φύσιν οἰκονομικῶς πέπρακταί τε καὶ λέλεκται οἷον ὁ ἐκ παρθένου τόκος, ἡ καθ' ἡλικίαν αὔξησίς τε καὶ προκοπή, ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος, τὸ δάκρυον, ὁ ὑπνος, ἡ τῶν ἥλων τρῆσις, ὁ θάνατος καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅσα φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη ὑπάρχουσιν· ἐν τούτοις γὰρ ἀπασι μίξις μέν ἐστι τοῦ θείου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, πλὴν τοῦ σώματος ἀληθῶς εἶναι πιστεύεται, οὐδὲν τούτων τοῦ θείου πάσχοντος, δι' αὐτῶν δὲ τὴν ἡμῶν οἰκονομοῦντος σωτηρίαν. β Τὰ δὲ κατὰ προσποίησιν τὸ ἐρωτᾶν ποῦ τεθείκατε Λάζαρον;, ὁ ὑπὸ τὴν συκῆν δρόμος, τὸ ὑποδύεσθαι ἥγουν ὑπαναχωρεῖν, ἡ προσευχή, τὸ προσεποιήσατο πορρωτέρω πορεύεσθαι. Τούτων γὰρ καὶ τῶν παραπλησίων οὕτε ὡς Θεὸς οὕτε ὡς ἀνθρωπὸς ἔχρηζε, πλὴν ἀνθρωποπρεπῶς ἐσχηματίζετο, πρὸς ὅπερ ἡ χρεία καὶ τὸ λυσιτελὲς ἀπήτει, οἷον τὴν μὲν προσευχὴν διὰ τὸ δεῖξαι, ὡς οὐκ ἔστιν ἀντίθεος καὶ ὡς αἵτινα αὐτοῦ τιμῶν τὸν πατέρα, τὸ ἐρωτᾶν οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὡς κατὰ ἀλήθειάν ἔστιν ἀνθρωπὸς μετὰ τοῦ εἶναι Θεός· τὸ ὑπαναχωρεῖν, ἵνα διδάξῃ μὴ προπετεύεσθαι μηδ' ἔαυτοὺς προδιδόναι. γ Τὰ δὲ κατ' οἰκείωσιν καὶ ἀναφορὰν ὡς τὸ θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; καὶ τὸ μὴ γνόντα ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησε, καὶ τὸ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, καὶ τὸ αὐτὸς ὁ νίὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Οὕτε γὰρ ὡς Θεὸς οὕτε ὡς ἀνθρωπὸς ἐγκατελείφθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ πατρὸς οὕτε ἀμαρτία οὕτε κατάρα γέγονεν οὕτε ὑποταγῆναι χρήζει τῷ πατρί· καθὸ μὲν γὰρ Θεὸς ἴσος ἐστὶ τῷ πατρὶ καὶ οὐδὲ ἐναντίος οὐδὲ ὑποτεταγμένος, καθὸ δὲ

άνθρωπος ούδέπω ανήκοος γέγονε τοῦ γεννήτορος, ἵνα ύποταγῆς δεηθῇ. Τὸ ἡμέτερον τοίνυν οἰκειούμενος πρόσωπον καὶ μεθ' ἡμῶν τάσσων ἐαυτὸν ταῦτα ἔλεγεν· ἡμεῖς γὰρ ἡμεν οἱ ἀμαρτίας καὶ κατάρας ἔνοχοι ὡς ἀπειθεῖς καὶ παρήκοοι καὶ διὰ τοῦτο ἐγκαταλειμμένοι. Δ τὰ δὲ διὰ τὴν κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσιν. Ἐὰν γὰρ τῇ ἐπινοίᾳ διέλῃς τὰ τῇ ἀληθείᾳ ἀχώριστα ἦτοι τὴν σάρκα ἐκ τοῦ λόγου, λέγεται καὶ δοῦλος καὶ ἀγνοῶν· καὶ γὰρ τῆς δούλης καὶ ἀγνοούσης φύσεως ἦν καί, εἰ μὴ ἦνωτο τῷ θεῷ λόγῳ ἡ σάρξ, δούλη ἦν καὶ ἀγνοοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς θεὸν λόγον καθ' ὑπόστασιν ἐνωσιν οὕτε δούλη ἦν οὔτε ἡγνόει. Οὕτω καὶ θεὸν ἐαυτοῦ τὸν πατέρα ἐκάλεσεν. Ε τὰ δὲ διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς φανέρωσίν τε καὶ πίστωσιν ὡς τὸ πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἥ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εῖναι παρὰ σοί αὐτὸς μὲν γὰρ δεδοξασμένος ἦν τε καὶ ἔστιν, ἀλλ' ἡμῖν οὐκ ἦν φανερωθεῖσα καὶ πιστωθεῖσα ἡ δόξα αὐτοῦ, καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου εἰρημένον τοῦ ὄρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἀγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν διὰ γὰρ τῶν θαυμάτων καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἀγίου πνεύματος ἐφανερώθη καὶ ἐπιστώθη τῷ κόσμῳ, ὅτι νίός ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ προέκοπτε σοφίᾳ καὶ χάριτι. Τὰ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίων προσώπου οἰκείωσιν μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀριθμῶν ἐαυτόν, ὡς πρὸς τὴν Σαμαρεῖτίν φησιν· Ὅμεις προσκυνεῖτε, ὁ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν, ὁ οἴδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν. Τρίτος τρόπος ὁ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως δηλωτικὸς καὶ τοῦ συναμφοτέρου παραστατικός, οὗν τὸ ἐγώ ζῶ διὰ τὸν πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, κάκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ, καὶ τὸ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με, καὶ τὸ οὐκ ἄν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν, καὶ τὸ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ νίός τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὃν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ τοιαῦτα.

Δ' Καὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὰ μέν εἰσι θεοπρεπῆ ὡς τὸ βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ὡς Θεοῦ δηλονότι καὶ τοῦ ἀγίου πνεύματος, καὶ τὸ ίδοὺ ἐγώ μεθ' ὑμῶν είμι πάσας τὰς ἡμέρας ἔως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος καὶ τὰ τοιαῦτα ὡς γὰρ Θεός ἐστι μεθ' ἡμῶν, τὰ δὲ ἀνθρωποπρεπῆ ὡς τὸ ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ τὸ κάκεῖ με ὄψονται καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ε' Τῶν δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀνθρωποπρεπῶν τρόποι εἰσὶ διάφοροι. Τὰ μὲν γὰρ ἀληθῶς, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν πρὸς τὸ πιστώσασθαι, ὅτι αὐτὸ τὸ παθὸν σῶμα ἀνέστη, ὡς οἱ μώλωπες, ἡ βρῶσις καὶ ἡ πόσις ἡ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὰ δὲ ἀληθῶς κατὰ φύσιν ὡς τὸ μεταβαίνειν τόπους ἐκ τόπων ἀμόχθως καὶ τὸ διὰ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσελθεῖν, τὰ δὲ κατὰ προσποίησιν ὡς τὸ προσεποιήσατο πορρωτέρω πορεύεσθαι, τὰ δὲ τοῦ συναμφοτέρου ὡς τὸ ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν καὶ θεόν μου καὶ θεόν ὑμῶν, καὶ τὸ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, καὶ τὸ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς ψηλοῖς, τὰ δὲ ὡς μεθ' ἡμῶν ἐαυτὸν τάττοντος τῷ τρόπῳ τῆς κατὰ ψιλὴν ἐπίνοιαν διαιρέσεως ὡς τὸ θεόν μου καὶ θεόν ὑμῶν. Δεῖ οὖν τὰ μὲν ὑψηλὰ προσνέμειν τῇ θείᾳ καὶ κρείττονι φύσει παθῶν καὶ σῶματος, τὰ δὲ ταπεινὰ τῇ ἀνθρωπίνῃ, τὰ δὲ κοινὰ τῷ συνθέτῳ ἥγουν τῷ ἐνὶ Χριστῷ, ὅς ἐστι Θεὸς καὶ ἀνθρωπός, καὶ εἰδέναι ἀμφότερα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες καὶ ἀμφότερα ἐξ ἐνὸς πραττόμενα βλέποντες ὁρθῶς πιστεύομεν καὶ οὐ πλανηθησόμεθα. Ἐξ ὃν ἀπάντων τῶν μὲν ἐνωθεισῶν φύσεων ἡ διαφορὰ γινώσκεται καὶ ὅτι μὴ ταύτον, ὡς φησιν ὁ θειότατος Κύριλλος, ἐν ποιότητι φυσικῇ θεότης τε καὶ ἀνθρωπότης. Εἴς γε μὴν νίός καὶ Χριστὸς καὶ

κύριος, καὶ ὡς ἐνὸς ὄντος ἐν αὐτοῦ καὶ τὸ πρόσωπον κατ' οὐδένα τρόπον διὰ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς φυσικῆς διαφορᾶς μεριζομένης τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως.

92. Ὄτι οὐκ ἔστι τῶν κακῶν αἴτιος ὁ Θεός

Χρὴ εἰδέναι, ὅτι ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν αὐτοῦ καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ· Ἡ οὐκ ἔχει ἔξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; Ὅτι μὲν γὰρ αὐτὸς ποιεῖ καὶ ταῦτα κάκεῖνα· μόνος γὰρ αὐτός ἔστι τῶν ἀπάντων δημιουργός, ἀλλ’ οὐκ αὐτὸς τίμια κατασκευάζει ἢ ἀτιμα, ἀλλ’ ἡ οἰκεία ἐκάστου προαίρεσις. Καὶ τοῦτο δῆλον, ἐξ ὧν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον δευτέρᾳ ἐπιστολῇ φησιν· Ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα, καὶ ἂ μὲν εἰς τιμὴν, ἂ δὲ εἰς ἀτιμίαν. Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρη ἔαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν, ἡγιασμένον καὶ εὐχρηστὸν τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον. Δῆλον δέ, ὡς ἐκουσίως ἡ κάθαρσις γίνεται. Ἐὰν γάρ τις, φησίν, ἐκκαθάρη ἔαυτόν, ἡ δὲ ἀκόλουθος ἀντιστροφὴ ἀντιφωνεῖ. Ἐὰν δὲ μὴ ἐκκαθάρη, ἔσται σκεῦος εἰς ἀτιμίαν, ἄχρηστὸν τῷ δεσπότῃ, συντριβῆς ἄξιον. Τὸ οὖν προκείμενον ρήτον καὶ τὸ συνέκλεισεν ὁ Θεὸς πάντας εἰς ἀπείθειαν, καὶ τὸ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν καὶ ὥτα τοῦ μὴ ἀκούειν, ταῦτα πάντα οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἐκληπτέον, ἀλλ’ ὡς τοῦ Θεοῦ παραχωρήσαντος διὰ τὸ αὐτεξούσιον καὶ τὸ ἀβίαστον εἶναι τὸ καλόν. Τὴν οὖν παραχώρησιν αὐτοῦ ὡς ἐνέργειαν καὶ ποίησιν αὐτοῦ λέγειν σύνηθες τῇ θείᾳ γραφῇ. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὅτε φησὶ τὸν θεὸν κτίζειν κακὰ καὶ μὴ εἶναι ἐν πόλει κακίαν, ἦν ὁ κύριος οὐκ ἐποίησεν, οὐ κακῶν αἴτιον τὸν θεὸν δείκνυσιν, ἀλλ’, ἐπειδὴ δισέμφατον τὸ τῆς κακίας ὄνομα, δύο σημαῖνον· ποτὲ μὲν γὰρ τὸ τῇ φύσει κακὸν δηλοῖ, ὅπερ ἐναντίον ἔστι τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ θελήσει, ποτὲ δὲ τὸ πρὸς τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν κακὸν καὶ ἐπίπονον ἥγουν τὰς θλίψεις καὶ ἐπαγωγάς. Αὗται δὲ τῷ μὲν δοκεῖν κακαί εἰσιν ἀλγειναὶ τυγχάνουσαι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἀγαθαί· ἐπιστροφῆς γὰρ καὶ σωτηρίας γίνονται τοῖς συνιοῦσι πρόξενοι· ταύτας διὰ Θεοῦ γίνεσθαι φησιν ἡ γραφή. Ἰστέον δέ, ὡς καὶ τούτων ἡμεῖς ἐσμεν αἴτιοι. Τῶν γὰρ ἐκουσίων κακῶν τὰ ἀκούσια εἰσιν ἔκγονα. Καὶ τοῦτο δὲ ίστέον, ὅτι ἔθος τῇ γραφῇ τινα ἐκβατικῶς ὄφείλοντα λέγεσθαι αἰτιολογικῶς λέγειν ὡς τὸ σὸν μόνω ἡμαρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαι σε. Οὐ γὰρ ὁ ἀμαρτήσας, ἵνα νικήσῃ ὁ Θεός, ἡμαρτεν, οὕτε δὲ ὁ Θεὸς ἐδεῖτο τῆς ἡμῶν ἀμαρτίας, ἵνα ἐκ ταύτης νικητὴς ἀναφανῇ φέρει γὰρ ἀσυγκρίτως κατὰ πάντων καὶ μὴ ἀμαρτανόντων τὰ νικητήρια δημιουργὸς ὧν καὶ ἀκατάληπτος καὶ ἀκτιστος καὶ φυσικὴν ἔχων τὴν δόξαν καὶ οὐκ ἐπίκτητον, ἀλλ’ ὅτι ἡμῶν ἀμαρτανόντων οὐκ ἄδικός ἔστιν ἐπιφέρων τὴν ὄργὴν καὶ μετανοοῦσι συγχωρῶν νικητὴς τῆς ἡμετέρας κακίας ἀναδείκνυται. Οὐκ ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡμεῖς ἀμαρτάνομεν, ἀλλ’ ὅτι οὕτως ἀποβαίνει τὸ πρᾶγμα, ὡσπερ, ἐὰν κάθηται τις ἐργαζόμενος, φίλος δέ τις ἐπιστῇ, φησίν, ὅτι, ἵνα μηδὲ σήμερον ἐργάσωμαι, παρεγένετο ὁ φίλος. Οἱ μὲν οὖν φίλοις οὐχ, ἵνα μὴ ἐργάσηται, παρεγένετο, οὕτω δὲ ἀπέβη· ἀσχολούμενος γὰρ περὶ τὴν τοῦ φίλου ὑποδοχὴν οὐκ ἐργάζεται. Λέγεται δὲ ταῦτα

έκβατικά, ὅτι οὕτως ἀποβαίνουσι τὰ πράγματα. Οὐ θέλει δὲ ὁ Θεὸς μόνος εῖναι δίκαιος, ἀλλὰ πάντας ὁμοιοῦσθαι αὐτῷ κατὰ δύναμιν.

93. ὉΤΙ ΟΥ ΔΥΟ ΑΡΧΑΙ

‘Οτι ού δύο ἀρχαί, μία ἀγαθὴ καὶ μία πονηρά, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα· ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν καὶ ἀλλήλων φθαρτικὰ καὶ ἐν ἀλλήλοις ἢ σὺν ἀλλήλοις οὐχ ὑφιστάμενα. Ἐν μέρει τοίνυν τούτων ἔκαστον ἔσται τοῦ παντός. Καὶ πρῶτον μὲν περιγραφήσονται οὐχ ὑπὸ τοῦ παντὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μέρους τοῦ παντὸς τούτων ἔκαστον. Ἔπειτα τίς ὁ τὴν χώραν ἐκάστῳ ἀποτεμόμενος; Οὐ γὰρ ἀλλήλοις συνενεχθῆναι καὶ συμβιβασθῆναι φήσουσιν, ἐπεὶ οὐ κακὸν τὸ κακὸν εἰρήνην ἄγον πρὸς τὸ ἀγαθόν τε συμβιβαζόμενον, οὐδ’ ἀγαθὸν τὸ ἀγαθὸν πρὸς τὸ κακὸν φιλικῶς διακείμενον. Εἰ δὲ ἔτερος τούτων ἐκάστῳ τὴν οἰκείαν ἀφώρισε διατριβήν, ἐκεῖνος μᾶλλον ἔσται Θεός. Ἀνάγκη δὲ καὶ δυοῖν θάτερον ἢ ἀπτεσθαι καὶ φθείρειν ἀλλήλους ἢ εἰναί τι μέσον, ἐν ᾧ οὐδὲ τὸ ἀγαθὸν οὐδὲ τὸ κακὸν ἔσται, ὥσπερ τι διάφραγμα διεῖργον ἐξ ἀλλήλων ἀμφότερα. Καὶ οὐκέτι δύο, ἀλλὰ τρεῖς ἀρχαὶ ἔσονται. Ἀνάγκη δὲ καὶ τούτων τὸ ἔτερον ἢ εἰρηνεύειν, ὅπερ τὸ κακὸν οὐ δύναται τὸ γὰρ εἰρηνεῦον οὐ κακόν, ἢ μάχεσθαι, ὅπερ τὸ ἀγαθὸν οὐ δύναται τὸ γὰρ μαχόμενον οὐ τελέως ἀγαθόν, ἢ τὸ μὲν κακὸν μάχεσθαι, τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἀντιμάχεσθαι, ἀλλ’ ὑπὸ τοῦ κακοῦ φθείρεσθαι, ἢ λυπεῖσθαι καὶ κακοῦσθαι, ὅπερ οὐ τοῦ ἀγαθοῦ γνώρισμα. Μία τοίνυν ἀρχὴ ἀγαθὴ πάσης κακίας ἀπηλλαγμένη. Ἄλλ’ εἰ τοῦτο, φασί, πόθεν τὸ κακόν; Ἀμήχανον γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἔχειν τὴν γένεσιν. Φαμὲν οὖν, ὅτι τὸ κακὸν οὐδὲν ἔτερόν ἔστιν εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις καὶ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν παρατροπή· οὐδὲν γὰρ κακὸν κατὰ φύσιν. Πάντα γάρ, ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, καλὰ λίαν, καθὸ γέγονεν. Οὕτω τοίνυν μένοντα, καθὼς ἔκτισται, καλὰ λίαν εἰσίν, ἐκουσίως δὲ ἀποφοιτῶντα ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐρχόμενα, ἐν τῷ κακῷ γίνονται. Κατὰ φύσιν μὲν οὖν πάντα δοῦλα καὶ ὑπήκοα τοῦ δημιουργοῦ. ‘Οταν οὖν ἐκουσίως τι τῶν κτισμάτων ἀφηνιάσῃ καὶ παρήκοον τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν γένηται, ἐν ἑαυτῷ συνεστήσατο τὴν κακίαν· κακία γὰρ οὐκ οὔσια τίς ἔστιν οὐδὲ οὔσιας ιδίωμα, ἀλλὰ συμβεβηκὸς ἡτοί ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐκούσιος παρατροπή, ὅπερ ἔστιν ἡ ἀμαρτία. Πόθεν οὖν ἡ ἀμαρτία; Τῆς αὐτεξουσίου γνώμης τοῦ διαβόλου εύρημα. Κακὸς οὖν ὁ διάβολος; Καθὸ μὲν γέγονεν, οὐ κακός, ἀλλ’ ἀγαθός· ἄγγελος γὰρ λαμπρὸς καὶ φωτεινὸς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ ἔκτισται, αὐτεξουσίος ὡς λογικός, ἐκουσίως τε τῆς κατὰ φύσιν ἀρετῆς ἀπεφοίτησε καὶ ἐν τῷ ζόφῳ τῆς κακίας γέγονε, Θεοῦ μακρυνθεὶς τοῦ μόνου ἀγαθοῦ καὶ φωτοποιοῦ· ἐξ αὐτοῦ γὰρ πᾶν ἀγαθὸν ἀγαθύνεται, καὶ καθόσον ἐξ αὐτοῦ μακρύνεται γνώμῃ οὐ γὰρ τόπῳ, ἐν τῷ κακῷ γέγονεν.

94. Τίνος ἔνεκεν προγινώσκων ὁ Θεὸς τοὺς ἀμαρτάνειν καὶ μὴ μετανοεῖν μέλλοντας ἔκτισεν

‘Ο Θεὸς δι’ ἀγαθότητα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει τὰ γινόμενα καὶ τῶν ἐσομένων προγινώστης ἔστιν. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἔμελλον ἔσεσθαι, οὐδ’ ἂν κακοὶ ἔμελλον

ἔσεσθαι οὐδ' ἂν προεγινώσκοντο. Τῶν γὰρ ὅντων αἱ γνώσεις, καὶ τῶν πάντως ἐσομένων αἱ προγνώσεις· πρῶτον γὰρ τὸ εἶναι, καὶ τότε τὸ καλὸν ἡ κακὸν εῖναι. Εἰ δὲ μέλλοντας ἔσεσθαι διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα τὸ κακοὺς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως μέλλειν ἔσεσθαι ἐκώλυσεν αύτοὺς γενέσθαι, τὸ κακὸν ἐνίκα ἂν τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Ποιεῖ τοιγαροῦν ὁ Θεὸς ἀγαθὰ ἄπαντα, ἢ ποιεῖ ἔκαστος δὲ ἐξ οἰκείας προαιρέσεως καλός τε καὶ κακὸς γίνεται. Εἰ καὶ τοίνυν ἔφη ὁ κύριος· Συνέφερε τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, οὐ τὴν οἰκείαν κτίσιν κακίζων ἔλεγεν, ἀλλὰ τὴν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως καὶ ράθυμίας ἐπιγενομένην τῷ κτίσματι αύτοῦ κακίαν. Ἡ γὰρ τῆς οἰκείας γνώμης ράθυμία ἄχρηστον αὐτῷ τὴν τοῦ δημιουργοῦ εὔεργεσίαν ἐποίησεν, ὥσπερ ἂν, εἴ τις πλοῦτον καὶ ἀρχὴν παρὰ βασιλέως ἐγχειρισθεὶς τυραννήσει τὸν εὔεργέτην, ὃν ἀξίως χειρωσάμενος τιμωρήσεται, εἰ μέχρι τέλους τῇ τυραννίδι κατίδοι τοῦτον ἐναπομένοντα.

95. Περὶ νόμου Θεοῦ καὶ νόμου ἀμαρτίας

Ἄγαθὸν τὸ θεῖον καὶ ὑπεράγαθον, καὶ τὸ τούτου θέλημα· τοῦτο γὰρ ἀγαθόν, ὅπερ ὁ Θεὸς βούλεται. Νόμος δέ ἐστιν ἡ τοῦτο διδάσκουσα ἐντολή, ἵν’ ἐν αὐτῷ μένοντες ἐν φωτὶ ὁμεν. Ἡς ἐντολῆς ἡ παράβασις ἀμαρτία ἐστίν. Αὕτη δὲ διὰ τῆς τοῦ διαβόλου προσβολῆς καὶ τῆς ἡμετέρας ἀβιάστου καὶ ἑκουσίου παραδοχῆς συνίσταται· λέγεται δὲ καὶ αὕτη νόμος. Ἐπιβαίνων οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος τῷ ημῶν ἐφέλκεται πρὸς ἑαυτὸν καὶ νύττει τὴν ἡμετέραν συνείδησιν. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα συνείδησις νόμος τοῦ νοὸς ἡμῶν. Καὶ ἡ προσβολὴ δὲ τοῦ πονηροῦ, τουτέστιν ὁ νόμος τῆς ἀμαρτίας, ἐπιβαίνων τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἡμῶν δι’ αὐτῆς ἡμῖν προσβάλλει. Ἀπαξ γὰρ παραβάντες ἑκουσίως τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσβολὴν τοῦ πονηροῦ παραδεξάμενοι ἐδώκαμεν αὐτῇ εἰσοδον, πραθέντες ὑφ’ ἑαυτῶν τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁθεν ἐτοίμως ἄγεται τὸ σῶμα ἡμῶν πρὸς αὐτήν. Λέγεται οὖν καὶ ἡ ἐναποκειμένη τῷ σώματι ἡμῶν ὁσμὴ καὶ αἴσθησις τῆς ἀμαρτίας ἦτοι ἐπιθυμία καὶ ἡδονὴ τοῦ σώματος νόμος ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἡμῶν. Ὁ μὲν οὖν νόμος τοῦ νοὸς μου ἦτοι ἡ συνείδησις συνήδεται τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ ἦτοι τῇ ἐντολῇ καὶ ταύτην θέλει. Ὁ δὲ νόμος τῆς ἀμαρτίας ἦτοι ἡ προσβολὴ διὰ τοῦ νόμου τοῦ ἐν τοῖς μέλεσιν ἦτοι τῆς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας καὶ ρόπης καὶ κινήσεως καὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς ἀντιστρατεύεται τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς μου, τουτέστι τῇ συνειδήσει, καὶ αἰχμαλωτίζει με καὶ θέλοντα τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον καὶ ἀγαπῶντα καὶ μὴ θέλοντα τὴν ἀμαρτίαν κατὰ ἀνάκρασιν διὰ τοῦ λείου τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας καὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, ὡς ἔφην, πλανᾶς καὶ πείθει δουλεῦσαι τῇ ἀμαρτίᾳ· ἀλλ’ ὁ Θεὸς τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἡσθένει ὁ νόμος διὰ τῆς σαρκός, πέμψας τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας σάρκα μὲν γὰρ ἀνέλαβεν, ἀμαρτίαν δὲ οὐδαμῶς κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Τὸ γὰρ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν καὶ παρέχει δύναμιν τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς ἡμῶν κατὰ τοῦ νόμου τοῦ ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. Τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα, καθὸ δεῖ, οὐκ οἰδαμεν, ἀλλ’ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις, τουτέστι διδάσκει ἡμᾶς, τί προσευξόμεθα. Ὦστε ἀδύνατον, εἰ μὴ δι’ ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ κατεργάσασθαι.

96. Κατὰ Ἰουδαίων περὶ τοῦ σαββάτου

Σάββατον ἡ ἑβδόμη ἡμέρα κέκληται, δηλοῖ δὲ τὴν κατάπαυσιν· ἐν αὐτῇ γὰρ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡς φησιν ἡ γραφή. Διὸ καὶ μέχρις ἐπτὰ ὁ τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς προβαίνων πάλιν ἀνακυκλοῦται καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἄρχεται. Οὕτος ὁ ἀριθμὸς τίμιος παρὰ Ἰουδαίοις τοῦ Θεοῦ προστάξαντος τιμᾶσθαι αὐτὸν οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ βαρυτάτων τῶν ἐπὶ τῇ παραβάσει ἐπιτιμίων. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο προσέταξεν, ἀλλὰ διά τινας μυστικῶς τοῖς πνευματικοῖς τε καὶ διορατικοῖς κατανοούμενας αἰτίας. Ὡς ἐμὲ γοῦν γνῶναι τὸν ἀμαθῆ, ἵν’ ἐκ τῶν κατωτέρων καὶ παχυτέρων ἄρξωμαι. Εἰδὼς ὁ Θεὸς τὸ παχύ τε καὶ φιλόσαρκον καὶ πρὸς τὴν ὑλὴν ὅλως ἐπιρρεπὲς τοῦ Ἰσραηλίτου λαοῦ, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἀδιάκριτον· πρῶτον μέν, ἵνα ὁ δοῦλος καὶ τὸ ὑποζύγιον ἀναπαύσηται, ὡς γέγραπται· ἐπειδὴ ἀνὴρ δίκαιος οἰκτείρει ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ, ἅμα δὲ ἵνα καὶ σχολὴν ἄγοντες ἐκ τοῦ περὶ τὴν ὑλὴν περισπασμοῦ πρὸς θεὸν συνάγωνται ἐν ψαλμοῖς καὶ ὑμνοῖς καὶ ὥδαῖς πνευματικαῖς καὶ μελέτῃ τῶν θείων γραφῶν ἄπασαν τὴν ἑβδόμην ἀναλίσκοντες καὶ ἐν τῷ θεῷ καταπαύοντες. Ὅτε μὲν γὰρ οὐκ ἦν νόμος, οὐ γραφὴ θεόπνευστος, οὐδὲ τὸ σάββατον θεῷ ἀφιέρωτο. Ὅτε δὲ ἡ θεόπνευστος γραφὴ διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἀφιερώθη τῷ θεῷ τὸ σάββατον, ὡς ἂν περὶ τὴν ταύτης μελέτην ἐν αὐτῷ ἀδολεσχήσωσιν οἱ μὴ πάντα τὸν βίον τῷ θεῷ ἀφιεροῦντες, οἱ μὴ πόθῳ τῷ δεσπότῃ ὡς πατρὶ δουλεύοντες, ἀλλ’ ὡς δοῦλοι ἀγνώμονες καὶ μικρὸν καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τῷ θεῷ ἀποτέμωνται, καὶ τοῦτο φόβῳ τῶν ἐπὶ τῇ παραβάσει εὐθυνῶν καὶ ἐπιτιμήσεων· δικαίω γὰρ νόμος οὐ κεῖται, ἀλλ’ ἀδίκοις. Ἐπεὶ πρῶτος Μωσῆς τεσσαράκοντα ἡμερῶν καὶ αὐθις ἑτέρων τεσσαράκοντα νηστείᾳ προσεδρεύσας τῷ θεῷ, πάντως καὶ τοῖς σάββασι διὰ τῆς νηστείας ἐκάκου ἑαυτὸν τοῦ νόμου μὴ κακοῦν ἑαυτοὺς ἐν τῇ τοῦ σαββάτου ἡμέρᾳ προστάσσοντος. Εἰ δὲ φαῖεν, ὅτι πρὸ τοῦ νόμου τοῦτο, τί φήσουσι περὶ τοῦ Θεοβίτου Ἡλιοῦ τεσσαράκοντα ἡμερῶν ὄδὸν ἀνύσαντος ἐν βρώσει μιᾷ; Οὕτος γὰρ οὐ μόνον διὰ τῆς νηστείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὄδοιπορίας ἐν τοῖς σάββασι τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἑαυτὸν κακώσας ἔλισε τὸ σάββατον, καὶ οὐκ ὠργίσθη τούτῳ ὁ τὸν νόμον δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρετῆς ἐπαθλον ἐν Χωρήβ ἑαυτὸν ἐνεφάνισε. Τί δὲ περὶ Δανιήλ φήσουσιν; Οὐχὶ τρεῖς ἑβδομάδας διετέλεσεν ἄσιτος; Τί δὲ πᾶς Ἰσραὴλ; Οὐ περιτέμνει τὸ παιδίον ἐν σαββάτῳ, εἰ τύχοι, ὀκταήμερον; Οὐχὶ δὲ καὶ τὴν μεγάλην νηστείαν, ἣν νενομοθέτηνται, εἰ ἐν σαββάτῳ καταντήσοι, νηστεύουσι; Οὐχὶ δὲ καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ οἱ Λευΐται ἐν τοῖς τῆς σκηνῆς ἔργοις βεβηλοῦσι τὸ σάββατον καὶ ἀναίτιοί εἰσιν; Ἀλλὰ καὶ κτῆνος, ἂν εἰς βόθρον ἐμπέσοι ἐν σαββάτῳ, ὁ μὲν ἀνασπάσας ἀναίτιος, ὁ δὲ παριδῶν κατάκριτος. Τί δὲ πᾶς Ἰσραὴλ; οὐχὶ ἐπτὰ ἡμέρας τὴν τοῦ Θεοῦ κιβωτὸν περιφέροντες τὰ Ἱεριχούντια τείχη περιήσαν, ἐν αἷς πάντως ἦν καὶ τὸ σάββατον; Ὡς οὖν ἔφην, σχολῆς ἔνεκα τῆς πρὸς θεόν, ἵνα καὶ σμικροτάτην ἀπόμοιραν αὐτῷ ἀπονέμωσι καὶ ἀναπαύσωνται ὅ τε δοῦλος καὶ τὸ ὑποζύγιον, ἡ τοῦ σαββάτου τήρησις ἐπινενόητο τοῖς νηπίοις ἔτι καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου δεδουλωμένοις, τοῖς σαρκικοῖς καὶ μηδὲν ὑπὲρ τὸ σῶμα καὶ τὸ γράμμα ἐννοησαὶ δυναμένοις. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἔξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς ἄνθρωπον, γενόμενον ὑπὸ νόμου, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμου ἔξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Ὅσοι γὰρ ἐλάβομεν αὐτόν, ἔδωκεν ἡμῖν ἔξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Ὅτε οὐκέτι ἐσμὲν δοῦλοι ἀλλ’ υἱοί, οὐκέτι ὑπὸ

νόμον ἀλλ' ὑπὸ χάριν· οὐκέτι μερικῶς τῷ κυρίῳ δουλεύοντες ἐκ φόβου, ἀλλὰ πάντα τὸν τῆς ζωῆς χρόνον αὐτῷ ἀνατιθέναι ὁφείλοντες καὶ ἀεὶ τὸν δοῦλον, τὸν θυμὸν λέγω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καταπαύοντες καὶ τῷ θεῷ σχολάζειν ἐπιτρέποντες· τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ἄπασαν ἀεὶ πρὸς θεὸν ἀνατείνοντες, τὸν δὲ θυμὸν κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ δυσμενῶν καθοπλίζοντες· καὶ τὸ ὑποζύγιον ἦτοι τὸ σῶμα ὁμοίως τῆς μὲν δουλείας τῆς ἀμαρτίας ἀναπαύοντες, ταῖς δὲ θείαις ἐντολαῖς ἔξυπηρετεῖσθαι προτρέποντες. Ταῦτα ὁ πνευματικὸς ἡμῖν ἐντέλλεται τοῦ κυρίου νόμος, καὶ οἱ τοῦτον φυλάσσοντες ὑπέρτεροι τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου γεγόνασιν· ἐλθόντος γὰρ τοῦ τελείου τὸ ἐκ μέρους κατήργηται, καὶ τοῦ καλύμματος τοῦ νόμου ἦτοι τοῦ καταπετάσματος διὰ τῆς τοῦ σωτῆρος διαρραγέντος σταυρώσεως καὶ τοῦ πνεύματος πυρίναις γλώσσαις ἐκλάμψαντος τὸ γράμμα κατήργηται, τὰ σωματικὰ πέπαυται καὶ ὁ τῆς δουλείας νόμος πεπλήρωται καὶ νόμος ἐλευθερίας ἡμῖν δεδώρηται. Καὶ ἔορτάζομεν τὴν τελείαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατάπαυσιν, φημὶ δὴ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν, ἐν ᾧ ἡ ἡμᾶς ὁ κύριος Ἰησοῦς, ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς καὶ σωτήρ, εἰς τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς πνευματικῶς τῷ θεῷ λατρεύουσι κληρουχίαν εἰσήγαγεν, εἰς ἣν αὐτὸς πρόδρομος ἡμῶν εἰσῆλθεν, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνοιγέντων αὐτῷ τῶν οὐρανίων πυλῶν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς κεκάθικε σωματικῶς, ἐνθα καὶ οἱ τὸν πνευματικὸν τηροῦντες νόμον εἰσελεύσονται. Ἡμῖν τοίνυν τοῖς τῷ πνεύματι στοιχοῦσι καὶ οὐ τῷ γράμματι πᾶσα ἡ τῶν σαρκικῶν ἐστιν ἀπόθεσις καὶ ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ πρὸς θεὸν συνάφεια. Περιτομὴ μὲν γάρ ἐστιν ἡ τῆς σωματικῆς ἡδονῆς καὶ τῶν περιττῶν καὶ οὐκ ἀναγκαίων ἀπόθεσις· ἀκροβυστία γὰρ οὐδὲν ἔτερόν ἐστιν εἰ μὴ δέρμα, ἡδονικοῦ μορίου περίττωμα. Πᾶσα δὲ ἡδονὴ μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐν θεῷ γινομένη περίττωμα ἡδονῆς ἐστιν· ἡς τύπος ἡ ἀκροβυστία. Σάββατον δὲ ἡ ἐκ τῆς ἀμαρτίας κατάπαυσις. Ὦστε ἀμφότερα ἐν τυγχάνουσι καὶ οὕτως ἀμφότερα ἅμα ὑπὸ τῶν πνευματικῶν τελούμενα, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν παρανομίαν ἐργάζονται. Ἔτι δὲ ἰστέον, ὅτι ὁ ἐπτὰ ἀριθμὸς πάντα τὸν παρόντα χρόνον δηλοῖ, ὡς φησιν ὁ σοφώτατος Σολομῶν· Δοῦναι μερίδα τοῖς ἐπτὰ καὶ γε τοῖς ὀκτώ. Καὶ ὁ θεηγόρος Δαυὶδ περὶ τῆς ὄγδοης ψάλλων περὶ τῆς μελλούσης μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καταστάσεως ἔψαλλε. Τὴν ἑβδόμην οὖν ἡμέραν ἀργίαν ἄγειν ἐκ τῶν σωματικῶν, τοῖς δὲ πνευματικοῖς ἐνασχολεῖσθαι προστάσσων ὁ νόμος μυστικῶς πάντα τὸν χρόνον τῷ ἀληθινῷ Ἰησαήλ καὶ νοῦν ὁρῶντα θεὸν ἔχοντι ὑπέφηνε τῷ θεῷ ἑαυτὸν προσάγειν καὶ ὑπεράνω τῶν σωματικῶν γίνεσθαι.

97. Περὶ παρθενίας

Κακίζουσιν οἱ σαρκικοὶ τὴν παρθενίαν, καὶ εἰς μαρτυρίαν προβάλλονται οἱ φιλήδονοι τὸ ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐγείρει σπέρμα ἐν τῷ Ἰησαήλ. Ἡμεῖς δέ φαμεν τῷ ἐκ παρθένου σαρκωθέντι θεῷ λόγῳ θαρρήσαντες, ὡς ἡ παρθενία ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐφυτεύθη τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων· ἐκ παρθένου γὰρ γῆς ὁ ἀνθρωπὸς πεπλαστούργηται, ἐκ μόνου Ἀδὰμ ἡ Εὔα ἔκτισται, ἐν παραδείσῳ παρθενίᾳ ἐποιεύετο. Φησὶ γοῦν ἡ θεία γραφή, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, ὅ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα, καὶ οὐκ ἡσχύνοντο. Ἡνίκα δὲ παρέβησαν, ἔγνωσαν, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ αἰσχυνθέντες ἔρραψαν ἑαυτοῖς περιζώματα. Καὶ μετὰ τὴν παράβασιν, ὅτι γῆ εἴ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, ὅτε διὰ τῆς παραβάσεως θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, τότε ἔγνω Ἀδὰμ Εὔαν τὴν γυναικαν αὐτοῦ, καὶ συνέλαβε καὶ ἐγέννησεν.

Ὥωτε διὰ τὸ μὴ ἐκτριβῆναι καὶ ἀναλωθῆναι τὸ γένος ὑπὸ τοῦ θανάτου ὁ γάμος ἐπινεύηται, ὡς ἂν διὰ τῆς παιδοποίας τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διασώζηται. Ἄλλ’ ἔροῦσι τυχόν· Τί οὖν τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ βούλεται καὶ τὸ αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε; Πρὸς ὃ λέξιμεν, ὅτι τὸ μὲν αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε οὐ πάντως τὸν διὰ γαμικῆς συναφείας πληθυσμὸν δηλοῖ. Ἐδύνατο γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἐτέρῳ τρόπῳ τὸ γένος πληθῦναι, εἰ τὴν ἐντολὴν μέχρι τέλους ἐτήρησαν ἀπαραχάρακτον. Ἄλλ’ εἰδὼς ὁ Θεὸς τῇ προγνώσει αὐτοῦ, ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὡς μέλλουσιν ἐν παραβάσει γίνεσθαι καὶ θανάτῳ κατακρίνεσθαι, προλαβὼν ἐποίησε τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ καὶ αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι προσέταξεν. Ὁδῷ τοίνυν κατέλθωμεν καὶ ἴδωμεν τὰ τῆς παρθενίας αὐχήματα· ταύτὸν δὲ καὶ ἀγνείας εἰπεῖν. Νῶε εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσελθεῖν προστασσόμενος καὶ κόσμου σπέρμα φυλάττειν ἐγχειριζόμενος οὕτω προστάττεται· Εἰσελθε σύ, φησί, καὶ οἱ νίοι σου καὶ ἡ γυνή σου καὶ αἱ γυναῖκες τῶν οἰων σου. Διεῖλεν αὐτοὺς ἐκ τῶν γυναικῶν, ὡς ἂν μετὰ τῆς ἀγνείας τὸ πέλαγος καὶ τὸ παγκόσμιον ἐκεῖνο ναυάγιον διαδράσαιεν. Μετὰ μέντοι τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ κατάπαυσιν· Ἐξελθε σύ, φησί, καὶ ἡ γυνή σου καὶ οἱ νίοι σου καὶ αἱ γυναῖκες τῶν οἰων σου. Ἰδοὺ πάλιν διὰ τὸν πληθυσμὸν ὁ γάμος συγκεχώρηται. Εἴτα Ἡλίας, ὁ πυρίπνους ἀμαρτηλάτης καὶ οὐρανοφοίτης, οὐκ ἀγαμίαν ἥσπαζετο καὶ τῷ ὑπὲρ ἀνθρώπους ἐμαρτυρήθη μετεωρίσματι; Τίς οὐρανοὺς ἔκλεισε; Τίς νεκροὺς ἤγειρε; Τίς Ἰορδάνην ἔτεμεν; Οὐχ ὁ παρθένος Ἡλίας; Ἐλισσαῖος δέ, ὁ τούτου φοιτητής, οὐ τὴν ἵσην ἀρετὴν ἐπιδειξάμενος ἐν διπλασίᾳ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος αἰτήσας ἐκληρονόμησε; Τί δὲ οἱ τρεῖς παῖδες; Οὐ παρθενίαν ἀσκήσαντες πυρὸς κρείττους γεγόνασι διὰ τῆς παρθενίας τῶν σωμάτων ἀναλώτων τῷ πυρὶ γεγονότων; Οὐ Δανιήλ, οὗ τῷ σώματι παρθενίᾳ στομωθέντι θηρῶν ὀδόντες ἐμπαρεῖναι οὐκ ἴσχυσαν; Οὐ μέλλων τοῖς Ἰσραηλίταις ὁ Θεὸς ὀπτάνεσθαι ἀγνίζειν τὸ σῶμα προσέταττεν; Οὐχὶ οἱ Ἱερεῖς ἑαυτοὺς ἀγνίζοντες οὕτω τῶν ἀδύτων ἐπέβαινον καὶ τὰς θυσίας προσῆγον; Οὐχ ὁ νόμος μεγάλην εὔχὴν τὴν ἀγνείαν ἀνηγόρευσε; Χρὴ τοιγαροῦν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον λαμβάνειν τὸ νομικὸν πρόσταγμα. Ἐστι γὰρ σπέρμα πνευματικὸν δι’ ἀγάπης καὶ φόβου Θεοῦ συλλαμβανόμενον ἐν τῇ ψυχικῇ γαστρὶ ὡδινούσῃ καὶ τικτούσῃ πνεῦμα σωτηρίας. Οὕτω δὲ ἐκληπτέον καὶ τὸ μακάριος, ὃς ἔχει σπέρμα ἐν Σιών καὶ οἰκείους ἐν Ἱερουσαλήμ. Τί γάρ, κἄν πόρνος ἦ, κἄν μέθυσος καὶ εἰδωλολάτρης, μακάριός ἐστιν, εἰ μόνον ἔχει σπέρμα ἐν Σιών καὶ οἰκείους ἐν Ἱερουσαλήμ; Οὐδεὶς εὖ φρονῶν τοῦτο ἐρεῖ. Παρθενία τὸ τῶν ἀγγέλων πολίτευμα, τὸ πάσης ἀσωμάτου φύσεως ἰδίωμα. Ταῦτα λέγομεν οὐ τὸν γάμον κακίζοντες μὴ γένοιτο οἰδαμεν γὰρ τὸν κύριον ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ τὸν γάμον εὐλογήσαντα καὶ τὸν εἰπόντα· Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος, ἀλλὰ καλοῦ κρείττονα τὴν παρθενίαν γινώσκοντες. Ἐν τε γὰρ ταῖς ἀρεταῖς εἰσιν ἐπιτάσεις καὶ ὑφέσεις, ὁμοίως καὶ ἐν ταῖς κακίαις. Γινώσκομεν, ὅτι γάμου ἔκγονοι πάντες βροτοὶ μετὰ τοὺς τοῦ γένους ἀρχηγέτας. Ἐκεῖνοι γὰρ παρθενίας εἰσὶ καὶ οὐ γάμου πλαστούργημα. Ὅσῳ τοιγαροῦν ἄγγελος ἀνθρώπου νέπερτερος, τοσούτῳ παρθενία γάμου τιμιωτέρα. Τί δὲ λέγω ἄγγελος; Αὐτὸς ὁ Χριστὸς τῆς παρθενίας τὸ κλέος, οὐ μόνον ἐκ πατρὸς ἀνάρχως καὶ ἀσυνδυάστως γεγεννημένος, ἀλλ’ ὅτι καὶ ἀνθρωπος καθ’ ἡμᾶς γενόμενος ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκ παρθένου συναφείας ἀνευ σεσαρκωμένος καὶ αὐτὸς παρθενίαν τὴν ἀληθῆ καὶ παντελῆ δεικνὺς ἐν ἑαυτῷ. Ὁθεν καὶ ταύτην ἡμῖν οὐκ ἐνομοθέτησε μέν οὐ γὰρ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον, ὡς αὐτὸς ἔφησεν, ἔργῳ δὲ ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν καὶ πρὸς ταύτην ἡμᾶς ἐνεδυνάμωσε. Τίνι γὰρ οὐκ ἔστι σαφές, ὅτι παρθενία ἐν ἀνθρώποις νῦν

πολιτεύεται; Καλὴ μὲν ἡ τεκνογονία, ἥν ὁ γάμος συνέστησε, καὶ καλὸς ὁ γάμος διὰ τὰς πορνείας, ταύτας περικόπτων καὶ τὸ λυσσῶδες τῆς ἐπιθυμίας διὰ τῆς ἐννόμου μίξεως οὐκ ἔων πρὸς ἀνόμους ἐκμαίνεσθαι πράξεις. Καλὸς ὁ γάμος, οἵς οὐ πάρεστιν ἐγκράτεια· κρείττων δὲ ἡ παρθενία ψυχῆς τεκνογονίαν αὔξουσα καὶ θεῷ καρπὸν ὄφριμον, τὴν προσευχήν, προσάγουσα. Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός.

98. Περὶ τῆς περιτομῆς

Ἡ περιτομὴ πρὸ νόμου ἐδόθη τῷ Ἀβραὰμ μετὰ τὰς εὐλογίας, μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν, σημεῖον ἀποδιαστέλλον αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ οἰκογενεῖς ἐκ τῶν ἐθνῶν, μεθ' ὃν συνανεστρέφετο. Καὶ δῆλον. Ὅτε γὰρ ἐν τῇ ἑρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη ὁ Ἰσραὴλ μόνος καθ' ἑαυτὸν διέτριψεν οὐ συναναμεμιγμένος ἐτέρῳ ἔθνει, ὅσοι ἐν τῇ ἑρήμῳ ἐγεννήθησαν, οὐ περιετμήθησαν· ἡνίκα δὲ Ἰησοῦς διεβίβαζεν αὐτοὺς τὸν Ἰορδάνην, περιετμήθησαν, καὶ γέγονε δεύτερος νόμος περιτομῆς. Ἐπὶ Ἀβραὰμ γὰρ ἐδόθη νόμος περιτομῆς, εἴτα ἐπαύσατο ἐν τῇ ἑρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Ἰησοῦ νόμον περιτομῆς μετὰ τὸ διαβῆναι τὸν Ἰορδάνην, καθὼς ἐν τῇ βίβλῳ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ γέγραπται. Ὅπο δὲ τοῦτον τὸν καιρὸν εἶπεν κύριος τῷ Ἰησοῦ· Ποίησον σεαυτῷ μαχαίρας πετρίνας ἐκ πέτρας ἀκροτόμου καὶ καθίσας περίτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ δευτέρου, καὶ μετ' ὄλιγα· Ἐπὶ τεσσαράκοντα γὰρ καὶ δύο ἔτη ἀνέστραπται Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἑρήμῳ τῇ Βατταρίτιδι, καὶ διὰ τοῦτο ἀπερίτμητοι αὐτῶν ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν μαχίμων τῶν ἔξεληλυθότων ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οἱ ἀπειθήσαντες ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, οἵς καὶ διώρισε μὴ ἴδειν αὐτοὺς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν, ἥν ὕμοσε κύριος τοῖς πατράσιν ἡμῶν δοῦναι αὐτοῖς, γῆν ρέουσαν γάλα καὶ μέλι. Ἀντὶ δὲ τούτων ἀντεκατέστησε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οὓς Ἰησοῦς περιέτεμε, διὰ τὸ γεγενῆσθαι αὐτοὺς ἀπεριτμήτους κατὰ τὴν ὁδόν. Ὅτε σημεῖον ἦν ἡ περιτομὴ ἀφορίζον τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἐθνῶν, οἵς συνανεστρέφετο. Τύπος δὲ ἦν τοῦ βαπτίσματος. Καθάπερ γὰρ ἡ περιτομὴ οὐ χρειῶδες μέλοις ἀποτέμνει τοῦ σώματος, ἀλλὰ περίττωμα ἄχρηστον, οὕτω διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος τὴν ἀμαρτίαν περιτεμόμεθα· ἡ δὲ ἀμαρτία δῆλον ὡς περίττωμα ἐπιθυμίας ἐστὶ καὶ οὐ χρειῶδης ἐπιθυμία ἀδύνατον γάρ τινα μηδ' ὄλως ἐπιθυμεῖν ἢ τέλεον ἄγευστον ἡδονῆς εἶναι, ἀλλὰ τὸ ἄχρηστον τῆς ἡδονῆς ἦτοι ἡ ἄχρηστος ἐπιθυμία τε καὶ ἡδονή, τουτέστιν ἡ ἀμαρτία, ἥν περιτέμνει τὸ ἄγιον βάπτισμα παρέχον ἡμῖν σημεῖον τὸν τίμιον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου, οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἀφορίζον ἡμᾶς πάντα γὰρ τὰ ἔθνη τοῦ βαπτίσματος ἔτυχον καὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἐσφραγίσθησαν, ἀλλ' ἐν ἑκάστῳ ἔθνει τὸν πιστὸν ἀποδιαστέλλον τοῦ ἀπίστου. Τῆς τοίνυν ἀληθείας ἐμφανισθείσης ἀνόνητος ὁ τύπος καὶ ἡ σκιά. Ὅτε περιττὸν νῦν τὸ περιτέμνεσθαι καὶ ἐναντίον τοῦ ἀγίου βαπτίσματος. Ο γὰρ περιτεμόμενος χρεωστεῖ ὄλον τὸν νόμον τηρῆσαι· ὁ δὲ κύριος, ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον, περιετμήθη, καὶ πάντα δὲ τὸν νόμον καὶ τὸ σάββατον ἐτήρησεν, ἵνα πληρώσῃ καὶ στήσῃ τὸν νόμον. Ἀφ' οὗ δὲ ἐβαπτίσθη καὶ τὸ ἄγιον πνεῦμα τοῖς ἀνθρώποις ἐνεφανίσθη ἐν εἰδει περιστερᾶς καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν, ἔκτοτε ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ πολιτεία καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία κεκήρυκται.

99. Περὶ τοῦ ἀντιχρίστου

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι δεῖ τὸν ἀντίχριστον ἐλθεῖν. Πᾶς μὲν οὖν ὁ μὴ ὄμολογῶν τὸν νίὸν τοῦ Θεοῦ καὶ θεὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι καὶ εἶναι θεὸν τέλειον καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον τέλειον μετὰ τοῦ μεῖναι θεὸν ἀντίχριστός ἐστιν. Ὁμως ἴδιοτρόπως καὶ ἔξαιρέτως ἀντίχριστος λέγεται ὁ ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐρχόμενος. Χρὴ τοιγαροῦν πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καθὼς ἔφη ὁ κύριος, καὶ τότε ἐλεύσεται εἰς ἔλεγχον τῶν ἀντιθέων Ἰουδαίων. Ἐφη γὰρ αὐτοῖς ὁ κύριος· Ἐγὼ ἥλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἔρχεται ἄλλος ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, κάκεῖνον λήψεσθε. Καὶ ὁ ἀπόστολος· Ἄνθ’ ὅν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς, καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ’ εὔδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι νίὸν Θεοῦ ὄντα τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ θεὸν οὐκ ἐδέξαντο, τὸν δὲ πλάνον θεὸν ἐαυτὸν λέγοντα δέξονται. Ὅτι γὰρ θεὸν ἐαυτὸν ἀποκαλέσει, ὁ ἄγγελος τῷ Δανιὴλ διδάσκων οὕτω φησίν· Ἐπὶ θεὸὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει, καὶ ὁ ἀπόστολος· Μή τις ὑμᾶς ἔξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι, ἐὰν μὴ ἐλθῇ ἡ ἀποστασία πρῶτον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας, ὁ νίὸς τῆς ἀπωλείας ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἦ σέβασμα, ὡστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι ἀποδεικνύντα ἐαυτόν, ὅτι ἔστι Θεός. Εἰς τὸν ναὸν δὲ τοῦ Θεοῦ οὐ τὸν ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸν παλαιόν, τὸν Ἰουδαικόν. Οὐ γὰρ ἡμῖν, ἀλλὰ τοῖς Ἰουδαίοις εἰσελεύσεται· οὐχ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀλλὰ κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ, διὸ καὶ ἀντίχριστος λέγεται. Δεῖ τοίνυν πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, οὗ ἐστιν ἡ παρουσία κατ’ ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ὃν ὁ κύριος ἀνελεῖ τῷ ὅντι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσει τῇ παρουσίᾳ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Οὐκ αὐτὸς τοίνυν ὁ διάβολος γίνεται ἄνθρωπος κατὰ τὴν τοῦ κυρίου ἐνανθρώπησιν μὴ γένοιτο, ἀλλ’ ἄνθρωπος ἐκ πορνείας τίκτεται καὶ ὑποδέχεται πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ. Προειδὼς γὰρ ὁ Θεὸς τὸ ἄτοπον τῆς μελλούσης αὐτοῦ προαιρέσεως παραχωρεῖ ἐνοικῆσαι ἐν αὐτῷ τὸν διάβολον. Τίκτεται τοίνυν ἐκ πορνείας, ὡς ἔφημεν, καὶ ἀνατρέφεται λεληθότως καὶ αἰφνίδιον ἐπανίσταται καὶ ἀνταίρει καὶ βασιλεύει. Καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις μὲν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τυραννίδος, ὑποκρίνεται δικαιοσύνη· ἡνίκα δὲ ἐπικρατήσῃ γένηται, διώκει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκφαίνει πᾶσαν τὴν πονηρίαν αὐτοῦ. Ἐλεύσεται δὲ ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους πεπλασμένοις καὶ οὐκ ἀληθέσι καὶ τοὺς σαθρὰν καὶ ἀστήρικτον τὴν βάσιν τῆς διανοίας ἔχοντας ἀπατήσει καὶ ἀποστήσει ἀπὸ Θεοῦ, ὡστε σκανδαλισθῆναι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. Ἀποσταλήσεται δὲ Ἐνώχ καὶ Ἡλίας ὁ Θεοβίτης καὶ ἐπιστρέψουσι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, τουτέστι τὴν συναγωγὴν ἐπὶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων κήρυγμα, καὶ ὑπ’ αὐτοῦ ἀναιρεθήσονται. Καὶ ἐλεύσεται ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, ὃν τρόπον οἱ ἄγιοι ἀπόστολοι ἐθεάσαντο αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν, Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως καὶ ἀνελεῖ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀνομίας, τὸν νίὸν τῆς ἀπωλείας, τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Μηδεὶς τοίνυν ἀπὸ γῆς ἐκδεχέσθω τὸν κύριον, ἀλλ’ ἔξ οὐρανοῦ, ὡς αὐτὸς ἡμᾶς ἡσφαλίσατο.

ΙΟΟ. Περὶ ἀναστάσεως

Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν. "Εσται γάρ, ὅντως ἔσται νεκρῶν ἀνάστασις. Ἀνάστασιν δὲ λέγοντες σωμάτων φαμὲν ἀνάστασιν. Ἀνάστασις γάρ ἔστι δευτέρα τοῦ πεπτωκότος στάσις· αἱ γὰρ ψυχαὶ ἀθάνατοι οὖσαι πῶς ἀναστήσονται; Εἰ γὰρ θάνατον ὄριζονται χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος, ἀνάστασίς ἔστι πάντως συνάφεια πάλιν ψυχῆς καὶ σώματος καὶ δευτέρα τοῦ διαλυθέντος καὶ πεσόντος ζώου στάσις. Αὐτὸ οὖν τὸ σῶμα τὸ φθειρόμενον καὶ διαλυόμενον, αὐτὸ ἀναστήσεται ἀφθαρτον· οὐκ ἀδυνατεῖ γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ ἐκ τοῦ χοὸς τῆς γῆς αὐτὸ συστησάμενος πάλιν ἀναλυθὲν καὶ ἀποστραφὲν εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἣς ἐλήφθη κατὰ τὴν τοῦ δημιουργοῦ ἀπόφασιν, πάλιν ἀναστῆσαι αὐτό. Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, φάγωμεν καὶ πίωμεν, τὸν ἐνήδονον καὶ ἀπολαυστικὸν βίον μετέλθωμεν. Εἰ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, ἐν τίνι τῶν ἀλόγων διαφέρομεν; Εἰ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, μακαρίσωμεν τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ τὸν ἄλυπον ἔχοντα βίον. Εἰ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, οὐδὲ Θεός ἔστιν οὐδὲ πρόνοια, αὐτομάτως δὲ πάντα ἄγονταί τε καὶ φέρονται. Ἰδοὺ γὰρ ὥρωμεν πλείστους δικαίους μὲν πενομένους καὶ ἀδικουμένους καὶ μηδεμιᾶς ἐν τῷ παρόντι βίῳ τυγχάνοντας ἀντιλήψεως, ἀμαρτωλοὺς δὲ καὶ ἀδίκους ἐν πλούτῳ καὶ πάσῃ τρυφῇ εὐθηνοῦντας. Καὶ τίς ἂν τοῦτο δικαιοκρισίας ἦ σοφῆς προνοίας ἔργον εὗ φρονῶν ὑπολάβοι; "Εσται οὖν, ἔσται ἀνάστασις. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεὸς καὶ τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. Εἰ μὲν οὖν ἡ ψυχὴ μόνη τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀγῶσιν ἐνήθλησε, μόνη καὶ στεφανωθήσεται. Καὶ εἰ μόνη ταῖς ἡδοναῖς ἐνεκυλίσθη, μόνη δικαίως ἄν ἐκολάζετο· ἀλλ' ἐπεὶ μήτε τὴν ὑπαρξιν κεχωρισμένην ἔσχον μήτε τὴν ἀρετὴν μήτε τὴν κακίαν ἡ ψυχὴ μετῆλθε δίχα τοῦ σώματος, δικαίως ἄμφω ἄμα καὶ τῶν ἀμοιβῶν τεύξονται. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ θεία γραφή, ὅτι ἔσται σωμάτων ἀνάστασις. Φησὶ γοῦν ὁ Θεὸς πρὸς Νῶε μετὰ τὸν κατακλυσμόν· Ὡς λάχανα χόρτου δέδωκα οὐμῖν τὰ πάντα. Πλὴν κρέας ἐν αἴματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε· καὶ γὰρ τὸ οὐμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν οὐμῶν ἐκζητήσω, ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτὸ καὶ ἐκ χειρὸς παντὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκζητήσω τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἀνθρώπον. Πῶς ἐκζητήσει τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων, ἦ ὅτι ἀναστήσει τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀποθησόντων; Οὐ γὰρ ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀποθανεῖται τὰ θηρία, καὶ πάλιν τῷ Μωσεῖ· Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ Θεὸς Ἰακὼβ. Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς νεκρῶν Θεὸς τῶν ἀποθανόντων καὶ οὐκέτι ἐσομένων, ἀλλὰ ζώντων, ὃν αἱ ψυχαὶ μὲν ἐν χειρὶ αὐτοῦ ζῶσι, τὰ δὲ σώματα πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως ζήσεται. Καὶ ὁ θεοπάτωρ Δανιὴλ φησι πρὸς τὸν θεόν· Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἰδοὺ περὶ τῶν σωμάτων ὁ λόγος. Εἴτα ἐπάγει· Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. καὶ Ἡσαΐας δέ· Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις. Δῆλον δέ, ὡς οὐχ αἱ ψυχαὶ ἐν τοῖς μνημείοις τίθενται, ἀλλὰ τὰ σώματα. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἱεζεκίηλ· Καὶ ἐγένετο, φησίν, ἐν τῷ με προφητεῦσαι, καὶ ἵδού σεισμός, καὶ προσῆγαγε τὰ ὄστα, ὄστέον πρὸς ὄστέον, ἔκαστον πρὸς τὴν ἀρμονίαν αὐτοῦ. Καὶ εἶδον, καὶ ἵδού ἐπεγένετο αὐτοῖς νεῦρα, καὶ σάρκες ἀνεφύοντο, καὶ ἀνέβαινεν ἐπ' αὐτὰ καὶ περιετάθη αὐτοῖς δέρματα ἐπάνωθεν. Εἴτα διδάσκει, πῶς κελευσθέντα ἐπανῆλθε τὰ πνεύματα. Καὶ ὁ θεῖος Δανιήλ· Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀναστήσεται Μιχαὴλ ὁ ἀρχῶν ὁ μέγας ὁ ἐστηκὼς ἐπὶ τοὺς

υίοὺς τοῦ λαοῦ σου· καὶ ἔσται καιρὸς θλίψεως, θλῖψις, οἵα οὐ γέγονεν, ἀφ' οὗ γεγένηται ἔθνος ἐπὶ τῆς γῆς, ἔως τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωθήσεται ὁ λαός σου, πᾶς ὁ εύρεθεὶς γεγραμμένος ἐν τῷ βιβλίῳ. Καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι ἐγερθήσονται, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὄνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον. Καὶ οἱ συνιόντες ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος, καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ ἔτι ἐκλάμψουσι. Πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι, λέγων, ἐξεγερθήσονται, δῆλον, ὡς ἀνάστασιν ἐμφαίνει σωμάτων· οὐ γὰρ δήπου τις φήσει τὰς ψυχὰς ἐν γῆς χώματι καθεύδειν. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις τὴν τῶν σωμάτων ἀριδήλως ἀνάστασιν παραδέδωκεν. Ἀκούσονται γάρ, φησίν, οἱ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς φωνῆς τοῦ νίοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. Ἐν τοῖς μνημείοις δὲ τὰς ψυχὰς ποτε τῶν εὑφρονούντων εἴποι τις ἄν; Οὐ λόγω δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐργῷ τὴν τῶν σωμάτων ὁ κύριος ἀνάστασιν ἐφανέρωσε. Πρῶτον μὲν τεταρταῖον καὶ ἥδη φθαρέντα καὶ ὀδωδότα ἐγείρας τὸν Λάζαρον· οὐ ψυχὴν γὰρ ἐστερημένην σώματος, ἀλλὰ καὶ σῶμα σὺν τῇ ψυχῇ, καὶ οὐχ ἔτερον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ φθαρὲν ἥγειρε. Πῶς γὰρ ἄν ἐγινώσκετο ἦν ἐπιστεύετο ἡ τοῦ τεθνεῶτος ἀνάστασις μὴ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ὑποστάσεως ἰδιωμάτων ταύτην συνιστώντων; Ἀλλὰ Λάζαρον μὲν πρὸς ἔνδειξιν τῆς οἰκείας θεότητος καὶ πίστωσιν τῆς αὐτοῦ τε καὶ ἡμῶν ἀναστάσεως ἥγειρε, πάλιν ὑποστρέφειν μέλλοντα εἰς θάνατον. Αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἀπαρχὴ τῆς τελείας καὶ μηκέτι θανάτῳ ὑποπιπτούσης ἀναστάσεως γέγονε. Διὸ δὴ καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν· Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Ἄρα οὖν ματαία ἡ πίστις ἡμῶν· ἄρα ἔτι ἐσμὲν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν, καὶ ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ· Πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, καὶ πάλιν· Εἰ γὰρ πιστεύομεν, ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτως ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. Οὕτως ἔφη, ὡς ὁ κύριος ἀνέστη. Ὅτι δὲ ἡ τοῦ κυρίου ἀνάστασις σώματος ἀφθαρτοσθέντος καὶ ψυχῆς ἔνωσις ἦν ταῦτα γὰρ τὰ διαιρεθέντα, δῆλον· ἔφη γάρ· Λύσατε τὸν ναόν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομήσω αὐτόν. Μάρτυς δὲ ἀξιόπιστος τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, ὡς περὶ τοῦ ἰδίου ἔλεγε σώματος. Ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, φησὶ τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς ὁ κύριος πνεῦμα δοκοῦσιν ὁρᾶν, ὅτι ἐγὼ εἰμὶ καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι· ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν καὶ τῷ Θωμᾷ προτείνει πρὸς ψηλάφησιν. Ἄρα οὐχ ἵκανα ταῦτα τὴν τῶν σωμάτων πιστώσασθαι ἀνάστασιν; Πάλιν φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θυητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν, καὶ πάλιν· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται σῶμα ψυχικὸν ἥτοι παχύ τε καὶ θυητόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, ἄτρεπτον, ἀπαθές, λεπτόν· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ πνευματικόν, οἷον τὸ τοῦ κυρίου σῶμα μετὰ τὴν ἀνάστασιν κεκλεισμένων τῶν θυρῶν διερχόμενον, ἀκοπίατον, τροφῆς, ὕπνου καὶ πόσεως ἀνενδεές. Ἔσονται γάρ, φησὶν ὁ κύριος, ὡς οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, οὐ γάμος ἔτι, οὐ τεκνογονία. Φησὶ γοῦν ὁ θεῖος ἀπόστολος· Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα κύριον Ἰησοῦν, ὃς καὶ μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, οὐ τὴν εἰς ἐτέραν μορφὴν μεταποίησιν λέγων ἄπαγε, τὴν ἐκ φθορᾶς δὲ μᾶλλον εἰς ἀφθαρσίαν ἐναλλαγήν. Ἀλλ' ἐρεῖ

τις· Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; Ὡ τῆς ἀπιστίας. Ὡ τῆς ἀφροσύνης. Ὁ χοῦν εἰς σῶμα βουλήσει μόνη μεταβαλών, ὁ μικρὰν ὑλης ὥστα τοῦ σπέρματος ἐν μήτρᾳ αὔξειν προστάξας καὶ τὸ πολυειδὲς τοῦτο καὶ πολύμορφον ἀποτελεῖν τοῦ σώματος ὄργανον, οὐχὶ μᾶλλον τὸ γεγονὸς καὶ διαρρυὲν ἀναστήσει πάλιν βουληθείς; Ποίω δὲ σώματι ἔρχονται; Ἀφρον· εἰ τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγοις οὐ πιστεύειν ἡ πώρωσις συγχωρεῖ, κἄν τοῖς ἔργοις πίστευε. Σὺ γάρ, ὁ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου ἢ τινος τῶν λοιπῶν. Ὁ δὲ Θεός αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἡθέλησε, καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Θέασαι τοίνυν ὡς ἐν τάφοις ταῖς αὐλαῖς τὰ σπέρματα καταχωνύμενα. Τίς ὁ τούτοις ρίζας ἐντιθείς, καλάμην καὶ φύλλα, καὶ ἀστάχυας καὶ τούς λεπτοτάτους ἀνθέρικας; Οὐχ ὁ τῶν ὅλων δημιουργός; Οὐ τοῦ τὰ πάντα τεκτηναμένου τὸ πρόσταγμα; Οὕτω τοίνυν πίστευε καὶ τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν ἔσεσθαι θείᾳ βουλήσει καὶ νεύματι· σύνδρομον γάρ ἔχει τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν. Ἀναστησόμεθα τοιγαροῦν τῶν ψυχῶν πάλιν ἐνουμένων τοῖς σώμασιν ἀφθαρτιζομένοις καὶ ἀποδυομένοις τὴν φθορὰν καὶ παραστησόμεθα τῷ φοβερῷ τοῦ Χριστοῦ βήματι, καὶ παραδοθήσεται ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονες αὐτοῦ καὶ ὁ ἀνθρωπος αὐτοῦ ἥγουν ὁ ἀντίχριστος καὶ οἱ ἀσεβεῖς καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, οὐχ ὑλικὸν οἶον τὸ παρ' ἡμῖν, ἀλλ' οἶον εἰδείη Θεός. Οἱ δὲ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος σὺν ἀγγέλοις εἰς ζωὴν αἰώνιον σὺν τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὁρῶντες αὐτὸν καὶ ὄρωμενοι καὶ ἄληκτον τὴν ἀπ' αὐτοῦ εὐφροσύνην καρπούμενοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Βιβλίον α'.....	2
1. Ὄτι ἀκατάληπτον τὸ θεῖον καὶ ὅτι οὐ δεῖ ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ μὴ παραδεδομένα ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν Θεὸν οὐδεὶς ἔωρακε πώποτε.....	2
2. Περὶ ρήτων καὶ ἀρρήτων καὶ γνωστῶν καὶ ἀγνωστῶν	2
3. Ἀπόδειξις, ὅτι ἔστι Θεός	3
4. Περὶ τοῦ τί ἔστι Θεός; ὅτι ἀκατάληπτον	4
5. Ἀπόδειξις, ὅτι εῖς ἔστι Θεὸς καὶ οὐ πολλοί	5
6. Περὶ λόγου Θεοῦ	5
7. Περὶ πνεύματος ἀγίου.....	6
8. Περὶ τῆς ἀγίας τριάδος	7
9. Περὶ τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων	12
10. Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως	13
11. Περὶ τῶν σωματικῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων	13
12. "Ἐτι περὶ τῶν αὐτῶν	14
"Ἐτι περὶ θείων ὄνομάτων ἀκριβέστερον	15
13. Περὶ τόπου Θεοῦ καὶ ὅτι μόνον τὸ θεῖον ἀπερίγραπτον	16
14. Τὰ ἴδιώματα τῆς θείας φύσεως	18
Βιβλίον β'.....	21
15. Περὶ αἰῶνος	21
16. Περὶ δημιουργίας	21
17. Περὶ ἀγγέλων	22
18. Περὶ διαβόλου καὶ δαιμόνων	23
19. Περὶ κτίσεως ὥρατῆς	24
20. Περὶ οὐρανοῦ	24
21. Περὶ φωτός, πυρός, φωστήρων ἡλίου τε καὶ σελήνης καὶ ἀστρων	26
22. Περὶ ἀέρος καὶ ἀνέμων	29
Περὶ ἀνέμων	30
23. Περὶ ύδάτων.....	30
Περὶ πελαγῶν	31
24. Περὶ γῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς	32
25. Περὶ παραδείσου	34
26. Περὶ ἀνθρώπου	36
27. Περὶ ἡδονῶν	38
28. Περὶ λύπης	39
29. Περὶ φόβου.....	39
30. Περὶ θυμοῦ	39
31. Περὶ τοῦ φανταστικοῦ	40
32. Περὶ αἰσθήσεως	40
33. Περὶ τοῦ διανοητικοῦ	41
34. Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ	41

35. Περὶ ἐνδιαθέτου λόγου καὶ προφορικοῦ	42
36. Περὶ πάθους καὶ ἐνεργείας	42
37. Περὶ ἐνεργείας	44
38. Περὶ ἔκουσίου καὶ ἀκουσίου	45
39. Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τουτέστι τοῦ αὐτεξουσίου	46
40. Περὶ τῶν γινομένων	47
41. Διὰ ποίαν αἰτίαν αύτεξούσιοι γεγόναμεν	47
42. Περὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν	48
43. Περὶ προνοίας	48
44. Περὶ προγνώσεως καὶ προορισμοῦ	49
Βιβλίον γ'.	52
45. Περὶ τῆς θείας οἰκονομίας καὶ περὶ τῆς δι' ἡμᾶς κηδεμονίας καὶ τῆς ἡμῶν σωτηρίας	52
46. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως τοῦ Θεοῦ λόγου καὶ τῆς θείας αὐτοῦ σαρκώσεως	53
47. Περὶ τῶν δύο φύσεων	54
48. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως	56
49. Περὶ ἀριθμοῦ τῶν φύσεων	57
50. Ὄτι πᾶσα ἡ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἡνώθη πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ οὐ μέρος μέρει	58
51. Περὶ τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ λόγου συνθέτου ὑποστάσεως	59
52. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ὅπο τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται αἱ τοῦ κυρίου φύσεις ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον	61
Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον αἱ δύο φύσεις	62
53. Πρὸς τό, εἰ οὐκ ἔστι φύσις ἀνυπόστατος, ἀπάντησις	62
54. Περὶ τοῦ τρισαγίου	63
55. Περὶ τῆς ἐν εἴδει καὶ ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένης φύσεως καὶ διαφορᾶς, ἐνώσεως καὶ σαρκώσεως, καὶ πῶς ἐκληπτέον τὴν μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην ...	64
56. Ὄτι θεοτόκος ἡ ἄγια παρθένος	65
57. Περὶ τῶν ἴδιωμάτων τῶν δύο φύσεων	67
58. Περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσίων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ	67
59. Περὶ ἐνεργειῶν τῶν ἐν τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ	70
60. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Εἰ δύο φύσεων καὶ ἐνεργειῶν ὁ ἀνθρωπος, ἀνάγκη ἐπὶ Χριστοῦ τρεῖς φύσεις καὶ τοσαύτας λέγειν τὰς ἐνεργείας	75
61. Περὶ τοῦ τεθεῶσθαι τὴν φύσιν τῆς τοῦ κυρίου σαρκὸς καὶ τὸ θέλημα	76
62. Ἔτι περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσίων νοῶν τε καὶ γνώσεων καὶ σοφιῶν	76
63. Περὶ τῆς θεανδρικῆς ἐνεργείας	78
64. Περὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν	79
65. Περὶ ἀγνοίας καὶ δουλείας	80
66. Περὶ προκοπῆς	80
67. Περὶ δειλίας	81
68. Περὶ τῆς τοῦ κυρίου προσευχῆς	82
69. Περὶ οἰκειώσεως	82

70. Περὶ τοῦ πάθους τοῦ σώματος τοῦ κυρίου καὶ τῆς ἀπαθείας τῆς αὐτοῦ θεότητος	83
71. Περὶ τοῦ ἀχώριστον διαμεῖναι τὴν τοῦ λόγου θεότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ κυρίου καὶ μίαν διαμεῖναι ὑπόστασιν	83
72. Περὶ φθορᾶς καὶ διαφθορᾶς	84
73. Περὶ τῆς ἐν τῷ ἄδῃ καθόδου	84
Βιβλίον δ'.	85
74. Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.....	85
75. Περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς καθέδρας.....	85
76. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Εἰ δύο φύσεις ὁ Χριστός, ἢ καὶ τῇ κτίσει λατρεύετε φύσιν κτιστὴν προσκυνοῦντες ἢ μίαν φύσιν προσκυνητὴν λέγετε καὶ μίαν ἀπροσκύνητον	85
77. Διὰ τί ὁ οὐίὸς ἐνηνθρώπησε καὶ οὐχ ὁ πατὴρ οὐδὲ τὸ πνεῦμα καὶ τί ἐνανθρωπήσας κατώρθωσεν	86
78. Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ἡ ὑπόστασις τοῦ Χριστοῦ κτιστὴ ἐστιν ἢ ἄκτιστος ...	87
79. Περὶ τοῦ πότε ἐκλήθη Χριστός	87
80. Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ δύο φύσεις ἐγέννησεν ἡ ἀγία θεοτόκος, εἰ δύο φύσεις ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέμαντο	88
81. Πῶς πρωτότοκος λέγεται ὁ μονογενὴς οὐίὸς τοῦ Θεοῦ	88
82. Περὶ πίστεως καὶ βαπτίσματος.....	89
83. Περὶ πίστεως	91
84. Περὶ σταυροῦ, ἐν ᾧ ἔτι καὶ περὶ πίστεως	91
85. Περὶ τοῦ προσκυνεῖν κατὰ ἀνατολάς	93
86. Περὶ τῶν ἀγίων καὶ ἀχράντων τοῦ κυρίου μυστηρίων	94
87. Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ κυρίου καὶ περὶ τῆς ἀγίας θεοτόκου	97
88. Περὶ τῶν ἀγίων καὶ τῆς τῶν λειψάνων αὐτῶν τιμῆς	99
89. Περὶ εἰκόνων	101
90. Περὶ γραφῆς	102
91. Περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων.....	104
92. Ὄτι οὐκ ἔστι τῶν κακῶν αἴτιος ὁ Θεός	107
93. Ὄτι οὐ δύο ἀρχαί	108
94. Τίνος ἔνεκεν προγινώσκων ὁ Θεὸς τοὺς ἀμαρτάνειν καὶ μὴ μετανοεῖν μέλλοντας ἔκτισεν	108
95. Περὶ νόμου Θεοῦ καὶ νόμου ἀμαρτίας.....	109
96. Κατὰ Ἰουδαίων περὶ τοῦ σαββάτου	110
97. Περὶ παρθενίας	111
98. Περὶ τῆς περιτομῆς	113
99. Περὶ τοῦ ἀντιχρίστου.....	114
100. Περὶ ἀναστάσεως	115